INTERNATIONAL CONGRESS ON AFRO-EURASIAN RESEARCH VI

14-15 OCTOBER 2022
NORTH MACEDONIA - SKOPJE

TAM METİN KİTABI
PROCEEDINGS

EDITORS

HAKAN ARIDEMİR - NİYAZİ KURNAZ

BURAK YALIM - M. BURAK ŞENER

TUiC ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARI DERNEĞİ

ISBN:978-605-72849-2-1

TUiC AKADEMİ

PRESENTING

Afro-Eurasia is a term that defines Africa and Eurasia as a single continent. This continent is called the Old World. The mainland of Afro-Eurasia is defined as the World Island geopolitically. While the relations between the Afro-Eurasian countries and their cities have developed in the economic, political, cultural and even social fields on the one hand, academic ties between social scientists are gradually improving on the other. Within this framework, the significance of the development of an effective communication network among scholars working in the field of Social Sciences in Afro-Eurasian countries and cities, strengthening of intellectual and academic exchanges, cooperation, knowledge and experience sharing is evident.

International Congress on Afro - Eurasian Research will contribute to raising awareness and comparing various cultural perspectives in the field of social sciences. Thus, academicians from Afro-Eurasian countries and cities can easily present their academic activities and work and contribute to the social sciences in a general and regional sense.

The objective of the Congress is to become a common center in which congresses will be held every year to share academicians' work, new findings and opinions about regional affairs and problems, and methods and approaches to these issues. The Congress also serves to discover the trends in the academic and intellectual circles of Afro-Eurasian countries and cities. The Congress will be held in a different Afro-Eurasian country every year.

The sixth experience did be held in Skopje (North Macedonia) on the 14-15 October 2022. The primary purpose of this congress is the interaction between civilizations and cultures. We are proud to present our valuable readers with the abstract book to reach the goals of the congress. We want to thank all who have contributed to our congress and look forward to deepening our cooperation.

On behalf of the Congress Organizing Committee

Prof. Dr. Niyazi KURNAZ

Assoc. Prof. Dr. Hakan ARIDEMİR

Assoc. Prof. Dr. Arzu AL

Assoc. Prof. Dr. Meral BALCI

PhD. Candidate Burak YALIM

PhD. Candidate M. Burak ŞENER

PhD. Candidate Büşra ÖZYÜKSEL

ISBN: 978-605-72849-2-1 (PDF)
(30-12-2022)

Name: VI. Uluslararası afro - Avrasya araştırmaları kongresi (skopje) bildiri kitabı (tam metin/proceedıngs)

Cover design by Deniz Avcu Yalım

Edited by Hakan Arıdemir - Niyazi Kurnaz - Burak Yalım - M. Burak Şener

This book first published in 2022 – İSTANBUL

Certificate No: 69377

Contact: info@afroeurasia.org & iletisim@tuic.org.tr

DISCLAIMER OF LIABILITY

The author and publisher have made every effort to ensure that the information contained in this book was correct at press time. However, the author and publisher do not assume and hereby disclaim any liability to any party for any loss, damage, or disruption caused by errors or omissions, whether such errors or omissions result from negligence, accident, or any other cause. The editors have made every effort to include an exhaustive set of opinions on all the issues discussed in every part of this book. The views of the contributors of the chapters do not necessarily reflect the editor's own.

The information and opinions in the book express only the views of the responsible author. Authors are responsible for references to sources and references and bibliographies. Editors and TUİÇ Akademi cannot be held responsible for any incomplete or inaccurate violations of the rights of third parties. This Proceedings of Congress was First Published in **İstanbul**, Turkey by ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARI DERNEGİ. The entire responsibility for the contents of the book belongs to the authors.

PARTNERS

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY

GIRNE AMERICAN UNIVERSITY

KAZAKH NATIONAL AL-FARABI UNIVERSITY

TIRANA UNIVERSITY

BOARDS OF THE CONGRESS

ORGANIZATION COMMITTEE

Prof. Dr. Niyazi KURNAZ
Assoc. Prof. Dr. Hakan ARIDEMİR
Assoc. Prof. Dr. Arzu AL
Assoc. Prof. Dr. Meral BALCI
PhD. Candidate Burak YALIM
PhD. Candidate Burak ŞENER
PhD. Candidate Büşra ÖZYÜKSEL

SCIENTIFIC and REFEREE COMMITTEE

Prof.Dr. Akmatali ALIMBEKOV	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Prof.Dr. Nurullah ÇETİN	Ankara University	Turkey
Prof.Dr. Hakan ÇETİNTAŞ	Balıkesir University	Turkey
Prof. Dr. Elmira JAFAROVA	Baku State University	Azerbaycan
Prof.Dr. Yusuf DOĞAN	Cumhuriyet University	Turkey
Prof.Dr. Mehmet ERDEM	Fırat University	Turkey
Prof.Dr. İbrahim ERDOĞAN	Muş Alpaslan University	Turkey
Prof.Dr. E. J. ETUK	University of Calabar	Nigeria
Prof.Dr. Zoran FILIPOVSKI	International Vision University	Macedonia
Prof.Dr. Fadil HOCA	International Vision University	Macedonia
Prof.Dr. Mesut İDRİZ	Sharjah University	United Arab Emirates
Prof.Dr. Selehattin KARAPINAR	İstanbul University	Turkey
Prof.Dr. Elmira JAFAROVA	Baku State University	Azerbaycan
Prof.Dr. Bilhan KARTAL	Anadolu University	Turkey
Prof. Dr. Galiimaa NYAMAA	Mongolian University of Science& Technology	Mongolia
Prof.Dr. Rafet AKTAŞ	Yıldırım Beyazıt University	Turkey
Prof.Dr. Boraş Smailoviçti MIRZALIEV	Akhmet Yassawi University	Kazakhstan
Prof.Dr. Musa MUSAI	International Vision University	Macedonia
Prof.Dr. Gulnar NADIROVA	Al-Farabi Kazakh National University	Kazakhstan
Prof.Dr. Sheripzhan NADYROV	Al-Farabi Kazakh National University	Kazakhstan
Prof.Dr. Dick NG'AMBI	ETILAB, University of Cape Town	South Africa
Prof.Dr. Gulnara NYUSSUPOVA	Al-Farabi Kazakh National University	Kazakhstan
Prof.Dr. Oraye Dicta OGISI	Delta State University	Nigeria
Prof.Dr. Yücel OĞURLU	International University of Sarajevo	Bosnia
Prof.Dr. Florence OLELE	Delta State University	Nigeria
Prof.Dr. M. Başaran ÖZTÜRK	Niğde University	Turkey
Prof.Dr. Hakan TAŞ	Marmara University	Turkey
Prof.Dr. Süleyman UYAR	Akdeniz University	Turkey
Prof.Dr. Nagy HENRIETTA	Szent István University	Hungary
Prof.Dr. József KÁPOSZTA	Szent István University	Hungary
Prof.Dr. H. Mustafa PAKSOY	Gaziantep University	Turkey
Prof.Dr. Şakir SAKARYA	Balıkesir University	Turkey
Prof.Dr. Udo STEINBACH	HUMBOLDT-VIADRINA Governance Platform	Germany
Prof.Dr. Kubatbek TABALDIYEV	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Prof.Dr. Fahri UNAN	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Prof.Dr. Gabriel UMOH	University of Uyo	Nigeria
Prof.Dr. Anarkül URDALETOVA	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Prof.Dr. Alaeddin YALÇINKAYA	Marmara University	Turkey
Prof. Dr. Victor SHAW	California State University	USA
Prof.Dr. Mehmet YÜCE	Uludağ University	Turkey
Prof.Dr. Gülizar KURT GÜMÜŞ	Dokuz Eylül University	Turkey
Prof.Dr. Bayan ZHUBATOVA	Al-Farabi Kazakh National University	Kazakhstan
Prof.Dr. Sadettin PAKSOY	Kilis 7 Aralık University	Turkey
Prof.Dr. Celaleddin SERİNKAN	Pamukkale University	Turkey
Prof. Irina Chudoska BLAZHEVSKA	Fon University	Macedonia
Assoc.Prof.Dr. Elmira ADİLBEKOVA	Akhmet Yassawi University	Kazakhstan
Assoc.Prof.Dr. Mehmet AKINCI	Aksaray University	Turkey
Assoc.Prof.Dr. Ceenbek ALIMBAYEV	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Prof.Dr. Ali ARI	Marmara University	Turkey
Assoc.Prof.Dr. Ulugbek KHASANOV	University of World Economics & Diplomacy	Uzbekistan

Prof.Dr. Arzu ARIDEMİR	İstanbul University	Turkey
Assoc.Prof.Dr. Mehmet ARSLAN	Al-Farabi Kazakh National University	Kazakhstan
Assoc.Prof.Dr. Nursaule AYTBAYEVA	Akhmet Yassawi University	Kazakhstan
Assoc.Prof.Dr. Muhittin DEMİRAY	Gaziosmanpaşa University	Turkey
Assoc.Prof.Dr. Osman EMIN	International Vision University	Macedonia
Assoc.Prof.Dr. Erkan ERDEMİR	İstanbul Şehir University	Turkey
Assoc.Prof.Dr.Besire AZİZALİYEVA	Azerbaycan Milli İlİmler Akademisi	Azerbaycan
Prof.Dr. Yusuf GÜMÜŞ	Dokuz Eylül University	Turkey
Assoc.Prof.Dr. Ebrar IBRAIMI	International Vision University	Macedonia
Assoc.Prof.Dr. Mehmet KARA	Mustafa Kemal University	Turkey
Assoc.Prof.Dr. Garip KARTAL	International Vision University	Macedonia
Assoc.Prof.Dr. Elena MIHAJLOVA	Ss. Cyril and Methodius University	Macedonia
Assoc.Prof.Dr. Abdülmecit NUREDIN	International Vision University	Macedonia
Assoc.Prof.Dr. Gülsen Serap ÇEKEROL	Anadolu University	Turkey
Assoc.Prof.Dr. Mensur NUREDIN	International Vision University	Macedonia
Assoc.Prof.Dr. Yavuz CANKARA	Bilecik Şeyh Edebali University	Turkey
Assoc.Prof.Dr. Özcan SEZER	Bülent Ecevit University	Turkey
Assoc.Prof.Dr. Nelya POTAPOVA	University of World Economy and Diplomacy	Uzbekistan
Assoc.Prof.Dr. Kalina SOTIROSKA	International Vision University	Macedonia
Assoc.Prof.Dr. Nevzat ŞİMŞEK	Akhmet Yassawi University	Kazakhstan
Assoc.Prof.Dr. Adnan VRAYNKO	International Vision University	Macedonia
Assoc.Prof.Dr. Burçin Cevdet ÇETİNSÖZ	Mersin University	Turkey
Asst.Prof.Dr. Roza ABDIKULOVA	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Asst.Prof.Dr. Raziya ABDIYEVA	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Asst.Prof.Dr. Zuhra ALTIMIŞOVA	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Assoc. Prof.Dr. Cengiz BUYAR	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Asst.Prof.Dr. Eftal Şükrü BATMAZ	Akhmet Yassawi University	Kazakhstan
Asst. Prof. Dr. Mariya S. Bagasheva-Koleva	South-West University of Neofit Rilski	Bulgaria
Asst.Prof.Dr. Mahmut ERDOĞAN	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Asst.Prof.Dr. Hasan DEMİR	Sakarya University	Turkey
Asst.Prof.Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Asst.Prof.Dr. Seyil NAJIMUDINOVA	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Asst.Prof.Dr. Ozan ÖRMECİ	Girne American University	TRN Cyprus
Asst.Prof.Dr. Andela Jaksic STOJANOVIC	Mediterranean University	Montenegro
Asst.Prof.Dr. Nurdin USEEV	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Asst.Prof.Dr. Kürşad YAĞCI	İstanbul University	Turkey
Dr. Muhammed ADIL	TASEN / TASCA	Tunusia
Dr. Nazim CAFEROV	Azerbaijan State University of Economics	Azerbaijan
Dr. Altınbek COLDOŞEV	Kyrgyz-Turkish Manas University	Kyrgyzstan
Dr. I. P. SOLOMON	University of Uyo	Nigeria
Dr.Ilaria BELLAVIA	University of Florence	İtaly
Dr. Itır Aladağ Görentaş	Kocaeli University	Turkey
Dr. Yunus Karaağaç	International Relations Studies Association	Turkey

SECRETARIAT

M. Burak ŞENER
Büşra ÖZYÜKSEL

CONTEXT

AFRO-AVRASYA'DA İŞBİRLİĞİ ADASI OLARAK KIBRIS ÇEVRESİNDEKİ DOĞALGAZ KAYNAKLARI
ALAEDDİN YALÇINKAYA.....1

COMPENSATION OF NON-PECUNIARY DAMAGE IN NORTH MACEDONIA (THEORETICAL AND PRACTICAL ANALYSIS)
NIKOLA DACEV…….....9

CONFLICTS IN AFRICA AND THE CHALLENGES TO NON-INTERVENTION
KHALIMAT RACHIDA BENAZIR…….....19

TÜRKİYE'DE FİNANSAL GELİŞME GÖSTERGELERİ İLE BÜYÜME ARASINDAKİ ASİMETRİK İLİŞKİ (2007Q4-2022Q2)
KÜBRA YILMAZ.....35

KURUMSAL YÖNETİMİN KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİSİ: BİST-100'DE BİR ARAŞTIRMA
MERYEM USLU & HASAN ÖZYAŞAR.....57

TÜRK EKONOMİSİNDE DÖVİZ PİYASASI BASKISI ENDEKSİNİN TAHMİNİ: ARAÇ DEĞİŞKENLER YÖNTEMİ YAKLAŞIMI
MERT GÜL & BEKIR AŞIK …….....67

GÖÇMEN KARŞITLIĞININ YÜKSELMESİNDE İNFODEMİNİN ETKİSİ
BUKET ÖZDEMİR DAL.....86

KARANLIK (AKILLI) FABRİKALARDAKİ OTONOM DAVRANIŞLARIN SEBEP OLDUĞU ZARARLARDA İŞLETENİN HAKSIZ FİİL SORUMLULUĞUNDA İLLİYET BAĞININ KURULMASI SORUNU
BETÜL AKALIN…….....106

YAPAY ZEKÂ ÜRÜNÜ SANAT ESERLERİNDE HUSUSİYET TARTIŞMASI
YASEMİN YALÇIN.....114

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI KAPSAMINDA BATININ UYGULADIĞI ENERJİ POLİTİKASI VE AMBARGOLAR
ELVİN ABDURAHMANLI.....124

THE 2020 KYRGYZ PARLIAMENTARY ELECTIONS AND THEIR CONSEQUENCES IN LIGHT OF THE LAST 10 YEARS
DÁVID BIRÓ.....139

ENHANCING EUROPE AND AFRICA COOPERATION THROUGH HEALTH AND EDUCATION IN THE NEW CONTEXT
HONG QUANG TRIEU….....158

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI SÜRECİNDE GÜRCİSTAN
INDIRA PHUTKARADZE…….....172

INDIAN NATIONALISM UNDER THE SHADOW OF FRINGE MESOPOTAMIA
RAMACHANDRA BYRAPPA.....185

LORD CURZON'S GEOPOLITICAL STRATEGY AND THE ANGLO-PERSIAN AGREEMENT OF 1919
ISTVÁN DÁVID VÁCZ.....200

KAYNAKLARIN RASYONELLEŞTİRİLMESİNDE YÖNETİM MUHASEBESİNİN ROLÜ
METİN ÇALIK.....215

THE CONSEQUENCES OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN ARMED CONFLICT IN YEMEN
ZOLTÁN PRANTNER & ABDALLAH ABDEL-ATI AL-NAGGAR.....237

AFRO-AVRASYA'DA İŞBİRLİĞİ ADASI OLARAK KIBRIS ÇEVRESİNDEKİ DOĞALGAZ KAYNAKLARI[*]

Alaeddin Yalçınkaya[**]

ÖZET

Kıbrıs, coğrafi olarak Asya, Avrupa ve Afrika'nın kesiştiği deniz alanında bir ada olup üç kıtaya yakınlığı ve ilişkileri bakımından benzersiz jeopolitik özellikleri bulunmaktadır. İngiliz sömürge yönetiminin sona ermesiyle tarihi ve siyasi haklar yanında jeopolitik gerçeklerin de dikkate alınmasıyla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki barış ve istikrar, Yunanistan'ın Enosis planına kurban edilmiştir.

21. Yüzyıl başında ada civarında bulunan doğalgaz kaynaklarının, adanın asli sahiplerinden olan Türk toplumu ve KKTC hiç dikkate alınmadan işlenmesi ve pazarlanması konusunda bölge gerçeklerine aykırı EastMed projesi çökmüştür. Geçen sürede bütün tarafların haklarına riayet eden çözüm yolları araştırılması devam etmektedir. Çünkü Türkiye olmadan üretilecek gazın Avrupa'ya ulaştırılması sorunludur. Bugüne kadarki çözümsüzlüğün temelinde bulunan Yunanistan'ın çağdışı, emperyalist ve irredentist iddiaları yerine ülke ve bölge gerçekleri ile uluslararası hukukun gerektirdiği zeminde uzlaşı zorunluluk haline gelmiştir.

2022 itibariyle Rum kesiminin en önemli destekçisi ABD de EastMed projesinden çekilmiştir. Avrupa'nın çok daha fazla doğalgaza ihtiyacının bulunduğu bu dönemde Kıbrıs çevresindeki gazın, Kıbrıs'ta adil çözüm ile Türkiye üzerinden ulaştırılması aciliyet kazanmıştır. Bildiride Kıbrıs ve bölge gerçeklerine aykırı baskı ve dayatmalar ile Enosis hayalleri yerine uluslararası hukuk kapsamında, barış, güvenlik ve refah ile sonuçlanacak çözüm yolları tahlil edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Doğu Akdeniz, EastMed, Doğalgaz, Enosis

[*] Bu çalışma, Marmara Üniversitesi, Bilimsel Araştırmalar Projeleri Sistemi, SYL-2022-10713 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

[**] Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, alaeddinyalcinkaya@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5553-314

NATURAL GAS RESOURCES AROUND CYPRUS AS AN ISLAND OF COOPERATION IN AFRO-EURASIA

ABSTRACT

Cyprus is an island in the sea area where Asia, Europe and Africa intersect geographically, and it has unique geopolitical features in terms of its proximity and relations to three continents. With the end of British colonial rule, peace and stability in the Republic of Cyprus, which was established by taking into account geopolitical realities as well as historical and political rights, was sacrificed to the Enosis plan of Greece.

The EastMed project, which is contrary to the realities of the region, collapsed in the processing and marketing of natural gas resources discovered around the island at the beginning of the 21st century, without taking into account the Turkish community and the TRNC, which are the original owners of the island. In the past, solutions that respect the rights of all parties are being investigated. Because without Turkey, it is problematic to transport the existing gas to Europe. Instead of Greece's outdated, imperialist and irredentist claims, which have been at the root of the deadlock until today, it has become a necessity to reconcile with the realities of the country and region and on the ground required by international law.

As of 2022, the most important supporter of the Greek Cypriot side, the USA, has withdrawn from the EastMed project. In this period when Europe is in need of much more natural gas, it became urgent to transport the gas around Cyprus to Europe via Turkey with a just solution in Cyprus. In the paper, instead of pressures and impositions contrary to the realities of Cyprus and the region, and the dreams of Enosis, solutions that will result in peace, security and prosperity within the scope of international law are analyzed.

Keywords: Cyprus Issue, Eastern Mediterranean, EastMed, Natural Gas, Enosis

Giriş

Doğu Akdeniz'de hareketsiz uçak gemisi veya dev liman olarak da tanımlanan Kıbrıs, yaklaşık dört asırlık Osmanlı egemenliğinden sonra 1878 Berlin Kongresi'nde İngiltere'nin kullanımına, 1923 Lozan Antlaşması ile de egemenliğine bırakılmıştır. 1960 Zürih ve Paris antlaşmalarıyla adadaki Türk ve Rum toplumlarının ortak egemenliğinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Rumların Enosis hayallerine kurban edilmiştir. Uluslararası hukuk kuralları ile garanti altına alınan iki toplumun barış içinde birlikte yaşaması yerine adadaki Türklerin yok

edilerek egemenlik haklarının gaspedilmesi süreci başlatılmıştır. Türkiye ilgili sözleşmelerden doğan haklarını kullanarak 1974'de adaya müdahale ederek daha önceden başlatılmış olan Türklere karşı soykırımını önlemiştir. Buna karşın yarım asır boyunca, barışı yeniden tesis etme girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Son olarak BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın hazırladığı barış planı bütün olumsuzluklara rağmen Türk toplumunca kabul edilmesine karşın Rumlar tarafından reddedilmiştir. Bununla beraber barış karşıtı Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), AB üyeliğine kabul edilmiştir.

Ada etrafında zengin doğalgaz yataklarının bulunması, AB üyesi olan GKRY'nin uzlaşmaz politikalarının takviyesine sebep olmuştur. Hukuken Türkiye'nin ve Türk toplumunun söz sahibi olduğu alanlar üzerinde GKRY ile diğer komşu ülkeler arasında Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sözleşmeleri imzalanmış ve doğalgazın işletilmesi, pazarlanması ve en çok ihtiyaç duyulan AB ülkelerine ulaştırılması konusunda girişimler başlatılmıştır. Kıbrıs civarındaki kaynakların Avrupa'ya ulaştırılmasında alternatifsiz durumdaki Türkiye'nin yok sayıldığı bu süreç doğal olarak tıkanmış durumdadır. 2022 itibariyle gerek Kıbrıs'taki her iki toplumun refahı ve barışı gerekse Doğu Akdeniz'deki kaynaklardan diğer bölge ülkelerinin istifadesi, Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumunun haklarının dikkate alındığı uluslararası hukuk kapsamındaki mutabakatlarla mümkün olduğu ortaya çıkmıştır. Buna aykırı girişimlerin bölge barışı ve refahına karşı olduğu, Türkiye'nin gerektiğinde yasal haklarını korumak için meşru müdafaa dahil gerekli yollara başvurabileceği açıktır.

Bu bölümde Kıbrıs adasının jeopolitik önemi ve özellikleri ele alınacak, yakın tarihi özetlenecektir. Bu kapsamda adanın siyasi durumu, uluslararası hukuk açısından statüsü, Rum toplumu ve batı ülkeleri açısından dikkate alınmayan sözleşmelerden doğan haklarına temas edilecektir. Doğalgazın bulunması ve işletilmesi sürecindeki sözleşmeler özetlenecek, bunların hukuki geçerlilikleri değerlendirilecektir. Özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı ile Avrupa'yı bekleyen enerji krizine karşı, Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumunun haklarının dikkate alındığı yeni bir statünün kurulması ve ada çevresindeki kaynakların Anadolu üzerinden ulaştırılmasının önemi vurgulanacaktır.

I. Afro-Avrasya Adası Olarak Kıbrıs'ın Jeopolitik Önemi

Kıbrıs adasının coğrafi konumu Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişme noktasında bulunmaktadır. Bu durum jeopolitik olarak da her üç kıtanın özelliklerini taşımasına yol açmıştır. Kıbrıs'ın siyasi tarihinde üç kıtaya mensup devletlerin rekâbeti, bir anlamda dönüşümlü egemenlik izleri görülmektedir. Akdeniz'in Sicilya ve Sardunya'dan sonra üçüncü büyük adası olan Kıbrıs'ın jeopolitik önemi, diğer adalardan daha fazla çatışma konusu olmasına yol açmıştır. M.Ö. 3000 yılına kadar izlenebilen süreçte Mısırlılar, Hititler, Akalar, Dorlar, Rumlar, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Emeviler, Bizans, Cenevizliler, Memlukler, Venediklelerin kısmen veya tamamen hakimiyetleri bilinmektedir. 1571 yılında Osmanlı hakimiyeti altına giren Kıbrıs'ın 1878 Berlin Kongresi ile kullanımı İngiltere'ye bırakılmıştır. I.Dünya Savaşı esnasında İngilizler adayı ilhak ettiğini ilan etmişlerse de bu ilhak tanınmamış, nihayet 1923 Lozan Antlaşması ile Kıbrıs İngiliz hâkmiyeti altına girmiştir. Kıbrıs adasına İngiltere'nin ilgisi, Süveyş Kanalı'na yakınlığı, başta Kerkük petrolleri olmak üzere Orta-Doğu ve Hindistan ile olan ilişkileri ve hesapları son derece önemlidir.

Antik çağlardan itibaren jeopolitik öneminden dolayı Kıbrıs'a sahip olmak, Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kontrolü sağlamak, birinden diğerine geçmek, birinden diğerini kontrol etmek gibi hedeflerde, önemli bir basamak haline gelmiştir. Sadece siyasi veya askeri bakımdan değil, üç kıtada ticari faaliyetler açısından da ada kilit öneme sahip olmuştur. Sırf ticari ilişkilerdeki üs pozisyonu dahi mesela Venedikliler ve Cenevizlilerin adadaki hakimiyetlerinin önemli gerekçelerinden olmuştur. Osmanlı Kıbrıs'ı almadan önce adaya hakim olan Venedkililer, adayı iskân konusu yapmamış fakat ticari ve askeri bir üs olarak kullanmıştır. Bundan dolayı adada yaşayanların durumu dikkate alınmamış, Akdeniz'deki korsanların sığınağı durumuna gelince Osmanlıların fethi kaçınılmaz halde gelmiştir (Vatansever, 2010: 1487-1490). Modern çağlarda büyük güçlerin ada üzerindeki hesapları, 19. Yüzyıl sonlarında İngiltere'nin fiili kontrolü ile başlamıştır. 2022 itibariyle örneğin Rusya-Ukrayna savaşı sürecinin getirdiği şartlarda AB üyesi GKRY ile önemli ilişkileri olan Rusya'nın KKTC ile temasa geçmesi bu kilit önemin tezahürü demektir.

20. Yüzyıl stratejik ve askeri şartları çerçevesinde Kıbrıs, Türkiye, Lübnan, İsrail ve Mısır kıyılarının ortasında, Akdeniz'in doğusunda Süveyş Kanalı'nın kontrol mesabesinde sabit uçak gemisi olarak görülmektedir. Bu yönüyle günümüz askeri tekonolojisi ve hareket imkanları açısından olduğu gibi uluslararası ticaretin de önemli kontrol noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu gerçekler Kıbrıs'ta barış ve istikrarın, bölgesel ve küresel refah ve güvenlik açısından önemini ortaya koymaktadır.

II. Kıbrıs'ın Uluslararası Hukuk Statüsü

Sömürge yönetiminin sona ermesiyle birlikte, sınırlı iki alanda İngiliz üsleri hariç olmak üzere 1960'da Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumlarının ortak egemenliğine dayalı bir yönetim, Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. İngiltere, Türkiye ve Yunansitan'ın garantörlüğündeki bu devletin temeli 1959 Zürih ve 1960 Londra antlaşmaları ile atılmıştır. 1963'ten itibaren Rumların, Türkleri yönetimden uzaklaştırmak, hatta Kıbrıs'tan uzaklaştırmak veya yok etmek yönündeki plan ve eylemleri sürecinde Türk toplumuna yönelik baskı ve katliam başlatılmıştır. Nihayet 1974'de Nikos Sampson darbesi ile aynı zamanda Rum toplumunun dini lideri olan Başpiskopos Makarios'un cumhurbaşkanlığı görevine son verilmiş adanın Yunanistan'a bağlandığı (Enosis) deklare edilmiştir. Böylece Türkiye'nin de garantörü olduğu Kıbrıs Cumhuriyeti yok edilmek istenmiştir. Enosis, Yunanistan'ın irredentist politikalarının temel belgesi olan Megali İdea kapsamında olup Kıbrıs Rumları ve Yunanistan daha I. Dünya Savaşı sürecinde bu yönde saldırgan girişimlere başlamıştır (Eroğlu, 2002: 739-740).

1974 darbesi, arkasından Enosis ilanı üzerine Türkiye, öncelikle diğer garantör ülke İngiltere ile görüşmüş, uluslararası hukuk gereği Kıbrıs'taki Türklerin can ve mal güvenliğini sağlamak, garantörü olduğu devletin ortadan kaldırılmasını önlemek üzere Barış Harketi gerçekleştirmiştir. Barış hareketi sonrasında 1959 ve 1960 mutabakatları kapsamında yeniden barışı kurmak üzere girişimlerde bulunulmuş, mutabakat sağlanıncaya kadar adadaki Türklerin yönetiminde 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni (KTFD) kurulmuştur. Buna karşın Rum tarafı uzlaşma yerine kendi bölgesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sahibi olduğunu iddia etmiş ve Güney Kıbrıs Rum Yönbetimi'ni (GKRY) birçok ülke Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanımaya başlamıştır.

Geçen süre zarfındaki girişimlerin sonuçsuz kalması ve tek başına bir federe devletin (KTFD) olamayacağı gerçeğinden hareketle 1983'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kuruluşu ilan edilmiştir. Belirtmek gerekir ki İngiliz sömürge idaresi sonrasında adadaki toplumlar ve ilgili ülkelerin mutabık kaldığı 1959 ve 1960 sözleşmelerinin yerine geçen yeni bir mutabakat yapılmamıştır. Dolayısıyla 2022 itibariyle de bu sözleşme hükümleri dışında Kıbrıs'ın statüsü konusunda uluslararası bir belge bulunmamaktadır. Aşağıda özetlenecek olan GKRY'nin Kıbrıs Cumhuriyeti adını kullanarak diğer ülkelerle, AB ve BM ile ilişkileri, iddia edilen statüsü ve bu kapsamda yaptığı sözleşmeler Tükiye ve Kıbrıs Türk toplumu açısından kabul edilmemekte, bu bağlamda uluslararası hukuk açısından da yok hükmündedir.

Türkiye'nin AB'ye adaylık statüsünün kabul edilmesinden sonra Kıbrıs konusunda uzlaşma yolunda önemli girişimler başlatılmıştır. BM eski genel sekreteri Annan'ın

girişimiyle hazırlanan ve Annan Planı olarak bilinen belge, Türk toplumu açısından son derece olumsuz özellikler taşımasına rağmen halkoyuna sunulması kabul edilmiştir. Türk toplumu çözümü önceleme saikiyle bu planı kabul ettiği halde Rum kesimi, Türklerin egemenlik hakkı olduğunu kabul edemeyerek hayır oyu vermiştir. Rum kesiminin bu uzlaşmaz tutumuna karşın AB, GKRY'nin üyelik sürecinin tamamlanmasını sağlamıştır. İlginçtir ki bu süreçte kendisinin de AB'ye üyelik müzakerelerinin başlaması söz konusu olduğu için Türkiye, 2004-2005 AB'nin Katılım Ortaklığı Belgesini imzalamış, böylece Rumların istediğini dolaylı olarak kabul eden bir pozisyonda kalmıştır. 2022 itibariyle KKTC sadece Türkiye tarafından tanınmış bir ülke olup geçen süre zarfında iki toplumlu gevşek bir federasyon temelli girişimlerin sonuç vermemesinden dolayı diğer devletler tarafından tanınması gündeme gelmiştir (Yavuz, 2010).

III. Kıbrıs Çevresindeki Doğalgazın İşletilmesi

Kıbrıs adası çevresindek başta doğalgaz olmak üzere doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, pazarlanması uluslararsı hukuk açısından öncelik Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) kapsamında bir konudur. 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi md. 56'ya göre devletler kıyıdan itibaren en fazla 200 mile kadar olan bölgedeki deniz tabanı, toprak altı, su kitlesi ve su üstündeki canlı ve cansız kaynakların araştırılması, işletilmesi, muhafaza ve idare edilmesi kıyı devletinin inhisarındadır (Gündüz, 2019: 198). Bu maddeden hareketle GKRY, uluslararası hukuk kapsamındaki Kıbrıs Cumhuriyeti yıkılmış olmasına karşın taraflar arasında yeni bir mutabakat yapılmadığı halde sanki bütün adanın temsilcisi gibi diğer devletler MEB anlaşmaları imzalayarak doğalgazın işletilmesi konusunda da sözleşmeler imzalamamış ve girişimler başlatmıştır (Başeren, 2010: 47). Buna karşın Kıbrıs Türk toplumu ve Türkiye adada GKRY'nin tek başına hakimiyeti olmadığı, ortak mutabakat sağlanmadan yapılan sözleşmelerin geçersiz olduğunu deklare etmiş, uluslararası hukuktan doğan haklarını korumak üzere harekete geçmiştir.

2022 itibariyle, GKRY'nin uluslararası hukuka aykırı olarak bölge ve bölge dışı ülkelerle MEB ve doğal gaz kapsamında yaptığı sözleşmeler ve girişimlere karşın Türkiye ve Kıbrıs Türkleri haklarını savunmaya devam etmektedir. Bu kapsamdaki haklarını korumak siyasi ve ekonomik tedbirleri yanında askeri hazırlıklar da her aşamada devam etmiştir. Belirtmek gerekir ki jeopolitik gerçekler, bundan kaynaklanan sorunların yanında çözümler ve fırsatların kaynağı olup bu durum Kıbrıs için de geçerlidir. Kıbrıs'ın konumu, etnik ve kültürel yapısı yanında bu süreçteki hukuki birikimleri söz konusu sorunun da çözüm zemini durumundadır. Doğu Akdeniz'de stratejik bakımdan kilit noktada, Türkiye'ye çok daha yakın olan Kıbrsı adası çevresinde keşfedilen doğalgaz yataklarının değeri, özellikle Rusya-Ukrayna

Savaşı ile birlikte çok daha fazla artmıştır. Bu kaynakların öncelikle Avrupa'ya ulaştırılması son derece önemlidir. Buna karşın GKRY'nin AB'ye katılmasından sonra seviyesini yükselttiği uzlaşmaz tutumu bugüne kadar kalıcı çözüme ulaşmayı engellemiştir (Aslan ve Yalçınkaya, 2019: 172).

Belirtildiği gibi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1963'te Rum kesiminin aykırı hareketleri ve nihayet 1974 Sampson darbesiyle kimliği fiilen ortadan kalkmıştır. GKRY'nin bu kimliği tek başına sahiplenmesinin geçerliliği yoktur. Halen adada KKTC ve GKRY olarak yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kullanan, sınırları ve yönettiği toplum belirli iki ayrı otorite bulunmaktadır. 1959 ve 1960 antlaşmalarının yerine yenisi yapılmadığına göre halen uluslararası hukuk kaynağı olarak bu belgeler geçerli olup buna aykırı bir şekilde GKRY'nin Mısır, Lübnan ve İsrail ile yapmış olduğu MEB sözleşmeleri yanında başka ülkelerin de katıldığı doğalgazın işletilmesi mutabakatları geçersizdir.

Sonuç

1959 ve 1960 sözleşmeleriyle kurulan Kıbrıs Cumhuriyet, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların desteği ile fiilen işlemez hale gelmiş, Kıbrıs'ta KKTC ve GKRY halinde fiilen iki devlet kurulmuştur. Bununla beraber adanın statüsü ve bu kapsamdaki haklar ve yetkiler konusunda mutabakat arayışları devam etmiş, son olarak 2004 Annan Planı'nı Türk tarafı kabul ettiği halde Rumlar uzlaşmaz tutumlarını sürdürmüşlerdir. Bu gerçekten hareketle Kıbrıs çevresindeki doğal kaynaklarda, belirtilen sözleşmeler kapsamında Türk toplumunun ve Türkiye'nin hakları devam etmektedir.

GKRY'nin Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla yaptığı gerek MEB sözleşmeleri gerekse doğalgaz kaynakların işletilmesi kapsamınaki anlaşmalar hukuken geçersiz olup Türk tarafını bağlamamaktadır (Yaycı, 2020: 69-72). 2022 yılı itibariyle, enerji kaynaklarının özellikle Avrupa için çok daha hayati hale geldiği süreçte bu kaynakların işletilmesi ve pazarlanması çok daha önemli hale gelmiştir. Daha önce Türkiye'yi dışarıda bırakan mutabakatlara karşın bu doğalgazın ancak Anadolu üzerinden ulaştırılması veya Türkiye'nin MEB alanından geçmesi gerçeği dikkate alındığında hukuken geçerli mutabakatlara ulaşılması aciliyet kazanmıştır.

Asya, Avrupa ve Afrika'nın kesişme noktasında yer alan Kıbrıs'ta huzur ve istikrar başta bölge ülkeleri olmak üzere küresel ticaret ve güvenlik açısından gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Buna karşın Hristiyan bağnazlığı veya Türk ve İslam düşmanlığı temelli stratejilerin günümüzde yürümesinin mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır. Bölgesel ve küresel gerçekler dikkate alınarak gerek Kıbrıs konusundaki özel sözleşmeler, gerekse uluslararsı deniz hukuku başta olmak üzere devlet, egemenlik ve eşitlik kapsamındaki genel sözleşmeler,

teamüller ve mahkeme kararları çerçevesinde Kıbrıs Türk toplumu ve Türkiye'nin haklarını dikkate alan bir çözüme ulaşılması çok daha acil hale gelmiştir. Bu çözüm, sadece Türk toplumunun huzur ve güvenliğini değil aynı zamanda başta Rum kesimi olmak üzere bölge ülkeleri açısından da işbirliğinin geliştirilmesi ve refah kaynağı olacaktır.

KAYNAKÇA

Aslan, N. ve Yalçınkaya, A. (2019). Devletin Kurucu Unsurları Bağlamında Kıbrıs Meselesi. *ECONDER, International Academic Journal*. 3(2), 168-186.

Başeren, S.H. (2010). *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı*. İstanbul: TÜDAV Yayınları.

Eroğlu, H. (2002). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratan Süreç ve Son Gelişmeler. *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*. 18(54), 735-793.

Gündüz, A. (2019). *Milletlerarası Hukuk*. Ed. Reşat Volkan Gürel. Ankara: Savaş Yayınevi.

Vatansever, M. (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Özel Sayı, 1487-1530.

Yavuz, C. (2010). *Avrasya'da Türk Jeopolitiği*. Ankara: Berikan Yeyaınevi.

Yaycı, C. (2020). *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Kedi.

COMPENSATION OF NON-PECUNIARY DAMAGE IN NORTH MACEDONIA (THEORETICAL AND PRACTICAL ANALYSIS)

Nikola Dacev*

ABSTRACT

The damage represents a consequence of a harmful action that can be caused by several factors and is part of the everyday life of citizens that sometimes its impossible to avoid it. From a legal perspective the damage creates obligatory relation between the injured party and the one who is liable for the caused damage. In the legal theory and legislation, a distinction is made between several types of damage. The distinction between pecuniary and non-pecuniary damage is made based on the type of the legal good that is damaged. The pecuniary damage is damage that occurs in respect of a person's property. It can be related to decrease of someone's property (actual damage - lat. damnum emergens) and the prevention of their gains (lost profit - lat. lucrum cessans). The non-pecuniary damage Is more specific and it is defined as infliction of physical or mental pain or fear to another person. The concept of non-pecuniary damage is set more restrictively in the legal systems and the cases where compensation is allowed are determined on case-by-case basis by the court. In this overview, the subject of analysis will be the legal arrangements of non-pecuniary damage in North Macedonia and the practical implications, especially certain issues noticed in the legal practice, for example, the inconsistency in court decisions in similar cases.

Keywords: Obligations, Damages, Personal Rights, Court Decisions, International Instruments.

Introduction

The notion of paying money to people to compensate them for their injuries is a very old one (O'Connell & Bailey, 1972). Roman laws from as far back as 450 BCE provided for specific amounts of money to change hands when someone was injured. (Greene and Bornstein, 2003). The first condition that must be met is a damage to occur. Another question is whether the damage is compensable or not. In different legal systems there are provisions that regulate this issue differently. The purpose of the existence of the provisions for compensation of damages is the recovery of an antecedent condition, a condition that existed before the damage occurred (restitutio in integrum).

* Assoc. Prof. Dr. Nikola Dacev, Faculty of Law, International Balkan University, ORCID number: 0000-0003-2660-2416, n.dacev@ibu.edu.mk

When we talk about the damage and its meaning it can be said that it is a product of the tort[1] and can be defined differently depending on the legal system and the aspect of observation. In any case it is the most common type of creating an obligatory relation between the parties besides the contracts. Unlike the contracts, when there is a damage the main principle that is missing is the free will which characterizes the contractual relations. A damage may occur in contractual relations also and there should be an appropriate regulation on this matter.

The concept of damage in the law of obligations should be distinguished from the economic concept "damage"and from the meaning we give it in everyday life. There is no unitary approach to damages in the law of torts. Different heads of damage and loss are recoverable for different torts, which may be subject to different modes of assessment, and a different range of damages is available for different torts. (Varuhas, 2016) It should be taken into account the fact that the concept of damage has not always been seen in the same way. The views of the concept changed with the changes in the social order. Until today, legal theory has not managed to build a single notion of damage which would be appropriate for all liability cases. Besides this, in some civil codes there is no definition of the term damage.

In the common law legal system, the term damages its categorized as one of the basic types of legal remedies beside the restitution, coercive remedies and declaratory remedies. Damage is defined as a monetary compensation that is awarded by a court in a civil action to an individual who has been injured through the wrongful conduct of another party.

In the civil law legal systems or in the most European countries the term damage is defined in the same or similar manner. Since this paper has the regulation of the non - pecuniary damage in Republic of North Macedonia as a main point of research, in the Law on Obligatory Relations of this country according to the Article 142, decreasing someone's property (ordinary damage) and preventing increase in property (missed benefit), as well as causing physical or mental pain or fear to the other (intangible damage) are meant under damage. This definition can be find in the laws of other countries as well.

There are differences in the division of the types of damages but in general we can single out three major categories of damages that the law recognizes:

[1] Tort is a wrongful act, not including a breach of contract or trust, that results in injury to another's person, property, reputation, or the like, and for which the injured party is entitled to compensation.

1. **Compensatory damages**, which are intended to restore what a plaintiff has lost as a result of a defendant's wrongful conduct;
2. **Nominal damages**, which consist of a small sum awarded to a plaintiff who has suffered no substantial loss or injury but has experienced an invasion of rights;
3. **Punitive damages**, which are awarded not to compensate plaintiff for injury suffered but to penalize a defendant for particularly wrongful conduct.

In this paper we will use the division of the damages on pecuniary and non-pecuniary damages, with particular focus on non-pecuniary damage taking into account its specificity. The non - pecuniary damage can be related to the second category of damages-the nominal damages.

I. The Concept of Non - Pecuniary Damage

The pecuniary damage is related to the property of the person. It consists in the destruction of some things, or in minor or major injuries, in the impossibility or difficulty of using things, or in some disturbances due to the removal of which it is necessary to incur costs that would not otherwise be incurred. While pecuniary damage refers to what the injured party has, non-pecuniary damage refers to his personal integrity, i.e. what he is. (Radisic, 2004)

Non-pecuniary damage is damage caused to a person's personal or immovable property, such as: life, health, physical and mental integrity, freedom, honor, reputation, dignity, personal name, privacy of personal and family life, intellectual creativity etc. According to an older point of view, it manifests itself as physical or mental pain of the victim, fear, suffering, etc. According to the new stance, which is also accepted in the Macedonian Law on Obligations from 2001 through amendments from 2008, non-pecuniary damage is manifested as a violation of personal rights. The aforementioned rights can be classified ad personal rights.

The amount for compensation of non-pecuniary damage is determined by the courts. The legal systems mainly contain criteria that are guidelines for the judge during determination of the amount of non-pecuniary damage (compensatory loss) or the criterion for determining the amount of compensatory loss is equal to a decision based on certain principles, like principles of reasonableness and fairness. The legal systems do not contain guidelines for valuation or certain value inputs to determine the compensation.

There are interesting legal solutions of the non-pecuniary damage in some European countries. For example, In the German legal system, changes were made precisely to the provisions for compensation for non-pecuniary damage in order to modernize German private

law, to fit the same into the international development trends and to make it more understandable. The reform of the rules on tort liability had four main goals, of which one goal was the right to adapt to existing needs and improve protection of persons damaged by torts, especially in cases of personal injury. (Bürgerliche Gesetzbuch, 1986) According to the new amendments of the law, the obligation for compensation (adequate compensation) for non-pecuniary damage exists in all cases of "...injury to the body, health, freedom and sexual self-determination", regardless of whether it is a liability based on guilt, the strict liability or contract. At the same time, the proof of guilt for causing non-pecuniary damage is no longer a condition for the obligation to arise, but it is sufficient if the other presumptions of liability are met according to the rules for the objective or contractual liability. (Magnus, 2003)

In French law, the fundamental change in terms of personal rights and compensation of non-pecuniary damage in case of injury of those rights occurred with the evolution of the objective liability, that is, liability regardless of guilt. Today, any injury that contributed to negative changes in a person's living conditions can be the subject of a claim for damages. Victims are entitled to compensation of both types of damage-pecuniary and non-pecuniary damage. In French law, there are no limitations regarding compensation of non-pecuniary damage, that is, the provisions which govern this issue do not contain a restrictive treatment of this issue. (Code civil des Français, 1804)

II. International Instruments for Regulation of the Damages with a Focus on the Non - Pecuniary Damage

The concept of non-pecuniary damage at the international level is considered only within the framework of contractual liability, more precisely within the framework of the Vienna Convention on the International Sale of Goods from 1980 (United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods-CISG), the UNIDROIT Principles for international trade agreements from 1994 (The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts) which are also denoted by the abbreviation UPICC and the Principles of European contract law that were published in 1994, which are denoted by the abbreviation PECL.

Damages for breach of contract under the international instruments can be defined as a monetary compensation for the loss suffered by the injured party. (See article 74 CISG, 7.4.2 UPICC and 9:502 PECL) While it is easy to formulate the main purpose of damages in terms of compensation, it is much more difficult to implement this purpose. The difficulty stems from the problem of defining a loss and it is advocated that this problem must be addressed at

different levels. One level is that of different heads of loss and the question here is whether a particular type of loss is sufficiently real and important to qualify for legal protection. Another level is that of the dilemma, faced by every legal system, between the so-called ‘concrete’ and ‘abstract’ approaches to calculating damages. This dilemma also poses, in an acute form, questions about the role to be played by some of the methods of limiting damages such as mitigation or causation. The next level, which is interlinked with the previous two, relates to the nature and role of the ‘performance interest’ of the contract. Yet another level, which is again related to some of those already mentioned, it is centered on the extent to which the law should take into account any gains made by the breaching party as a result of the breach in calculating the loss suffered by the injured party. (Saidov, 2008) The basic measure of damages establishes the principle(s) by reference to which the amount of compensation is to be determined. The measure expressly provided for by the instruments is that the injured party is entitled to damages for the loss suffered including loss of profit (or gains prevented). (See arts 74 CISG, 7.4.2 UPICC, 9:502 PECL). In addition, the PECL also state that ‘[the general measure of damages is such sum as will put the aggrieved party as nearly as possible into the position in which it would have been if the contract had been duly performed’. (Article 9:502 PECL). The former principle, known as the principle of ‘full compensation’,61 has its roots in Roman law, where recoverable damages were classified as both damnum emergens (actual loss) and lucrum cessans (lost profit), and is widely used by many civil law systems. (See Lando and Beale (n 36) 439).

The actions for damages in the legal system of the European Union are peculiar. This is obviously because the EU is not a state but an international organization. Consequently, it had to apply specific solutions taking into account its nature as an international organization and its autonomous institutional and legal system. At the same time, the EU system of non-contractual liability reflects the systems of the states. It is based on the principles of international law regarding the responsibility of the states. More importantly, the non-contractual liability of the Union has been directly linked with the principles of the national law of the Member States in the provisions of the treaties establishing the European Communities and then the European Union. (Bagińska, 2016)

The evolution of contract damages for non-pecuniary loss (which includes both the infliction of distress, anxiety and disappointment etc, and the failure to confer enjoyment, happiness and satisfaction etc) has lagged some way behind that for pecuniary loss. This is for perfectly understandable practical reasons, such as that non-pecuniary loss is often small and so uneconomic to litigate; consumer losses in goods cases are usually reduced or avoided

altogether by the provision of a replacement (which turns the loss into a financial loss); and statutory or informal redress often satisfies the consumer's complaint. Moreover, it is plainly easier to measure and so compensate for pecuniary than non-pecuniary loss. (Kramer, 2017)

Related specifically to the of non-pecuniary damage compensation, the analysis of the provisions that govern contractual liability for damages in the CISG shows that there is no strict arrangement of the question. The answer is given by the legal theory and according to it there is a right to compensation for non-pecuniary damage based on this Convention. This answer is based on the interpretation of Art. 74 of the CISG, more precisely on the principle of full compensation (reimbursement of all damages suffered). This interpretation is in in accordance with Art. 7(2) of the CISG, according to which: "Questions concerning matters governed by this Convention which are not expressly settled in it are to be settled in conformity with the general principles on which it is based or, in the absence of such principles, in conformity with the law applicable by virtue of the rules of private international law...".

In regard to the other two international instruments again we can confirm that the general principle of full compensation implies compensation for this type of damage. Non-pecuniary damage, in the international contract law, usually consists of lost reputation or lost goodwill of the injured party. Although there is no doubt that these instruments provide for liability for such damage, however the problem arises before the courts and arbitration tribunals which have difficulties with requests for compensation of non-pecuniary damage, especially when it is threatened the reputation or goodwill of the injured party. Thus, in judicial practice we also encounter cases in which the court does not award compensation for non-pecuniary damage according to CISG.

III. Regulation of Non - Pecuniary Damage in North Macedonia and its Practical Implications

The Civil law of Macedonia finds its roots in the Austrian Civil Code from 1811 and the Serbian Civil Code from 1844, and later continued to develop within the framework of the Yugoslavian law. The development of the concept of non-pecuniary damage was influenced by the case law and by the expansion of the application of the rules on objective liability.

The legal rules of civil law recognized only non-pecuniary damage for pains suffered due to bodily injuries, but the courts rightfully developed and extended the rule for compensation of damage of this kind to other areas of non-pecuniary damage.

The law that regulates the non-pecuniary damage in North Macedonia is the Law on Obligatory Relations from 2001 but this Law was amended numerous times in order to keep it up with the development of the civil relations between the citizens and the European modern tendencies.

For the compensation of the non-pecuniary damage that will occur with the violation of personal rights, the Law on Obligatory Relations of North Macedonia provides two types of compensation:

1. Non-pecuniary (moral satisfaction)
2. Pecuniary (material satisfaction)

IV. The Pecuniary Compensation is in the Focus of These Analysis

Persons entitled to compensation for non-pecuniary damage according to the Law are: - natural persons who have suffered a violation of personal rights; - legal entities that suffered a violation of personal rights; - the spouse, children and parents of a person, in case of his death or serious disability; - brothers and sisters, grandparents, grandchildren if they had permanent life union with the injured/deceased person; - the parents, in the case of a conceived but unborn child etc.

From the Law we can also derive the criteria for determining the validity of the request for compensation for non-pecuniary damage and for determination of the amount of non-pecuniary damage compensation (Article 189 of the Law on Obligatory Relations) as it follows:

1. The force and duration of the injury that caused the physical pain, mental pain and fear;
2. The purpose for which the compensation serves;
3. The compensation to not be in conflict with aspirations that are not compatible with his nature and social purpose.

The biggest novelty with the amendments on the Law on Obligatory Relations from 2008 is the introduction of the concept of fair monetary compensation of non-pecuniary damage. The obligation for payment of the fair monetary compensation takes place on the day of adoption of the first-instance verdict that determined the amount of compensation. The court will decide on the amount of fair compensation taking into account the time elapsed from the occurrence of the damage to the adoption of the decision, if the length of waiting for satisfaction and other circumstances justify it. (Article 192-a of the Law on Obligatory relations of Macedonia)

The change in the concept of non-pecuniary damage is reflected on all subjects in law (both natural and legal persons) as well as contractual liability. Hence, the amended provisions foresee the possibility in case of violation of personal rights, the court to award a fair monetary compensation, if it finds that the severity of the injury and the circumstances of the case justify it, independent of the compensation of pecuniary damage, as well as in its absence.

In the context of supplementing the theoretical and legal analysis of the pecuniary compensation of non-pecuniary damage, it is important to mention the court practice in North Macedonia, in order to understand the manner in which the courts interpret the regulations. The insignificant physical pain lasting from 2 to 3 days and the insignificant fear suffered during injury, do not justify the awarding of compensation for non-pecuniary damage.

The reduction of the general life ability only during the treatment of the physical injury does not constitute a basis for compensation for non-pecuniary damage and the injured party has the right to compensation for damage on this basis, only if there is a more permanent reduction of the general life ability.

In North Macedonia, there are several examples of the inconsistency in view of the amount of awarded requests for compensation for non-pecuniary damage in a kind of mental pain due to the death of a loved one: compensations from 10.000 -20.000 euros for death of a child. Although the pain and suffering in such cases cannot be measured but a certain continuity in the amount of compensation must exist.

Conclusion

Nowadays, taking into consideration the way of life and the increased number of people, a logical consequence is that the number of obligations created by inflicting damage must increase as well. When there is a damage the main question is who will compensate the damage and how to determine the amount of compensation? For the pecuniary damage is easier to determine the amount of compensation because it can be calculated. But, for the non-pecuniary damage it is a lot more difficult to determine the amount of compensation. As a conclusion, we can emphasize that at the level of different legal systems the compensation of non-pecuniary damage is determined differently, and differences are inevitable even within one legal system. The final decision is made by the judge in a specific case, which should be based on the general principles and goals of the tort law, as well as the special criteria in the legislation, taking into account the special circumstances of each case individually.

But, also we can add that today there is a tendency to establish general liability for compensation of non-pecuniary damage. The analysis of the provisions for non-pecuniary

damage, for its part, lead us to the conclusion that this concept has not yet taken its final form and is going through a period of changes that are reflected in the definition of the term non-pecuniary damage and the cases where it exists, as well as the cases where the law stipulates an obligation for compensation of non-pecuniary damage.

REFERENCES

Bagińska, E. (eds.) (2016). *"Damages for Violations of Human Rights: A Comparative Study of Domestic Legal Systems"*, Volume 9, Springer, pp: 427-434.

Bürgerliche Gesetzbuch, 1896 (new version by promulgation of 2 January 2002 I 42, 2909; 2003, 738; last amended by Article 2 (16) of the statute of 19 February 2007 I 122).

Code civil des Français, 1804 (Ordonnanse n˚ 2004-164 du 20 Feb.2004).

Greene, E., & Bornstein, B. (2003). *Determining Damages: The Psychology of Jury Awards (Law and Public Policy: Psychology and the Social Sciences*), American Psychological Association, Washington, DC, pp: 6-9.

Kramer, A. (2017). *The Law of Contract Damages,* Bloomsbury Publishing, pp: 525-540.

Lando, O., & Beale, H. (eds.), (2000). *Principles of European Contract Law, Parts I and II (Combined and Revised)*, prepared by the Commission of European Contract Law, Kluwer Law International, The Hague/London/Boston.

Law on Obligatory Relations, "Official Gazette of the Republic of Macedonia"no. 18/2001, 78/2001, 4/2002, 59/2002, 5/2003, 84/2008, 81/2009, 161/2009, 123/2013, 215/2021.

Magnus U. (2003). *The reform of German tort law* (*Working paper No: 127),* Barcelona, p. 5.

Model clauses for the use of the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (1994). The International Institute for the Unification of Private Law, UPICC Model Clauses - UNIDROIT

O'Connell, J., & Bailey, T. (1972). *The history of payment for pain and suffering*, University of Illinois Law Forum, 1972.

Principles of European Contract Law – PECL, Principles of European Contract Law - PECL | Trans-Lex.org

Radisic J. (2004). *Law of Obligations – general part*, Belgrade, p: 199.

Saidov, D. (2008). The *Law of Damages in the International Sale: The CISG and Other International Instruments*, Hart Publishing (UK), pp: 17-30.

United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (1980). United Nations Commission on International Trade Law United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods

Varuhas, J. (2016). *Damages and Human Rights - Hart Studies in Private Law*, Hart Publishing, pp: 13-15.

CONFLICTS IN AFRICA AND THE CHALLENGES TO NON-INTERVENTION

Khalimat Rachida Benazir*

ABSTRACT

With independencies, African states gained sovereignty. Every entity recognised as a state is sovereign. However, sovereignty or self-determination does not lead ipso facto to self-sufficiency. Particularly for African states, which are in significant numbers among the economically weaker countries globally and are undermined by ethnic and socio-political conflicts. In the name of reestablishing peace, whether in Mali, Chad, the Democratic Republic of Congo, The Central Republic of Africa, or Lybia, to name only the most recent, states intervene militarily in Africa. Humanitarian military interventions raise the issue of the sovereignty of African countries on the one hand and the collective action for peacekeeping promoted by the international community on the other. Traditional non-interventionist approaches of African countries after independencies are thus challenged by issues such as failing states, humanitarian crises or weak practices of democracies. This study aims to address these challenges and discuss some sustainable approaches for stability-preventing intervention in the first place.

Keywords: Non-intervention, Humanitarian Military Intervention, Security, Conflicts, Peacekeeping.

Introduction

Africa has a long story of conflicts. The continent is the area most severely affected by the armed conflicts and military mutinies that substantially affect its peace and security process. The Rwandan humanitarian crisis of 1994 resulted in 800,000 civilians killed in four months. Thousands of civilians, including women and children, suffered atrocities in West Africa's Liberian and Sierra Leonean civil wars. In *A Decade of African Peace and Security Architecture*, Vines wrote that "Africa continued to be affected by armed conflict, for example, in 2011, there were three armed conflicts, and in 2012 there were four wars, including two coups provoked by the military"(Vines 2013: 93).

Conflicts, and mass suffering experienced in the Central African Republic, the Democratic Republic of the Congo, Angola, Burundi, Somalia and Sudan (Buzan and Wever, 2003: 245), showed the necessity of military intervention to stop mass killings and atrocities

* PhD Student at Kocaeli University International Relations Department, ORCID ID: 0000-0003-4766-9185
benazir903@gmail.com

legitimately in emergencies. The French intervention across decades[2] is an illustrative example. Each country has its own unique experience and mix of conflicts. Today, in Niger, Burkina Faso, Cameroon and Ivory Coast, a growing number of citizens are questioning the interests and policies of France in their respective countries (Banégas, 2014; Tisseron, 2016). Intervention is, therefore, a controversial matter.

Humanitarian military interventions raise the issue of the sovereignty of African countries on the one hand and the collective action for peacekeeping promoted by the international community on the other. Traditional non-interventionist approaches of African countries after independencies are thus challenged by issues such as failing states, humanitarian crises or weak practices of democracies. My intention in this article, which addresses from a theoretical perspective military intervention, is to demonstrate that Africa presents a favourable ground for military interventions due to various conflicts on the continent, the weak democracies, terrorism and other issues. I argue that, through peacebuilding processes which are more preventive measures, Africa can avoid the challenges to non-intervention principles. While there is still stability within a state, sustainable approaches are important to maintain peace and prevent conflict.

This paper is outlined as follows. Section 1 presents the theoretical premises on military intervention and the common conflicts in Africa. In Section 2, I present the challenges to non-intervention. Section 3 suggests some approaches to maintain peace and prevent intervention.

I. Theoretical Premises on Military Intervention and the Common Type of Conflicts in Africa

Military intervention contradicts the non-intervention principle. Indeed, in light of emerging Human Rights, there is an urge to rethink non-intervention in Africa. Today the multiplicity of conflicts in Africa makes it difficult to draw the line between the necessity to intervene and the non-interference stance. Identifying the types of conflict in Africa is essential for understanding the dynamics of conflicts in Africa, hindering the non-intervention principle.

A. Military Intervention and the Principle of Non-intervention

The prohibition of armed force is a fundamental principle of international law. But, Self-defense, responsibility to protect and intervention based on the official invitation are the

[2] France intervened militarily in The Democratic Republic of the Congo in 1978 and 2003, Gabon in 1964, Comores in 1989, Rwanda from 1990 to 1993 and 1994, In the Sahel region through various operations, Ivory coast in 2002, 2011 and 2015, Libya through the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) in 2011 and the Central African Republic in 1979, 1996-1997, 2006-2007 and 2013.

exceptions to the prohibition of armed force. In *The Principle Of Non-Intervention in Recent Non-International Armed Conflicts*, Pustorino emphasises that the principle of non-intervention is of great importance in the international legal system but, at the same time, one of complex definition (Pusorino, 2018:17). In the international relations discipline, military intervention means "the use of armed force in the foreign territory of a state or a group of states to prevent or put an end to serious and massive violations of fundamental rights affecting individuals who are not nationals of the intervening state (s), without the authorisation of the target state in which these violations take place"(Vilmer J.B.J., 2008:161). In public international law, military intervention is the "act of a state seeking to enter the sphere of competence exclusively reserved for another state, either to help it to regulate its affairs or to settle them in its right/place or force him to pay them in accordance with his wishes"(Daillier and Pellet, 2002:47-48).

International intervention gives conflicts a transnational dimension. Indeed, Humanitarian military interventions raise the issue of the sovereignty of African countries on the one hand and the collective action for peacekeeping promoted by the international community on the other. The responsibility to protect (R2P) is the universal notion that the international community must intervene to protect a population from mass atrocity crimes if governments abdicate their sovereign responsibilities (UN 2005:138-139). The United Nations (UN) Security Council has a legal right to authorise humanitarian intervention under Chapter VII of the UN Charter (Wheeler 2004; Bellamy 2005:33). As a result, the debate around sovereignty concerning when to intervene is legitimate. However, the debate as to who should intervene remains a polemic question (Ramuhulla, 2011:34). The precedent regional organisation stood for non-intervention after independencies on the continent. Still, soon the continent became a land of conflicts. Therefore, an organisation like the African Union (AU) claims the right to intervene in member states under certain conditions.

In article II of its charter, the Organisation of Africa Unity's (OAU) insistence on upholding the sovereign and territorial integrity of the newly independent states led it to nurture a non-interventionist principle that unimaginable vested powers to state regimes and stifled inter-African initiatives to prevent gross human rights abuses and insecurities in the continent (OAU,1999). However, this stance of the OAU leaves African countries with authoritarian regimes (Libya, Democratic Republic of Congo (DRC), Somalia, Liberia etc.). In the wake of insecurity in these authoritarian regimes, the AU's non- indifferent stance to human rights and security abuses sees the light of day. Today, intervention becomes legitimate with globalisation when human rights are at stake. The right of the AU to intervene

in a Member State in response to an Assembly decision regarding serious circumstances, such as war crimes, genocide, and crimes against humanity, is stated in Article 4(h). The idea of humanitarian intervention and the AU's right to intervene under Article 4(h) and (j) of the African Union's Constitutive Act both assume an exception to the prohibition against the use of force in international relations (Gabriel, 2015:283).

Various reasons precede states' intervention in an armed conflict. For Aysegul Aydin, "power considerations and threats are at the core of intervention decisions. Yet this is not the complete story behind states' decisions to step into the fray in strangers' conflicts. Instances of intervention where foreign powers had economic and political interests in the belligerents abound"(Aydin, 2012: 41). So states intervene abroad to establish peace and defend their economic, political or ideological interests. Realists would defend the right of powerful states to intervene to maintain the international balance of power, assure the stability of a sphere of influence, or safeguard other perceived strategic or economic interests. They would be quick to invoke sovereignty and international law to avoid unwanted interventionary commitments. By this logic, states do not intervene for ideological, sentimental, moral or other non-power reasons (McNulty, 1999:27).

According to Gegout, maximal realism best explains the EU policy towards the DRC. The EU did not act in the DRC for humanitarian purposes. The EU acted after evaluating the costs and benefits of the intervention (Gegout, 2005: 3). From a realist standpoint, the EU is only likely to intervene in areas of strategic and economic importance and at a low cost of military casualties (Gegout, 2005:3). In opposition, Idealists would advocate unequivocal support for a ban on intervention. However, faced with breaches of international law or convention, Idealists could support a moral imperative to intervene, like approving the US intervention in World War I, advocating intervention by Britain and France in the Spanish Civil War (McNulty, 1999:24). Nonetheless, avoiding foreign intervention requires maintaining stability within African countries and sorting out conflict in their early stage.

Strategies to sustain peace depend on the type of conflicts each country faces. In other words, the predisposition of a given country to face a kind of conflict determines the preventive measures that should be taken. Almost all African countries have experienced some form of conflict. In 1998 Secretary-General Kofi Annan estimated that half of the deaths that are war-related in the whole world occur in Africa. There are also economic consequences to conflict and armed violence in Africa.

B. The Common Type of Conflicts in Africa

Since independencies in Africa, when it was mostly ideological guerrilla warfare, the character of conflicts has shifted. Armed organisations struggle to seize valuable natural resources, promote their ideologies, or resolve grievances in many of today's conflicts, driven by the potential of political or financial dominance. The conflict types are not necessarily mutually exclusive. Even though there are many nuances, and conflict can be further defined in more specific ways, some categories capture the essence of most of these conflicts. These categories are adaptable enough to account for the various dynamics of conflicts. According to the African Union Peace and Security Council (PSC) report on African conflicts to watch in 2022, there are six cradles of African conflict to watch today (Libya, South Sudan, the Central African Republic, Northern Mozambique, Ethiopia, and Cameroon's north-west and south-west regions). In most of these countries, there have been foreign military interventions, whether a political conflict, civil unrest or war, identity-based conflict or terrorism. Almost all these conflicts also involve resource-based fighting.

Political Conflicts

Political conflicts (like in Burundi and Libya) concern conflict over political power. Political conflict occurs when there are big "positional differences"between actors. According to Canivez, in the broadest sense, political conflicts oppose groups. They oppose political parties, States, alliances of States, social classes, professional groups, nations or nationalities, and communities of different languages or religions. In all cases, a political conflict concerns more or less structured and institutionalised groups (Canivez, 2008: 163). Therefore, political conflict can manifest between political parties, coups d'état or between traditional and formal authorities.

The common problems in Africa concern political transition (change of government or alternation of power and electoral violence) and change in the structure of the political system (from authoritarian to democratic). According to the Political Risk Outlook 2022, structural weaknesses make coups three times more likely to occur in Africa. The report state that: "the occurrence of six coups between 2021 and 2022 appeared to send government stability back in time. Now, the question is not whether but where another military takeover will happen. The Political Risk Outlook research shows that Africa is three times more likely than any other region to host the next one."(Political Risk Outlook 2022: 4).

Civil unrest and war

Civil unrest and war (like in Somalia, DRC, Nigeria, Sierra Leone and Ethiopia) is a combat involving different people living in the same country. Civil unrest starts with violent

protests and evolves into a war. In many cases, unemployment and inequality out to be the triggers. Kunkeler and Peters highlight that the risk of civil unrest is high in places with high unemployment and inequality in urban areas (Kunkeler and Peters, 2011:281). The unequal distribution of natural or financial resources and unequal access to opportunities can lead to unrest. The nature of conflicts has also changed in recent years, with traditional civil wars being largely replaced by non-state-based conflicts, including targeting civilians through terrorist attacks (Fang et al., 2020:3).

Terrorism

Terrorism is present in many African countries. The continent faces challenges posed by violent extremism in the Sahel region, in countries like Uganda, Somalia and elsewhere. In 2021, Mozambique relied on foreign intervention to deal with terrorist attacks in Cabo Delgado. There is the active involvement of countries from Europe, North America, and Africa either through military action or training of Mozambican military forces (The European Training Mission (EUTM), The Southern African Development Community (SADC)). According to the PSC report, the situation in Burkina Faso, Mali and Niger, which have seen continuing attacks, is not likely to change in 2022. The situation is similar in the Lake Chad Basin, with terror attacks by Boko Haram, flare-ups in inter-communal violence and organised crime.

The government system (corruption, Nepotism), marginalisation and xenophobia, like in South Africa, are sources of identity conflict. The example of the Imazighen is a dynamic of identity that can be relevant to a conflict. Indeed, Imazighen people can be found across borders or in regions. They live in Morocco, Algeria, Tunisia, Mali, Niger and a few other countries. Their presence in many countries has influenced the conflicts because transnational solidarity has encouraged or strengthened activism for language and other rights (Becker 2009). In this study, the analytical category of conflict is intra-state conflicts. Therefore the emphasis is on the interventions that occur in unrest and violence within one state, which challenges the non-interference principle. The reason is that most military interventions in Africa are in the framework of internal conflict resolutions.

II. Challenges to Non-Intervention in Africa

The emergence of UN-sponsored military intervention has generated debate among academia and political elites concerning the legitimate use of force, the arguments for and against an UN-standing army, and the conditions for success. Less attention has been directed to why various military interventions were initiated (Jakobsen, 1996:2005). According to Cox, failed

states, for example, provided cover for military intervention for governments. For the multinationals, it has provided a filter as they survey the world for places to invest their money; areas, that is, with what is elsewhere referred to as a favourable "business climate."What's more, "where the investment attractions are otherwise particularly juicy, as in those with oil, government intervention will be spurred on by corporate interests"(Cox, 2017:1). Thus, issues such as states' failure, humanitarian crises and weak democracies in the African continent give ground to intervention.

States' Failure

Rotberg's survey classifies countries into four categories: weak states, failing states, failed states, and collapsed states. The Latin America data for 2003 suggests only a handful of weak states—Bolivia, Paraguay, Ecuador, Guatemala, Guyana, and Haiti—and a single failing state, Colombia. Eurasia includes numerous weak states: Belarus, Moldova, Georgia, Lebanon, Turkmenistan, Tajikistan, Kyrgyzstan, Burma, Laos, Cambodia, Sri Lanka, Philippines, Papua New Guinea, Solomon Islands and Fiji. Eurasia's failing states include Iraq, Nepal, North Korea and Indonesia. Afghanistan is the only failed state noted in Eurasia (Rotberg, 2004:5). The situation in Africa is worse than in any other continent.

In Rotberg's classification, weak African states include Libya, Guinea, Mali, Ghana, Burkina Faso, Niger, Nigeria, Chad, Central African Republic, Malawi and Madagascar. In 2003 failing African states included Cote d'Ivoire and Zimbabwe. Further, Liberia and Sierra Leone are counted as failed states, and Sudan, Somalia, Burundi and the Democratic Republic of Congo are mapped as the world's only cases of collapsed states. The number of failing failed or collapsed states is particularly higher in Africa (Rotberg 2010:5). Somalia collapsed in the 1980s, and Nigeria and Sierra Leone in the 1990s. Some state recover from collapsed to weak (Nigeria), and some graduate to failure (Sierra Leone) (Rotberg, 2010: 10). African states navigate forth and back between weak, failing, failed and collapsed states.

Instability in one country can affect the peace in a whole region. Stressing the logic of a "failed states contagion", Rothchild and Heberson emphasise that unstable, ungoverned and violent zones can negatively influence adjacent states through cross-border flows of armaments, fighters and other destabilising forces. They argue that as the disorder contagion spreads, even the stable African regimes are ensnared by the escalating insecurity on the continent (Rothchild and Haberson 2000: 18). Similarly, Herbst's advice for policymakers attempting to deal with failed states is similar to their conclusion: "state failure is likely to spread beyond the territorial boundaries of a particular state"(Herbst, 2010:311).

Humanitarian crises

Humanitarian crises are also among the challenges to non-intervention. Africa faces the threat of violent extremism and terrorism (Howard, 2010:961) in the Sahel and Lake Chad Basin regions, East Africa and the Horn, and Mozambique's northern province of Cabo Delgado. The situation is causing insecurity and humanitarian crises around the continent. For example, the conflict in the north and south-west Cameroon, which began as protests over poor governance and marginalisation, turned into a deadly insurgency. The conflict has caused many deaths, upended thousands of lives, and created a humanitarian crisis. There are reports on human rights abuses by Cameroonian security personnel (CHRDA, 2019). Even though there wasn't a direct foreign intervention in Cameroon's North West and South West regions, this insecure environment is a favourable ground for intervention.

An illustrative example of military intervention in a humanitarian crisis context is Sudan. Sudan experienced a brutal civil war after colonisation, and South Sudan declared independence from Sudan in 2011. However, tensions persist over natural resources, particularly access to oil fields, and natural disasters exacerbate the humanitarian crisis. Since 2011, the UN has been present in South Sudan through the United Nations Mission in South Sudan (UNMISS). It Works, in particular, to support the consolidation of peace, help protect civilians and create conditions conducive to delivering humanitarian aid. Humanitarian crises persist in the region, and the recent OCHA report highlight that in 2022, "over 177,000 people were newly displaced in Sudan due to conflict, including 126,000 people in Darfur."(Sudan Situation Report, 2022).

Weak Democracies

For Rotberg, the typical weak state plunges toward failure when ruler-led oppression provokes a countervailing reaction on the part of resentful groups or newly emerged rebels (Rotberg 2010:6). This is due to weak practices of democracies. Indeed, Most of the conflicts in African countries are in response to socio-economic, civil and political issues. This state of matter is linked to the difficulty with democratisation which creates severe challenges to maintaining stability and non-interventionism in Africa. In *States and Statelessness in Late Twentieth-Century Africa,* Widner highlight challenges to state-building in Africa. Among others, the significance of large kinship networks; the prominence of "parallel political authorities"; widely available, cheap weapons; and difficulty of establishing the state's monopoly on violence; and a high degree of mobility of labour and capital (Widner, 1995: 142-147). What are the prerequisites of democracy? Do African states meet democratic standards?

Elections have often led to violence in countries that lack a democratic process. In the DRC, for example, hundreds died in the months surrounding the first post-conflict election in 2006. With continued violence in the east of the country and limited administrative capacity, the DRC faced a difficult context in which to hold an election (Salehyan and Linebarger, 2013:3). The upswing in conflict associated with democratisation and elections in Africa following the end of the Cold War is well documented in academic literature (Hoglund 2009; Nohlen, Krennerich & Thibaut 1998). Indeed, African regional institutions are playing major roles in democratisation and conflict management (Khadiagala, 2018: 3). Nonetheless, Although the AU and Regional Economic Communities (RECs) have articulated norms and institutions on democratic governance and security, these norms have yet to be firmly accepted and implemented. Regional institutions are attempting to make normative and behavioural alterations in circumstances where the values of democratisation remain contested and where resource constraints limit their ability to implement these norms (Khadiagala, 2018: 3).

The connection between the insecure climate in African countries and the rise of interventionism on the continent is obvious. The lack of democracy leads to a climate of insecurity which, with an outburst of conflict and war, might require international community intervention or foreign state interference. However, while more democracy is often the answer to political violence, in the long run, the democratisation processes can generate conflicts (Electoral violence). Elections are the sine qua none conditions of democracy. However, holding elections without sufficient social and political institutionalisation and constitutional safeguard can worsen problems. The Social Conflict in Africa Database (SCAD) identifies 685 cases between 1990 and 2011 in which elections were a major source of conflict in Africa (Salehyan and Linebarger, 2013:4).

III. Sustainable Approaches to Sustain Peace and Prevent Intervention

African countries strive to sustain peace and security within their borders and to contribute to peace and stability in their neighbourhood. Political instabilities are breeding grounds for intervention in Africa. These instabilities are mainly due to weak democratic practices, economic weaknesses and inter-ethnic conflicts. Therefore, to tackle the conflict dynamics in the continent, governments, civil society, African people and the international community need to adopt more effective measures and last-standing solutions.

A. Prioritising Peace-building rather than Peace-keeping

The League of Nations failed. The United Nations (UN) to do better and act in war situations added a component to its attributions. The use of military force where it is necessary. Its charter states its aims (United Nations, n.d.). However, UN peacekeeping missions are mandated when the conflicts are already ongoing. Only in the case of the former Yugoslav Republic of Macedonia that the mission has been deployed in a specifically preventive capacity, that is, before the outbreak of hostilities (UNPREDEP, n.d.). Furthermore, the only African country where intervention was successful in Sierra Leone, where the British-led UN intervention stopped the war (Ucko, 2016).

On its side, in 2002, the AU launched a new institutional framework, the African Peace and Security Architecture (APSA), to deal with conflict dynamics, tackle security challenges, prevent conflict and promote peace and sustainable development on the continent. It is the platform for cooperation between the PSC and several AU bodies[3]. In 2015, the political crisis in Burundi gave rise to the first instance of the AU's Peace and Security Council authorising the deployment of African peacekeepers in the region. Even if this initiative was not completely successful, due to the severe obstruction of the Government of Burundi, it provided an opportunity to mitigate what could have been a terrible civil war (Coning 2017: 150-152).

In addition to international and regional organisations, subregional organisations strive for peace and stability. In Africa, among others, there are the Economic Community of West African States (ECOWAS), the East African Economic Community (EAC), the Southern African Development Community (SADC), and the Intergovernmental Authority Development (IGAD). Many scholars agreed that among the RECs, ECOWAS has been the most effective (Khadiagala, 2018: 1; Hartmann, 2017: 87; Yabi, 2010: 6), with Nigeria serving as a strong anchor and advocate for democratisation and peacekeeping. ECOWAS has intervened against, sanctioned, or condemned actions by most member states over the past two decades. It has organised peaceful resolutions and restored constitutional governments in Burkina Faso, Côte d'Ivoire, and the Gambia, among others. (Khadiagala, 2018: 1). Of

[3] The cooperation with the AU's bodies includes the political and economic council such as the African Standby Force (ASF), which is designed to supply troops whenever military ground action is needed; the Continental Early Warning System (CEWS) established to help monitor, observe, and analyse the political, economic, social and security situation and collects the necessary data for the PSC. Therefore, this early warning information can be used to prevent conflicts. There is also the Panel of the Wise, and the African Peace Facility (APF) provides funds for the peace mission. For more information, see Makinda, S. M., & Okumu, F. W. (2007). The African Union: challenges of globalization, security, and governance. Routledge.

course, there are cases where ECOWAS was inefficient (Adibe, 1997: 471), but ECOWAS's successful interventions account for more than the other RECs.

According to Rotberg, "the civil wars that characterise failed states usually stem from or have roots in ethnic, religious, linguistic, or other intercommunal enmities."(Rotberg, 2010:5). If civil wars take roots in ethnic, religious, linguistic or other social reasons, to avoid conflicts and thus external intervention, solutions should be enacted in the early stage of disagreement. However, peacekeeping initiatives are typically used as solutions in practically all conflict situations. Acting early to prevent conflict is also applicable in the case of different conflicts mentioned above, except for terrorism, where it might be complicated to understand the act and purpose of terrorists. To promote stability and maintain peace, states and other actors involved in maintaining peace should focus on peacebuilding rather than peacekeeping. Indeed, the Multinational Capability Development Campaign Project of 2014 make a difference between peacebuilding and peacekeeping. Cultural peacebuilding intervention happens in the stage of difference and contradiction. The responses and capacity include problem-solving, support for indigenous dispute resolution institutions and conflict resolution training, fact-finding missions and peace commissions, a culture of tolerance and respect, and multiple and inclusive identities when there is a difference (Multinational Capability Development Campaign, 2014:74).

B. Focusing on Socio-economic Development

Promoting socio-economic development is essential. Youth unemployment should be considered against the background that Africa's under-18 population will grow to one billion by 2050 (You, Hug & Anthony 2014:18). Unemployment and the foreseen boom of the population are likely to cause civil unrest and exacerbate social conflicts. African countries need to focus on raising growth and reducing poverty. Again one may wonder how to do so if there are not enough means. More advanced and effective agricultural technics are necessary to boost growth. By investing the debts taken from foreign banks and countries more strategically, African countries might be able to achieve economic independence and prosperity[4].

Investing in the primary sector of the economy (agriculture, forestry, fishing, mining and the extraction of oil and gas) is more suitable for Africa (Goedde et al., 2019; World

[4] The slogan "to African problems, African solutions" has been criticised in several ways, one of which being that when it comes to financial resources and action, the solutions should not be limited to the continent but should be expanded to encompass the activities of the rest of the world. It is essential to highlight here that it is not by cutting off ties with the old debtors that the continent will achieve economic development. The continent still needs, if not financial support, to acquire technology and enough knowledge to use its natural resources.

Bank, 2017). For example, “agriculture in Africa has a massive social and economic footprint. More than 60 per cent of the population of sub-Saharan Africa is smallholder farmers, and about 23 per cent of sub-Saharan Africa’s GDP comes from agriculture. Yet, Africa’s full agricultural potential remains untapped.”(Goedde et al., 2019:2). Entrepreneurship and science and technology will play a huge role in revolutionising agriculture on the continent. Therefore, investing in science and technology is as much as important.

Other methods to prevent ethnic conflicts or civil wars on the continent include mechanisms like intercommunity dialogue, cultural events and exchange activities, and personal and local initiatives are far-reaching. Furthermore, I suggest that African countries prioritise problem-solving workshops, national peace commissions and conflict resolution training. The problem-solving approach seeks to find solutions where both parties to a conflict feel comfortable and, indeed, better off than under conditions of negative and violent confrontation. It is assumed that the nature of human social existence is such that there will always be conflicts of interest and value. Still, conflict can be seen as a source of constructive change and growth instead of the destruction of positive values (Lumsden 1996:5). Empowering existing national peace commissions[5] with a broader capacity and standardising national peace commission in other African countries is necessary. More cooperative approaches to the resolution of conflicts and the reduction of violence are emphasised in Africa. Roba Sharamo and Chrysantus Ayangafac observe that “Africa’s security challenges are the unfortunate result of the governance choices some states have adopted.”(Sharamo and Ayangafac, 2011: 4)

Conclusion

Military intervention is a complicated issue that continues to make non-interventionism in Africa difficult. As argued in this paper, in weak democratic settings, conflicts are more likely to occur. However, democratisation is not ipso facto a safe process. With violent electoral contexts, African countries are hotspots. Political issues remain a coveted phenomenon on the continent. Many conflicts, including those in Libya, DRC, and Sudan, result from political problems. Moreover, these conflicts with terrorism in certain regions of Africa create humanitarian crises and leave civilians, women, children and other vulnerable people in horrible situations. Thus whether humanitarian or non-humanitarian, military intervention is common practice in Africa.

[5] One example is the Nigerian Peace Commission (NPC), created in 2014 in response to emerging threats occasioned by the upcoming election of the time.

Conflicts happen in unique contexts in Africa and require adapted solutions. To ensure economic development and prosperity on the continent, I argued that a more preventive approach is essential. Focusing on peacebuilding by tackling problems when they are still minor will ensure stability. In addition, efforts to democratise states should be monitored closely to avoid electoral violence, and rooting out corrupt leaders should not happen through "push". Nonetheless, when preventing measures fail and conflicts take place, military intervention should be reserved as a last resort and should only be justified in situations where it is clear that diplomatic efforts would fail.

Although internal war is holding the continent back, Africans are organising themselves to find solutions. Nevertheless, apart from ECOWAS, subregional organisations often lack action. Furthermore, when intervention is a must, there is no effective action to field troops in mass violence committed against civilians if we consider the premise "to African problems African solutions". Therefore, in the twenty-first century, where the world is economically interdependent and globalised, preventing conflict, upholding Human Rights and building policies and politics to maintain stability within African governments should be the priority of Africans. Future studies should concentrate on determining how applicable the principle of non-interference is in the era of globalisation, where human rights issues appear to have taken the place of sovereignty concerns.

REFERENCES

Adibe, C. E. (1997). The Liberian conflict and the ECOWAS-UN partnership. *Third World Quarterly*, *18*(3), 471-488.

Aydin A. (2012). *Foreign powers and intervention in armed conflicts*. Stanford university press.

Banegas, R. (2014). France's intervention policy in Africa seen from below: Some thoughts on the case of Côte d'Ivoire. *European Review of International Studies*, *1*(3), 60-79.

Becker, C. (2009). Matriarchal nomads and freedom fighters: Transnational Amazigh consciousness and Moroccan, Algerian, and Nigerien artists. *Critical Interventions*, *3*(1), 70-101.

Bellamy, A. J. (2005). Responsibility to protect or Trojan horse? The crisis in Darfur and humanitarian intervention after Iraq. *Ethics & International Affairs*, *19*(2), 31-54.

Buzan, B., Buzan, B. G., W'ver, O., Waever, O., & Buzan, O. W. B. (2003). *Regions and powers: the structure of international security* (Vol. 91). Cambridge University Press.

Daillier P. & Pellet A. (2002). Droit international public. [Public International Law]. (7 éd.). Paris. LGDJ. 47-48.

Canivez, P. (2008). Qu'est-ce qu'un conflit politique? [What is a Political Conflict?.]. *Revue de Métaphysique et de Morale*, *58*(2), 163-175.

Center for Human Rights and Democracy in Africa (CHRDA), *Cameroon's Unfolding Catastrophe: Evidence of Human Rights Violations and Crimes Against Humanity*, June 2019.

Cox, K. R. (2017). 'Failed States' in Question and the Case of Sub-Saharan Africa. *L'Espace Politique. Revue en ligne de géographie politique et de géopolitique*, (32).

Fang, X., Kothari, S., McLoughlin, C., & Yenice, M. (2020). The Economic Consequences of Conflict in Sub-Saharan Africa. *International Monetary Fund*.

Gabriel, A. (2015). Intervention pursuant to article 4(h) of the Constitutive Act of the African Union without United Nations Security Council authorisation. *African Human Rights Law Journal*, *15*, 282–298. https://doi.org/10.17159/1996-2096/2015/v15n2a3

Gegout, C. (2005). Causes and consequences of the EU's military intervention in the Democratic Republic of Congo: a realist explanation. *European foreign affairs review*, *10*(3).

Goedde, L., Ooko-Ombaka, A., & Pais, G. (2019). Winning in Africa's agricultural market. *McKinsey & Company*.

Hartmann, C. (2017). ECOWAS and the Restoration of Democracy in The Gambia. *Africa Spectrum*, *52*(1), 85-99.

Höglund, K. (2009). Electoral violence in conflict-ridden societies: Concepts, causes, and consequences. *Terrorism and political violence*, *21*(3), 412-427.

Herbst, J. (2010). Fourteen. Let Them Fail: State Failure in Theory and Practice: Implications for Policy. In *When States Fail*. Princeton University Press. 302-318.

Howard, T. (2010). Failed states and the spread of terrorism in Sub-Saharan Africa. *Studies in Conflict & Terrorism*, *33*(11), 960-988.

Jakobsen, P. V. (1996). National interest, humanitarianism or CNN: What triggers UN peace enforcement after the Cold War?. *Journal of Peace Research*, *33*(2), 205-215.

Khadiagala, G. M. (2018). *Regional cooperation on democratization and conflict management in Africa*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.

Kraxberger, B. M. (2007). Failed states: temporary obstacles to democratic diffusion or fundamental holes in the world political map?. *Third World Quarterly*, 28(6), 1055-1071.

Lumsden, M., & Wolfe, R. (1996). Evolution of the problem-solving workshop: An introduction to social-psychological approaches to conflict resolution. *Peace and Conflict*, *2*(1), 37-67.

Makinda, S. M., & Okumu, F. W. (2007). *The African Union: challenges of globalization, security, and governance*. Routledge.

McNulty, M. W. E. (1999). *Military intervention in theory and practice: French policy in sub-Saharan Africa since 1960.* Doctoral dissertation, University of Portsmouth.

Multinational Capability Development Campaign. (2014). *Understand to prevent. The military contribution to the prevention of violent conflict.* https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/518617/20150430-U2P_Main_Web_B5.pdf

Nohlen, D., Thibaut, B., & Krennerich, M. (Ed.). (1999). *Elections in Africa: A data handbook*. OUP Oxford.

Organisation of African Unity. (1999). *Sirte Declaration, EAHG/Draft/ Decl. (IV) Rev.1*. Adopted at the 4th extraordinary session of the Assembly of Heads of State and Government, Sirte, Libya, September 8–9.

Ottoh, F. O. (2018). Ethnic identity and conflicts in Africa. *The Palgrave handbook of African politics, governance and development*. Palgrave Macmillan, New York. 335-351.

Pustorino, P. (2018). The principle of non-intervention in recent non-international armed conflicts.

Ramuhala, M. G. (2011). Post-cold war military intervention in Africa. *Scientia Militaria: South African Journal of Military Studies*, *39*(1), 33-55.

Rotberg R. I. (2004). *The failure and collapse of nation-states: breakdown, prevention, and repair*. In Rotberg (ed), When States Fail: Causes and Consequences, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Rotberg, R. I. (2010). *When states fail: Causes and consequences*. Princeton University Press.

Rothchild, D., & Harbeson, J. W. (2000). *The African state and state system in flux*. na.

Salehyan, I., & Linebarger, C. (2013). *Elections and Social Conflict in Africa*. Texas Univ At Austin Robert S Strauss Center For International Security and Law.

Sharamo, R. D., Dersso, S. A., Ayangafac, C., Addo, P., Jagne, B. B. I., Bosco, V., ... & Sheriff, A. (2012). The state of human security in Africa-an assessment of institutional preparedness. *Institute for Security Studies Monographs*, *2012*(185), 276.

Sudan situation report. (2022, 25 September). OCHA. Retrieved September 27, 2022, from https://reports.unocha.org/en/country/sudan/

Tisseron, A. (2016). Quand la France ne fait plus rêver: L'exemple du Niger. [When France no longer makes people dream: The example of Niger]. *Institut Thomas Moore*.

Ucko, D. H. (2016, September 2). *When Intervention Works: The Instructive Case of Sierra Leone*. War on the Rocks. Retrieved October 7, 2022, from https://warontherocks.com/2016/08/when-intervention-works-the-instructive-case-of-sierra-leone/

United Nations. (n.d.). *Chapter I: Purposes and Principles (Articles 1-2)*. Retrieved October 7, 2022, from https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1

UNPREDEP. (n.d.). United Nations Peacekeeping. Retrieved October 7, 2022, from https://peacekeeping.un.org/en/mission/unpredep

United Nations. (n.d.). *World Summit 2005*. United Nations; United Nations. Retrieved 1 November 2022, from https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork2005

United Nations. (n.d.). Secretary-General *Says Proposals in his Report on Africa Require New Ways of Thinking, of Acting* [Press release, SG/SM/6524.].

Vilmer J.B.J. (2008). Éthique et politique de l'intervention humanitaire armée [Ethics and politics of armed humanitarian intervention]. Critique internationale, n° 39.

Vines, A. (2013). A decade of African peace and security architecture. *International Affairs*, *89*(1), 89-109.

Widner, J. A. (1995). States and statelessness in late twentieth-century Africa. Daedalus, 124(3), 129-153.

Wheeler, N. J. (2006). The Humanitarian Responsibilities of Sovereignty: Explaining the Development of a New Norm of Military Humanitarian Intervention for Humanitarian Purposes in International Society.

World Bank. (2017). Enabling the business of agriculture 2017.

Yabi, G. O. (2010). The role of ECOWAS in managing political crisis and conflict. *FES Peace and Security Series, Abuja*.

You, D., Hug, L., & Anthony, D. (2014). *Generation 2030/Africa*. UNICEF. 3 United Nations Plaza, New York, NY 10017.

TÜRKİYE'DE FİNANSAL GELİŞME GÖSTERGELERİ İLE BÜYÜME ARASINDAKİ ASİMETRİK İLİŞKİ (2007Q4-2022Q2)

Kübra Yılmaz[*]

ÖZET

Afro-Avrasya, Afrika ve Avrasya'yı tek bir kıta olarak ifade eden bir terimdir. Bu kıta "Eski Dünya"olarak da tanımlanmaktadır. Coğrafi olarak ise: Afrika ve Avrasya Süveyş Kanali ile; Avrasya ise Avrupa ve Asya şeklinde bölünmüştür. Küreselleşme ile çokuluslu şirketlerin faaliyetlerinin genişlemesiyle üretim, sanayi, tekstil, turizm ve bunlar gibi alanlarda yapılan yatırımlar ülkelerin ekonomik büyümesine yardımcı olmaktadır. Jeopolitik açıdan beş denizin yaylasında konumlanmış olan Türkiye, en doğudaki Avrupalı, en batıdaki Asyalı ve en kuzeydeki Afrikalı devlet olarak dünyanın tek Afro-Avrasya ülkesidir. 2000'li yıllar ile birlikte Türkiye "Yeni Osmanlıcılık"kavramı ile bölgede "Terminal Ülke - Birlikte Geçiş Ülkesi"olarak konumlanmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin dış ticaretinde Afro-Avrasya ülkelerinin önemli bir payı bulunmaktadır. Aynı zamanda Afro-Avrasya ülkelerinin dış ticaretinde de Türkiye'nin son derece önemli bir rolü bulunmaktadır.

Afro-Avrasya ülkeleri arasında köprü görevi gören Türkiye'nin ekonomik faaliyetlerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye'de 2007Q4-2022Q2 dönemi için çeşitli finansal gelişme göstergeleri ile ekonomik büyüme arasındaki asimetrik etkisi incelenmektedir. Çalışmanın ekonometrik analizinde Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (NARDL) kullanılmıştır. Çalışmada ekonomik büyüme bağımlı değişken olarak, kredi hacmi ve para arzı, BIST endeksi bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda; kredi hacmi ve para arzı, BIST endeksi ile ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde kredi hacmindeki artış büyümeyi pozitif yönde etkilediği, kredi hacmindeki azalışın da büyümeyi negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Uzun dönemde para arzındaki artışın büyümeyi negatif yönde etkilediği görülmektedir. Uzun dönemde para arzında azalışın büyümeyi negatif yönde etkilediği görülmektedir. Uzun dönemde para arzı ve BIST endeksi ile büyüme arasında asimetrik bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönemde kredi hacmi, para arzı ve BIST endeksi ile büyüme arasında asimetrik bir ilişki bulunmadığı, simetrik yönde bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Büyüme, Asimetrik İlişki, NARDL

[*] Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

ASYMMETRIC RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND GROWTH IN TURKEY (2007Q4-2022Q2)

ABSTRACT

Afro-Eurasia is a term that expresses Africa and Eurasia as a single continent. This continent is also known as the “Old World”. Geographically: with the Suez Canal in Africa and Eurasia; Eurasia is divided into Europe and Asia. With the expansion of the activities of multinational companies with globalization, investments made in fields such as production, industry, textile, tourism and these help the economic growth of countries. Geopolitically located on the plateau of the five seas, Turkey is the only Afro-Eurasian country in the world as the easternmost European, westernmost Asian and northernmost African state. With the 2000s, Turkey has been positioned as a “Terminal Country - A Country of Transition Together”in the region with the concept of “Neo-Ottomanism”. Fort his reason, Afro-Eurasian countries have a significant share in Turkey’s foreign trade. At the same time, Turkey has an extremely important role in the foreign trade of Afro-Eurasian countries.

Turkey’s economic activities, which act as a bridge between Afro-Eurasian countries, have a significant impact. Therefore, this study examines the asymmetric effect between various financial development indicators and economic growth for the period 2007Q4-2022Q2 in Turkey. Non-Linear Delay Distributed Autoregressive Model (NARDL) was used in the econometric analysis of the study. In the study, economic growth was used as dependent variable, BIST index, credit volume and money supply were used as independent variables. As a result of the analysis; It has been determined that there is a nonlinear cointegration relationship between credit volume, money supply, BIST index and economic growth. It has been determined that the increase in the loan volume affects growth positively in the long term, while the decrease in the loan volüme affects the growth negatively. It is observed that the increase in money supply affects growth negatively in the long run. It is seen that the decrease in money supply affects growth negatively in the long run. It has been determined that there is an asymmetrical relationship between Money supply and BIST index and growth in the long run. It has been determined that there is no asymmetrical relationship between credit volume, money supply, BIST index and growth in the short run, but a symmetrical relationship.

Keywords: Financial Development, Growth, Asymmetric Relationship, NARDL

Giriş

Afro-Avrasya, Afrika ve Asya'yı tek bir kıta olarak ifade etmektedir. Afro-Avrasya ülkeleri içerisinde Türkiye, Çin, Fransa, Almanya Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Kore, Güney Afrika ve İngiltere oluşturmaktadır. Bu ülkeler farklı geleneklere, kültürlere, dini inançlara ve ekonomik koşullara sahiptirler. Bu ülkeler aynı zamanda eşit olmayan sermaye piyasası araçlarına, farklı düzeyde büyüme oranlarına ve ekonomik gelişme oranlarına sahiptirler.

Afrika kıtasının 21. Yüzyılda küresel düzeydeki ağırlığı artmakta, 30 milyon kilometrekarelik alanı ile dünyanın en büyük ikinci kıtası olarak doğal zengin kaynakları ve insan kapasitesi ile uluslararası sistem içerisinde daha aktif bir rol oynaması ve uluslararası alandaki gelişmeleri daha fazla etkilemesi beklenmektedir. Avrupa kıtası ise, 2. Dünya savaşı ile sarsılarak, SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk savaş dönemini geride bırakmış ve Almanya'nın birleşmesi ile Doğu Bloku ülkelerinin Avrupa Birliği üyesi olması gibi gelişmelerle Avrupa'nın değişim, dönüşüm ve yeniden şekillenme süreci devam etmektedir. Asya kıtası ise jeopolitik ve jeostratejik merkez olma özelliğini küresel güç mücadelesinde arttırmak istemektedir. Çin ise Asya ülkelerinde küresel ekonomik büyümenin yönlendirilmesinde ve şekillendirilmesinde aktif bir rol oynamaktadır (Kurnaz vd., 2016;s.348).

Türkiye Afro-Avrasya ülkelerinin içerisinde jeopolitik konumu itibariyle köprü görevi görmektedir. Afro-Avrasya ülkeleri arasındaki ticari ilişkiler de Türkiye'nin rolü son derece büyüktür. Aynı zamanda dört mevsim çeşitli turizm imkânlarının bulunmasından dolayı Afro-Avrasya ülkeleri içerisinde önem kazanmaktadır. Büyük ekonomik kümelenmeler arasındaki etkileşimin küçük ekonomik kümelenmelere oranla daha güçlü olduğu, yakın mesafedeki ülkelerin birbirleri ile daha fazla etkileşim durumunda olmasından dolayı Afro-Avrasya ülkelerinin ekonomik gelişmişleri son derece önemlidir. (Kaplan ve Cebeci, 2019;s.474-475).
Finansal gelişme bir ülkedeki finansal piyasalarda kullanılan araçların çeşitliliğinin artması ve daha yaygın kullanılması olarak tanımlanabilir (Güney, 2017;s.357). Ekonomik büyüme ise bir ülkede üretimin, üretim kapasitesinin ve milli gelirin artması olarak tanımlanabilir. Kişi başına düşen milli gelirin artması ülkenin üretim olanaklarının arttığının bir göstergesidir (Kandır vd., 2007;s.312). Tasarrufların yeterli ölçüde birikmesinin yanında bu tasarrufların yatırımlar aracılığıyla ekonomiye kazandırılması ekonomik büyüme için büyük önem arz etmektedir. Tasarrufların aktif yatırımlara dönüşmesinde finans sektörünün son derece önemli olması finans piyasasının gelişmesinin ekonomik büyüme açısından önemini göstermektedir (Manga vd., 2016;s.814).

Finansal gelişmenin miktar ölçütleri, finansal fiyatlar, yapısal ölçütler ve ürün çeşitliliği çeşitli kategorilerde finansal gelişme göstergeleri bulunmaktadır. Finansal gelişme göstergeleri bir ülkenin ekonomik, politik vb. koşullarına göre değişkenlik göstermektedir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde finansal gelişme göstergelerinin üç boyutta incelendiği görülmektedir. Bu boyutlardan ilki parasal büyüklük, ikincisi kredilere ilişkin büyüklük, üçüncüsü ise sermaye piyasası büyüklüğüdür (Kılıç vd., 2019;s.55).

İktisat tarihinin dönüm noktalarından biri 1970'li yıllarının ikinci yarısı itibariyle finansal serbestleşme politikalarının izlenmesidir. Finansal piyasaların serbestleşmesiyle uluslararası ticaret genişlemesiyle tüm ülkelerde büyüme beklentisi ortaya çıkmıştır. Ancak 1990'lı yıllarda Latin Amerika'nın ve Güney Doğu Asya'nın sosyo-ekonomik yapısı ve farklı ülkelerde yaşanan ekonomik krizler büyüme beklentisinin her zaman mümkün olmadığını göstermektedir. Finansal sektörün serbestleşmesiyle büyümenin her durumda mümkün olmadığı görülmektedir. Bu nedenle *finansal serbestleşmenin sağlayacağı dış kaynak girişine dayalı büyüme politikaları* eleştirilere konu olmuştur (Aydın vd., 2013; s.1-2).

Finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasında literatürde dört farklı görüş yer almaktadır. İlk görüş Schumpeter (1912) tarafından finansal gelişmenin iktisadi büyüme üzerinde pozitif etkileri olduğunu savunan arz yönlü (supply leading) yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre finansal aracılıktan iktisadi büyüme doğru bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu ve nedenselliğin tasarruf (yatırımların) oranlarının arttırılması (Shaw,1973) ya da sermaye birikimlerinin etkinliğinin arttırılması (Goldsmith, 1969) ile sağlanabileceği düşünülmektedir. İkinci görüş ise Robinson (1954) tarafından ortaya atılan arz yönlü (demand following) yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre finansal piyasalardaki değişikliklerin reel sektörün talepleri sonucunda ortaya çıktığını ve nedenselliğin yönünün iktisadi büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğunu savunmaktadır. Demetriades ve Hussein (1996) tarafından savunulan üçüncü yaklaşıma göre de finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisini bulunduğu savunulmaktadır. Lucas (1988) tarafından ortaya koyulan yaklaşıma göre ise finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı savunulmaktadır (Bozoklu ve Yılancı, 2013; s.165).

Finansal gelişme ve büyüme arasındaki ilişkiyi ve nedenselliğini inceleyen literatürde birçok çalışma yer almaktadır. Biz de bu çalışmada Afro-Avrasya ülkeleri içerisinde önemli bir rolü olan Türkiye'nin finansal gelişmesi ve ekonomik büyümesi arasında asimetrik bir ilişkinin varlığı incelenmektedir. Çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde finansal gelişme ve büyüme arasındaki ilişkide kısaca bahsedilmiştir. İkinci bölümde bu konu üzerinde literatür taramasına yer verilmektedir. Üçüncü bölümde çalışmanın yönteminden

bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmanın bulgu ve sonuçlarına yer verilmektedir. Beşinci bölümde ise tartışma ve sonuç kısmına kısaca değinilmektedir.

I. Literatür Taraması

King ve Levine (1993), çalışmalarında 1960-1989 döneminde 80 ülke üzerinde, Schumpeter'in "*finansal gelişme ekonomik büyümeyi destekler hipotezini"*test etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmalarında finansal gelişmişlik düzeyinin göstergeleri olarak likit yükümlülüklerin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı olmak üzere merkez bankası nezdinde mevduat bankalarının önemi, özel sektöre verilen kredilerin miktarı ve bu kredilerin toplam yurtiçi krediler içindeki oranı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular Schumpeter'in hipotezini desteklemektedir. Finansal gelişmişlik ile iktisadi büyüme arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır.

Calderon ve Liu (2003), 1960-1994 döneminde 109 gelişmekte olan ülkede ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi incelemektedirler. Finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğu, ekonomik büyümenin de finansal gelişmenin Granger nedeni olduğu saptanmıştır.

Aslan ve Küçükaksoy (2006), 1970-2004 döneminde Türkiye'de yaptıkları çalışma sonucunda finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Liu ve Hsu (2006), 1981-2001 döneminde Tayvan, Kore ve Japonya'da büyümenin kaynakları ile finansal gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Finansal gelişmişlik düzeyinin bankacılık ve piyasa açısından tanımlandığı bu çalışmada temel bileşenler analizi ve genelleştirilmiş momentler yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda büyük yatırımların Japonya'da büyümeyi hızlandırdığı, Menkul Değerler Borsası'nın gelişmesinin Tayvan'ın büyüme performansını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Finansal büyüklüklerin Tayvan'ın büyümesini olumlu yönde etkilediği ancak diğer iki ülkenin büyümesini olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Kandır vd. (2007), 1988Q1-2004Q4 döneminde Türkiye'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme testi, hata düzeltme modeli ve nedensellik analizi ile incelemişlerdir. Elde edilen bulgular sonucunda, Trükiye'de ekonomik büyümeyi finansal gelişmenin desteklemediği ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi tetiklediği saptanmıştır.

AbuBader ve AbuQarn (2008), Mısır'ın büyümesi ve finansal gelişmesi arasındaki ilişkiyi 1960-2001 döneminde VAR analizi ve Granger nedensellik analizini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada finansal gelişmişlik göstergesi olarak para arzının (M2) gayri safi

yurtiçi hasılaya oranı, para benzeri araçların gayri saf, yurtiçi hasılaya oranı, bankalar tarafından özel sektöre verilen kredilerin nominal gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve reel sektörde faaliyet gösteren özel işletmelere verilen krediler kullanılmıştır. Analiz sonucunda, iktisadi büyüme ile finansa gelişme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Yücel (2009), 1989M1-2007M11 döneminde Türkiye'de ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi Johansen-Juselius eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeliyle incelemişlerdir. Çalışma sonucunda gelişme ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Wolde-Rufael (2009), 1966-2005 döneminde Kenya'da ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi VAR analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda Kenya'da finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini ve finans sektörünün gelişimini güçlendirme politikalarının da ekonomik büyümeye katkı sağladığı saptanmıştır.
Türedi ve Berber (2010), 1970-2007 döneminde Türkiye'de finansal kalkınma ve ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Johansen-Juselius Eşbütünleşme testi ve VAR Nedensellik testi sonucunda finansal kalkınmadan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik, ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir.

Özcan ve Arı (2011), 1988Q1-2008Q3 döneminde Türkiye'de kısıtsız VAR analizi ve Granger nedensellik testi sonucunda ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Zhang vd. (2012), 2001-2006 döneminde Çin'de kent düzeyinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) kullanılarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ve finansal sektör arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Finansal sektörün boyutu ve derinliğinin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği saptanmıştır.

Mercan ve Peker (2013), 1992-2010 döneminde Türkiye'de finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini sınır testi yaklaşımı ile incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda uzun dönemde gelişmenin büyüme üzerindeki etkisi teoride yer alan çalışmalarla uyumlu olarak pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Kısa dönemde ise hata düzeltme katsayısının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu tespit edilmiştir.

Shahbaz vd. (2013), 1965-2008 döneminde Güney Afrika'da ekonomik büyüme, kömür tüketimi ve ticaret açıklığının finansal gelişme üzerindeki etkilerini sınır testi

yaklaşımıyla araştırmışlardır. Analiz sonucunda ekonomik büyüme ve finansal kalkınma arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Samargandi vd. (2015), finansal kalkınama ve ekonomik büyüme ilişkisini 1980-2008 döneminde 52 orta gelir grubundaki ülke verilerini kullanarak panel veri analizi ile incelemişlerdir. Finans ve büyüme arasında uzun dönemde ters U şeklinde bir ilişki bulunduğu kısa dönemde ise anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Çeştepe ve Yıldırım (2016) Türkiye'de 1986Q1-2015Q4 döneminde yaptıkları Johansen eşbütünleşme testi, hata düzeltme modeli ve Toda-Yamamoto nedensellik testi sonucunda finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir.

Luintel vd. (2016), 69 ülkede 1989-2011 döneminde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi Bayesian yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışma sonucunda gelir düzeyi yüksek ülkelerde büyüme ve finansal gelişme arasında kuvvetli bir ilişki olduğu orta ve düşük gelirli ülkelerde kuvvetli bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır.

Felek vd. (2018) Türkiye'de 2005Q1-2015Q4 döneminde ARDL Sınır Testi modelini kullanarak yaptıkları analiz sonucunda finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Bu çalışmada türetilen finansal gelişme endeksi 11 adet finansal değişkeni temel bileşenler analizi yöntemiyle birleştirerek tespit edildiğinden diğer çalışmalardan farklıdır.

II. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada Türkiye'de finansal gelişme ile büyüme arasında asimetrik bir ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Değişkenler arasında asimetrik (doğrusal olmayan) bir ilişkinin varlığını incelemek amacıyla NARDL (A Nonlienar Autoregressive Distributed Lag) Modeli kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak Gayri Safi Yurtiçi Hasıla kullanılmıştır. Kredi hacmi, para arzı ve BIST endeksi bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Değişkenlerin logaritması alınarak analizde kullanılmıştır. Çalışmanın modelinde kullanılan değişkenler literatürde yer alan çalışmalardan yararlanılarak belirlenmiştir. Değişkenlere ilişkin veriler Merkez Bankasının Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) elde edilmiştir. Çalışmanın analizinde Eviews 10 paket programından yararlanılmıştır.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Açıklayıcı Bilgiler

Değişkenler	**Gösterim Şekli**	**Veri Kaynağı**
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	GSYH	EVDS
Kredi Hacmi	KH	EVDS
Para Arzı	M1	EVDS
BIST Endeksi ve Günlük İşlem Hacmi	BIST	EVDS

A. Nardl Modeli

NARDL modeli Peseran ve diğerleri (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregressive Model) modelinin geliştirilmesi ile bulunmuştur. ARDL modelinde değişkenler arasından kısa ve uzun dönem simetrik ilişkileri modellerken, NARDL modeli değişkenler arasında kısa ve uzun dönemdeki pozitif ve negatif etkilerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini ve yönünü modelleyebilmektedir. Shin, You ve Greenwood-Nimmo'nun (2014) ortaya koymuş olduğu NARDL modeli, kısa ve uzun dönemde açıklayıcı değişkenlerin pozitif veya negatif kısmi toplamlarının ayrıştırılmasıyla ortaya çıkan eşbütünleşme ilişkilerini modelleyen gecikmesi dağıtılmış asimetrik bir modeldir (Shin vd., 2014; s.284).

NARDL modeli literatürde çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır. Van Treeck (2008), ABD tüketici harcamalarının gelir ve servet üzerindeki etkisini NARDL tekniği ile incelemişlerdir. DelatteLopez-Villavicencio (2012), gelişmiş ekonomilerde döviz kurlarından tüketici fiyatlarına geçişte uzun vadeli asimetrik etkileri NARDL modeli ile incelemişlerdir. Nguyen VH, Shin Y (2010), sipariş miktarının döviz kuru dinamikleri üzerindeki asimetrik etkisini NARDL modeli ile incelemişlerdir. Greenwood-Nimmo vd. (2013),ABD'de faiz oranları geçişkenliğini NARDL yöntemiyle tahmin etmişler ve zamanla değişen asimetrik etkinin güçlü kanıtlarını ortaya koymuşlardır (Shin vd., 2014; s.283-284).

Son zamanlarda davranışsal ve ekonomi alanında Daniel Kahneman, Amos Tversky ve Robert Shiller (Kahneman ve Tversky 1979; Shiller 1993; 2005) yaptıkları çalışmalarda, insanların doğrusal olmadığını ve doğrusal olmayan ilişkilerin sosyal bilimlerde yaygın olduğunu vurgulayarak asimetrik modellerin önem kazanmasını sağlamışlardır (Shin vd., 2014; s.281).

Simetrik ve doğrusal ilişkilerde pozitif ve negatif şokların bağımlı değişken üzerinde birbirinin tersi ve eşit sonuçlar oluşturması beklenirken, doğrusal olmayan ilişkilerde pozitif

ve negatif şoklar bağımlı değişken üzerinde aynı yönde ve farklı etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Buna göre; simetrik ilişkilerde, bağımsız değişkende meydana gelen bir birimlik pozitif bir şok bağımlı değişkende artışa yol açtıysa, bir birim negatif şokun da aynı oranda azalışa yol açması beklenir. Asimetrik ilişkilerde ise, bir birim pozitif ve negatif şok bağımlı değişkende aynı miktarda etkileyebileceği gibi farklı yönlerde ve farklı miktarlarda da etkileyebilir (Güler, 2021; s.959).

NARDL modeli, uzun dönem eşbütünleşme denklemi ile ilişkili dinamik hata düzeltme modelinden oluşmaktadır. Bu yaklaşım, asimetrik dinamik çarpanlar ile regresörlerde meydana gelen pozitif ve negatif şoklara karşı bağımlı değişkenin gösterdiği tepkileri dinamik olarak ölçmesine olanak sağlamaktadır (Arize, Malindretos ve Igwe, 2017; s.318).

NARDL modelinin diğer eşbütünleşme modellerine göre önemli üstünlükleri bulunmaktadır:

- Değişkenler arasında ortaya çıkan kısa ve uzun dönem asimetrik etkileri incelemektedir.
- Bağımsız değişkenlerde ortaya çıkan artış ve azalışların bağımlı değişken üzerindeki etkisini ve yönünü incelemektedir.
- Geleneksel modeller tarafından incelenmeyen gizli eşbütünleşme ilişkilerinin belirlenmesine imkan tanımaktadır.
- Küçük örneklemlerin analiz edilmesinde kullanılan etkin ve verimli bir modeldir.
- Değişkenlerin aynı düzeyde durağan olmaması durumunda kullanılmaktadır. Ancak ikinci farkı alındığında (I(2)) durağan olması durumunda kullanılmamaktadır.
- Değişkenlerde meydana gelen dalgalanmalar sonucunda başlangıç dengesinden yeni dengeye uyum modellerini yakalama özelliğine sahiptir (Varlık, 2021; s.307).

Non-linear ARDL (p,q) modeli aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$y_t = \sum_{j=1}^{p} \emptyset_j y_{t-j} + \sum_{j=0}^{q} (\theta_j^+ x_{t-j}^+ + \theta_j^- x_{t-j}^-) + \varepsilon_t \quad (1.1)$$

Shin vd. (2014), uzun vadeli asimetrik etkileri aşağıda verilen denklem ile modellemektedir:

$$Y_t = \beta^+ X_t^+ + \beta^- X_t^- + u_t \quad (1.2)$$

$$\Delta X_t = V_t \quad (1.3)$$

Burada Y_t ve X_t skaler I(1) değişkenleridir. X_t aşağıda verilen denklemdeki gibi değişkenlerin pozitif ve negatif ayrıştırılmış şeklidir. X_t^+ ve X_t^-, X_t değişkeninin pozitif ve negatif değişikliklerinin kısmi toplam süreçleridir. $\emptyset_j$ bağımlı değişkeninin kendi

gecikmelerine ait parametreleri, θ_j^+ ve θ_j^- ise asimetrik dağılımlı gecikme parametrelerini ε_t ise hata terimini ifade etmektedir.

$$X_t = X_0 + X_t^+ + X_t^-$$
(1.4)

$$X_t^+ = \sum_{j=1}^{t} \Delta X_t^+ = \sum_{j=1}^{t} max(\Delta X_j, 0)$$
(1.5)

$$X_t^- = \sum_{j=1}^{t} \Delta X_t^- = \sum_{j=1}^{t} min(\Delta X_j, 0) \quad (1.6)$$

Doğrusal hata düzeltme modelinin genişletilerek elde edilen asimetrik hata düzeltme modeli aşağıdaki denklem ile gösterilmektedir:

$$\Delta GSYH_t = \alpha_0 + \rho GSYH_{t-1} + \theta^+ KH_{t-1} + \theta^- KH_{t-1} + \theta^+ M1_{t-1} + \theta^- M1_{t-1} + \theta^+ BIST_{t-1} + \theta^- BIST_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \alpha_i \Delta GSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^{q-i} (\omega_i^+ \Delta KH_{t-1}^+ + \omega_i^- \Delta KH_{t-1}^-) + \sum_{i=0}^{q-i} (\omega_i^+ \Delta M1_{t-1}^+ + \omega_i^- \Delta M1_{t-1}^-) + \sum_{i=0}^{q-i} (\omega_i^+ \Delta BIST_{t-1}^+ + \omega_i^- \Delta BIST_{t-1}^-) + \varepsilon_t$$
(1.7)

Yukarıdaki denklemde kredi hacmi, para arzı ve BIST endeksi ile büyüme arasındaki asimetrik ilişkinin tahminine yönelik denklem sistemini göstermektedir. (1.7) numaralı denklem sisteminde: $\theta^+ = -\rho\beta_1^+$; $\theta^- = -\rho\beta_1^-$ biçiminde tanımlanmaktadır. Kredi hacmi, para arzı ve BIST endeksindeki pozitif ve negatif uyarlamalar ω_i^+ ve ω_i^-'den üretilmektedir. + ve – simgeler ayrıştırma ile hesaplanan pozitif ve negatif kısmi toplamları göstermektedir. Pozitif ve negatif bileşenler kredi hacmi, para arzı ve BIST endeksi ile büyüme arasındaki eşbütünleşme ilişkisini ve kısa ve uzun dönem asimetrileri göstermektedir. Çalışmada kullanılan değişkenler pozitif ve negatif bileşenlerine aşağıda yer alan denklemler ile ayrıştırılmaktadır:

$$KH^+ = \sum_{j=1}^{t} \Delta KH_J^+ = \sum_{J=1}^{t} \max(\Delta KH_J, 0)$$
(1.8)

$$KH^- = \sum_{j=1}^{t} \Delta KH_J^- = \sum_{J=1}^{t} min(\Delta KH_J, 0)$$
(1.9)

$$M1^{+} = \sum_{j=1}^{t} \Delta M1_J^{+} = \sum_{J=1}^{t} \max(\Delta M1_J, 0)$$

(1.10)

$$M1^{-} = \sum_{j=1}^{t} \Delta M1_J^{-} = \sum_{J=1}^{t} min(\Delta M1_J, 0)$$

(1.11)

$$BIST^{+} = \sum_{j=1}^{t} \Delta BIST_J^{+} = \sum_{J=1}^{t} \max(\Delta BIST_J, 0)$$

(1.12)

$$BIST^{-} = \sum_{j=1}^{t} \Delta BIST_J^{-} = \sum_{J=1}^{t} min(\Delta BIST_J, 0)$$

(1.13)

NARDL modeli uygulanırken ilk aşamada değişkenlerin modele ait diagnostik testler incelenir. Daha sonra değişkenlere ilişkin birim kök testi sınaması yapılır. İkinci aşamada gecikme uzunluğu genelden özele doğru araştırılmaktadır. Stepwise regresyon tahmini ile istatistiksel olarak anlamlı bulunmayan değişkenler modelden çıkarılarak yeni model kurulur (Shin vd., 2014). Üçüncü aşamada değişkenler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi sınır testi kullanılarak test edilmektedir. Bu amaçla Pesaran vd. (2011) çalışmalarından yola çıkarak F istatistik değerine bakılır. F istatistik değerinin kritik değerlerden büyük olması sonucunda değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını sınayan boş hipotez reddedilir. Buna göre; $\rho = \theta^{+} = \theta^{-} = 0$ ise değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığına karar verilir. Banerjee vd. (1998)'den yola çıkarak t-istatistiği yardımıyla değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığını sınayan boş hipotez karşısındaki alternatif hipoteze bakılır. Bu istatistikler değişkenlerin bütünleşme sıralarına bağlı standart olmayan dağılıma sahiptir. Bu nedenle Pesaran vd. (2001)'nin geliştirdiği sınır testi yaklaşımı NARDL modelinde de kullanılmaktadır (Varlık, 2022; s.358).

Son aşama olarak ise değişkenler arasında kısa ve uzun dönem asimetrik ilişkinin varlığına karar verebilmek için Wald test istatistiğine bakılmaktadır. Uzun dönem asimetrik ilişkinin testi için (1.15)'te yer verilen hipotez kullanılmaktadır.

$$W_{LR} = L_y^{+} = L_y^{-} = -\frac{\beta_{2i}^{+}}{\beta_{1i}} = -\frac{\beta_{2i}^{-}}{\beta_{1i}} \qquad (1.14)$$

$$H_0: L_{KH}^{+} = L_{KH}^{-}, L_{M1}^{+} = L_{M1}^{-}, L_{BIST}^{+} = L_{BIST}^{-} \qquad (1.15)$$

Kısa dönem asimetrik ilişkinin varlığını tespit etmek için ise (1.17)'de yer alan hipotez kullanılmaktadır:

$$W_{SR} = \sum_{J=0}^{q-1} \boldsymbol{\lambda}_{\mathrm{i}J}^{+} = \sum_{J=0}^{q-1} \boldsymbol{\lambda}_{\mathrm{i}J}^{-}$$

(1.16)

$H_0: \sum_{J=0}^{q-1} \Delta KH_{iJ}^{+} = \sum_{J=0}^{q-1} \Delta KH_{iJ}^{-},\ \sum_{J=0}^{q-1} \Delta M1_{iJ}^{+} = \sum_{J=0}^{q-1} \Delta M1_{iJ}^{-},\ \sum_{J=0}^{q-1} \Delta BIST_{iJ}^{+} = \sum_{J=0}^{q-1} \Delta BIST_{iJ}^{-}$ (1.17)

Wald test istatistiğinin reddedilmesi sonucunda değişkenler arasında simetrik bir ilişki bulunduğunu açıklayan boş hipotez reddedilerek değişkenler arasında asimetrik bir ilişkinin bulunduğu sonucuna varılmaktadır (Varlık ve Varlık, 2021;s.309).

B. Sonuçlar

Tablo 2'de çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik değerleri verilmiştir. Aynı zamanda tabloda modele ilişkin diagnostik test sonuçlarına yer verilmektedir. Test sonuçları incelendiğinde modelde otokorelasyon, heterokedastike gibi problemlerin bulunmadığı ve hata terimlerinin %5 anlam düzeyinde normal dağılım gösterdiği görülmektedir. Bu testler sonucunda modelin sınır ve asimetri testlerinin yapılmasının uygun olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	BIST	Kredi Hacmi	M1	GSYH
Ortalama	864,06	1.633.267.753,32	485.225.158,49	757.453.722,54
Varyans	168491,6	1,77817E+18	3,10518E+17	3,75548E+17
Standart Sapma	410,4772	1333480356	557241730,3	612819982
Minimum	257,65	242.927.249,00	77.674.822,00	212.877.603,68
Maksimum	2.405,36	6.134.308.816,00	2.662.097.003,00	3.418.966.609,71
Çarpıklık	1,693624	1,31464455	2,256559174	2,213418002
Basıklık	4,089865	1,60554909	5,133208644	5,994727129
F-İstatistiği : 641.3996(0.0000) Durbin-Watson : 1.938286 Breusch Goldfrey LM Testi : 0.882767(0.4252) Heteroskedasticity Test : 0.968818(0.5271) Ramsey Reset Test : 1.706743(0.0989)				

Eşbütünleşme testine geçmeden önce Doğrusal ARDL modelinde olduğu gibi değişkenlerin ilk olarak birim kök testi sınaması yapılmaktadır. Değişkenlerin birim kök sınaması Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) testleri ile incelenmiştir.

Test sonuçlarına göre "Değişkenler arasında birim kök vardır."Şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedilmiştir. Gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninin her iki test sonucuna göre birinci farkında I(1) durağan olduğu, kredi hacmi, para arzı ve BIST endeksi değişkenlerinin ise düzeyde I(0) durağan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3'te sınır testine ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Tabloda yer alan sonuçlar incelendiğinde F istatistik değerinin kritik değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını savunan sıfır hipotezi reddedilmektedir ve %1 anlam düzeyinde değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılmaktadır. Kredi hacmi, para arzı ve BIST endeksi ile büyüme arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 3. Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Test İstatistiği	**Değer**	**Anlam Düzeyi**	**I(0)**	**I(1)**
F İstatistiği	17.356656	%10	1.99	2.94
		%5	2.27	3.28
		%2.5	2.55	3.61
		%1	2.88	3.99

Tablo 4'te uzun dönem NARDL tahmin sonuçları bulunmaktadır. Test sonuçları incelendiğinde; kredi hacminin pozitif ve negatif katsayılarının büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Uzun dönemde kredi hacminde görülen %5'lik bir artış büyüme %0.964 oranında arttırmaktadır. Uzun dönemde kredi hacminde görülen %5'lik bir azalma büyümeyi %4.072 oranında azaltmaktadır. Para arzının uzun dönemde pozitif katsayılarının büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde para arzındaki %10'luk bir artış büyümenin %1.178 oranında azaltmasına yol açmaktadır. BIST endeksinin negatif etkilerinin uzun dönemde büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde BIST endeksinde görülen %10'luk bir artışın büyümenin %1.529 oranında azalmasına neden olduğu görülmektedir. Değişkenler arasında asimetrik ilişkinin varlığını sınayan Wald test istatistiği sonuçları incelendiğinde para arzı ve BIST endeksi ile büyüme arasında uzun dönemde asimetrik bir ilişki bulunduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 4. Uzun Dönem NARDL Tahmin Sonuçları

Değişkenler	**Katsayı**	**t-istatistiği**
KH^+	0.963584	2.68152(0.0120)**
KH^-	-4.071790	-2.180478(0.0375)**
$M1^+$	-1.177831	-1.713430(0.0973)***
$M1^-$	-0.294410	-0.286887(0.7762)
$BIST^+$	-0.178738	-0.690655(0.4953)
$BIST^-$	-1.529084	-1.840616(0.0759)***
$W_{LR,KH}$		-0.582520(0.5647)
$W_{LR,M1}$		3.718952(0.0009)*
$W_{LR,BIST}$		2.321031(0.0275)**

Not: *,**,*** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir. + ve – üst indisleri sırasıyla pozitif ve negatif kümülatif toplam serileriniz göstermektedir.$Wald_{LR,KH}$, $Wald_{LR,M1}$, $Wald_{LR,BIST}$ değişkenlerin uzun dönem sime gösteren wald test istatistiğini göstermektedir. $Wald_{SR,CO}$, $Wald_{SR,NDS}$, $Wald_{SR,TBO}$, $Wald_{SR,ROE}$, $Wald_{SR,SUE}$ değişkenlerin kısa dönem simetrik test sonuçlarını gösteren Wald test istatistiğini göstermektedir.

Tablo 5'te modele ilişkin kısa dönem NARDL tahmin sonuçları yer almaktadır. Kısa dönem katsayıları incelendiğinde kredi hacmi, para arzı ve BIST endeksinde meydana gelen artış ve azalışların büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ancak kısa dönem Wald test istatistiği sonuçlarına bakıldığında kredi hacmi, para arzı ve BIST endeksi ile kısa dönemde asimetrik bir ilişkinin bulunmadığı, simetrik bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Hata düzeltme katsayısının anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Hata düzeltme katsayısının pozitif olması değişkenlerin incelenen dönem içerisinde dengede hareket ettiğini göstermektedir.

Tablo 5. Kısa Dönem NARDL Tahmin Sonuçları

Değişkenler	T-İstatistiği	Katsayı
D(KH^+)	-0.611260	-2.065950(0.0479)*
D(KH^+(-1))	1.065921	3.813925(0.0007)*
D(KH^-)	3.718255	5.037963(0.0000)*
D(KH^-(-1))	-0.848953	-1.714830(0.0970)***
D($M1^+$)	0.513755	3.260512(0.0028)*
D($M1^+$(-1))	-0.667817	-4.710711(0.0001)*
D($M1^-$)	-1.479284	-3.275350(0.0027)*
D($BIST^+$)	-0.316776	-4.873040(0.0000)*
D($BIST^+$(-1))	-0.126364	-2.216731(0.0346)**
$D(BIST^+$(-2))	-0.021678	-0.366596(0.7166)
D($BIST^+$(-3))	-0.158487	-2.747032(0.0102)**
D($BIST^-$)	0.598405	5.482801(0.0000)*
D($BIST^-$(-1))	0.166506	5.482801(0.0673)***
D($BIST^-$(-2))	-0.230900	-2.254768(0.0319)**
ECT_{t-1}	0.427808	13.12896(0.0000)*
W_{KH}		-0.525564(0.6032)
W_{M1}		1.054548(0.3003)
W_{BIST}		-0.121645(0.9040)

Not: *,**,*** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir. + ve – üst indisleri sırasıyla pozitif ve negatif kümülatif toplam serileriniz göstermektedir.. $Wald_{SR,KH}$, $Wald_{SR,M1}$, $Wald_{SR,BIST}$ değişkenlerin kısa dönem simetrik test sonuçlarını gösteren Wald test istatistiğini göstermektedir.

Uzun dönem katsayılarının istikrarlı olup olmadığı CUSUM ve CUSUMSQ grafikleri ile incelenmektedir. Şekil 1'de yer alan grafikler incelendiğinde uzun dönem katsayılarının uygun sınırlar içerisinde kaldığı ve kararlı olduğu, uzun dönemde bir istikrarsızlık görülmediği sonucuna varılmaktadır.

Şekil 1. CUSUM Grafiği ve CUSUM of Squares Grafiği

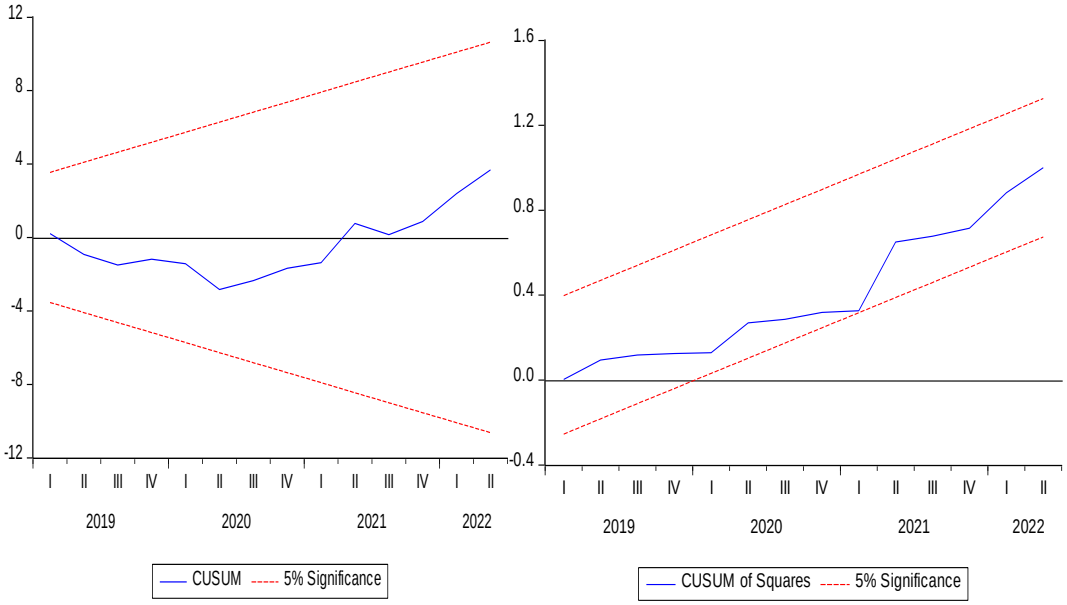

NARDL analizinde açıklayıcı değişkenlerde meydana gelen bir birimlik pozitif ve negatif şoklara karşılık açıklanan değişkenin birikimli dinamik tepkilerini ve şokun ardından dengeye ulaşmasını sağlayan dinamik çarpanlarını göstermektedir. Dinamik çarpan grafikleri incelenirken düz siyah çizgi ilgili değişkendeki artışı, kesikli siyah çizgi ise ilgili değişkendeki azalışı ifade etmektedir. Ortada yer alan kırmızı çizgi ise dinamik çarpanların mutlak değerindeki farkı, diğer iki kırmızı çizgi de güven aralıklarını göstermektedir.

Şekil 2 incelendiğinde BIST fiyat endeksinin pozitif ve negatif şoklarının ardından yeni uzun dönem dinamik ayarlaması görülmektedir. Bu grafik BIST fiyat endeksinin pozitif ve negatif katsayılarının büyüme üzerinde kısa ve uzun dönemde asimetrik etkilerinin bulunduğunu göstermektedir. BIST fiyat endeksindeki pozitif katsayıların büyüme üzerinde 5 çeyreklik dönemde artışa neden olduğu ve sonrasında artışların daha durağan olduğu ve büyüme üzerinde negatif etkileri olduğu görülmektedir. BIST fiyat endeksinin negatif etkilerinin de büyüme üzerinde negatif yönde etkisi olduğu görülmektedir.

Şekil 2. BIST Endeksi İçin Dinamik Asimetrik Çarpan Etkisi

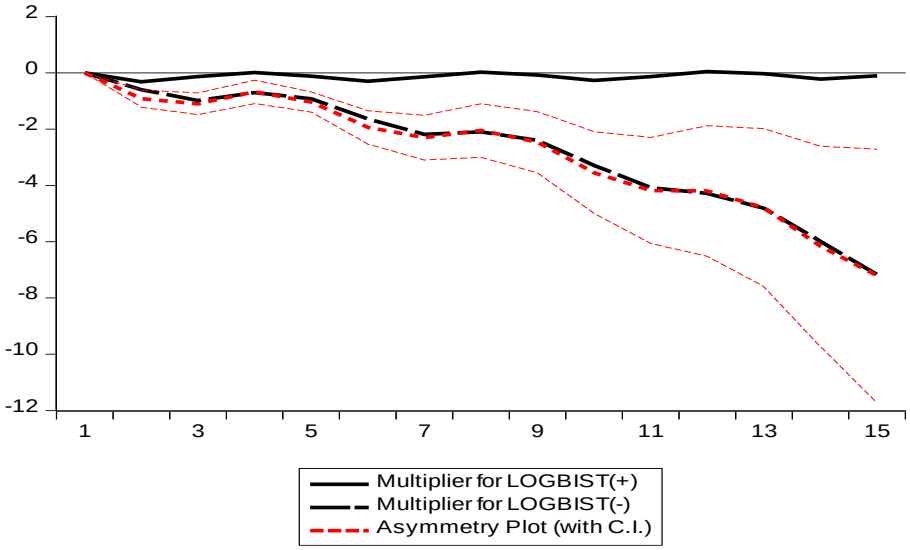

Şekil 3 incelendiğinde para arzının pozitif ve negatif şoklarının ardından yeni uzun dönem dinamik ayarlaması görülmektedir. Bu grafik para arzının pozitif ve negatif katsayılarının büyüme üzerinde kısa ve uzun dönemde asimetrik etkilerinin bulunduğunu göstermektedir. Ancak asimetrik etki büyümenin yeniden dengeye gelmesinde ilk 6 aylık süreçte istatistiksel olarak anlamlı değildir. Para arzının pozitif katsayılarının ilk 3 çeyreklik dönemde büyümeyi arttırdığı, daha sonra 2 çeyreklik dönemde negatif katsayıların etkisi ile büyümeyi azalttığı ve sonraki süreçte pozitif katsayıların büyümeyi arttırdığı görülmektedir.

Şekil 3. Para Arzı Asimetrik Çarpan Etkisi

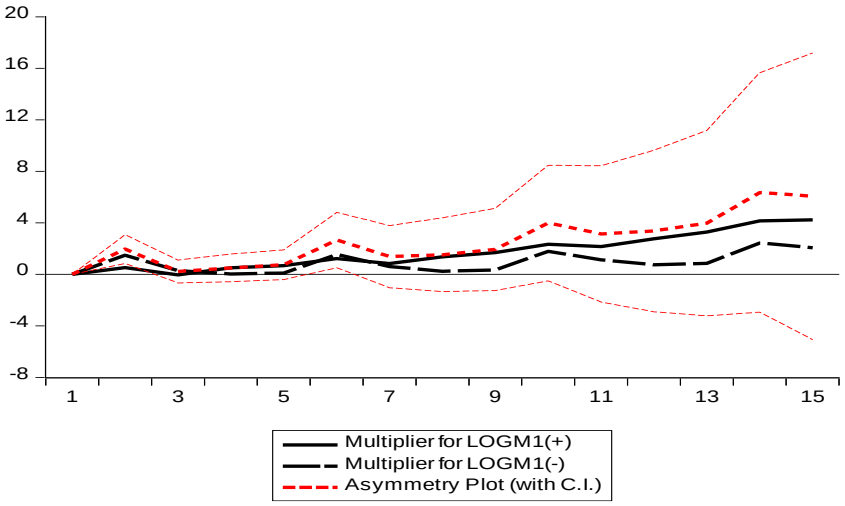

Şekil 4 incelendiğinde kredi hacminin pozitif ve negatif şoklarının ardından yeni uzun dönem dinamik ayarlaması görülmektedir. Bu grafik kredi hacminin pozitif ve negatif katsayılarının büyüme üzerinde kısa ve uzun dönemde asimetrik etkilerinin bulunduğunu

göstermektedir. Kredi hacminin pozitif katsayıların çok değişken olmadığı ve pozitif katsayıların büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Kredi hacminin negatif katsayılarının büyüme üzerinde uzun dönemde negatif yönde etkisi olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Kredi Hacmi Asimetrik Çarpan Etkisi

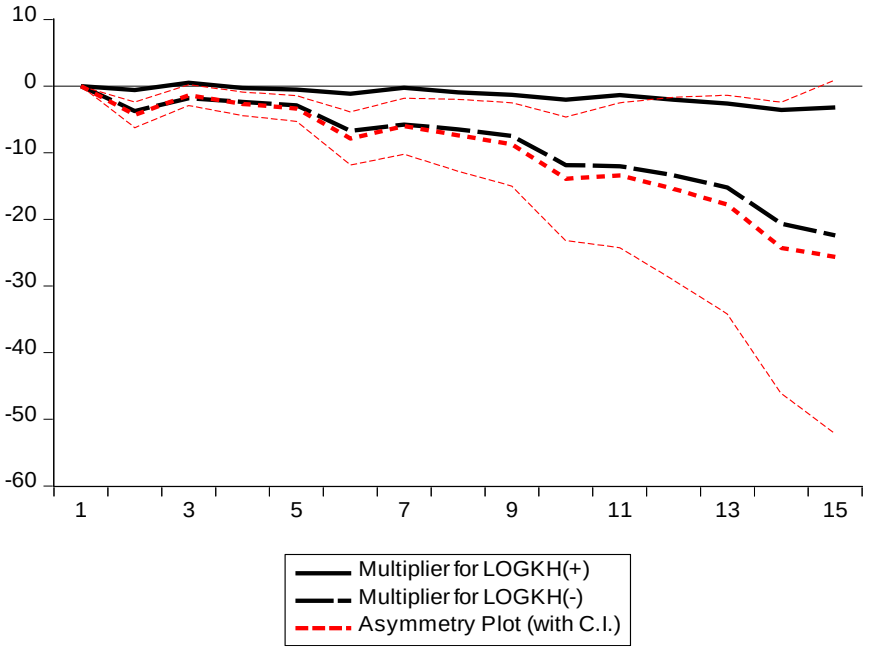

Tartışma ve Sonuçlar

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde finansal gelişme ile büyüme arasındaki ilişki ve ilişkinin yönü sürekli tartışılmaktadır. Biz de bu çalışmada literatürde yer alan finansal gelişme göstergelerinden yararlanılarak finansal gelişme ile büyüme arasındaki asimetrik ilişkinin varlığı incelenmiştir. Bu ilişkinin incelenmesinde Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modelinden (NARDL) yararlanılmıştır. Bu model ile bağımsız değişkende meydana gelen pozitif ve negatif katsayıların bağımlı değişken üzerindeki etkisi ve yönü görülmektedir.

Elde edilen analiz sonuçlarına göre kredi hacmi, para arzı ve BIST fiyat endeksi ile büyüme arasında uzun dönemli asimetrik eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Wald test istatistikleri incelendiğinde uzun dönemde para arzı ve BIST fiyat endeksi ile büyüme arasında asimetrik bir ilişki olduğu, kredi hacmi ile büyüme arasında ise uzun dönemde simetrik bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Katsayılar incelendiğinde kredi hacminin pozitif katsayılarının büyüme üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu, negatif katsayılarının negatif etkilerinin olduğu görülmektedir. Kredi hacminin etkin çalışması finans piyasaları açısından son derece önemli olduğundan kredi hacminin pozitif etkisinin büyüme üzerinde olumlu etki yaratması beklenilen ve istenilen bir durumdur. Pozitif katsayıların büyümeyi arttırması da Türkiye ekonomisi açısından kredi hacminin etkin çalıştığının bir göstergesi

olarak kabul edilebilir. Uzun dönemde para arzında meydana gelen artış ve azalışların büyüme üzerinde negatif yönde bir etkisi olduğu görülmektedir. Para arzının azalmasının büyüme üzerinde negatif bir etkisinin olması beklenilen bir durumdur Ancak para arzında meydana gelen artışın büyüme üzerinde negatif yönlü bir etkisi olacağı beklenmektedir. Ancak biz bu çalışmada dar tanımlı para arzını kullanarak dolaşımdaki para miktarının ve tasarrufların yani vadesiz mevduatların büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Dar tanımlı para arzının istenilen düzeyde olmaması ve tasarrufların yeteri düzeyde olmadığından para arzının büyüme üzerinde negatif bir etki yaratacağı düşünülmektedir. BIST fiyat endeksi sermaye piyasalarının en önemli göstergelerinden biridir. BIST fiyat endeksinin yüksek olması Türkiye açısından son derece önemli olan işletmelerinin finansal açıdan iyi olduğunun ve talep gören bir yatırım aracı olduğunun bir göstergesidir. Analiz sonucunda BIST fiyat endeksinin uzun dönemde pozitif katsayısının büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir. Ancak BIST fiyat endeksinin negatif katsayılarının büyüme üzerinde negatif yönde bir etkisi olduğu görülmektedir.

Kısa dönem wald test istatistikleri incelendiğinde ise kredi hacmi, para arz ve BIST fiyat endeksi ile büyüme arasında asimetrik bir ilişki bulunmadığı, simetrik bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir.

Bu çalışma ile finansal gelişmenin büyüme üzerinde 2007Q4-2022Q2 döneminde asimetrik etkileri de olabileceği sonucuna varılmaktadır. Literatürde simetrik ilişkiler sıklıkla incelenmiş ancak asimetrik ilişkilerin incelenmesine pek yer verilmemiştir. Bu çalışma Afro-Avrasya ülkelerinin gelişmesi ve büyümesi arasındaki Panel NARDL modeli ile incelenebilir. Aynı zamanda aralarındaki ilişkinin yönünün son derece önemli olmasından dolayı asimetrik nedensellik testleri kullanılarak daha ayrıntılı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Abu-Bader, Suleiman ve Abu-Qarn, Aamer. S. (2008), “Finan-cial Development and Economic Growth: The Egyptian Experience”, Journal of Policy Modeling, 30 (2008), pp. 887–898.

Aslan, O. ve Kucukaksoy, İ. (2006). Finansal Gelişme ve Ekonomik Buyume İlişkisi: Turkiye Ekonomisi Uzerine Ekonometrik Bir Uygulama. İstanbul Universitesi İktisat Fakultesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 4: 12-28.

Arize, A. C., Malindretos, J., & Igwe, E. U. (2017). Do exchange rate changes improve the trade balance: An asymmetric nonlinear cointegration approach. International Review of Economics & Finance, 49, 313-326.

Aydın, M., Mehmet, A. K., & Altuntaş, N. (2013). 'Çevre'ülkelerinde Finansal Gelişme İle Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31(2), 1-14.

Bozoklu, Ş., & Yılancı, V. (2013). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasindaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Analiz. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 28(2), 161-187.

Calderon, C. ve Lıu, L., (2003), "The direction of causality between Financial development and economic growth", Journal of Development Economics, 72, 321-334.

Çeştepe, H. & Yıldırım, E. (2016). Türkiye'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 30, 12-26.

Delatte AL, Lopez-Villavicencio A (2012) Asymmetric exchange rate pass-through: Evidence from major countries. J Macroecon 34:833–844.

Demetrıades, P. ve Husseın, K., (1996), "Does Financial development cause economic growth? Time series evidence from 16 countries", Journal of Development Economics, 51, 387-411

Felek, Ş., Yayla, N. & Çağlar, A. (2018). Türkiye'de AB doğrudan yatırımları, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisine ARDL yaklaşımı. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 20, 63-82.

Goldsmith, R. W. (1969). Financial structure and development. New Haven: Yale University Press.

Greenwood-Nimmo MJ, Shin Y, Van Treeck T, Yu B (2013) The great moderation and the decoupling of monetary policy from long-term rates in the U.S. during the Great Moderation. University of Melbourne, Mimeo.

GÜLER, A. (2021). Reel döviz kuru şoklarının ihracat ve dış ticaret dengesi üzerindeki asimetrik etkileri: Türkiye için NARDL Yaklaşımından Kanıtlar. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(2), 950-970.

Güney, G. (2017). Ekonomik büyüme ve finansal gelişme ilişkisi: Bir panel veri analizi. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (13), 355-372.

Kahneman D, Tversky A (1979) Prospect theory: an analysis of decisions under risk. Econometrica 47:263–291

Kandır, S. Y., & İskenderoğlu, A. G. Ö. (2007). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(2), 311-326.

Kaplan ve Cebeci, (2019). Türkiye'nin Afro-Avrasya Ülkeleri ile Dış Ticaretinin Çekim Modeli ile Analizi. International Congress on Afro – Eurasian Research V 19-22 April 2019 / Lefkoşa TRNC

Kılıç, M., Gürbüz, A., & Ayrıçay, Y. (2019). Finansal gelişmenin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye örneği. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, *9*(1), 53-68.

King, R.G. ve Levine, R. (1993). Finance and Growth: Schumpeter might be 'Right' Economic Journal, 107: 771–82.

Kurnaz, N., Özbek, A., & Altunal, I. (2017). Afro-Avrasya bölgesindeki ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerinin değerlendirilmesi: G-20 ülkeleri üzerine bir çalışma.

Liu, Wan-Chun ve Hsu, Chen-Min (2006), "The role of Financial Development in Economic Growth: The Experiences of Taiwan, Korea, and Japan", Journal of Asian Economics, 17 (2006), pp.667–690.

Lucas, R. E., (1988), "On the mechanics of economic development", Journal of Monetary Economics, 22, 3-42.

Luıntel, K. B. ve Khan, M., (1999), "A quantitative reassessment of the finance-growth nexus: evidence from a multivariate VAR", Journal of Development Economics, 60, 381-405.

Mercan, Mehmet ve Peker, Osman (2013), "Finansal Gelişmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2013, 8(1), ss.93-120.

Nguyen VH, Shin Y (2010) Asymmetric price impacts of order flow on exchange rate dynamics. Leeds University Business School, Mimeo.

Özcan, Burcu. ve Arı, Ayşe (2011), "Finansal Gelişme ve Eko-nomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Anali-zi: Türkiye Örneği", Business and Economics Research Journal, 2(1), ss. 121-142.

Pesaran MH, Shin Y, Smith RJ (2001) Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. J Appl Econom 16:289–326.

Robinson, J. (1952). *The rate of interest and other essays*. London: Macmillan.

Smargandi, Nahla, Fıdrmuc, Jan ve Ghosh, Sugata (2015), "Is the Relationship Between Financial Development and Economic Growth Monotonic? Evidence from a Sample of Middle-Income Countries", World Development, 68, pp. 66–81.

Shahbaz, Muhammed, Tiwari, Aviral Kumar ve Nasir, Mu-hammed (2013), "The Effects of Financial Development, Economic Growth, Coal Consumption and Trade Openness on CO2 Emissions in South Africa", Energy Policy, 61(2013), pp.1452–1459.

Shin, Y., Yu, B., & Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework. In Festschrift in honor of Peter Schmidt (pp. 281-314). Springer, New York, NY.

Tekeoğlu, M., & Düzakın, E. Ekonomik Büyüme ve Finansal Gelişme İlişkisi: Türkiye Örneği The Relationship between Financial Development and Economic Growth: The Case of Turkey.

Türedi, Salih ve Berber, Metin (2010), "Finansal Kalkınma, Tica-ri Açıklık Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Tür-kiye Üzerine Bir Analiz", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 302(35), ss.301-316.

Varlık, N. (2020). Ekonomik Büyümenin Konut Fiyatları Üzerindeki Asimetrik Etkisi: Nardl Uygulaması. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(2), 352-367.

Varlık, N., & Varlık, S. (2021). Merkez Bankası Kredibilitesinin Enflasyon Oranı Üzerindeki Asimetrik Etkisi–Türkiye Örneği–. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 19(2), 299-319.

Van Treeck T (2008) Asymmetric income and wealth effects in a non-linear error correction model of US consumer spending. Working paper no. 6/2008, Macroeconomic Policy Institute in the Hans-Böckler Foundation, Düsseldorf.

Wolde- Rufael, Yemane (2009), "Re-examining the financial development and economic growth nexus in Kenya", Economic Modelling, 26(2009), pp.1140–1146.

Yucel, F. (2009). Causal relationships between financial development, trade openness and economic growth: the case of Turkey. *Journal of Social Sciences*, *5*(1), 33-42.

Zhang, Jin, Wang, Lanfang ve Wang, Susheng (2012), "Financial Development and Economic Growth: Recent Evidence from China", J*ournal of Comparative Economics*, 40 (2012), pp.393–412.

KURUMSAL YÖNETİMİN KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİSİ: BİST-100'DE BİR ARAŞTIRMA

Meryem Uslu*

Hasan Özyaşar*

ÖZET

Kurumsal sürdürülebilirlik işletmelerde uzun vadeli değer yaratmak amacıyla, ekonomik, çevresel ve sosyal faktörlerin kurumsal yönetim ilkeleri ile birlikte işletme faaliyetlerine uyarlanmasını amaçlar. Kurumsal sürdürülebilirlik aynı zamanda işletmelerin karlılığının ve buna bağlı olarak da sürekliliğinin devam ettirilmesine önemli katkılar sağladığı gibi, ekonomik, çevresel ve sosyal gelişmelerle birlikte meydana gelen risklerin yönetilmesini de sağlar.

İşletmelerin kurumsal sürdürülebilirliğini sağlayan en önemli unsurdan biri de kurumsal yönetimdir. Kurumsal yönetim, işletmenin yönetim anlayışının, hissedar ve diğer tüm paydaşların çıkarları doğrultusunda sürdürülebilir bir değer yaratacak şekilde tasarlanmasıdır. Bu noktada kurumsal yönetim, kurumun hissedarlarının haklarının korunmasına ve kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanmasına hizmet eden bir unsurdur denilebilir.

Bu araştırmanın amacı, işletmelerin kurumsal yönetimin kurumsal sürdürülebilirliğe etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle BİST-100'de yer alan şirketlerin kurumsal yönetim derecelendirme notları, Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yetkilendirilmiş olan Kurumsal Yönetim ve Kredi Derecelendirme Hizmetleri A.Ş. (SAHA)'den elde edilmiştir. Daha sonra işletmelerin Sürdürülebilirlik Endeksi puanları belirlenmiştir. İşletmelerin kurumsal yönetim notlarının sürdürülebilirlik puanları üzerinde etkisinin olup olmadığının tespit edilmesine yönelik hipotezler geliştirmiş ve bu hipotezlerin test edilmesi amacıyla Regresyon Analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme skorları ile kurumsal sürdürülebilirlik performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Kurumsal Sürdürülebilirlik, Kurumsal Sürdürülebilirlik Endeksi.

* Öğr. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Altıntaş Meslek Yüksekokulu, meryem.uslu@dpu.edu.tr , ORCID: 0000-0002-1953-3777

* SMMM, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora Öğrencisi, hasanozyasar@gmail.com

THE EFFECT OF CORPORATE GOVERNANCE ON CORPORATE SUSTAINABILITY : A RESEARCH IN BIST-100

ABSTRACT

Corporate sustainability aims to adapt economic, environmental and social factors to business activities together with corporate governance principles in order to create long-term value in businesses. Corporate sustainability also contributes to the sustainability of the profitability of the enterprises and accordingly, it also provides the management of the risks that occur with economic, environmental and social developments.

One of the most important elements that ensure the corporate sustainability of businesses is corporate governance. Corporate governance is the design of the management approach of the enterprise in a way that creates sustainable value in line with the interests of the shareholders and all other stakeholders. At this point, it can be said that corporate governance is an element that serves to protect the rights of the shareholders of the corporation and to ensure corporate sustainability.

The purpose of this research is to examine the effect of corporate governance scores of enterprises on corporate sustainability scores. For this purpose, first of all, the corporate governance ratings of the companies included in the BIST-100 are determined by the Corporate Governance and Credit Rating Services Inc., which is authorized by the Capital Markets Board. (SAHA). Hypotheses have been developed to determine whether the corporate governance ratings of businesses have an effect on their sustainability scores, and Regression Analysis has been conducted to test these hypotheses. As a result of the research, a significant and positive relationship was found between the corporate governance rating scores of the enterprises and their corporate sustainability performance.

Keywords: Corporate Governance, Corporate Sustainability, Corporate Sustainability Index.

Giriş

İşletmeler temelde mal ve hizmet üreterek insan ihtiyaçlarının karşılanması ve kar elde edilmesi amacı çerçevesinde hareket ederler. Ancak bilindiği gibi kaynaklar kısıtlı insan ihtiyaçları sınırsızdır. Bu noktada doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin önlenmesi, ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çözümlerin üretilmesi önem arz eden bir konudur. İşletme faaliyetlerinin ekonomik etkilerinin yanı sıra sosyal ve çevresel etkilerine odaklanılması kurumsal sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kurumsal sürdürülebilirlik modern

dünyada en iyi rekabet etme araçlarından biridir. Kurumsal sürdürülebilirlik en temel olarak işletmelerde ekonomik, sosyal ve çevresel parametrelerin, kurumun stratejik ve operasyonel tüm süreçlerine ve karar alma mekanizmalarına entegre edilmesini amaçlar.

İşletmelerde kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sağlayan en önemli hususlardan birisi iyi bir kurumsal yönetim mekanizmasının oluşturulmasıdır. Etkin bir kurumsal yönetim, bir kurumun uzun vadeli sürdürülebilir bir değer yaratmasına, tüm paydaşlara karşı hesap verebilirliğinin sağlanmasına ve finansal performansının iyileştirilmesine önemli katkılar sunar (Selimoğlu ve Yazıcı, 2021: 131). Buna göre işletmelerde daha iyi bir kurumsal yönetim anlayışının benimsenmesi, sürdürülebilirlik performansını olumlu yönde etkileyerek çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan daha sürdürülebilir politikalar edinilmesini sağlar.

Bu araştırmanın temel amacı kurumsal yönetimin kurumsal sürdürülebilirlik performansına etkisinin araştırılmasıdır. Araştırmada öncelikle konuyla ilgili literatüre yer verilmiştir. Sonrasında araştırma metodolojine, bulgulara ve son olarak sonuç ve önerilere sunulmuştur.

I. Literatür Özeti ve Araştırma Hipotezi

Kurumsal yönetim ile kurumsal sürdürülebilirlik ilişkisini farklı açılardan inceleyen çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Uluslararası alanda yapılan araştırmalar şu şekilde sıralanmıştır:

Aras ve Cowther (2008) çalışmalarında kurumsal yönetim ve kurumsal sürdürülebilirlik ilişkisini araştırmıştır. Kurumsal yönetim ile sürdürülebilirliğin çevresel, sosyal, ekonomik ve kurum kültürü yönünden ilişkisi ortaya konulmuştur.

Saltaji (2013) de araştırmasında kurumsal yönetim ile kurumsal sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada iki farklı sektörden iki işletmenin bilgileri ele alınarak kurumsal yönetim ile kurumsal sürdürülebilirlik ilişkisi açıklanmıştır. Araştırma sonucunda kurumsal yönetimi uygulayan işletmelerin finansal açıdan istikrarı ve sürdürülebilirliği daha etkin bir şekilde sağladığını vurgulanmıştır.

Shrivastava ve Addas (2014) araştırmalarında kurumsal yönetimin sürdürülebilirlik performansı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Sürdürülebilirlik performansı çevresel, sosyal ve finansal açıdan ele alınmıştır. Araştırma kapsamına 500 tane işletmenin bilgileri dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda daha iyi bir kurumsal yönetime sahip olan işletmelerin daha yüksek sürdürülebilirlik skoruna sahip olduğu, benzer şekilde kurumsal yönetim yapısı iyi olan işletmelerin sürdürülebilirlik politikalarına ve standartlarına daha iyi uyum sağladığı tespit edilmiştir.

Hashim vd. (2015) de araştırmalarında islami finans kuruluşlarında kurumsal yönetimin sürdürülebilirlik uygulamaları arasındaki ilişkide menşe ülkenin rolünü incelemiştir. Kurumsal yönetim özellikleri olarak denetim kurulu büyüklüğü, yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsız yönetici sayısı ve şirketin misyon ve vizyonundaki kurumsal sosyal sorumluluk değerleri dikkate alınmıştır. Araştırma sonucunda denetim kurulu ve yönetim kurulu büyüklüğü, yöneticilerin bağımsızlığı, işletmelerin misyon ve vizyonundaki sosyal sorumluluk değerleri ile sürdürülebilirlik uygulamaları arasında olumlu yönde ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca menşe ülkenin kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik uygulamaları arasında düzenleyici etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Ganesan vd. (2017) yaptıkları araştırmada kurumsal yönetim özelliklerinin sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinde iç denetimin rolünü incelemişlerdir. Araştırmada 120 işletmenin yönetim kurulu büyüklüğünün, bağımsız üye sayısının ve CEO ikiliği ile sürdürülebilirlik ilişkisi açıklanmıştır. Ayrıca bu ilişki üzerinde iç denetim fonksiyonunun nasıl bir role sahip olduğu da incelenmiştir. Araştırma sonucunda CEO ikiliğinin sürdürülebilirlik üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu, ayrıca CEO ikiliğinin sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinde iç denetim fonksiyonunun düzenleyici etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Grove ve Clouse (2018) araştırmalarında kurumsal yönetim ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi teorik açıdan ele almışlardır. Çalışmada uygulama perspektifinden güncel sürdürülebilirlik konularına ve bu alandaki eğilimlere değinilmiş, sonrasında kurumsal yönetimle ilişkisi ortaya konularak literatüre katkılar sunulmuş ve öneriler geliştirilmiştir.

Sar (2018) araştırmasında kurumsal yönetim ile sürdürülebilirlik performansı ilişkisini incelemiştir. İşletmelerde kurumsal yönetim yapısının, açıklamaların, ilişkili taraf işlemlerinin, hissedar hakları ve yönetim kurulu prosedürlerinin sürdürülebilirlik performansına olan etkisi araştırılmış, sürdürülebilirlik performansı çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan ele alınmıştır. Araştırma kapsamına 122 işletme dahil edilmiştir. Buna göre araştırma sonucunda yüksek kurumsal yönetim endeksine sahip işletmelerin daha yüksek sürdürülebilirlik performansına sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Lucia ve Panggabean (2018) çalışmalarında işletme özellikleri ve kurumsal yönetimin sürdürülebilirlik raporlarına etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda işletmenin büyüklüğü ve karlılığı ile sürdürülebilirlik raporları arasında olumlu ilişki tespit edilmiştir.

Husnaini ve Basuki (2020) de araştırmalarında kurumsal yönetimin sürdürülebilirlik raporlaması üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma Endonezya, Malezya, Singapur, Filipinler ve Tayland olmak üzere beş ülkedeki işletmelerin 2014-2017 yılları arasındaki

raporları incelenerek gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda kurumsal yönetimin sürdürülebilirlik raporları üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Setyahadi ve Narsa (2020) çalışmalarında kurumsal yönetim ve kurumsal sürdürülebilirlik ilişkisini teorik açıdan değerlendirmişlerdir. Araştırmada iyi bir kurumsal yönetimin işletmelerde kurumsal sürdürülebilirliği olumlu yönde etkileyeceği vurgulanmıştır.
Ulusal literatür incelendiğinde kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik arasında ilişkiyi inceleyen araştırmalar şu şekildedir:

Taşkırmaz ve Bal (2017) araştırmalarında kurumsal yönetim, kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal itibar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma kapsamı Borsa İstanbul kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik endeksi ve Brandfinans Türkiye 100'deki işletmeler oluşmaktadır. Bu üç endekste de olan 6 işletmelerde analiz yapılmış ve analiz sonucunda kurumsal yönetim, kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal itibar arasında güçlü bir pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Tuan (2019) da çalışmasında kurumsal yönetim özelliklerinin sürdürülebilirlik raporları üzerindeki etkisini araştırmıştır. 2016 yılı sonunda Bist-100'de yer alan 66 tane işletmenin finansal olmayan verileri lojistik regresyon modeli ile analiz edilmiş ve araştırma sonucunda işletmeleri yönetim kurulu büyüklüğü ile yönetim kurulundaki yabancı üye sayısı ile sürdürülebilirlik raporları arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu ortaya konulmuştur.

Selimoğlu ve Yazıcı (2021) araştırmalarında kurumsal yönetişim ve kurumsal sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi kavramsal açıdan ele almışlardır. Çalışmada kurumsal yönetişim ve sürdürülebilirlik kavramları açıklanarak bu iki kavramın önemi vurgulanmıştır.

Düzer (2020) de araştırmasında kurumsal yönetim, kurumsal sürdürülebilirlik ve finansal performans arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kurumsal yönetim endeksinde yer alan işletmelerin 2015-2019 yıllarına ait finansal performansları, kurumsal yönetim endeksinde ve sürdürülebilirlik endeksinde yer alıp almamasına göre karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda her iki endekse giren işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme notları, sadece kurumsal yönetim endeksinde yer alan işletmelerin ortalamasından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
Yapılan literatür taraması sonucunda kurumsal yönetimin kurumsal sürdürülebilirlik performansını arttıracağı beklenmektedir. Buna göre araştırma hipotezi şu şekildedir:
H_1: Kurumsal yönetim ile kurumsal sürdürülebilirlik performansı arasında istatistiksel olarak anlamı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

II. Araştırma Metodolojisi

Bu bölümde araştırmanın amacı ve önemi, kapsamı ve kısıtlılığı, veri toplama yöntemi ve araştırma değişkenleri, verilerin analizi ve elde edilen bulgular açıklanmıştır.

A. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı Bist-100'de yer alan işletmelerin kurumsal yönetim skorlarının sürdürülebilirlik performansına etkisinin araştırılmasıdır. İşletmelerde çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan uzun vadede sürdürülebilirliğin sağlanması için etkin bir kurumsal yönetim mekanizmasına ihtiyaç vardır. İşletmelerin büyümesi, faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve katma değerinin arttırılması için kurumsallaşma önemli bir gerekliliktir. Bu noktada işletmelerde tüm iş ve şirket düzeylerinde kurumsal yönetimin benimsenmesi kurumsallaşmayı sağlayan en önemli unsurdur. Bu açıdan incelendiğinde kurumsal yönetim ve kurumsal sürdürülebilirlik arasındaki ilişkinin incelenmesi önem arz etmektedir.

B. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtlılıkları

Araştırma kapsamına Bist-100 Endeksinde yer alan işletmeler dahil edilmiştir. Bu doğrultuda Bist-100'de yer alan işletmelerin 2021 yılına ait kurumsal yönetim skorları ile kurumsal sürdürülebilirlik puanları elde edilmiştir. Hem kurumsal yönetim skoru hem de sürdürülebilirlik puanı hesaplanan 61 tane işletme araştırma kapsamına dahil edilmiş, geriye kalan diğer işletmelerin bazılarının kurumsal yönetim bazılarının sürdürülebilirlik skorları olmaması nedeniyle araştırma kapsamından çıkarılmıştır.

Araştırmanın en önemli kısıtı kurumsal sürdürülebilirlik performansını etkileyecek faktörlerden sadece kurumsal yönetim skorları kullanılmış diğer faktörler araştırmaya dahil edilmemiş olmasıdır. Ayrıca kurumsal yönetim skorları ile sürdürülebilirlik notlarının farklı derecelendirme kuruluşları tarafından yapılması da araştırmanın bir diğer kısıtıdır.

C. Veri Toplama Yöntemi ve Değişkenler

Araştırmada ikincil verilerden yararlanılmıştır. Buna göre öncelikle Bist-100'de yer alan işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme notları elde edilmiştir. Bu skorlara Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yetkilendirilmiş olan Kurumsal Yönetim ve Derecelendirme Hizmetleri A.Ş. (SAHA)'nin yayınladığı raporlardan ulaşılmıştır. Sonrasında kurumsal yönetim skorları elde edilen işletmelerin sürdürülebilirlik notlarına ulaşılmıştır. İşletmelerin sürdürülebilirlik performansını gösteren ESG notlarına Refinitiv Enformasyan Limitied Şirketinin veri tabanından ulaşılmıştır. Buna göre bu araştırmanın bağımsız değişkeni işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme notları, bağımlı değişkeni ise sürdürülebilirlik performansı notlarıdır.

D. Verilerin Analiz Edilmesi

Araştırmada Bist-100'de yer alan ve kurumsal yönetim ve kurumsal sürdürülebilirlik skorlarının her ikisine de ulaşılan 61 tane işletmenin verileri çalışmanın amaçları doğrultusunda düzenlenmiştir. Bu işletmelere ait veriler ilgili kodlamalar yapıldıktan sonra İBM SPSS Statistic 25 Paket Programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

E. Araştırma Bulguları

Araştırmada kurumsal yönetim notları ile sürdürülebilirlik performansı arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla Regresyon Analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları ve buna ilişkin yorumlar şu şekilde açıklanmıştır:

Tablo 1. Model Özeti

Model Özeti[b]					
Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Std. Tahmini Hata	Durbin-Watson
1	,933[a]	,871	,869	9,058	2,037
a. Tahmin ediciler: (Constant), ky					
b. Bağımlı değişken: toplam					

Tablo 1'de R^2 değerinin 0,871 olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre bağımlı değişkendeki %87,1'lik değişimin modele dahil edilen bağımsız değişken tarafından açıklandığı söylenebilir. Bir diğer ifadeyle kurumsal yönetim skorlarında meydana gelen değişim sürdürebilirlik performansında %87,1'lik bir değişime neden olmaktadır.

Tablo 2. Varyans Analizi Tablosu

Model		Kareler toplamı	df	Ortalama kare	F	Sig.
1	Regresyon	32716,873	1	32716,873	398,799	,000[b]
	Artık	4840,274	59	82,039		
	Toplam	37557,148	60			
a. Bağımlı değişken: toplam						
b. Tahmin ediciler: Kurumsal Yönetim						

Tablo 2'de gösterilen sig. ($p<0.05$) değeri istatistiksel olarak anlamlı olduğu için araştırma modelinin tamamı genel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Kısaca kurumsal yönetimin kurumsal sürdürülebilirliğe etkisi incelemek amacıyla oluşturulan model anlamlıdır.

Tablo 3. Parametre Tahminleri

Bağımsız Değişken	Beta	Standart Hata	*t*	*p*
Kurumsal Yönetim	0,933	0,502	19,97	0,000
Not: Bağımlı Değişken: Kurumsal sürdürülebilirlik				

Tablo 3'te modele ilişkin katsayıların tahmini değerleri ve bu değerlere ilişkin t değerleri gösterilmiştir. Ayrıca Tablo 3 incelendiğinde işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme notlarının kurumsal sürdürülebilirlik performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Buna göre araştırmada geliştirilen H_1 hipotezi kabul edilmiştir. H_1 hipotezi sonucuna göre Bist-100'de yer alan işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme skorları arttıkça kurumsal sürdürülebilirlik performansları da (ESG skorları) artmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

İşletmelerde uzun vadede değer yaratma araçlarından en önemlisi kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanmasıdır. Doğru bir sürdürülebilirlik stratejisi sağlamak için sürdürülebilirliğin ekonomik boyutunun yanı sıra çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim boyutlarını da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bir işletmenin somut anlamda sürdürülebilirliği sağlaması, etkin bir kurumsal yönetim mekanizmasının oluşturulmasıyla gerçekleşir. Bu noktada kurumsal yönetimin temel ilkeleri olan şeffaflığın, adilliğin, hesap verebilirliğin ve sorumluluğun tam anlamıyla benimsenmesi kurumsal sürdürülebilirlik kültürünün oluşturulmasına önemli katkı sağlar.

Araştırmada kurumsal yönetim ile kurumsal sürdürülebilirlik arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu doğrultuda BİST-100'de yer alan işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme notları ile kurumsal sürdürülebilirlik ESG skorları karşılaştırılmıştır. Kurumsal yönetimin kurumsal sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini test etmek amacıyla Regresyon Analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda BİST-100'de yer alan ve verilerine ulaşılan 61 tane işletmenin kurumsal yönetim derecelendirme skorlarının kurumsal sürdürülebilirlik ESG notları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre işletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme skorları arttıkça kurumsal sürdürülebilirlik performansları da artmaktadır.

Sonuç olarak işletmelerde çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülebilirliğin sağlanmasında kurumsal yönetim temel gerekliliktir. Kurumsal yönetimi işletmenin tüm kademelerinde uygulayan işletmeler finansal istikrarı sağlamanın yanı sıra kurumsal

sürdürülebilirlik performansını da arttırmış olacaktır. Kurumsal sürdürülebilirliğin başarısı bu noktada kurumsal yönetimle birlikte sunulan güçlü bir izleme ile sağlanır. İşletmelerdeki başarılı bir şekilde uygulanan sürdürülebilirlik faaliyetleri de işletmelere küresel anlamda etkin bir rekabet avantajı sağlar.

KAYNAKÇA

Aras, G., & Crowther, D. (2008). Governance and sustainability: An investigation into the relationship between corporate governance and corporate sustainability. *Management Decision*.

Düzer, M. (2021). Kurumsal Yönetim, Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Finansal Performans: BIST'te Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, (17), 35-51.

Ganesan, Y., Hwa, Y. W., Jaaffar, A. H., & Hashim, F. (2017). Corporate governance and sustainability reporting practices: the moderating role of internal audit function. *Global Business and Management Research*, *9*(4s), 159-179

Grove, H., & Clouse, M. (2018). Focusing on sustainability to strengthen corporate governance. *Corporate Governance and Sustainability Review*, *2*(2), 38-47.

Hashim, F., Mahadi, N. D., & Amran, A. (2015). Corporate governance and sustainability practices in Islamic financial institutions: the role of country of origin. *Procedia Economics and Finance*, *31*, 36-43.

Husnaını, W., & Basuki, B. (2020). Asean corporate governance scorecard: sustainability reporting and firm value. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, *7*(11), 315-326.

Lucia, L., & Panggabean, R. R. (2018). The effect of firm's characteristic and corporate governance to sustainability report disclosure. *SEEIJ (Social Economics and Ecology International Journal)*, *2*(1), 18-28.

Saltaji, I. M. (2013). Corporate Governance Relatıon with Corporate Sustaınabılıty. *Internal Auditing & Risk Management*, *8*(2).

Sar, A. K. (2018). Impact of corporate governance on sustainability: A study of the Indian FMCG industry. *Academy of Strategic Management Journal*, *17*(1), 1-10.

Selimoğlu, S. K., & Yazıcı, R. (2021). Türkiye'de Kurumsal Yönetişim Ve Sürdürülebilirlik. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 113-136.

Setyahadi, R. R., & Narsa, I. (2020). Corporate governance and sustainability in Indonesia. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, *7*(12), 885-894.

Shrivastava, P., & Addas, A. (2014). The impact of corporate governance on sustainability performance. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, *4*(1), 21-37.

Taşkirmaz, M., & Bal, C. G. (2017). Kurumsal yönetim, kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal itibar arasındaki ilişki: Borsa İstanbul. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, *24*(2), 469-483.

Tuan, K. (2019). Yönetim Kurulu Özelliklerinin Sürdürülebilirlik Raporlarına Etkisi: Borsa İstanbul Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), 233-242.

TÜRK EKONOMİSİNDE DÖVİZ PİYASASI BASKISI ENDEKSİNİN TAHMİNİ: ARAÇ DEĞİŞKENLER YÖNTEMİ YAKLAŞIMI

Mert Gül*

Bekir Aşık*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türk lirasının, uygulanan ekonomi politikaları ışığında, diğer döviz para birimlerine göre baskı altında kalıp kalmadığını analiz etmektir. Bu analizin temelinde, ABD dolarının Türk lirasına karşı, 2001 Krizinden itibaren zaman içerisinde değer yükselişi olup, gözlemlenebilir veriler ışığında, yerel piyasada Döviz Piyasası Baskısı (DPB) endeksi hesaplanmaktadır. Weymark (1997) dışa açık ekonomi modeli temeline oturttuğumuz çalışmamızda, değişkenlerin beklenti değerlerini bulmak için otoregresif model kullanıp, İki Aşamalı En Küçük Kareler (2SLS) sonuçlarına ulaşılmaktadır. Modelde kullandığımız değişkenlerin ilgili parametrelerini tahmin etmek için gözlemlenen verilerin zaman aralığı, 1998 yılının birinci çeyreğinden 2020 yılının ikinci çeyreğine kadar olan dilimi kapsamaktadır. Sonuçlara göre, 2001 yerel ekonomik kriz sırasında DPB endeksi yüksek değerler verir ve Türk lirası değer kaybı yaşarken, kriz sonrasında uygulanan ekonomi politikaları sonrası endeks değerleri düşüş göstermiştir. 2018 senesi üçüncü çeyreğine kadar devam eden bu süreç, aynı dönemde yaşanan döviz kuru krizi ile DPB endeksinde tekrar yükselişe geçildiğini gözlemlenmektedir. Sonuçlar, ekonomi uzmanlarından, küresel yatırımcılara kadar olan geniş bir kitleye hitap etmektedir.

Jel Kodları: F31, E52, C26

Anahtar Kelimeler: Döviz Piyasası Baskı Endeksi, Para Politikaları, Araç Değişkenleri (IV) Tahmini

* Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi İktisat İngilizce Bölümü, Orcid ID: 0000-0002-6605-3274. E-mail: mertgul@beykent.edu.tr

* Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi İktisat İngilizce Bölümü, Orcid ID: 0000-0002-2221-016X. E-mail: bekirasik@beykent.edu.tr

FORECASTING THE FOREIGN EXCHANGE MARKET PRESSURE INDEX IN THE TURKISH ECONOMY: INSTRUMENTAL VARIABLES APPROACH

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze whether the Turkish lira is under pressure compared to other foreign currencies in the light of the applied economic policies. The basis of this analysis is the increase in the value of the US dollar against the Turkish lira over time since the 2001 Crisis, and the Foreign Exchange Market Pressure (EMP) index is calculated in the domestic market through observable data. In our study, which based on the Weymark (1997) open economy model, we use the autoregressive model to find the expectation values of the variables, and the Two Stages Least Squares (2SLS) results are reached. The time span of the observed data to estimate the relevant parameters of the variables we use in the model covers the period from the first quarter of 1998 to the second quarter of 2020. According to the results, while the EMP index gave high values and the Turkish lira depreciated during the 2001 local economic crisis, the index values decreased after the economic policies implemented after the crisis. This process, which continued until the third quarter of 2018, is observed to have started to rise again in the EMP index with the exchange rate crisis experienced in the same period. The results appeal to a broad audience, from economic experts to global investors.

Jel Classification: F31, E52, C26

Keywords: Foreign Exchange, Monetary Policy, Instrumental Variables (IV) Estimation

Giriş

Gelişmekte olan ülkeler için, yerel para biriminin döviz para birimleri karşısındaki istikrarı, hem yabancı yatırımcıların yatırım yapmak için gösterecekleri ilgiyi hem de yerel politikacıların ekonomik hedeflerine ulaşmasını son derece etkilemektedir. Yerel para politikaları, söz konusu istikrarın sağlanması amacıyla döviz piyasasına müdahale etme ihtiyacına karşılık verir. Öte yandan, döviz piyasasındaki baskı azaltılmadığı sürece, ülkenin uluslararası ilişkilerinden, dış ticaret pazarlarındaki aktif konumuna kadar birçok alanda istenmeyen sonuçlar doğacaktır. Küreselleşmenin, içinde bulunduğumuz dijital çağda hızlanarak devam ettiğini göz önünde bulunduracak olursak, Weymark'ın (1998) da belirttiği gibi, gelişmekte olan ülkeler, döviz piyasalarındaki baskının azaltılması için çeşitli düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır. Bu tarz baskıların hesaplanabilmesi için Girton ve Roper'in (1977) literatüre kattığı döviz piyasası baskısı endeksi (bundan sonra DPB endeks),

spot döviz kurundaki değer kaybı ile merkez bankasının (MB) döviz rezervindeki değişime odaklanmaktadır. Ancak bu yaklaşımın temelinde, ülkenin döviz piyasasında, sabit kur rejimi kullanıldığı varsayımı bulunmaktadır. Halbuki, günümüzde çoğu gelişmekte olan ülke serbest döviz rejimlerine geçmiş olsa da[6] hükümetler zaman zaman döviz kuru piyasalarına para politikası araçları ile müdahale etmekten de geri durmamaktadırlar. Bu yüzden, salt döviz kuru değişikliklerinden ziyade DPB'ye odaklanmak pratik olarak daha önemlidir (IMF, 2009).

Günümüzde, Girton ve Roper'in DBP endeksi modelinin geliştirilmiş versiyonlarını kullanmaktayız ve bu sayede sabit, serbest ve yönetilen dalgalı kur rejimlerinden herhangi birinin tercih edildiği ülkelerde, döviz piyasası baskısını inceleyebilmekteyiz. Bir yerel para birimi üzerinde hissedilen DPB, eğer ülkenin para otoriteleri döviz kurunu etkilemek üzere adımlar atmadıysa, döviz piyasasındaki arz fazlasına işaret eder; bu fazla arz, onu ortadan kaldırmak için gereken göreli değer düşüşünde kendini gösterir. Bu nedenle ilk olarak, ülke vatandaşlarının döviz para birimlerine gösterdiği aşırı talep veya yerel piyasadaki düşük döviz arzı ile olası sonuçları, DPB endeksi ile gözlemlenebilir (Klaassen ve Jager, 2011). İkinci kullanım alanı olarak, döviz piyasasında yaşanan dalgalanmaların yarattığı istenmeyen sonuçları düzeltmek için uygulanan para politikalarının etkinliğini DPB endeksi ile ölçebiliriz (Soe ve Kakinaka, 2018). Ve son olarak, DPB endeksi, diğer dışsal etkenlerin bir belirleyicisi olarak, döviz kuru değişikliklerini daha iyi açıklayabilir. Örneğin, IMF (2007), sermaye girişlerindeki dalgalanmalara karşı olağan politika tepkilerini incelemek için DPB Endeksini kullanmaktadır. DPB endeksi, döviz kuru değişikliklerinden ziyade döviz piyasası gerilimlerini daha iyi açıkladığından, piyasadaki yatırımcıların finansal kâr fırsatları bulması ile politika yapıcıların diğer ülkelerden ve onların pazarlarından yayılan bulaşmayı zamanında önlemelerine yardımcı olur.

Türkiye Cumhuriyeti, döviz piyasasındaki istikrarın sağlanabilmesi adına, 1980'li yıllara gelene kadar sabit döviz kuru rejimini uygulamış, Türk lirasının değer kaybı yaşadığı dönemlerde hükümetler devalüasyon yöntemi ile müdahalede bulunarak yeni sabit kur pariteleri belirlemeyi tercih etmişlerdir. 1980'lerin başı itibariyle, döviz kurunun belirlenmesi piyasaya bırakılmış olsa da sürekli gerçekleşen MB'nin müdahaleleriyle, rejimin yönetilen dalgalı kur rejimi olarak tanımlanması daha yerinde olacaktır. Yönetilen dalgalı kur rejimi, 1994 yılında yaşanılan döviz krizi ile tartışılmaya başlanmış, 2000 yılında yerini bant içinde dalgalanma kur rejimine bırakmıştır ama bu rejimde 2001 Bankacılık Krizi sonrası terk

[6] 2021 yılı sonu itibariyle, dünya üzerindeki 195 ülkeden 118 tanesi serbest döviz kuru rejimi ile türevlerini uygulamaktadır (IMF, 2021).

edilmiştir. 2002-2008 yılları arasında, döviz alım ihalelerine yoğunluk veren Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 2008 küresel finansal krizi sonrası, döviz satım ihalelerine yönelmiştir. Krizin etkilerinin yerel piyasada belirginleşmesi sonrası, piyasadaki parasal sıkışıklığın önüne geçebilmek adına faiz oranları düşürülmüştür. 2010 yılı sonu itibariyle TCMB, kullandığı geleneksel araçlar haricinde, finansal krizlerin etkilerine karşı tepki verebilen bir sistem tasarlamıştır. Bu sistemin temelinde, mevcut enflasyon hedeflemesi politikasını aktif bir likidite politikası ile desteleyip, döviz kurunda ise faiz koridoru sistemi ile ortalama fonlama faizlerini kullanmaya başlamıştır. 2018 genel seçimleri sonrası Türk lirasının yaşadığı sert değer kaybı ile TCMB'nin faiz değişimleri yolu ile hem döviz kuru piyasasını hem de fiyat istikrarını sağlamaya çalıştığını görmekteyiz. 1998 yılı birinci çeyreğiyle başlayan ve 2020 yılının ikinci çeyreğinde son bulan veri setimizde, bant dalgalanma kur rejiminin kullanıldığı 2000-2001 yılları hariç olarak, Türkiye Cumhuriyeti ekonomi otoritelerinin bugüne gelinen süreçte, para politikası uygulamalarında, yönetilen dalgalı kur rejimi kullandığını gözlemlemekteyiz.

Bu noktada, Türkiye Cumhuriyeti'nin DPB endeksini analiz ederek, TCMB'nin uyguladığı para politikalarının, döviz piyasası üzerindeki etkisini bulmayı amaçlıyoruz. DPB endeksinin tanımındaki en önemli unsurlardan biri de DPB'nin olgusal bir kavram olmasıdır. Başka bir deyişle, önemli olan MB'nin baskıyı önleyebileceği fiili durum değil, Weymark'ta (1995) vurgulandığı gibi (beklenmedik bir şekilde) döviz kurunu etkilemeye çalışmadığı varsayımsal durumdur. Bu durum, tam bir serbest kur rejimi dışında DPB'yi neredeyse gözlemlenemez hale getirir.

Ancak, döviz kuru değişiminin yanı sıra piyasa üzerindeki baskıya yönelik para politikalarını ve onların yarattığı etkileri gözlemlemek daha uygundur. Bu yaklaşım, piyasadaki DPB endeksinin dolaylı bir şekilde ölçülmesini sağlar. Bu ölçümün temelinde, biri geleneksel olmak üzere, üç farklı döviz piyasası baskısı dengeleme değişkeni içerir; döviz kuru (geleneksel değişken olarak), faiz oranı ve resmi döviz piyasası müdahaleleridir.

$DPB_t = \Delta S_t + w_i.\tilde{\imath}_t + w_c.\tilde{c}_t S_t$, bir birim yabancı paranın yerel para birimi fiyatı olarak tanımlanan, t zamanındaki nominal spot döviz kurunun logaritmasını gösterir. Faiz oranı, i_t, MB tarafından tüm para piyasası araçlarının kullanımını özetlemesi beklenir ki bu nedenle kısa vadeli bir orandır. Son olarak, c_t, döviz piyasası cirosunun bir göstergesi tarafından ölçeklenen resmi rezervlerdeki azalma ile tahmin edilen, MB'nin döviz piyasasında yerli para birimini tekrardan satın almasıdır.

Baskı dengeleme değişkenleri DPB endeksi ölçümüne götürür; burada Δ birinci fark operatörüdür, ΔS_t, $\tilde{\imath}_t$, $\tilde{c}_t$ ise S_t, i_t, c_t ve w_i, w_c ağırlıklarına dayalı DPB endeksi bileşenleridir.

Klaassen ve Jager'in (2011) sadece birkaç varsayım kullanarak gösterdiği gibi, bu hesaplama yaklaşımı baskı kaynaklarına bağlı değildir ve onu türetmek için bir döviz kuru belirleme modeline de ihtiyaç yoktur.

ΔS_t baskısı, DPB endeksi tanımına göre mantıklıdır. Söz konusu baskının, DPB hesaplamalarındaki ağırlığı dalgalı döviz kuru rejimlerinde yerel para biriminin gerçek değer kaybı ile örtüşür. Bu bağlamda, döviz piyasasına hiçbir müdahale olmadığında, $\tilde{c}_t = c_t$ sağlanır. Faiz oranı bileşeni olarak kabul ettiğimiz $\tilde{\imath}_t$ nin hesaplanmasındaysa, çeşitli akademik çalışmalarda farklılıklar gösterir. Geleneksel yaklaşım: $\tilde{\imath}_t = \Delta i_t = i_t - i_{t-1}$, ki bu model Girton ve Roper'ın (1977) çalışmasında kullanılmıştır. Ancak, ardışık iki gün için faiz oranının 100%'e ayarlandığı spekülatif bir saldırı esnasında, ikinci günde $\Delta i_t = 0$ olacaktır, bu durum, DPB bileşeni için o gün üzerinde herhangi bir baskı olmadığını gösterir. Bu mantık dışı sonucun altında yatan neden, DPB tanımının öngördüğü gibi, piyasada faiz oranının i_{t-1} olmamasıdır. Gerçek oran, MB'nin döviz kuru dışındaki diğer hedeflere, genellikle enflasyon ve çıktı gibi yerel ekonomik hedeflere ulaşmak için seçeceği orandır. Bu nedenle, Klaassen ve Jager (2011) i_t^d 'yi karşı-olgusal faiz oranı olarak ve $\tilde{\imath}_t = i_t - i_t^d$, DPB tanımıyla tutarlı bir DPB ölçüsü elde etmek için bir bileşen olarak sunar. i_t^d ise Taylor tipi bir kuralın doğal bir vekilidir, ancak pratikte sadece yabancı faiz oranını (enflasyon farkıyla düzeltilmiş olarak) almak tatmin edici bir yaklaşım olabilir.

Yukarıdaki DPB ölçüsündeki w_i ve w_c ağırlıkları, bileşenlerin döviz kuru piyasasındaki baskıyı ortadan kaldırmada ne kadar etkili olduğunu belirtir. Ağırlıkların gözlemlenemez ama pozitif olduğu varsayılır. Bu varsayımın avantajlarından biri, ağırlıkların açık bir ekonomik anlama sahip olmasıdır, bu da modelin spesifikasyonunun doğru olduğu ölçüde faydalıdır (Girton ve Roper, 1977; Weymark, 1995). Bir diğer avantaj ise, Eichengreen, Rose ve Wyplasz'a (1996) bağlı olarak volatilite yumuşatma yöntemidir. Burada ağırlıklar, ΔS_t'nin örnek standart sapmasının ilgili bileşeninkine oranıyla tahmin edilir, böylece hiçbir bileşen volatilite açısından diğerine baskın olmaz. Bu ağırlıklar artık yapısal bir modele bağlı değildir ve hesaplanmaları daha kolaydır, ancak artık sadece para politikası araçlarının etkinliğini (olması gerektiği gibi) değil, aynı zamanda araçların ne kadar yoğun kullanıldığını da yansıtmaktadırlar.

Çalışmanın sonraki ara başlıkları şöyle sıralanmaktadır: ikinci bölümde, ilgili literatürün ayrıntılı bir incelemesini paylaşmaktayız. Üçüncü bölümde, Weymark'ın modifiye edilmiş açık ekonomi modelini incelerken, çalışmamızda kullandığımız veri seti ve metodolojiyi anlatmaktayız. Ekonometrik modellemeden elde ettiğimiz ampirik sonuçları,

dördüncü bölümde paylaşmaktayız. Son bölümde ise, olası para politikası düzenlemelerinde, karar alıcılara yardımcı olabilecek sonuçlarla çalışmamızı tamamlamaktayız.

I. Literatür Taraması

Bu bölümde, Girton & Roper (1977) ve Weymark (1997) DPB endeksi modellerinin kullanıldığı çeşitli çalışmalarda kullanılan yöntemleri ve ulaşılan sonuçları inceleyeceğiz. Literatürde bulunan çalışmaların çoğu, döviz piyasasını etkileyen ekonomik değişkenler ve yarattıkları baskıları ölçmeye yöneliktir. Genel olarak, makroekonomik bir yapı kurmaya çalışan bu akademik araştırmalar, DPB endeksi modelindeki değişkenlerin farklı tanımlanmaları ile birbirinden ayrışmaktadırlar.

Pentecost vd. (2001), 13 Avrupa ülkesi için 1980-1994 yılları arası çeyreklik veri seti ile değişken olarak AB para birimleri ile Alman markı kur değerleri, cari fazla, kamu borcu, GSYİH kullandıkları çalışmalarında, DPB endeksi üzerinden servet bazlı para modelini literatüre sunmuşlardır. Bu model ile DPB endeksi ve makroekonomik değişkenler arasında bağ kurmuş, 13 Avrupa ülkesi için, bütçe açığı ile DPB endeksi arasındaki ters orantılı ilişki bulunduğunu göstermişlerdir. Sonuçlara göre, DPB endekslerinin hesaplanmasında diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak, Fransa ve Finlandiya için iyi sonuçlar sunarken, Belçika, İtalya ve İspanya içinse daha az performans göstermektedir. Bielecki (2005), 1994:01'den 2002:02 ye kadar geçen aylık veri kullandığı çalışmasında, Polonya MB'sinin hazırladığı döviz kuru müdahale endeksi, Polonya zlotisi, döviz kuru sepeti (55% EUR, 45% USD), Polonya için 3 aylık WIBOR oranları ile, yabancı para birimleri için ağırlıklandırılmış 3 aylık LIBOR oranları, M2 rezerv miktarı, sanayi üretim endeksi ve üretici enflasyonu değişkenlerini kullanmıştır. Çalışmada uygulanan VAR modelinin sonuçlarına göre, veri setini içeren yıllar içinde, DPB endeksi bazlı müdahale verileri, Polonya MB'sinin sterilizasyon politikaları için uzun dönemde daha tutarlı sinyaller sağlamaktadır. Bielecki benzeri bir başka Girton-Roper modelini kullanan çalışma da Bautista ve Bautista (2005)'nın Filipinler için analiz ettiği 1990:01 den 2000:04'e kadar aylık datanın kullanıldığı araştırmadır. Yazarlar araştırmalarında, ABD doları ile Filipin pesosu döviz kuru oranı, 3 aylık Filipinler ve 3 aylık ABD tahvillerinin faiz oranları kullanmış, elde ettikleri sonuçlara göre, genelde, yurtiçi kredi büyümesi azaltmak ve faizleri artırmak, DPB endeksini düşüren önlemler olarak karşılarına çıkmıştır. Ancak bulgularına göre, kriz dönemlerinde Filipinli para otoriteleri DPB'yi sterilize etmeyi tercih etmeyip, sadece yerel kredi büyümesini daraltmışlardır.

Jeisman (2005), DPB endeksini kullanarak Avustralya Merkez Bankası'nın döviz kuruna müdahalesinin piyasa üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. 1984:Ç1'den, 2003:Ç4'e kadar olan zaman dilimini kapsayan çalışma da, Avustralya doları ve ABD doları döviz kuru, Avustralya 90-günlük hazine bonosunu yerel faiz oranı için ve yabancı faiz oranı için ABD 90 günlük hazine bonosu kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, MB müdahalelerinin, Avustralya dolarının, ABD doları karşısında döviz kurunda değer kaybettiği dönemlerde kriz dışı dönemlere kıyasla daha fazla etkili olduklarıdır. 2004 yılında Avrupa Birliği'ne üye ülke olarak kabul edilen sekiz geçiş ülkesini inceleyen çalışmalarında,

Iwata ve Tanner (2007), gelişmekte olan ülkelerden, Brezilya, Meksika, Türkiye'deki DPB endeks hesaplamaları üzerinde, Brezilya için 1994-1998 arası, Meksika için 1988-1994 kriz öncesi dönem ile 1995-2000 arası kriz sonrası dönem ve Türkiye için 1987-1993 ilk dönem, 1994-2001 arası ikinci dönem aylık veri setlerini kullanmışlardır. SVAR modelini uyguladıkları çalışmalarında, değişkenler olarak döviz kuru değişimi, faiz oranları ve uluslararası rezerv akışlarını seçmişlerdir. Sonuçlara göre, bu üç gelişmekte olan ülkedeki yabancı sermaye hesaplarında çıkışların yaşandığı dönemlerde, ülkelerin ekonomik büyümesi ve fiyat istikrarları etkilenir ve bu etkinin büyüklüğünü değiştiren en önemli faktör, merkez bankalarının tercih ettiği döviz kuru rejimleridir.

İki ülkenin para birimlerinin değerinin karşılaştırıldığı DPB endeksi çalışmalarında, Klaassen ve Jager (2011) aynı iki ülkenin faizlerini de eklemiş, Döviz Kuru Mekanizması (ERM)'nin Avrupa ülkelerince uygulandığı dönemleri incelemişlerdir. Özellikle 1992-1993 döneminde, G7 ülkelerinden Fransa, İtalya ve İngiltere'nin yaşadığı döviz krizlerinin DPB endeksinin açıkladığını sunmuşlardır. Geleneksel makroekonomik verilerin yanına, gecelik bankalararası faiz oranını da ekleyen ilk çalışmalardan biri olan araştırmalarında hem günlük hem de aylık veri setleri kullanmışlardır. Hall vd. (2013) Japon yeni, Çin yuanı ve İngiliz sterlininin, ABD doları karşısındaki döviz kuru değişimlerini inceleyip, DPB endeksini hesapladıkları çalışmalarında, 2001:Ç1 den 2009:Ç4 zaman dilimi arasındaki değişimler için zaman değişimli parametre modeli kullanmışlardır. Sonuçları, Japon yeni için, Japonya MB'si yen satım ihalelerini etkin kullandığı için DPB endeksi Japonya için düşük gözükmekte olduğunu sunarken, Çin yuanı için, 2004 ile 2007 yılları arasında, piyasa değerinin olması gerekenden 20% az değerlendiğini görmekteyiz. İngiliz sterlini içinse, bu zaman diliminde DPB endeksi düşük olduğundan, İngiliz MB'sinin döviz kuruna müdahale etmesi için bir gerekçe oluşmadığını öne sürmektedirler.

Türkiye üzerine yapılan çalışmaların ilk olanlarından biri olan Akçoraoğlu (2000), çalışmasında 1990:03'ten 1998:12'ye kadar aylık veri kullanıp, VAR ve Granger nedensellik

testleri uygulamıştır. Değişkenler olarak USDTRY kuru, MB aylık net yerel kredi değişimleri, TR faiz oranları ve yabancı faiz oranı olarak ise 3 aylık LIBOR oranları kullanılmıştır. Girton-Roper modelinin öngördüğü üzere, DPB'nin yerel kredi genişlemesi ile pozitif ilişkide olduğunu, sonuçlarda da görmekteyiz. Özellikle, ülke içinde çeşitli döviz piyasası kaynaklı krizlerle boğuşulduğu dönemde, ya da başka bir deyişle, ekonomide Fisher etkisinin yoğun hissedildiği 1990'lı yıllarda, yüksek DPB ile karşılaşan para otoriteleri, çoğunlukla faizleri artırma yoluna gitmişlerdir.

Uğurlu ve Aksoy (2008) 2004:01-2012:12 arası aylık veriler kullandıkları çalışmalarında, mevsimsel eşbütünleşme analizi uygulamış ve değişkenler olarak, Türkiye için cari açık, hazine bonosu faiz oranı, toplam yükümlülükler ve VIX endeksini tercih etmişlerdir. Sonuçlara göre, DPB'yi ABD dolarının satış kurundaki değişim ile MB'nin brüt döviz rezervindeki değişim olarak hesaplarken, çalışmadaki tüm değişkenler ile DPB endeksi arasında pozitif ilişki bulmuşlardır. Dayı ve Akdemir (2014), DPB'yi yapay sinir ağı modeli ile inceledikleri çalışmalarında, 2005-2013 aylık veriler kullanmakta ve Türkiye için yurtiçi kredi hacmi, TÜFE, GSYİH, Döviz kuru, MB'nin döviz rezervleri değişkenlerini incelemektedirler. Çalışmalarında uyguladıkları, DPB endeksini tahmin eden Girton ve Roper ile Weymark modellerinin sonuçları birbirleriyle karşılaştırıldığında, Weymark'ın geliştirdiği modelin, döviz piyasası üzerindeki baskıyı tahmin etmekte, daha başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir. Modelin Girton-Roper DPB tahmini 87% olarak gerçekleşirken, bu oran Weymark modeli için 91%'dir.

Türkiye üzerine, daha güncel çalışmaların başında gelen, Kaya ve Köksal (2018), DPB endeksinin hesaplanması için makroekonomik veriler ve menkul kıymet piyasası içinde BİST100 endeks getirisini kullanmışlardır. VAR modelinin kullanıldığı, 2005:12-2017:11 aylık verilerini kapsayan çalışma diliminde, DPB endeksindeki değişimler, uygulanan Granger nedensellik analizine göre, ekonomik gelişmelerle paralellik göstermektedir. DPB endeksi ile BİST100 arasındaki ilişki de analiz edilmiş, sonuçlara göre hisse senedi piyasasından, DPB endeksine doğru tek taraflı bir nedensellik bağı olduğunu sunulmuştur.

Siklar ve Akca (2020), 2002-2018 yılları arasında aylık veriler kullanıp, VAR ve Granger nedensellik testleri uyguladığı çalışmasında, yurtiçi kredi genişlemesinden, DPB ve faiz oranı değişimlerine tek yönlü bir nedensellik sonucuna ulaşmışlardır. Türk lirasının değer kaybetmesinin arkasında artan DPB endeksinin olduğu bir durumda, VAR modelinden elde edilen bulgular ışığında, MB'nin faizleri artırarak bu baskıyı ortadan kaldırmaya çalışacağı görüşünü öne sürmüşlerdir.

Para politikalarının etkinliğini ölçebilmek için, Weymark modeli üzerine inşa edilen çeşitli ve daha güncel modeller literatürü zenginleştirmek adına ciddi anlamda katkıda bulunmuşlardır. Weymark modelinin tercihinde yer alan önemli iki an unsuru, modelin çoklu MB müdahalelerini ölçebilmesi ve dalgalı döviz kuru rejimlerinin takibine uygun yapısıdır. Bu sebeple, Türk lirasının, yabancı para birimi ABD doları karşısındaki kur dengesinde etkilendiği döviz piyasası baskısını ve MB müdahalelerini incelemek için Weymark modelini kullanarak araştırmamıza devam etmekteyiz.

II. Döviz Piyasası Endeksini Ölçmek: Model ve Veri

Bu çalışmada Türkiye'nin döviz piyasası baskı (DPB) endeksini elde etmek için Weymark (1997)'nin geliştirdiği dışa açık ekonomi modeli kullanılmıştır. Weymark (1997) modelinde aşağıdaki 7 denklem yer almaktadır:

$$y_t = \bar{y} + \alpha\{p_t - E[p_t|t-1]\} + v_t^y \quad (1)$$

$$p_t = ap_t^n + (1-a)p_t^{tr} \quad (2)$$

$$p_t^{tr} = p_t^* + e_t \quad (3)$$

$$i_t = i_t^* + E[e_{t+1}|t] - e_t \quad (4)$$

$$m_t^d = p_t + b_1 y_t - b_2 i_t + v_t^m \quad (5)$$

$$m_t^s = m_{t-1}^s + \Delta d_t + \Delta fr_t \quad (6)$$

$$\Delta fr_t = -\bar{\rho}_t \Delta e_t \quad (7)$$

Modelde y_t reel GSYİH; $\bar{y}$ GSYİH'nin ortalaması; p_t; yurt içi fiyatlar seviyesini; p_t^* yurt dışı fiyatlar seviyesini; p_t^n ticarete konu olmayan fiyatlar genel seviyesini; p_t^{tr} ticarete konu olan malların fiyat seviyesini; e_t döviz kurunu; m_t^d para talebini; m_t^s para arzını; i_t; yurt içi faiz oranlarını; i_t^*; yurt-dışı faiz oranlarını; Δd_t; yurt içi kredi miktarındaki değişimi; Δfr_t dış rezerv miktarındaki değişimi; v_t^y ve v_t^m modeldeki hata terimlerini ifade eder.

Weymark (1997) modelindeki ilk dört denklem standart dışa açık ekonominin denklemleridir. Birinci denklem yurt içi reel çıktı ve beklenmedik yurt içi fiyat seviyesi arasındaki pozitif ilişkiyi tarif eden emtia piyasasındaki dengeyi simgeler. İkinci denklem yurt içi fiyat seviyesini, ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan malların fiyat seviyelerinin ağırlıklandırılmış ortalaması olarak ifade eder. Üçüncü denklem ise göreli satın alma gücüdür

ve döviz kurunun iki ülkenin fiyat seviyeleri arasındaki fark kadar değiştiğini göstermektedir. Dördüncü denklem faiz paritesi denklemidir ve döviz kurunun, yurt içi ve yurt dışı faiz oranları arasındaki fark ve döviz kuru beklentisi tarafından belirlendiğini ifade eder. Beşinci ve altıncı denklem para piyasasındaki dengeyi gösterir. Beşinci denkleme göre reel para talebi, reel milli gelir ve nominal faiz oranı tarafından belirlenmektedir. Altıncı denklem ise bir dönemde ekonomideki para arzı miktarını gösterir. Bu denkleme göre para arzı, bir önceki dönem para arzının, cari dönemdeki yurt içi kredi miktarının ve dış rezerv miktarının toplamıdır. Yedinci denklem ise para otoritesinin döviz kuru değişimlerine karşılık kullandığı rezerv miktarını gösterir. Altıncı ve yedinci denklemler açık ekonomideki optimal para arzı revizyonun ifade eder.

Bu denklemlerden hareketle döviz piyasası baskı endeksinin hesaplanacağı denklemi bulabiliriz. Döviz piyasası baskı endeksini hesaplamada kullanılacak aşağıdaki eşitlik ilk defa Weymark (1995, 1997) tarafından kullanılmıştır:[7]

$$DPB_t = \Delta e_t + \eta_t \Delta fr_t$$

(8)

e_t, logaritması alınmış döviz kurunu ifade eder ve bir birim yabancı paraya karşılık gelen yerli parayı ifade eder. $\Delta e_t = e_t - e_{t-1}$ ve döviz kurundaki yüzdelik değişimi; Δfr_t dış rezerv miktarındaki değişimi simgeler. DPBE, genel olarak, yerli paraya olan talep fazlasının veya yerli paranın arz fazlasından kaynaklı para piyasası dengesizliğini gösterir. DPB endeksi döviz kurundaki ve merkez bankasının yabancı rezervlerindeki yüzdelik değişimin toplamıyla bulunur. Denklem (8)'deki η_t parametresi, döviz kurundaki değişimlere eşit miktardaki rezerv değişimlerini gösteren esneklik olarak ifade edilir ve şu şekilde bulunur:

$$\eta_t = \frac{-\partial \Delta e_t}{\partial \Delta fr_t} = -[b_2 + (1-a)(1+\alpha b_1)]$$

(9)

Denklemdeki b_1, b_2 ve α modeldeki denklemlerden tahmin edilir. DPB endeksi pozitif ise döviz kuru yükselme ve yerli para değer kaybetme eğilimindedir.

Weymark (1995, 1997) müdahale endeksini de aşağıdaki gibi tanımlamıştır:

$$\omega_t = \frac{\eta_t \Delta fr_t}{EMP_t} = \frac{\eta_t \Delta fr_t}{\Delta e_t + \eta_t \Delta fr_t}$$

(10)

$$\Delta e_t = \frac{\{X_t - b_2 \Delta E[e_{t+1}|t] - (1-a)\alpha b_1 \Delta E[e_t|t-1]\} + \Delta fr_t}{[b_2 + (1-a)(1+\alpha b_1)]}.$$

[7] Detaylı türetmeler için Weymark (1997), sf: 62-64'e bakılabilir.

Müdahale endeksi şu aralıkta değerler alır: $-\infty < \omega < +\infty$. $\omega_t = 1$ durumunda, söz konusu ülkede, sabit döviz kuru; $\omega_t = 0$ ise tam dalgalı döviz kuru uygulanmaktadır. $0 < \omega_t < 1$ durumunda ise ülkede müdahaleli dalgalı döviz kuru sistemi vardır. ω_t, 1 değerine yaklaştıkça müdahalenin derecesi artmaktadır. ω_t' nin birden büyük değerler alması, yerli paraya fazla (az) talep olduğunda, merkez bankasının yerli paranın değer kaybetmesi (değer kazanması) için aktif politika yönettiğine işaret eder. Müdahale endeksi, döviz kuru değişimlerine ters yönde hareket eder. Son olarak, ω_t' nin sıfırdan küçük değerler alması, merkez bankasının yerli paraya fazla talep olması durumunda yerli paranın değer kaybetmesine karşın aktif politikalar geliştirdiğine işaret eder.

Weymark (1995, 1997)'ye göre müdahaleli döviz kuru sisteminde, $0.7 < \omega_t < 1$ olduğu durumlar, döviz kuru oynaklığını gidermek için merkez bankalarının yüksek oranlarda müdahalede bulunmasına işaret eder.

DPB Endeksi'ni oluşturmak için yukarıdaki denklem setini kullanmak gerekmektedir. Matematiksel olarak DPB endeksi, döviz kurundaki ve uluslararası rezervlerdeki değişmeye bağlıdır ve bu endeksi elde etmek için esneklik katsayısının (η_t) bulunması gerekmektedir. Esneklik katsayısını oluşturan b_1, b_2 ve α katsayılarının denklemlerin tahmin edilmesiyle bulunmaktadır.

Katsayıları tahmin edebilmek için kullanılan veriler için ilk tercih Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'dir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE), M2 para arzı miktarı, döviz kuru (Amerikan doları/Türk lirası) ve uluslararası rezervler TCMB-Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nin (EVDS) internet sitesinden elde edilmiştir. Modelde kullanılan yurt içi faiz oranları için Türkiye'nin bankalar arası borç verme faiz oranı tercih edilmiş ve bu veri de TCMB'nin internet sitesinden elde edilmiştir. Modelde yer alan yurt dışı fiyat endeksi ve yurt dışı faiz oranı olarak, sırasıyla, ABD tüketici fiyatları endeksi ve ABD'nin üç aylık ödemeli tahvil faizleri tercih edilmiştir. ABD tüketici fiyatları endeksi, Uluslararası Para Fonu-Uluslararası Finansal İstatistikler internet sitesinden; ABD üç aylık ödemeli tahvil faizleri ise St. Louis Federal Reserve Bank'ın Federal Reserve Economic Data veri tabanından indirilmiştir.

İlgili parametreleri tahmin etmek için kullanılan verilerin zaman aralığı 1998 yılının birinci çeyreğiyle 2020 yılının ikinci çeyreğini kapsamaktadır. Söz konusu verilerden nominal değişkenler, GSYİH deflatörü kullanılarak reelleştirildikten sonra Census X-12 yöntemi kullanılarak tüm seriler mevsimsellikten arındırılmıştır. Verilerin, faiz oranı değişkenleri hariç logaritmik dönüşümleri yapılmıştır. Durağan olmayan serilerin logaritmik birinci farkı alınarak, seriler durağanlaştırılmıştır. Faiz oranlarının ise doğrudan farkı alınarak tahminde

kullanılmıştır[8]. Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testleri sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır. Test sonuçlarına göre modelde kullanılan değişkenler, düzeyde birim kök içermektedir. Fakat değişkenlerin birinci farkları alındığı zaman tümünün birim kök içermediği gözlenmektedir.

Modeli tahmin etmek için en küçük kareler (EKK) yöntemi kullanılacaktır. Weymarck (1997) modelindeki denklemleri tahmin etmek için denklem sistemini matriks formunda aşağıdaki gibi yazarız:

$$y = \beta X + u$$

(11)

Bu regresyonda y bağımlı değişken, X bağımsız değişkenler, u regresyonun hata terimi ve β da tahmin edilen katsayılardır. β katsayılarının tahmin edicisi aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\beta_{EKK} = (X'X)^{-1}X'y$$

(12)

Ancak tahmin edilen denklemlerde seçilen değişkenler, tahmin edilen regresyonun hata terimiyle ilişkiliyse en küçük kareler yöntemi sapmalı ve tutarsız sonuçlar verecektir. Bu durumun gerçekleşmesinin muhtemel iki nedeni vardır: birincisi tahmin edilecek denklemlerdeki bağımsız değişkenlerin içsel olarak belirlenen değişkenler olma ihtimalidir. İkinci neden ise söz konusu değişkenlerin yanlış ölçülmesidir. Şayet modelin tahmini için seçilen bağımsız değişkenler hata terimleriyle ilişkiliyse, bu değişkenler içsel değişkenler olarak adlandırılır. Bu sorunu gidermek için model araç değişkenler yöntemiyle tahmin edilmelidir. Araç değişkenler yönteminde içsel değişken sorununu gidermek için içsel değişkenlerle ilişkili olan ancak regresyonun hata terimiyle ilişkili olmayan ve 'araç değişken' olarak adlandırılan değişkenler bulunur. Bu araç değişkenler, hata terimleriyle regresyonun sağında yer alan değişkenlerin ilişkisini kesmek için kullanılır.

İki aşamalı en küçük kareler 2SLS yöntemi[9] de araç değişken tahmin yöntemlerinden birisidir ve modeli matriks formunda aşağıdaki gibi yazabiliriz:

$$\text{y} = \gamma Y + \beta X + u$$

(13)

y bağımlı değişken, Y içsel değişkenler, X dışsal değişkenler, u regresyonun hata terimi, γ ve β, sırasıyla içsel ve dışsal değişkenlerin katsayılarıdır. (13) numaralı regresyonu daha kompakt bir şekilde aşağıdaki gibi yazabiliriz:

---

[8] Modelde yer alan beklenti değerleri otoregresif modeller kullanılarak bulunmuştur. $E[p_t|t-1] = \gamma_0 + \sum_{j=1}^{3} \gamma_1 p_{t-j}$ ile tahmin edilmiştir. Potansiyel çıktı ($\bar{y}$) ise Hodrick-Prescott filtresiyle elde edilmiştir.

[9] 2SLS yöntemi Greene (2003)'te anlatılmıştır.

$$y = \delta Z + u \quad (14)$$

Bu regresyonda Z = (Y, X)'dir. (14) nolu regresyonda içsel değişkenler (Y) ile regresyonun hata terimi ilişkili olduğu için Z ve hata terimi de ilişkili olacaktır ve tahmin sonuçları sapmalı ve tutarsız olacaktır. Bu nedenle, seçilen model, iki aşamalı en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilir. Birinci aşamada, regresyondaki içsel değişkenleri dışsal değişkenler üzerinde tahmin ederiz ve içsel değişkenlerin tahmini değerlerini elde ederiz.

$$\hat{Y} = X(X'X)^{-1}X'Y \quad (15)$$

$\hat{Y}$ tahmini değerleri ifade etmektedir. İkinci aşama ise birinci aşamada elde edilen tahmini değerler, orijinal denklemdeki değişkenlerle değiştirilir ve orijinal denklem tahmin edilir. Elde edilen katsayılar ise 2SLS tahmin yöntemiyle elde edilen katsayılardır. Bu katsayıları da aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

$$\delta_{2SLS} = (Z'Z)^{-1}Z'y \quad (16)$$

Weymark'ın dışa açık ekonomi modelinde yer alan b_1, b_2 ve α katsayılarını iki aşamalı regresyon 2SLS modeliyle tahmin ederiz. İki aşamalı regresyon modelini tahmin ederken, hata terimleriyle ilişkisiz, araç değişkenler bulunmalıdır. Tahmin edilen denklemlerde faiz oranı ve döviz kuru içsel değişkenlerdir. Muhtemel araç değişkenler, dışsal değişkenlerin cari ve bir dönem gecikmeli değerleri ve tüm içsel değişkenlerin bir dönem gecikmeli değerleridir. Bu tahminler sonucunda istatistiki anlamlılığa sahip değişkenleri araç değişken olarak kullanabiliriz[10].

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	**Gecikme Uzunluğu**	**ADF Test Sonuçları**
GSYİH	11	-0.65
TÜFE	4	1.83
Para Arzı (M2)	0	1.95
Döviz Kuru	4	3.90
Faiz Oranı	4	-2.12
ABD-Faiz Oranı	4	-2.17
ABD-TÜFE	11	-1.13
D(GSYİH)	0	-6.61***
D(TÜFE)	5	-2.95**

[10] Sayfa kısıtı nedeniyle bu sonuçlara yer vermiyoruz. Sonuçlar yazarlardan talep edilebilir.

D(Para Arzı)	1	-4.40***
D(Döviz Kuru)	0	-6.39***
D(Faiz Oranı)	11	-3.10**
D(ABD_Faiz Oranı)	3	-3.95**
D(ABD_TÜFE)	0	-6.72***

Not: ADF testi için kritik değerler %1, %5 ve %10 için sırası ile -3.51, -2.89, -2.58'dir. *** işareti %10 seviyesinde, ** ise %5 seviyesinde ve * ise %1 seviyesinde serilerin birim kök içerdiği boş hipotezi reddedilemediği anlamına gelmektedir. D harfi ilgili değişkenin birinci farkının alındığını göstermektedir. Seriler için uygun gecikme uzunlukları AIC test kriterine göre belirlenmiştir.

III. Ampirik Sonuçlar

Tablo 2 ve 3 ilgili denklemlerin iki aşamalı regresyon sonuçlarına yer vermektedir. Tablo 2, birinci denklemin, Tablo 3 beşinci denklemin tahmin sonuçlarına yer vermektedir. İlk denklemin tahmin sonucuna göre enflasyon açığı %1 arttığı zaman çıktı açığı %5,70 artmaktadır. Denkleme ait olan katsayının %10 anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğu gözlenmektedir. Yani enflasyon açığıyla çıktı açığı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 2. Birinci Denklemin Tahmin Sonuçları[11]

Katsayı	**Tahmin**	**Standart Sapma Değeri**	**Olasılık**
α	5.70	2.93	0.055
J-İstatistik Değeri: 1.579 (0.454)			

Yazarların kendi hesaplamalarıdır.

Beşinci denkleme ait tahmin sonuçları da Tablo 3'te yer almaktadır. Reel milli gelirle para talebi arasında, beklendiği gibi, pozitif yönlü bir ilişki vardır. Ancak milli gelire ait katsayı istatistiki olarak anlamlı değildir. Faiz oranının katsayısı istatistiki olarak, %5 anlamlılık seviyesinde, anlamlıdır ancak katsayı değeri ihmal edilebilir bir seviyededir. Faiz oranındaki %1'lik artış para talebini binde 3 oranında etkilemektedir.

[11] Bu regresyon tahmininde kullanılan araç değişkenler ABD'nin tüketici fiyatları endeksinin logaritmik farkının bir dönem gecikme değeri ve döviz kuru değişkenin bir dönem gecikme değeridir.

Tablo 3. Beşinci Denklemin Tahmin Sonuçları[12]

Katsayı	**Tahmin**	**Standart Sapma Değeri**	**Olasılık**
b_1	1.60	1.54	0.3004
b_2	-0.003	0.001	0.0035
J-İstatistik Değeri: 2.674 (0.102)			

Yazarların kendi hesaplamalarıdır.

Her iki denklem de tahmin edildikten sonra DPB endeksi için esneklik katsayısı hesaplanabilir. DPB endeksinin esneklik katsayısı (η_t) 9 numaralı denklemden hareketle, -0.129 olarak hesaplanmıştır.

Grafik 1'de DPB endeksinin 1998 yılının birinci çeyreğiyle 2020 yılının ikinci çeyreği arasındaki dönemi kapsayan değerleri yer almaktadır. DPB endeksini yorumlamadan önce DPB'nin negatif değerlerinin, döviz kurunda değer kaybetmeyi; DPB'nin pozitif değerlerinde ise döviz kurunda değer kazanmayı gösterdiğini hatırlatmak gerekir. Bu yüzden DPB endeksinde aşırı değerlenme döviz piyasasında ve genel olarak ekonomide sorunların olduğuna dair öncü bir göstergedir.

Grafik 1. DPB Endeksi Grafiği (1998.Ç1-2020.Ç2)

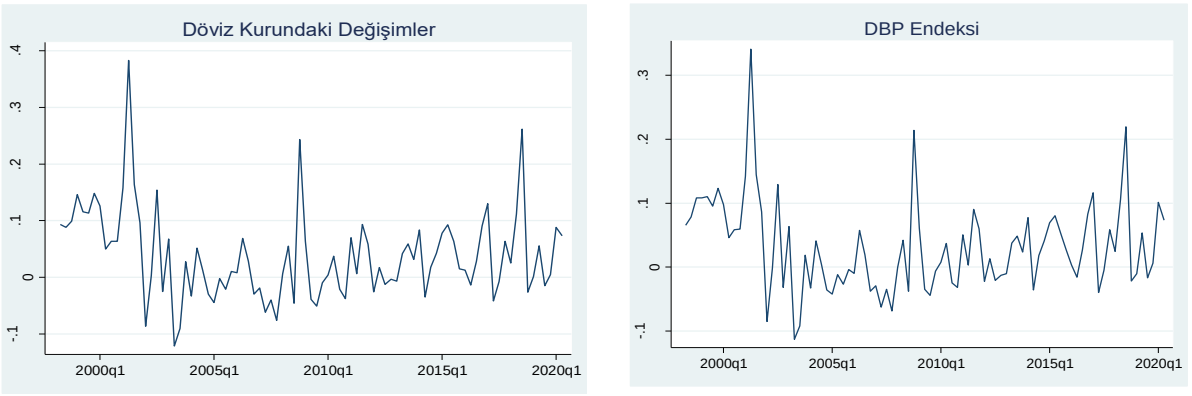

1998 yılında Güney Doğu Asya'da ortaya çıkan Asya Krizi'nin ve 1999 yılında yaşanan Gölcük Depremi nedeniyle meydana gelen ekonomik yavaşlama etkisiyle DPB, 2000'li yıllardaki değerlerinden yüksek değerler almıştır. 2000 yılında endeks düşme eğilimine girmiştir. 2000-2001 krizi sırasında ise endeks en yüksek yüksek değerleri almıştır. Bu yüksek değerler, döviz kurunun yükseldiğini veya TL'nin değer kaybettiğini göstermektedir. Krizlerden sonra gerçekleşen devalüasyonla birlikte DPB endeksi de terse dönmüştür.

[12] Bu regresyon tahmininde kullanılan araç değişkenler ABD'nin tüketici fiyatları endeksinin logaritmik farkı, ABD faiz oranlarının farkı ve Türkiye faiz oranlarının fark değerleridir.

Seçilen dönem boyunca, DPB Endeksinin istatistiki değerleri Tablo 4 ve 5'te sunulmuştur. Asya Krizi, 1999 deprem sonrası yaşanan ekonomik kriz, uygulanmaya başlanan IMF destekli istikrar programı ve 2000-2001 krizini kapsayan 1998-2001 döneminde DPB endeksinin ortalama değeri diğer dönemlerin ve 1998-2020 döneminin üzerindedir. Bu çalkantılı dönemde, diğer dönemlere göre, TCMB'nin döviz kuruna daha yoğun müdahale ettiğini göstermektedir.

Tablo 4. DPB Endeksinin İstatistiki Değerleri

Ortalama	0.032
Ortanca	0.024
Standart Sapma	0.071
En Yüksek Değer	0.341
En Küçük Değer	-0.113

Yazarların kendi hesaplamalarıdır

2000-2001 krizinden sonra uygulanmaya başlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş programı ile ekonomide bir istikrar yaşanmış ve ekonomik çalkantılar bir önceki döneme nazaran azaltılmıştır. Bu zaman aralığında DPB endeksinin oynaklığı da genel ortalamanın altında kalmıştır. Bu sayede döviz kurunda da istikrar sağlanmış ve DPB endeksinin ortalama değerleri diğer dönemlere göre çok küçük değerler almıştır. Döviz kurunda istikrarın sağlandığı bu dönemde DPB endeksinin aldığı değerlerde de bir istikrar sağlanmıştır.

Tablo 5. Dönemler Arası DPB Endeksinin Ortalama ve Standart Sapma Değeri

	Ortalama	**Standart Sapma**
1998Q2-2001Q2	0.110	0.075
2001Q3-2008Q4	-0.007	0.066
2009Q1-2018Q3	0.029	0.053
2018Q4-2020Q2	0.026	0.049

Yazarların kendi hesaplamalarıdır.

2008 yılında meydana gelen küresel finans kriziyle birlikte Türkiye ekonomisinde dalgalanmaların da arttığı dönem olan 2009-2018 döneminde DPB endeksinin ortalama değeri 2001-2008 dönem ortalamalarının çok üzerine çıkmış ve genel dönem ortalamasına yaklaşmıştır. Bu dönemde, her ne kadar, oynaklık azalmış olsa da ortalama değer, bir önceki döneme göre yüksektir. 2018 yılında yaşanan döviz kuru şoklarının sonucunda 2018-2020 döneminde ortalama DPB endeksi de genel ortalamaya, yakın bir değer almıştır.

Sonuç

Modern ekonomilerde dalgalı döviz kuru sistemi yaygın olarak kullanılmakla birlikte, bu ülkelerin merkez bankaları, çeşitli iktisadi nedenlerle döviz kuruna müdahalelerde bulunmaktadır. Merkez bankaları dövize olan fazla talebi veya arzı çeşitli politika araçları kullanarak, döviz piyasasına doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmektedir. Bu müdahalelerin daha etkin olabilmesi için ülke parasının hangi dönemlerde değer kazandığı hangi dönemlerde değer kaybettiği yönünde döviz piyasasında baskılar olduğunun tespit edilmesi kritik bir öneme sahiptir. Bu kaygıyla döviz piyasası baskı (DPB) endeksi geliştirilmiştir.

DPB endeksi, Weymark'ın geliştirdiği model baz alınarak 1998-2020 döneminde Türkiye için oluşturulmuştur. Model tahmini, içsel değişkenlerin neden olduğu sapmalı ve tutarsız tahmincilerden kaçınmak için, iki aşamalı en küçük kareler 2SLS yöntemiyle elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Asya krizi, IMF destekli istikrar programı ve 2000-2001 krizlerinin yaşandığı dönemde döviz piyasasında dalgalanmalar gözlenmiştir. Bu dönemde DPB endeksinde de dalgalanmalar gözlenmiş ve endeksin ortalama değeri, seçilen dönemdeki ortalama değerden, yüksektir. 2003 yılında uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş programıyla birlikte 2000'li yıllarda ekonomik dalgalanmalarda istikrar sağlanmış ve döviz piyasası da bu istikrarlı yapıdan etkilenmiştir. 2001-2008 döneminde endeksin ortalama değeri en azdır ve bu da döviz piyasasındaki istikrarı göstermektedir. 2008 krizi öncesinde DPB endeksinde, 2000'li yıllardaki sakin yapının aksine, çeşitli dalgalanmalar gözlenmiştir. Son yıllarda yaşanan döviz kuru dalgalanmalarında da DPB endeksinde yüksek değerler gözlenmiştir. 2008 sonrası dönemde ve özellikle son yıllarda endeksin ortalama değeri yükselmiştir.

Seçilen dönemde Türkiye ekonomisini etkileyen siyasi ve iktisadi krizlerden önce ve bu krizler sırasında DPB endeksinde dalgalanmalar gözlenmektedir. Bu yapı veri olduğu için TCMB, DPB endeksini takip ederek, döviz piyasasındaki muhtemel sorunları önceden tespit ederek, olumsuzluklara karşı aktif politikalar geliştirebilir.

KAYNAKÇA

Ahmed, S. (2013). Monetary policy and exchange market pressure in Pakistan, *The Journal of Developing Areas*, 47, 339-353.

Aizenman, J. ve Binici M. (2016). Exchange market pressure in OECD and emerging economies: domestic vs. external factors and capital flows in the old and new normal, *Journal of International Money and Finance*, 66, 65-87.

Akçoraoğlu, A. (2000). An analysis of exchange market pressure and monetary policy: evidence from Turkey, *G.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 61-74.

Bielecki, S. (2005). Exchange market pressure and domestic credit evidence from Poland, *The Poznan University of Economics Review*, 5(1), 20-36.

Bautista, G., C.C. Bautista (2005). Monetary policy and exchange market pressure: The case of Philippines. *Journal of Macroeconomics*, 27, 153-168.

Dayı, F. ve Akdemir, E. (2016). Döviz piyasası baskısı modellerinin yapay sinir ağı ile mukayesesi: Türkiye uygulaması, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8 (15), 151, 168.

Eichengreen, B., Rose, A.K., ve Wyplosz, C. (1996). Exchange Market Mayhem: The Antecedents and Aftermath of Speculative Attacks. *Economic Policy*, vol. 10, 1996, pp. 251-312.

Feridun, M. (2009). Determinants of exchange market pressure in Turkey: An econometric investigation, *Emerging Markets Finance and Trade*, 45(2), 65-81.

Girton, L. ve Roper, D. (1977). A monetary model of exchange market pressure applied to the postwar Canadian experience, *The American Economic Review*, 537-548.

Göksu, G., Kadıoğlu, E., Küçükkocaoğlu, G., ve Board, C. M. (2015). Predicting crises in Turkey using an exchange market pressure model and four-way decomposition analysis of gross capital flows, *International Business Research*, 8(11), 26.

Greene, W. (2003). Econometric Analysis. New York: Prentice Hall.

Hall, S.G, A. Kenjagaliev, P.A. Swamy, G.S. Tavlas (2013). Measuring currency pressures: The case of Japanese yen, the Chinese yuan and the U.K. pound. *Journal of Japanese International Economics*, 29, 1-20.

IMF (2007). World Economic Outlook. No: 2007/002. Washington DC.

IMF (2021). Annual report on exchange arrangements and exchange restrictions. Washington DC.

Iwata, S., ve Tanner, E. (2007). Pick your poison: the exchange rate regime and capital account volatility in emerging markets, *Czech Journal of Economics and Finance* (Finance a uver), 57(7-8), 363-381.

Jeisman, S. (2005). Exchange market pressure in Australia, *Quarterly Journal of Business and Economics*, 44, 13-27.

Kaya, E. ve Köksal, Y. (2018). Döviz piyasası baskısı ve menkul kıymet piyasaları etkileşimi: BIST100 üzerine bir inceleme, *Journal of Economics & Administrative*

Sciences/*Afyon Kocatepe Üniversitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 21-35.

Klaassen, F. ve Jager, H. (2011). Definition-consistent measurement of exchange market pressure, *Journal of International Money and Finance*, 30(1), 74-95.

Kumah, F.Y. (2007). A markow-switching approach to measuring exchange market pressure, *IMF Working Papers*, WP/07/242.

Pentecost, E.J., Van Hooydonk, C., Van Poeck, A. (2001). Measuring and Estimating Exchange Market Pressure in the EU. *Journal of International Money and Finance*, 20, 401-418.

Sarı, Y. (2007). Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Uygulanan Para Politikaları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (7).

Soe, T., M. Kakinaka (2018). Inflation targeting and exchange market pressure in developing countries: Some international evidence. *Finance Research Letters*, 24, 263-272.

Spolander, M. (1999). Measuring exchange market pressure and central bank intervention, *Bank of Finland Studies Working Paper*, 17.

Uğurlu, E. ve Aksoy, E. E. (2017). 2008 Krizi Döneminde Türkiye'de Döviz Piyasası Baskısının İncelenmesi: Mevsimsel Eşbütünleşme Analizi, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(633), 9-26.

Tanner, E. (2000). Exchange market pressure and monetary policy: Asia and Latin America in the 1990s, *IMF Staff papers*, 47(3), 311-333.

Tanner, E. (2002). Exchange market pressure, currency crises, and monetary policy: Additional evidence from emerging markets. *IMF Working Paper* WP02/14.

Vanneste, J., Van Poeck, A., Veiner, M. (2005). Exchange rate regimes and exchange market pressure in accession countries. *Working paper 2004012*. University of Antwerp, Department of Economics.

Weymark, D. N. (1995). Estimating exchange market pressure and the degree of exchange market intervention for Canada, *Journal of International Economics*, 39(3-4), 273-295.

Weymark, D. N. (1997). Measuring exchange market pressure and intervention in interdependent economies: A two country model, *Review of International Economics*, 5(1), 72-82.

Weymark, D. N.; (1998), "A general approach to measuring exchange market pressure", *Oxford Economic Papers*, 50 (1), ss. 106-12

GÖÇMEN KARŞITLIĞININ YÜKSELMESİNDE İNFODEMİNİN ETKİSİ

Buket Özdemir Dal*

ÖZET

Dünya Sağlık Örgütü infodeminin, 2020'nin Mart ortalarından beri ekonomik, sosyal ve siyasi etkilerini fazlasıyla hissettiğimiz Covid- 19 salgının psikolojik sonuçlarıyla bireysel olarak mücadelede önemli bir araç olduğunu belirtmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün değerlendirmesine göre infodemi, kriz anlarında, insanların kendilerini korumak ve krizin sonuçlarından kaçınmak için ihtiyaç duyduğu bilgiyi aramaya başladığı zamanda, çok fazla bilginin dolaşımda olması ve doğru bilgi arayışının zorlaşması anlamına gelmektedir (World Health Organization & Infodemic Management, 2020). İnfodeminin halkların sağlığını tehlikeye atan boyutu dünyanın gündemine SARS virüsünün yayılım zamanında da gelmiş ve yanlış bilginin ulusal ve uluslararası ekonomileri, siyaseti ve hatta güvenliği etkilediğine dikkat çekilmiştir (Rothkopf, 2003). Bu çalışmada infodeminin yaygınlaştığı dönemlerde yarattığı etkilerin toplumsal ve siyasal boyutu, göçün güvenlikleştirilmesi süreci ile ilişkili olarak tartışılmaktadır. Araştırma kapsamında, Türkiye'de yükselen göçmen karşıtlığında, yanlış bilgi dolaşımının, toplumda göç ve göç ile ilgili sorunların güvenlik meselesine dönüştürülmesinde nasıl bir rolü olduğu; Türkiye'de yakın dönemde göçmenlerle ilgili özellikle sosyal medya aracılığıyla dolaşımda olan ve yanlışlığı kanıtlanan bilgiler üzerinden ele alınmaktadır. Bu kapsamda örnek vaka olarak, yanlış bilgi ile mücadelede önemli rol oynayan doğrulama platformlarından Teyit seçilmiş ve Suriyeliler ile ilgili haber doğrulamaları içerik analiziyle incelenmiştir. Sağ popülist siyasetin dünya genelinde göçmen karşıtlığı üzerinden seçim çalışmaları yürütmesinin yaygınlaştığı bir dönemde, Türkiye siyaseti de etkilenmekte ve göçmenler hakkındaki yanlış bilgilerin yaklaşan seçim dönemine doğru arttığı görülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'de göçmenlerle ilgili yayılan yanlış bilgilerin oluşturuldukları mecralar ve dolaşıma girdiği kanallar da incelenmektedir. Bu araştırma ile Türkiye'de henüz çok yeni tartışılmaya başlanan ve farkındalığı yeni yeni oluşan infodemi alanında literatüre katkı sunulması hedeflenmektedir. Göç gerçeğinin kabullenilmesi ve göçmenlerin başarılı bir şekilde ev sahibi topluma uyumunun gerçekleşebilmesi için göçmenler hakkında olumsuz algı yaratımında etkili olduğu düşünülen infodeminin önlenmesi önemlidir. Bu nedenle infodeminin etki alanını gösteren bu çalışma, göçmenlerin

* Buket Özdemir Dal, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Göç Çalışmaları Programı, Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-6159-9681, E-mail: buketozdemirdal@gmail.com

entegrasyonuna yönelik politika üretimine katkıda bulunmayı hedeflemesi sebebiyle de önemli bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnfodemi, Göçmen Karşıtlığı, Göç ve Güvenlik İlişkisi, Güvenlikleştirme

THE IMPACT OF INFODEMIC ON THE RISE OF ANTI-IMMIGRANT SENTIMENT

ABSTRACT

According to the World Health Organization, the infodemic is a crucial weapon in combating the psychological impacts of the COVID-19 epidemic, the economic, social, and political ramifications of which we have been feeling since mid-March 2020. The World Health Organization defines an infodemic as a situation where there is an excess of information circulating and it is difficult to find correct information during a crisis when people are looking for the knowledge they need to protect themselves and avoid the impacts of the crisis (World Health Organization & Infodemic Management, 2020). The extent of the infodemic that endangers people's health was brought to the world's attention during the spread of the SARS virus, and it was underlined that misinformation affects national and international economies, politics, and even security (Rothkopf, 2003). In this paper, the social and political aspects of the infodemic's effects throughout time are discussed in relation to the securitization of the migration process. The research's focus is on how the spread of false information contributes to the rise in anti-immigrant sentiment in Turkey and the transformation of migration and migration-related issues into security issues in society. This is discussed in relation to recent information about immigrants in Turkey that has been shown to be false, particularly through social media. In this respect, Teyit, one of the fact-checking platforms that plays an essential role in the struggle against disinformation, was chosen as a case study, and news fact-checks about Syrians were studied using content analysis. Turkish politics is impacted by the rise of right-wing populist parties that use anti-immigration rhetoric in election campaigns across the globe, and it is becoming more common to hear inaccurate information about immigrants as elections get closer. In this regard, I also examine the channels through which misleading information about immigrants in Turkey is made and shared. The goal of this research is to contribute to the literature in the area of infodemic, which has only recently begun to be discussed in Turkey and whose awareness has only lately emerged. In order to accept the reality of migration and ensure that immigrants successfully

integrate into the host society, it is crucial to stop the infodemic, which is regarded to be effective at creating a negative perception of immigrants. This study, which demonstrates the infodemic's impact, is critical since it attempts to inform the development of policies that would facilitate immigrant integration.

Keywords: Infodemic, Anti-Immigration, Relationship Between Immigration And Security, Securitization

Giriş

Dijital çağda her bilgiye bir tıkla ulaşmanın kolaylığının, pratikliğinin yanında bilginin içeriğinin oluşturulma şekli ve bilginin dolaşıma girdiği kanalların amaçları nedeniyle olumsuz durumlar da yaşanabilmektedir. Özellikle 2020 yılında tüm dünyayı ekonomik, siyasal ve sosyal anlamda derinden etkileyen pandemi ile birlikte yanlış bilginin etkisinin büyüklüğüne şahit olduk. Salgını önleme sürecinde salgınla ilgili yayılan yanlış bilgiler halkların sağlığını olumsuz yönde etkilemiştir. Dünya Sağlık Örgütü de halkın sağlığını etkileyen bu duruma karşı mücadele edilmesi gerektiğine dikkat çekmiş ve bu mücadele edilen olgunun tanımını yapmıştır. Bu tanıma göre infodemi, kriz anlarında insanların kendini korumak ve krizin sonuçlarından kaçınmak için ihtiyaç duyduğu bilgiyi aramaya başladığı zamanda, çok fazla bilginin dolaşımda olması ve doğru bilgi arayışının zorlaşması anlamına gelmektedir (World Health Organization & Infodemic Management,2020). Bu tanımın işaret ettiği gibi infodemi en çok kriz anlarında ortaya çıkmakta ve yayılımı çok hızlı olmaktadır. Yayılımı kolaylaştıran ise internet ve sosyal medya ağları olmaktadır. İnfodemi sadece sağlık boyutunda değil toplumların güvenliği açısından da tehdit oluşturmaktadır. SARS virüsünün ortaya çıkıp yayıldığı dönemde de karşımıza çıkan infodeminin güvenlik boyutuna dikkat çekildiği görülmektedir (Rothkopf, 2003). Bu çalışmada da infodeminin toplumsal ve siyasal boyuttaki etkisi göçün güvenlikleştirilmesi ile ilişkili olarak ele alınmaktadır.

DSÖ'nün de vurguladığı gibi infodemi kriz zamanlarında bilgi arayışının yoğun olduğu dönemlerde daha çok görülmektedir. Türkiye'de 2011 yılından itibaren artan sığınmacı[13] sayısı ve beraberinde yaşanan ekonomik ve siyasi krizler, sığınmacılarla ilgili yanlış bilgilerin dolaşıma girmesine yol açmıştır. Bu kapsamda araştırmada Türkiye'de yükselen göçmen karşıtlığında, yanlış bilgi dolaşımının toplumda göç ve göç ile ilgili

[13] Türkiye 1951 Cenevre Konvansiyonunda koyduğu "coğrafi çekince" nedeniyle Avrupa'dan gelmeyen kişileri "mülteci" ya da "sığınmacı" olarak kabul etmemektedir. Türkiye'deki Suriyeliler resmi olarak "geçici koruma altındaki kişiler"dir. Mülteci ve sığınmacı kampları da resmi dilde "geçici barınma merkezleri" olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan "mülteci, sığınmacı" kavramı resmi-hukuki tanımlama olarak değil zorla yerinden edilmiş kişileri nitelemek amacıyla sosyolojik bir kavram olarak kullanılmaktadır.

sorunların güvenlik meselesine dönüştürülmesinde nasıl bir rolü olduğu irdelenmektedir. Türkiye'de son dönemlerde yeni medya olarak adlandırılan sosyal medya mecralarında dolaşıma giren göçmen karşıtı söylemleri destekler nitelikteki bilgilerin yanlışlığı kanıtlananları bu doğrultuda incelenmektedir. Bu kapsamda yanlış bilgi ile mücadelede önemli rolleri olan doğrulama kuruluşlarından Teyit, örnek vaka olarak seçilmiştir. Teyit'in Suriyeliler ile ilgili haber doğrulamaları içerik analizi ile incelenmiştir. Çalışmada öncelikle infodemi ve türleri ilgili bilgi ve medya ile ilişkisi aktarılmaktadır. Daha sonra göçün güvenlikleştirilmesi süreci ile infodeminin ilişkisi tartışılmaktadır. Ardından araştırmanın bulguları detaylandırılmaktadır.

Suriye anahtar kelimesi ile 2016 ve 2022 yılları arasındaki 124 içeriğin 114'ü yanlış bilgiden oluşmaktadır. Bu bilgilerin 6'sı karma bilgiden yani hem doğru hem yanlış bilgiden oluşmaktayken yalnızca 4'ü doğrudur. Analiz edilen içeriklerin yoğunlaştığı temalar ise eğitim, ekonomik, vatandaşlık ve haklar, milli değerler ve güvenlik şeklinde kategorize edilmektedir. Yanlış bilgilerin en çok hatalı ilişkilendirme ve çarpıtma yolu ile verildiği tespit edilmiştir. Dünya siyasetinde yükselen aşırı sağ ve göçmen karşıtlığı üzerinden politika üretmek, Türkiye siyasetini de etkilemektedir. Yaklaşan seçim süreci ile birlikte de göçmen karşıtı söylemlerin toplumda da karşılığı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırmada Türkiye'de göçmenlerle ilgili yanlış bilgilerin oluşturulduğu ve yayıldığı mecralar da ele alınmaktadır. Araştırmada, yanlış bilginin yoğunlaştığı temaların, göçün güvenlikleştirilmesi bağlamında kamuoyu oluşturma ve Suriyelilerin göçü ile ilgili önlem alınması gerektiği algısını yaratmada kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışma ile Türkiye'de yeni oluşmaya başlayan infodemi literatürüne katkı sunmak ve infodeminin göçmenler hakkında olumsuz algı yaratımında etkili bir araç olarak kullanılarak entegrasyona olan olumsuz etkisini göstermek hedeflenmektedir. Bu bağlamda infodeminin etki alanını gösterdiği ve entegrasyona yönelik politika üretiminde yanlış bilgi ile mücadelenin önemini vurguladığı için bu araştırma önemli bulunmaktadır.

I. İnfodemi ve Medya ile İlişkisi

DSÖ'nün girişte bahsedilen infodemi tanımında dikkat çektiği nokta insanların kriz anında infodemiye maruz kalmalarıdır. Kriz anlarında çok fazla bilgi üretilmekte ve insanlar bu bilgiler içerisinde hangisinin doğru ya da yanlış olduğunu ayırt etmekte zorluk yaşamaktadır. Pan American Health Organization'ın infodemi ile ilgili yayınlamış olduğu raporda Covid-19'un ilk döneminde Covid-19 başlığıyla 361 milyon Youtube videosu olduğu belirtilmektedir. Covid-19 ile ilgili Google Akademik'te yaklaşık 19.200 makale varken, 550

milyon tweetin atıldığı bilgisi de raporda bulunmaktadır (Pan American Health Organization ve World Health Organization, 2020: 2). Bu bilgilerin doğrulanmasına yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. Örneğin Türkiye'de *İnfodemiyle Etkin Mücadele* başlıklı raporda 10 Mart-5 Haziran 2020 tarihleri arasında 5 milyon tweet incelenmiş ve bunların %5,7'sinde yanlış bilgiye rastlanılmıştır (Erdoğan vd., 2020). Ortaya konulan bu veriler, DSÖ'nün infodemi tanımını doğrulamaktadır.

İnfodemi başka sebeplerden doğan kriz anlarında da görülmektedir. Doğal afetler, terör saldırıları, iklim değişiklikleri gibi durumlarda da yanlış bilgiler hızla yayılabilmektedir (Erdoğan vd., 2022: 68). Örneğin, 2021 yaz aylarında yaşanan orman yangınları sırasında olay yerinde olduğu iddia edilen eski tarihli görseller paylaşılarak, fail arayışına ilişkin desteksiz çıkarımlarda bulunularak, yangınlarla ilgili veriler çarpıtılarak, komplo teorileri öne sürülerek ve yangına müdahale yöntemleri ile ilgili iddialar ortaya atılarak yanlış bilgiler yayılmıştır (Özgür, 2021). Bu yanlış bilgilerin en önemlilerinden birisi de 2021 yazında Türkiye'ye kitlesel göç akımlarıyla gelen Afganların bu yangınları çıkardığına dair olanıdır (Türkmen, 2021). Bu örnek, çalışmanın konusu ile doğrudan ilişkili olması açısından önemli bulunmaktadır. Yangınları Afganların çıkardığına dair eski tarihli videolar dolaşıma sokulmuştur. Bu bilgiler daha sonra teyit edilerek, doğru olmadığına dair veriler paylaşılmıştır (Türkmen, 2021).

Haber odaları, üniversiteler, platformlar ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan uluslararası bir Ortak Ağ olan First Draft'ın[14] çalışmaları yanlış bilginin tanımlanması ve kategorilendirilmesi konusunda temel kaynakları oluşturmaktadır. Claire Wardle ve Hossein Derakhshan tarafından yazılan makale, 2017'de Avrupa Konseyi tarafından da yayınlanmıştır (Silsüpür, 2018). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making* adlı bu çalışmalarında "sahte haber", "yalan haber"(fake news) kategorisine indirgenen bilgi kirliliği konusuna dikkat çekmişlerdir. Profesyonel şekilde tasarlanan siteler, hakaret içerikli sosyal medya mimleri ve "trol çiftlikleri"nin manipüle ettiği trendler, bu çalışmanın da belirttiği üzere yalnızca sahte haber ile açıklanamazlar. Sahte haberin çok daha ötesinde bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Wardle ve Derakhsan (2017), sahte haber diye adlandırılan çoğu haberin sahte bile olmadığını, "genellikle temeli doğru bir bilgi üzerine oluşturulmuş yanlış bilgilere daha çok inanıldığını ve bu bilgilerin daha çok paylaşıldığını bilen kişiler tarafından bağlamından koparılarak oluşturulduğunu"belirtmektedirler (s.15). Wardle *Understanding Information Disorder* adlı

[14] https://firstdraftnews.org/

makalesinde First Draft olarak sahte haber yerine "içeriğin çeşidine göre– propaganda, yalanlar, komplolar, söylentiler, uydurmalar, aşırı-partizan içerikler, sahte (falsehoods) veya manipüle edilmiş medya"terimlerinin kullanılması gerektiğini düşündüklerini vurgulamaktadır. Bununla birlikte dezenformasyon, mezenformasyon ve malenformasyon terimlerinin kullanılmasını da önermektedir (Wardle, 2020).

Bilgi düzensizliği türleri yanlış bilginin analiz edilmesinde önemlidir. Bu nedenle tanımlamalara ve bu bilgilerin amaçlarına bakmakta fayda vardır. İlk enformel düzensizlik olan dezenformasyon, bilinçli bir şekilde zarar verme amacı güdülerek yayılan bilgi anlamına gelmektedir. Bu bilginin yayılmasındaki amaçlar "para kazanmak, siyasal alanda nüfuz elde etmek veya herhangi bir sorun yaratmak"şeklinde ifade edilmektedir. İkinci enformel düzensizlik olan mezenformasyon, doğru olduğu varsayılan yanlış bilginin yayılması anlamındadır. Genellikle dezenformasyonun dolaşıma girerek mezenformasyona dönüştüğü belirtilmektedir. Yanlış bilgi zarar verme amacı taşımadan yayılmaktadır. Mezenformasyon yayan kişi çoğu zaman bilginin yanlış olduğunun farkında değildir ve iyilik yaptığını düşünerek bu bilgiyi çevresi ile paylaşır. Mezenformasyon paylaşımının ardında sosyo-psikolojik faktörler bulunmaktadır. İnsanlar çevrimiçi platformlarda kimliklerini ortaya koymak istemektedir. İklim aktivistleri, aşı karşıtı gruplar gibi ya da etnik, dini kökene ait gruplara ait olmayı isteyen kişiler bilgileri bu motivasyon ile paylaşmaktadır. Son bilgi düzensizliği türü ise malenfarmasyondur. Burada paylaşılan bilgi doğru olmakla birlikte gizli kalması gereken bir bilgidir. Kuruma veya kişiye zarar verme amacıyla bilginin kamusal alana taşındığı enformasyon düzensizliğidir (Wardle ve Derekhshan, 2017: 20-21).

Wardle ve Derekhsan mezenformasyon ve dezenformasyonun en yaygın 7 türünü ele almaktadır. Bunlar; hiciv, çarpıtılmış içerik, sahte kimlikli taklit içerik, uydurma/ üretilmiş içerik, hatalı ilişkilendirme, yanlış bağlam ve manipüle edilmiş içerik olarak belirtilmektedir (2017: 17). Hiciv zarar verme kastı içermeyen fakat yanıltıcı olabilen içeriktir. Hiciv ve parodi, tekrar tekrar dolaşıma girdikçe asıl kaynak ile bağlantısı kopmakta ve zamanla gerçek gibi algılanabilmektedir. Buna Türkiye'de Zaytung örnek olarak verilebilir. Çarpıtılmış içerik, bilginin bir konu ya da kişi hakkında algı oluşturma amacı ile yanıltıcı şekilde kullanılmasıdır. Sahte kimlikli içerik, bir kişi, kurum ya da haber kaynağını taklit eden sahte hesaplar/siteler tarafından yayılan içeriktir. Türkiye'de sahte kimlikli hesaplar çokça bulunmaktadır. Uydurma içerik, tamamı yanlış, zarar vermek ve aldatmak için tasarlanmış içeriktir. Dünyaya göre Türkiye'de daha az yaygın olan türdür. Hatalı ilişkilendirme, başlıkların, görsellerin ya da görsel alt yazıların içerik ile eşleşmediği durumlardır. Yanlış bağlam, bir içeriğin bağlamından koparılarak ve yanlış bir çerçeve içinde kullanılmasıdır. Manipüle edilmiş içerik,

bir metin, görsel ya da ses içeriğinin aldatıcı şekilde manipüle edilmesidir (Wardle ve Derekhsan, 2017: 17). Manipülatif bilgi, propoganda amaçlı da yapılabilmektedir; ancak her zaman sebep bu olmayabilir. Bu çalışmada da Türkiye'de göçmenlerle ilgili yayılan yanlış bilgiler, bu sınıflandırmalara göre incelenmiştir.

İnfodeminin medya ile sıkı bir ilişkisi vardır. İnfodemi ve medya ilişkisini ele alırken aslında yanlış bilginin kimler tarafından ve nasıl dolaşıma sokulduğu konularına odaklanmak faydalı olacaktır. İletişimin gerçekleşebilmesi için kaynak, iletilecek mesaj, ortam ve alıcı olmalıdır. Kaynağın mesajı oluşturma amacı, iletimi sağlayan araç, mesajın içeriği ve alıcının yorumlama şekli gibi çok boyutlu bir süreç bulunmaktadır. Bu noktada iletişim sosyal/kültürel bir bağlama oturmaktadır (Wardle ve Derekhsan, 2017).). İletişimin temel unsuru olan aktörler, yanlış bilginin yayılmasının ilk unsuru olarak görülmektedir. Bu aktörler, devletler, şirketler, siyasetçiler, komplo teorisyenleri olabilmekle birlikte bilgiyi üreten ve yayan aktörler aynı kişi veya kurumlar değillerdir. Örneğin, koronavirüsle ilgili komplo teorisyeninin, virüsün bir komplo sonucu ortaya çıktığı ile ilgili bilgisi Facebook, Twitter, Youtube içeriğine dönüşerek yayılabilir (Erdoğan vd., 2022: 134). Yanlış bilgilerin nerede yayıldığı konusunda medya araçları karşımıza çıkmaktadır. Özellikle dijital çağda toplumda, dünyada neler olup bittiğini fiziksel deneyimle değil çoğu zaman sosyal medya aracılığı ile öğreniyoruz. Bu bağlamda medya bilginin aktarılmasında ve dolaşıma girmesinde önemli bir role sahiptir (Erdoğan vd., 2022: 36). McLuhan Understanding Media: The Extensions of Man kitabında "araç mesajdır"başlıklı bölümünde aracın, taşıdığı mesajdan daha önemli olduğunu belirtmiştir. O'na göre "teknolojinin etkileri düşünceler ya da kavramlar düzeyinde meydana gelmez, fakat düzenli ve dirençsiz olarak algılama modelleri ya da oranları duygusunu değiştirir."Dünyayı algılama biçimimizin şekillendirilmesi burada daha önemlidir (McLuhan, 1965: 18). Dolayısıyla bilgiye ulaşılan araçlar, mesajın kendisini de etkilemektedir. Mesaj ve araç arasındaki bu ilişkiyi daha iyi anlamak için geleneksel ve yeni medya kanallarını da incelemek yararlı olacaktır. Böylece özellikle göçmenlere yönelik kalıp yargıların oluşumunda, medyanın ve medya aracılığıyla dolaşıma giren bilginin rolünü anlamamız kolaylaşacaktır.

Erdoğan vd.'nin (2022) infodemiyi inceledikleri çalışmalarında özellikle göçmenler hakkında yanlış bilgilerin yayıldığı platformlar iki türde kategorize edilmiştir: yeni medya ve geleneksel medya. Geleneksel medya televizyon, radyo ve gazete; yeni medya Facebook, Twitter, Whatsapp ve Instagram gibi sosyal medya platformlarıdır. Yanlış bilgileri kimler yayıyor diye bakıldığında ise anonim, siyasetçi, medya kuruluşları ve gazeteler şeklinde ayırmak mümkün (Erdoğan vd., 2022: 174-179). Yanlış bilgi bir kere dolaşıma girince sosyal

medya aracılığıyla çok hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Bu bilginin doğru olmadığı ortaya çıksa dahi, insanların fikirlerini ve inançlarını etkilemeye devam edebilir (Marwick ve Lewis, 2017: 44). Özellikle bilginin hedefinde duygusal ve toplumsal değerler varsa yanlış bilgi daha hızlı yayılıyor. Vosoughi vd. (2018) çalışmalarında yanlış haberlerin gerçek haberlerden daha hızlı yayıldığını, bunun sebebinin de yanlış haberlerin insanlara daha değişik/alışılmamış gelmesi ve paylaşma olasılığının yüksek olması olarak açıklamışlardır. Ayrıca yanlış içeriklerin korku, iğrenme ve şaşkınlık duygularını uyandırırken, gerçek bilgilerin beklenti, üzüntü, neşe ve güven duygularını uyandırdığını belirtmişlerdir. Yanlış içeriklerin sanıldığı gibi robotlar tarafından değil insanlar tarafından yayılma olasılığının yüksek olduğunu vurgulayan yazarlar, özellikle twitter'da yanlış bilginin yayılım hızının yüksek olduğunu tespit etmiştir (Vosoughi vd., 2018).

II. Göçün Güvenlikleştirilmesi ve İnfodemi İlişkisi

Göçün güvenlik meselesine dönüştürülmesinde infodeminin rolünü anlamak için öncelikle göçün nasıl güvenlikleştirildiğine bakmak faydalı olacaktır. Soğuk Savaş ardından Güvenlik Çalışmaları aktifleşmiş ve güvenlik, teritoryal güvenlikten, toplum güvenliğine doğru değişmiştir (Buzan, 1997: 6). Söz konusu değişimle birlikte güvenlik gündemi çevre, birey ve toplumların ekonomik güvenliği, kolektif kimliklerin güvenliği gibi konularla derinleşmiş ve genişlemiştir (Waever vd., 1998). Geleneksel yaklaşımlara alternatif olarak çıkan bakış açıları yeni güvenlik çalışmaları olarak adlandırılmaktadır. Bu yeni güvenlik çalışmaları içinde bulunan eleştirel güvenlik çalışmaları, literatüre güvenlikleştirme kavramını kazandırmıştır. Güvenlikleştirme, bir konunun siyasetçiler ve karar vericiler tarafından şekillendirilerek güvenlik gündemine getirilmesi ve siyasetin dışına taşınmasıdır. Bu süreçte söylemin çok önemli bir yeri vardır. Söylem güvenlik tehdidinin inşa edilmesinde ve tehditlere karşı olağanüstü tedbirlerin alınmasını meşru hale getirmede kritik rol oynar (Eroukhmanoff, 2017: 105; Rumelili ve Karadağ, 2017: 73; Hisarlıoğlu, 2019: 1). Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği bu söylem odaklı güvenlikleştirme teorisine göre başarılı bir güvenlikleştirme için bazı koşulların olması gerekmektedir. Bunlardan ilki, bahsi geçen konunun devlet veya toplum için "varoluşsal tehdit (existential threat)"olarak inşa edilmesidir. İkincisi, tehdidin yöneldiği kurumun ya da varlığı temsil eden referans nesnesinin güvenlikleştirme söyleminin merkezinde yer almasıdır. Dinleyiciye de vurgu yapan Kopenhag Okulu, karar alıcıların hedef kitlesi olan dinleyicinin ikna edilmesi gerektiğini de belirtmektedir. Öyle ki olağanüstü, istisnai önlemler alınması gerektiğine toplum ikna edilmelidir ve devlet bu konuda askeri

yöntemleri de kapsayan olağanüstü tedbirler almak zorunda kalmalıdır (Buzan vd., 1998: 24-26).

Günümüzde göç, güvenlikleştirmeden en fazla pay alan konudur. Yukarıda bahsedildiği üzere güvenliğin kapsamının toplumun güvenliğine doğru genişlemesi, onu kimlikle ve kültürle daha çok ilişkili hale getirmiştir. Toplumda yaşanan değişimin, toplumun kimliğine zarar veren veya zayıflatan süreçlerin toplumun varlığına yönelik tehdit olarak tanımlanması toplumsal güvensizliğe sebep olmaktadır. Bu bağlamda güvensiz toplumlar askeri harekâta değil "biz"ve "onlar"arasındaki ayrımı güçlendirme yoluna giderler. Toplumun yabancıları olarak da hedefte göçmenler olmakta ve toplumsal kimliğe, ortak kültüre tehdit olarak görülmektedir (Sönmez ve Ünal- Eriş, 2021: 226). Bununla birlikte ülkelerindeki savaş ve zulümden kaçan mülteciler sınırları yasadışı yollardan geçerek geldikleri için de güvenlikleştirme sürecinde en çok rastlanan referans nesnelerinden olan devletin egemenliğine tehdit olarak görülmektedir. Göçmenlerin bir diğer tehdit oluşturdukları referans nesnesi ise ekonomik yapıdır (Demirtaş, 2019: 3). İstihdam piyasasında yasa dışı göçmenlerin tercih edilmesi, göçmenlere giden yardımlar, göçmen çocuklarının ve yaşlılarının bakım masrafları gibi konular ekonomik güvenliğe tehdit oluşturan unsurlar arasındadır (Mandacı ve Özerim, 2013: 116). Bu referans nesnelerine yönelik tehdidin varlığına dair söylem ve bu söylemlerin ikna edici olması önemlidir. Aslında güvenlikleştirme sürecinin bir algı yönetimi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu algıyı yönetimde kullanılacak görsel ve sözsel temsillere büyük iş düşmektedir. Dinleyicinin, olağanüstü önlemler alınmasını meşru görmesi ve buna ikna olması için güvenlikleştirici aktörler, yanlış bilgiye de başvurabilmektedir.

Göç, yalanlarla ve yarı gerçeklerle kafa karışıklığı yaratmak, korku, öfke veya önyargı yaymak için ideal bir konu olmakla birlikte gerçeklerin tespit edilmesinin veya açıklanmasının zor olabileceği karmaşık bir olgudur (Neidhardt and Butcher, 2022). Göçün barındırdığı bu potansiyelin en çok mültecileri etkilediğini söylemek yanlış olmaz. Demirtaş, mültecilerin ev sahibi toplumlarda en çok karşılaştıkları sorunun haklara erişimini de engelleyen güvenlikleştirme ve bu bağlamda üretilen söylem ve uygulamaların olduğunu belirtmektedir. (2019: 2). Özellikle kriz zamanlarında hedef haline gelen mülteciler, kültürel kimliğe tehdit, ekonomideki istikrarsızlığın ve suç oranlarındaki yükselişin sebebi olarak görülmektedir (Phizacklea, 2011: 7). Bu algının benimsenmesi ve yayılmasında yanlış bilgiye dayalı içeriklerin dolaşımda olması önemlidir. Göç ve yanlış bilgi birlikteliğinin hikayesi çok eskilere dayanmaktadır. İnternet ve sosyal medyadan çok önce basına sahte haberler girmişti. Örneğin antisemitizmin temellerini oluşturmada Yahudiler hakkındaki çocuk cinayetleri ve

kan içen Yahudiler şeklindeki yanlış bilgiler önemli rol oynamıştır (Neidhardt and Butcher, 2022). Günümüzde bu tarz yanlış bilgilerin medya aracılığıyla daha çabuk yayıldığı görülmektedir. Avrupa'da yükselen göçmen karşıtlığında da medyanın büyük etkisi vardır. Müslüman topluluklar hakkında özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde yapılan haberlerin, Müslümanların Avrupalılık değerlerine uymadığı, farklı olduğu ve dolayısıyla Avrupa'ya tehdit olduğu algısını oluşturmada önemli bir rolü olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (Yıldız, 2009; Korteweg ve Yurdakul, 2009; Yılmaz, 2014). Türkiye'deki Suriyeliler hakkında zamanla inşa edilen olumsuz algılarda da yanlış bilgilerin dolaşımda olması benzer bir etki yapmaktadır. Bu yanlış bilgilerin paylaşımı ve kamusal alanda yayılımı, Suriyelilerin Türkiye'ye bir tehdit oluşturduğu algısını inşa etmede önemli bir görev üstlendiği bulgular bölümünde tartışılacaktır.

III. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Niteliksel yöntem derinlemesine araştırma gerektiren konularda kullanılan bir yöntemdir. Göç çalışmaları da niteliksel yöntemle incelenmesi mümkün olan alanlardandır. Dinamik bir boyuta sahip olan nitel araştırma insana, topluma dair olguları bağlamından koparmadan, derinlemesine kavrama imkânı sunmaktadır (Bogdan ve Biklen, 1997). Aynı zamanda nitel araştırmada araştırmacının esnek olması ve elde edilen verilere göre araştırma sürecinin yeniden şekillenmesi mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 39, 40). Örnek vaka olarak seçilen doğrulama kuruluşu Teyit'in, Suriyeliler hakkındaki haberlere yönelik yapmış olduğu doğrulamalar içerik analizi ile incelenmiştir.

İçerik analizinde araştırmacılar, iletişim ortamlarında ya da yazılı belgelerde bulunan bilgiler, semboller gibi içeriği incelemektedir (Neuman, 2014: 67). Hem nicel hem nitel araştırmalarda kullanılan bu teknik sosyal etkileşimin niteliğini analiz ederken oldukça kullanışlı bulunmaktadır (White ve Marsh, 2006: 30-31). Nietl içerik analizi ile temalar ve örüntüler belirlenerek ve kodlanarak metnin içeriği öznel yorumlamaya tabi tutulmaktadır (Fanh-Hisieh ve Shannon, 2005: 1279). İçerik analizinde araştırmacı anlamı, kodlar ve temalar aracılığıyla ortaya çıkartmaktadır (Mayring, 2011: 117). Bu araştırmada da Teyit'in Suriyeliler ile ilgili yapmış olduğu haber analizlerinde "Suriye"anahtar kelimesi ile arama yapılmış ve ortaya çıkan metinler temalara ayrılarak analiz edilmiştir.

IV. Bulgular

A. İnfodemi ile Mücadelede Doğrulama Kuruluşları: Teyit

Dijital ortamda paylaşılan bilgilerin çokluğu ve birbirinden farklı olmaları, onların sorgulanmasına yol açmaktadır. Yayılan bilgiler, insanların sağlığından, güvenliğine, siyasi

tutumlarına kadar nüfuz etmektedir. Dijital dünyada hızlıca yayılan bilgilerin etki alanının büyüklüğü, doğrulama araçlarının ortaya çıkmasını ve gelişmesini de beraberinde getirmiştir (Silverman, 2015: 9). Bununla birlikte Ünver'in de belirtmiş olduğu üzere, doğruluk kontrolleri kendi siyasal ve sosyal kurumlarını oluşturmaya başlamış ve demokratik bir uygulama haline gelmiştir. Doğrulama kuruluşlarının amaçları vatandaşların mümkün olduğunca dezenformasyona maruz kalmalarını engellemektir (Ünver, 2020: 1-3). Kişiler, gazeteler, sivil toplum kuruluşları tarafından kurulan doğrulama platformlarının misyonu kamuya açık bir şekilde içeriklerin ve iddiaların doğruluğunu araştırmak, ulaşılan sonuçları okuyucuyla paylaşmak ve içeriğin güvenilirliği hakkında bilgilendirme yapmaktır (Çömlekçi, 2019: 1552). Doğrulama kuruluşlarının tarafsız bir şekilde doğru bilgi peşinde olması önemlidir (Young vd., 2018). 2000'lerin başında kurulan ilk haber doğrulama siteleri ABD'de faaliyete geçmiştir (Fındık, 2017). Ardından ise tüm dünyaya yayılmıştır. Türkiye'de de çeşitli doğrulama kuruluşları faaliyet göstermektedir. İlk doğruluk kontrol girişimi YalanSavar.org 2009'da Domuz Gribi ile ilgili yanlış bilgileri kontrol etme amacıyla kurulmuştur. 2010 yılında da Muhtesip, köşe yazılarını kontrol etmek amacıyla kurulmuş ve 2015 sonrasında Malumatfuruş olarak aynı amaçla devam etmektedir. Evrimağacı, Doğruluk Payı, Günün Yalanları, Factcheck.tr ve Doğrula diğer doğrulama kuruluşlarıdır (Ünver, 2020: 5). Bu kuruluşların şeffaflık ve kalite göstergesi Uluslararası Doğrulama Ağı (IFCN) üyeliğidir. Uluslararası Doğrulama Ağı, 2015 yılında haber doğrulama yapan kuruluşları tek bir çatı altında toplamak amacıyla kurulmuştur (Uzunoğlu ve Uyar, 2021: 7). Ağa üye olmak için doğrulama kuruluşları, açık bir şekilde ekip listesinin tamamını, finansal kaynaklarını ve yapılarını, geçmiş aktivitelerine dair ayrıntılı dökümanları paylaşıma hazır hale getirmelidir. Anonim dış hakemler bu bilgileri, finansal şeffaflık, takım yetkinlik ve büyüklüğü, tecrübe ve doğrulama yöntemlerinin açıklanabilirliği kriterlerine göre değerlendirmektedir. Değerlendirmeyi başarı ile tamamlayan doğrulama platformları, doğrulama konusunda yetkinliklerini ve bilgilerini açık bir şekilde paylaşma konularında kendilerini ispatlamış olmaktadır (Ünver, 2020: 6). Türkiye'de Uluslararası Doğrulama Ağı'na Doğruluk Payı ve Teyit üyedir (Çavuş, 2019).

Araştırma kapsamında örnek vaka olarak seçilen Teyit'in kuruluşu tam da infodeminin tanımındaki kriz dönemlerinden birine denk gelmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında peş peşe yaşanan bombalı saldırılar, PKK ile ateşkesin sona ermesi ve bu süreçte artan şiddet sarmalı sonrası yanlış bilginin siyasi partiler tarafından da bilinçli bir strateji olarak kullanılmaya başlamış olması doğru bilgiye erişimi zorlaştırmıştır. Teyit'in kurucusu Mehmet Atakan Foça, bu dönemde tek başına kişisel hesaplarında yaptığı doğrulama faaliyetlerini daha organize

hale getirmiş ve Teyit'i kurmuştur (Medyascope, 2017). Teyit yalnızca siyasilerin söylemleri veya köşe yazılarını değil her şeyi kapsayan daha geniş çaplı analizler yapmaktadır. 2018 yılında Facebook'un Türkiye'deki haber doğrulama partneri olan Teyit, doğrulama faaliyetlerinde öncü bir rol de üstlenmektedir. Halka açık kurslar, el kitapları ve videolar ile açık bir şekilde faaliyetlerini paylaşmaktadır (Ünver, 2020: 9-10).

B. Teyitte Suriyelilere İlişkin Haberler ve Temaları

Çalışmada Teyit'in sitesinde Suriyeliler ile ilgili içerik doğrulamaları analiz edilmiştir. 2016-2022 yılları arasında "Suriye"anahtar kelimesiyle yapılan aramada 124 içerik bulunuyor. Bu içeriklerin 4'ü doğru, 114'ü yanlış ve 6'sı karma bilgilerden oluşuyor. Yanlış bilgilerin çokluğu, Türkiye'de yükselen göçmen karşıtlığı ile paralellik göstermektedir. Teyit.org analizlerinde yanlış bilgi türlerini (parodi, çarpıtma, taklit, uydurma, hatalı ilişkilendirme, bağlamdan koparma ve manipülasyon) de belirtmektedir. Buna göre en çok başlıkların, görsellerin ya da görsel altyazılarının içerik ile eşleşmediği hatalı ilişkilendirme olan bilgilerin yaygın olduğu görülmektedir. Bazı paylaşılan haberler aynı anda hem hatalı içerik, hem uydurma ya da çarpıtma da barındırabiliyor.

Tablo 1: Analiz Edilen Yanlış Haberlerin İçerdiği Yanlış Bilgi Türleri Dağılımı

Hatalı İlişkilendirme	**56**
Çarpıtma	**28**
Uydurma	**19**
Bağlamdan Koparma	**7**
Manipülasyon	**7**
Taklit	**1**

İncelenen yanlış bilgilerin hangi temalarda yoğunlaştığına yönelik yapılan analiz sonucunda şu temalar belirlenmiştir: i) Eğitim, ii) Ekonomik, iii) Vatandaşlık ve Haklar ve iiii) Milli Değerler ve Güvenlik.

Eğitim kategorisindeki yanlış bilgilerin en bilineni Suriyeli öğrencilerin sınavsız bir şekilde üniversitelere girebildiklerine dairdir. Bu durum genelde üniversite sınavı ve tercih döneminde gündeme getirilir. Kısaca doğrusunu anlatmak gerekirse, Türk vatandaşı olmayan her öğrenci yabancı öğrenci statüsündedir ve bir yabancının devlet üniversitesine girebilmesi için YÖS denilen Yabancı Öğrenci sınavını geçmesi gerekmektedir. Vakıf üniversiteleri de kendine göre kriter belirlemektedir. Bu kriterlere uyulmazsa üniversitelere giremezler. Suriyeli öğrencilere özgü avantajlı bir durum yoktur (Mülteciler Derneği, 2022). Eğitim

kapsamında yapılan bir habere örnek vermek gerekirse; yakın zamanda MEB'in beş yıldızlı otelde Suriyeli öğrencilere özel festival düzenlediği haberi yapıldı ve twitter'da *trend topic* oldu (Korkmaz, 2022). Teyit'in analizine göre bu haber yanlıştır. Bahse konu festival, MEB'in kendi bütçesinden değil, AB tarafından finanse edilen SEUP projesi kapsamında düzenleniyor. Projenin hedef kitlesinde sadece Suriyeli öğrenciler değil, 14-17 yaş aralığındaki Türk öğrenciler de var. Projenin amacı geçici koruma altındaki Suriyelilerin ve Türk ev sahibi toplulukların sosyal ve ekonomik uyumunu, istihdam edilebilirliklerini ve yeterliliklerini iyileştirerek, onları mesleki eğitime teşvik etmektir (SEUP, 2022). Haberin özellikle Türk halkından alınan vergilerle öğrencilerin finanse edildiği vurgusu ile dolaşıma girdiği görülmektedir (Ayhan, 2022; Cumhuriyet, 2022). Haberi ayrıca göçmen karşıtı söylemleri ve eylemleri ile bilinen Zafer Partisi başkanı Ümit Özdağ'da paylaşmıştır (Özdağ, 2022). İnfodeminin göçmen karşıtlığını yükseltmede kullanılmasına iyi bir örnek olarak görülebilir.

Ekonomi alanında Suriyeliler ile ilgili yanlış bilgiler, onlara yönelik yapılan yardımlar, iş olanakları ve vergide ayrıcalık konularında yoğunlaşmaktadır. En fazla yayıldığı bilinen yanlış bilgi Suriyelilere yapılan yardımlar hakkındadır. Özellikle bu yardımların devlet tarafından yapıldığına dair haberler olduğu görülmektedir. Devletin Geçici Barınma Merkezleri dışında yaşayan geçici koruma altındaki kişilere Avrupa Birliği tarafından finanse edilerek yaptığı Sosyal Uyum Yardımı (SUY) ve Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (YŞEY) adlarında iki programı bulunmaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2022). Bu konuyla ilgili Teyit'in yapmış olduğu, devletin Şanlıurfa'da Suriyelilere bayram için 2 bin TL nakdi yardım dağıttığı iddiası üzerine doğrulamada Şanlıurfa'da yapılan yardımın İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2022). Haber, Bizim Haber Ajansı Youtube kanalında yayınlanmıştır (Archive,today, 2022). Görüntüler incelendiğinde İHH görevlileri Vakfa ait giyindikleri yeleklerle ayırt edilebiliyor. Haberi paylaşan sitelerin kaynak olarak gösterdiği Gazete İpekyol'a gidildiğinde yardımın devlet tarafından yapıldığına dair detay içermediği görülmektedir (Gazete İpekyol, 2022). Görüldüğü üzere bilgi, Suriyeliler hakkında olumsuz algı oluşturma amacıyla yanıltıcı bir şekilde kullanılmış ve çarpıtılarak verilmiştir.

Suriyelilerle ilgili düzenli aralıklarla yapılan diğer bir dezenformasyon vatandaşlık ile ilgilidir. Zaman zaman çeşitli illerde Suriyelilerin vatandaşlık kuyruğuna girdiği iddiaları gündeme gelmektedir. Bunlardan bir tanesi de yakın zamanda Esenyurt'ta İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'ne ait seyyar aracın, sığınmacılara vatandaşlık

verdiği iddiası ile yayılan bir fotoğrafla ilişkilidir (Başaçek, 2022). İçişleri Bakanlığı kimlik kartı, pasaport, sürücü belgesi gibi nüfus işlemlerinde kullanılmak üzere Esenyurt'ta seyyar araçlar hizmete sunmuştur. Çünkü Esenyurt Türkiye'nin en kalabalık ilçesi ve nüfusla ilgili hizmetlerde yoğunluk yaşanmaktadır. Aracın Esenyurt'ta hizmet verdiğine dair bakanlık sitesinde bilgiye ulaşılabiliniyor (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2022). Haberin paylaşıldığı Haber Erk sitesi Hakan Ayaz'ı kaynak gösteriyor. Buraya gidildiğinde ise başka bir kullanıcının alıntılandığı görülebiliyor. Bu haberde de çarpıtılmış yanlış bilgi bulunmaktadır. Aslında Türkiye'de vatandaşlık başvurularının ilgili makamı yurtiçinde 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu 16. Maddeye göre valiliklerdir (Resmî Gazete, 2010). Burada dikkat edilmesi gereken durum, bu tarz haberlere çok çabuk tepki gelmesinin nedeninin bahse konu kanundaki "istisnai vatandaşlık"kategorisidir. Buradaki kriterlerde yer alan "vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişiler"ve "göçmen olarak kabul edilen kişiler"ifadeleri muğlak kalmakta ve şüphe uyandırmaktadır. Bu da başta belirtildiği gibi, temeli doğru bilgi üzerine oturtulan bir yanlış bilgi olduğu için insanlar çok daha çabuk inanmakta ve paylaşmaktadır.

Suriyelilerin milli değerlere saldırdığı ve güvenlik tehdidi oluşturduklarına dair yanlış bilgiler de dolaşıma sokulmaktadır. Bu bilgiler biz ve onlar arasındaki sınırları keskinleştirmektedir (Yurdakul, 2009: 218-19). Göçmenler şiddet eylemleri içerisinde olan özneler olarak gösterilerek, Türkiye toplumu ile uyum sağlayamayacakları, farklı oldukları ve dolayısıyla tehdit oluşturdukları algısı yaratılmaya çalışılmaktadır. Örneğin, 25 Temmuz 2019'da Türkiye'de Suriyeli mülteciler tarafından düzenlenen ve Türk bayrağının da ezildiğini gösteren bir video dolaşıma girdi ve hızlıca etkileşim alarak yayıldı (Arabacı, 2019). Bu video aslında ilk kez 2015 yılında Youtube'da Irak'ın Basra kentinde eylem yapan kişileri gösterdiği iddiasıyla[15] paylaşılmış. Türkiye'den askeri güçlerin takviye edilmesine yönelik protestolarda Türk bayrağının ezildiği ve yakıldığı ile ilgili videolara da ulaşılabilinir (Arabacı, 2019). Bu videonun dolaşıma girdiği tarihlerde Suriyelilerin geri gönderilmesine ilişkin karar ardından yapılan eylem çağrıları bulunduğu için bu hatalı ilişkilendirme türündeki yanlış bilgi hızla yayılmıştır (DW, 2019).

Tartışma ve Sonuç

Burada paylaşılan analizlerde gösterilmeye çalışılan infodeminin göçün güvenlikleştirilmesi sürecinde göçmen karşıtı söylemlerin oluşturulmasında, dolaşıma sokulmasında ve göçün güvenlik meselesi olduğuna inandırıcılığın arttırılmasında önemli bir rolü olduğudur. Yanlış bilgilerin yayıldığı mecraların web tabanlı oluşu paylaşımı hızlandırmakta ve kişileri

[15] https://www.youtube.com/watch?v=AXSXBB0raNw&t=13s&ab_channel=alwaleed77

etkilemektedir. Bu bilgilerin yanlışlığı ispatlansa dahi toplumun algısını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bu durumda yanlış bilgi, göçün güvenlikleştirilmesi sürecinde referans nesnesine yönelik tehdidin varlığına ikna için kamuoyunda gerekli algının oluşumunda önemli bir görev üstlenmiş olmaktadır. Özellikle duyguları hedef alarak dolaşıma giren yanlış bilgilerin etkisi daha çok olmakta ve inandırıcılığı da yüksek olmaktadır. Dünya siyaset sahnesinde parlayan aşırı sağ akımlar ve göçmen karşıtı politikalar Türkiye'yi de etkilemektedir. Özellikle toplumsal ve ekonomik kriz anlarında göçmen karşıtlığı, yayılan yanlış bilgilere dayanan söylemler ile alevlenmektedir. Türkiye'de de milyonlarca mülteci, göçmen karşıtlığının hedefinde bulunmaktadır. Savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyelilere karşı ilk zamanlar toplumsal kabul yüksekken, daha sonra bu misafirliğin uzamış olması ve entegrasyon politikalarının gecikmesi, toplumda hızla Suriyelilere yönelik ayrımcı tutumları yükselterek, kabulü düşürmüştür. Murat Erdoğan'ın yaptığı Suriyeliler Barometresi çalışmasında "Türk halkının Suriyelilerle birlikte yaşıyor olmasına rağmen ciddi bir mesafe ortaya koymakta"olduğuna dair veriler bulunmaktadır. "Suriyeliler ile evlenebilirim"önermesine gelen cevaplarda Türk toplumu içinde buna "kısmen katılıyorum"ve "katılıyorum"diyenlerin oranı 2017'de %20,3 iken 2019'da bu oran %11.6'ya düşmüştür. %86,9 ise evliliği net biçimde uygun görmediğini ifade etmiştir (M. Erdoğan, 2019: 72-73).

Yanlış bilginin yayılımında medyanın rolü azımsanamaz. Bu bağlamda Suriyelilerin medyada temsili konusu da önemlidir. Örneğin 2011-2015 yıllarını kapsayan gazete haberleri analizinde Birgün, Evrensel, Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinin Suriyelileri doğrudan ilgilendiren konularda haber yaptıklarını; Cumhuriyet, Ortadoğu ve Sabah gazetelerinde ise daha siyaset temalı haberlerle Suriyelileri yansıttıkları belirtilmektedir (Efe, 2015). Aynı şekilde bir başka çalışmada da Cumhuriyet, Yeni Şafak, Zaman, Posta ve Hürriyet gazetelerinde yer alan haberlerde mültecilerin "günah keçisi"olarak yansıtıldığı tespit edilmiştir (Göker ve Keskin, 2015). Medyada Suriyelilerin temsili yanlış bilgi içeren haberler ile doğrudan ilişkilidir. Tüm dünyanın mustarip olduğu infodemi ile mücadele etmek, oluşan olumsuz algıların değişmesi için önemli bulunmaktadır. Türkiye'de de bulunan doğrulama kuruluşları, vatandaşların olabildiğince az yanlış bilgiye maruz kalmasını engellemeye çalışmaktadır. Bu çalışmada örnek vaka olarak seçilen Teyit, yanlış bilgi ile mücadelede önemli rol oynayan doğrulama kuruluşlarından biridir. Teyit, birçok alanda doğrulama faaliyeti göstermektedir. Bu çalışmada da ele alındığı gibi Teyit'in Suriyeliler ile ilgili haberlere yönelik yapmış olduğu analizlerde yanlış bilginin çokluğu, Türkiye'de artan göçmen karşıtlığı ile ilişkili bulunmaktadır. İncelenen yanlış bilgi türleri ve amaçlarında da

görüldüğü üzere, yanlış bilgilerin bir amaç doğrultusunda paylaşıldığı gözlemlenmektedir. Göçün güvenlikleştirilmesi konusunda göçmenlerin tehdit oluşturduğu yönündeki söylemlerin yanlış bilgi şeklinde yayılması toplumu bu konuda ikna etmekte ve olağan üstü önlemlere meşru bir zemin oluşumunu sağlamaktadır. Türkiye ya da diğer ülkeler için insan hareketliliği gerçeğinin kabullenilebilmesi ve ev sahibi toplum ile göçmenlerin huzur, barış içinde yaşayabilmesi için doğru bilgi kaynakları önemlidir. Toplulukların birbirini tanıması, önyargılarını ortadan kaldırabilmesi için doğru tanıma gereklidir. Yanlış bilgi ile mücadeleye yönelik insan ve toplum güvenliğini tehlikeye atan infodeminin önlenmesine dair girişimlerin ve çalışmaların artması önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Arabacı, A. O. (2019, 26 Temmuz). Videonun Türkiye'deki gösteride Türk bayrağına basan Suriyelileri gösterdiği iddiası. Teyit. https://teyit.org/videonun-turkiyedeki-gosteride-turk-bayragina-basan-suriyelileri-gosterdigi-iddiasi

Archive.today (2022, 29 Nisan). https://archive.md/dyeoM

Ayhan, D. (2022, 11 Mayıs). Suriyeli öğrenciler 5 yıldızlı otelde 5 gün ağırlanacak!. Sözcü Gazetesi. https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/suriyeli-ogrenciler-5-yildizli-otelde-5-gun-agirlanacak-7127359/

Başaçek, C. (2022, 26 Nisan). Fotoğrafın sığınmacılara hizmet eden seyyar vatandaşlık aracını gösterdiği iddiası. Teyit. https://teyit.org/analiz-fotografin-siginmacilar-icin-seyyar-vatandaslik-aracini-gosterdigi-iddiasi

Bogdan, R., & Biklen, S. K. (1997). Qualitative research for education. Allyn & Bacon.

Buzan, B. (1997). Rethinking security after the Cold War. Cooperation and Conflict, 32(1), 5-28.

Cumhuriyet (2022, 11 Mayıs). Suriyeli öğrenciler 5 yıldızlı otelde 5 gün ağırlanacak. https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/suriyeli-ogrenciler-5-yildizli-otelde-5-gun-agirlanacak-1934778

Çavuş, G. (2019, 20 Şubat). Baybars Örsek Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı'nın yeni direktörü oldu. Teyit. https://teyit.org/baybars-orsek-uluslararasi-dogruluk-kontrolu-aginin-yeni-direktoru-oldu

Çömlekçi, M. F. (2019). Sosyal medyada dezenformasyon ve haber doğrulama platformlarını pratikleri. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 7 (3), 1549-1563.

Demirtaş, B. (2019). Mülteciler ve güvenlikleştirme. Güvenlik Yazıları Serisi, 18, 1- 8.

DW (2019, 22 Temmuz). İstanbul Valiliği kaydı olmayan Suriyelilere tarih verdi. https://www.dw.com/tr/i%CC%87stanbul-valili%C4%9Fi-kayd%C4%B1-olmayan-suriyelilere-tarih-verdi/a-49700135

Efe, İ. (2015, December). Türk basınında Suriyeli sığınmacılar. SETA.

Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., Eyolcu-Kafalı, B. ve Çaytaş, Ş. (2022). İnfodemi ve bilgi düzensizlikleri kavramlar, nedenler ve çözümler. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. M. (2020). Suriyeliler barometresi 2019: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi. Orion Kitabevi.

Fanh Hisieh, H. ve Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. Qualitative Health Research, 15 (9), 1277-1288.

Göker, G., & Keskin, S. (2015). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, (41).

Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., Türkarslan, G. ve Kuzlukluoğlu, C. (2020). "İnfodemi"İle Etkin Mücadele İçin Bireylerin Yanlış Bilgi Karşısındaki Tutumlarının ve Bu Tutumların Belirleyicilerinin Araştırılması: Covıd-19 Örneği. İstanbul Bigi Üniversitesi. https://drive.google.com/file/d/1zxTiejG0ex5uqomcnDP4ykgek9eOjVMS/view?pli=1

Eroukhmanhoff, C. (2017). Securitisation Theory. S. McGlinchey, R. Walters & C. Scheinpflug (Ed.). International Relations Theory içinde (104- 110). E-International Relations Publishing.

Fındık, K. H. (2017). Haber doğrulama sitelerinin yükselişi ve haber doğrulama araçları. Digitalage. https://digitalage.com.tr/haber-dogrulama-sitelerinin-yukselisi/

Gazete İpekyol (2022, 27 Nisan). Suriyelilerin yardım kuyruğu. https://www.gazeteipekyol.com/haber/10074795/suriyelilerin-yardim-kuyrugu

Hisarlıoğlu, F. (2019). Güvenlikleştirme. Güvenlik Yazıları Serisi, 24, 1-7. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/Guvenliklestirme_FulyaHisarl%C4%B1oglu_v.1.pdf

Korkmaz, B. (2022, 12 Mayıs). MEB'in beş yıldızlı otelde Suriyeli öğrencilere özel festival düzenlediği iddiası. Teyit. https://teyit.org/analiz-mebin-bes-yildizli-otelde-suriyeli-ogrencilere-ozel-festival-duzenledigi-iddiasi

Korkmaz, B. (2022, 29 Nisan). Devletin Şanlıurfa'da Suriyelilere bayram için 2 bin TL nakdi yardım dağıttığı iddiası. Teyit. https://teyit.org/analiz-devletin-sanliurfada-suriyelilere-bayram-icin-ikibin-tl-nakdi-yardim-dagittigi-iddiasi

Korteweg, A., & Yurdakul, G. (2009). Islam, gender, and immigrant integration: Boundary drawing in discourses on honour killing in the Netherlands and Germany. Ethnic and Racial Studies, 32 (2), 218-238.

Mandaci, N., & Özerim, G. (2013). Uluslararası göçlerin bir güvenlik konusuna dönüşümü: Avrupa'da radikal sağ partiler ve göçün güvenlikleştirilmesi. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 10 (39), 105-130.

Marwick, A. & Lewis, R. (2017). Media manipulation and disinformation online. Data & Society. https://datasociety.net/wp-content/uploads/2017/05/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline-1.pdf

Mayring, P. (2011). Nitel sosyal araştırmaya giriş nitel düşünce için bir rehber. Çev. A. Gümüş ve M. S. Durgun. Bilgesu Yayıncılık.

McLuhan, M. (1965). Understanding Media: The Extensions of Man. New York: McGraw Hill.

Medyascope (2017). Teyit.org'un 1. yılı Konuk: Mehmet Atakan Foça [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=SxE5XAHFPPg&ab_channel=Medyascope

Mülteciler Derneği (2022). Suriyelilerle İlgili Doğru Bilinen Yanlışlar. https://multeciler.org.tr/suriyelilerle-ilgili-dogru-bilinen-yanlislar/#:~:text=%C4%B0DD%C4%B0A%201%3A%20Suriyeliler%20Devletten%20Maa%C5%9F,Giden%20Her%20Suriyeliye%20Burs%20Veriyor

Neidhardt, A.H. & Butcher, P. (2022, 8 Eylül). Disinformation on migration: How lies, half-truths, and mischaracterizations spread. Migration Policy Institue. https://www.migrationpolicy.org/article/disinformation-migration-how-fake-news-spreads

Neuman, W. L. (2014). Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar 1. Cilt (7. Basım). Çev. Sedef Özge. Yayınodası.

Phizacklea, A. (2011). Concluding remarks: State security versus the security of migrants: the unbalanced contest. Lazadiris, G. (Ed.), Security, Insecurity and Migration in Europe içinde (1-8). Ashgate Publishing.

Özdağ, Ü. (2022, 11 Mayıs). https://twitter.com/umitozdag/status/1524426765078347783

Özgür, E. (2021, 26 Ağustos). Yangınlar sırasında yayılan beş yanlış bilgi türü. Teyit. https://teyit.org/teyitpedia-yanginlar-sirasinda-yayilan-bes-yanlis-bilgi-turu

Pan American Health Organization & World Health Organization (2020). Understanding the infodemic and misinformation in the fight against COVID-19. Pan American Health Organization. https://iris.paho.org/bitstream/handle/10665.2/52052/Factsheet-infodemic_eng.pdf?sequence=16&isAllowed=y

Resmi Gazete (2010, 6 Nisan). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/04/20100406-9.htm

Rothkopf, D.J. (2003, 11 Mayıs). When the buzz bites back. The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/05/11/when-the-buzz-bites-back/bc8cd84f-cab6-4648-bf58-0277261af6cd/

Rumelili, B., & Karadağ, S. (2017). Göç ve güvenlik: Eleştirel yaklaşımlar. Toplum ve Bilim, 140, 69-92.

SEUP (2022). Proje Hakkında. https://seup.meb.gov.tr/proje-hakkinda/

Silsüpür, S. (2018, 14 Aralık). Bilgi bozukluğunu anlamak için kavramlar. Teyit. https://teyit.org/bilgi-bozuklugunu-anlamak-icin-kavramlar

Silverman, C. (2015). Doğrulama el kitabı (Verification handbook) , European Journalism Centre.

Sönmez, P., & Ünal Eriş, Ö. (2021). Securitisation of Migration Revisited: European Union Policies Through the Lens of Syrian Refugees Living in Turkey. Siyasal: Journal of Political Sciences, 30(2), 225–241. http://doi.org/10.26650/siyasal.2021.30.899160

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (2022, 12 Kasım). Sosyal Yardım Programlarımız. https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/

T.C. İçişleri Bakanlığı (2022, 19 Şubat). Nüfus İşleri Genel Müdürlüğümüzün Mobil Tırı Esenyurt Meydanında Vatandaşlara Hizmet Veriyor. https://www.icisleri.gov.tr/nufus-isleri-genel-mudurlugumuzun-mobil-tiri-esenyurt-meydaninda-vatandaslara-hizmet-veriyor#:~:text=Mobil%20t%C4%B1ra%20gelen%20vatanda%C5%9Flar%C4%B1n%20adres,ortalama%201200%2D1300%20i%C5%9Flem%20yap%C4%B1yoruz

Türkmen, G. (2021). When wildfires fan the flames of anti-ımmigrant discourse: Climate change, conspiracy theories, and the need for transparent governance. WZB. https://wzb.eu/en/publications/wzb-mitteilungen/im-angesicht-der-klimakrise/when-wildfires-fan-the-flames-of-anti-immigrant-discourse

Uzunoğlu, S. & Uyar, V. (2021). Türkiye'de doğru bilgiyi aramak: Çöldeki vahanın peşinde. News Lab Turkey. https://www.newslabturkey.org/wp-content/uploads/2021/04/rh-2.pdf

Ünver, H. A. (2020). Türkiye'de Doğruluk Kontrolü ve Doğrulama Kuruluşları. EDAM.

Vosoughi, S., Roy, D. ve Aral, S. (2018). The spread of true and false news onlıne. Science, 359(6380), 1146-1151. https://www.science.org/doi/10.1126/science.aap9559

Waever, O.Buzan, B. and Wilde, J.D. (1998). Security: A New Framework for Analysis. Lynne Rienner Publishers.

Wardle, C. & Derakshan, H. (2017). Information disorder: toward an ınterdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe.

Wardle, C. (2020). Understanding information disorder, First Draft,

World Health Organization & Infodemic Management. (2020). Managing the Covid-19 infodemic call for action. World Health Organization. https://blog.sodipress.com/wp-content/uploads/2020/11/Managing-the-Covid-19-infodemic-czll-for-action.pdf

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, Y. (2009). Turkish girls, Allah's daughters, and the contemporary German subject: ıtinerary of a figure 1. German Life and Letters, 62 (4), 465-481.

Yılmaz, F. (2015). From immigrant worker to Muslim immigrant: Challenges for feminism. European Journal of Women's Studies, 22 (1), 37-52.

Young, D., Jamıeson, K. H., Poulsen, S. ve Goldrıng, A. (2018). Fact-checking effectiveness as a function of format and tone: Evaluating FactCheck. org and FlackCheck. org. Journalism & Mass Communication Quarterly, 95 (1), 49-75.

(2016) ,الابطال البصرة شباب تحت ارجل العثماني التركي العلم سحق. https://www.youtube.com/watch?v=AXSXBB0raNw&t=13s&ab_channel=alwaleed77

KARANLIK (AKILLI) FABRİKALARDAKİ OTONOM DAVRANIŞLARIN SEBEP OLDUĞU ZARARLARDA İŞLETENİN HAKSIZ FİİL SORUMLULUĞUNDA İLLİYET BAĞININ KURULMASI SORUNU

Betül Akalın*

ÖZET

Endüstri 4.0 devriminin bir özelliği olan "karanlık fabrikalar", sabit bir üretim çıktısı veren ve bunu hiçbir insan emeği olmadan tamamen robotik ve otomasyon sistemleriyle gerçekleştiren karanlık üretim sistemiyle çalışır. Günümüzde prototip düzeyde bulunan ancak teknolojik gelişmelerdeki ivmeyle beraber yakın zamanda yaygınlaşması beklenen bu işletmeler, 3. kişilerin zarara uğrama riskini de artırdığından hukuki sorumluluk açısından ele alınmalıdır. Otonom hareket eden bu mekanizmaların vermiş olduğu zararlar açısından işletenin geniş anlamda haksız fiilden sorumlu tutulabilmesinin en önemli şartı, meydana gelen zarar ile işletenin fiili arasında illiyet bağının kurulmasıdır. Bir yönüyle illiyet bağı işletenin sorumluluğunun sınırlarını da belirlemektedir. Bu çalışmada, otonom davranışlardan kaynaklanan zarar açısından karanlık fabrikada zarara kaynaklık eden yapının/sistemin belirlenmesi, işletenin bu yapı/sistem üzerindeki hakimiyeti, müdahale alanı, zararın öğretilen algoritmalardan mı yoksa yapay zekânın çıkarımlar yaparak öğrendiği algoritmalardan mı kaynaklandığın tespiti çerçevesinde illiyet bağının kurulup kurulmayacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca zarara kaynaklık eden olgunun tespitindeki güçlüklerin, illiyet bağının ispatına etkisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haksız Fiil, İlliyet Bağı, Nedensellik Bağı, Yapay Zekâ, Karanlık (Akıllı) Fabrikalar.

THE PROBLEM OF ESTABLISHMENT OF THE CAUSAL RELATION IN TORT LIABILITY OF THE OPERATOR IN DAMAGES CAUSED BY AUTONOMOUS BEHAVIORS IN LIGHTS-OUT (SMART) FACTORIES

ABSTRACT

The "lights-out factories", a feature of the Industry 4.0 revolution, work with the dark production system, which gives a stable production output and realizes this completely with robotic and automation systems without any human labor. These businesses, which are at

* Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

prototype level today but are expected to become widespread in the near future, should be considered in terms of legal liability as they increase the risk of third parties incurring losses. The most important condition for the operator to be held responsible for the tortious act in terms of the damages caused by the dark factories is the establishment of a causal link between the damage and the act of the operator. In this study, it was evaluated whether a causal link would be established within the framework of determining the structure/system that caused the damage in the dark factory, the operator's dominance over this structure/system, the area of intervention, determining whether the damage was caused by the algorithms taught or the algorithms learned. In addition, the effect of the difficulties in determining the cause of the damage on the proof of the causal link has been discussed.
Keywords: Tort, Causality, Causal Link, Artificial İntelligence, Lights-Out (Smart) Factories.

Giriş

Günümüzde, Endüstri 4.0 devriminin bir özelliği olan "karanlık (lights-out) fabrikalar"gündemdedir. Yapay zekâ sistemleri ile donatılmış olan bu işletmeler, üretimi insanlara ihtiyaç duymaksızın gerçekleştirmektedir. Yapay zekâ ile otonom hareket kabiliyetine sahip olan bu sistemlerin sebep olduğu zararlar açısından özel bir sorumluluk düzenlemesi henüz mevcut değildir. Haksız fiil sorumluluğu çerçevesinde bu sistemleri işletenin sorumluluğu gündeme gelebilir. İşletenin bu zarardan haksız fiil hükümleri çerçevesinde sorumlu tutulması için, haksız fiilin unsurları olan; hukuka aykırı fiil, zarar, kusur ve zarar ile hukuka aykırı fiil arasında illiyet bağı bulunması gerekir. Çalışmamız kapsamında akıllı fabrikaların otonom davranışlarından kaynaklanan zararlar açısından işletenlerin haksız fiil sorumluluğunda illiyet bağının kurulmasına ilişkin özellik arz eden hususlar incelenmiştir. Bu kapsamında öncelikle karanlık(akıllı) fabrikalara ele alınmış ardından illiyet bağı teorilerine yer verilerek otonom davranıştan kaynaklı zararlar açısından işletenin fiili ile meydana gelen zarar arasında illiyet bağının tespitine ilişkin sorunlara değinilmiştir.

I. Karanlık (Akıllı) Fabrikalar

Akıllı fabrikalar, üretimin tamamen yapay zekâ ile donatılmış olan robotik sistemlerle gerçekleştirildiği işletmelerdir. Aktif olarak çalışan hiçbir insanın bulunmaması dolayısıyla ışıklar kapalıyken de üretime devam edebilen akıllı fabrikalar, bu sebeple "karanlık fabrikalar"olarak nitelendirilmektedir. Bu işletmelerde kullanılan karanlık üretim sistemi, sabit bir üretim çıktısı verir ve bunu hiçbir insan emeği olmadan gerçekleştirir (Alkan).

Karanlık fabrikalarda kullanılan robotik sistemler, kendisine öğretilen algoritmalardan ve dış dünyaya ilişkin yapmış olduğu değerlendirmelerden yola çıkarak kendi verilerini ortaya koyduğu öğrenme sürecine girer. Yani yapay zekâyla donatılmış bu sistemlerde öğretilmiş algoritmaların yanı sıra makine öğrenmesi metoduyla kendisinin öğrendiği algoritmalar da mevcuttur (Bak, 2018:213; Bozkurt Yüksel ve Bak 2018:8). Otonomi özelliği sayesinde kendi kendine karar alabilme ve uygulayabilme yetisine sahiptir (Benli ve Şenel, 2020:302). Ancak bu robotik sistemler önceden belli bir görev için programlandıklarından, bilimkurgu filmlerinde yer alan süper yapay zekâ düzeyinin aksine, günümüzde üretim amacının tamamen dışında bağımsız karar alan ve uygulayan robotik sistemler mevcut değildir (Bak, 2018:214).

Günümüzdeki teknolojik düzey göz önüne alındığında dar ve genel yapay zekâ düzeylerinde zarar, genel olarak bu sistemlerin programlanmasındaki/üretimindeki, kullanılmasındaki eksiklik veya hatadan ya da amaç dışı bir alanda kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda robotik sistemlerin sebep olduğu zararlarda "arka plandaki insanlar"dan söz edilir. Otonom hareket eden robotik bir sistemde davranan robot olsa da doktrinde genel eğilim robotun davranışının öncesindeki insan fiili esas alınmak suretiyle insanı sorumlu tutmaktır (Ercan, 2019:36). Akıllı fabrikalarda da burayı işleten kişi, robotik sistemlerin arka planındaki kişi olarak sorumlu tutulabilir.

II. İlliyet Bağı Teorileri

Hukuki illiyet bağına ilişkin savunulan çeşitli teoriler bulunmakla birlikte sıklıkla ele alınan şart teorisi ve uygun illiyet bağı teorisi açısından meseleyi ele alacağız.

A. Şart Teorisi

Şart teorisi, sonucun meydana gelmesinde tüm şartların birer sebep olduğunu ve bu sebeplerin birbirine eşit olduğunu kabul eder. Bu durumdan ötürü şartların eşitliği teorisi veya zorunlu şart teorisi olarak da anılır. Sebep olarak nitelendirilen şartın zorunlu şart olması aranır. Zorunlu şart ise, eğer gerçekleşmeseydi sonuç meydana gelmezdi dediğimiz şartlardır (Eren,1975:22). Sonucu meydana getiren her şart zorunludur ve birbirine eşittir ancak zarar doğuran sonucu meydana getiren her şart dikkate alınmaz. Şartın zararın doğmasına veya artmasına sağladığı katkı dikkate alınarak her şarta hukuki bir değer atfedilir ve bu değere göre bir ayrım yapılır. Hukuki açıdan önem arz etmeyen şartlar dikkate alınmaz. Bu ayrım yapılırken "diğer şartlar mevcutken söz konusu şart gerçekleşmeseydi aynı sonuç meydana gelir miydi?"sorusu sorulur. Örneğin bir barajın taşması sonucu meydana gelen zarar açısından, nehre bir bardak su döken kişinin fiili, zarar açısından önemsiz kabul edilip hukuki

anlamda sebep olarak nitelendirilmesine engel olur (Eren, 1975:24). Bu ayrıştırma genel tecrübelere dayanılarak, benzer durumlarla karşılaştırma yapılarak gerçekleştirilir. Şart niteliğinin tespitinde karşılaşılan güçlükler hâkimin takdir yetkisi çerçevesinde çözülebilir (Eren, 1975:24).

Şart teorisinde, bir şart sonucu mutlak bir zorunlulukla doğrudan meydana getirebileceği gibi somut olaydaki özel şartlar ve durumlar dolayısıyla istisnai veya olağanüstü bir sonucun meydana getirilmesi de mümkündür. Her iki durumda da zorunlu şarttan söz edilebilir (Eren, 1975:26).

Karanlık fabrikalardaki otonom davranışlardan kaynaklanan zararlar açısından işletenin fiili ile zarar arasında şart teorisi çerçevesinde illiyet bağı kurulması daha kolaydır. Zira her şart birbirine eşit kabul edildiğinde işletenin zarara sebebiyet veren robotik sistemi tercih etmiş olması, kullanılacağı alanı belirlemiş olması sonuca katkı sunan zorunlu şart niteliğinde değerlendirilebilir. Ancak bu durumda, robotik sistemlerle donatılmış bir işletmeyi işletmek başlı başına zarar sebebi olarak kabul edilmiş olur ki bu durum sorumluluğun sınırlarını oldukça genişletir (Ercan, 2019:34).

Bu sebeple, işletenin zarara sebebiyet veren yapay zekâ uygulamasını tercih etmesi ve kullanması önemsiz şart olarak değerlendirilip hukuki illiyetin dışında bırakılmalıdır. Robotik sistemlerin kullanımında gerekli tedbirlerin almamış olması, bakımların yapılmaması, uygun güvenlik önlemlerine başvurulmamış olması gibi şartlar ise zarar açısından sebep teşkil edebilecek öneme sahip olduğundan zorunlu şart olarak nitelendirilmelidir. Bu gibi durumlarda illiyet bağının kurulduğu kabul edilmelidir.

B. Uygun İlliyet Bağı Teorisi

Türk-İsviçre ve Alman hukukunda yaygın olarak kabul edilen ve uygulamada hâkim olan hukuki illiyet teorisi ise uygun illiyet bağı teorisidir. Genelleştirici teorilerden olan uygun illiyet bağı teorisinde, şartlar somut olay özelinde değerlendirilmez, benzer olaylardaki genel anlamına göre değerlendirmeye tabi tutulur (Eren, 2019:611-612; Kılıçoğlu, 2004:31). Hayatın olağan akışında ve genel tecrübelere göre, gerçekleşen bir sonucu meydana getirmeye elverişli, diğer bir ifadeyle zararın meydana gelmesini kolaylaştıran, zararın meydana gelme olasılığını artıran bir sebebin olması durumunda uygun illiyet bağı kurulur (Eren, 1975:60; Atamer, 1996:44; Tandoğan, 2010:77).

Zarar veren, davranışının objektif ihtimal dahilindeki uygun ve tipik sonuçlarından sorumlu tutulurken, ihtimal dışı tesadüfi olarak gerçekleşen sonuçlardan sorumlu tutulmaz. Bu yönüyle

uygun illiyet bağı teorisinin sorumluluğu sınırlandırıcı bir fonksiyonu da mevcuttur (Eren, 1975:61, Kılıçoğlu, 2004:29).

III. İlliyet Bağının Kurulmasına İlişkin Sorunlar

Uygun illiyet bağı teorisinde, fiilin böyle bir sonucu doğurmaya elverişli olup olmadığı, neticenin gerçekleşme ihtimalini önemli ölçüde artırıp artırmadığı değerlendirmesinde kullanılacak mutlak bir kriter yoktur (Yıldız, 2020:1131). Bu durum illiyet bağının kurulmasını güçleştirmektedir. Zararın sebebinin tam olarak saptanıp hukuki değer atfedilerek uygun sebep olarak nitelendirilmesi, yapay zekâ sisteminin kendine özgü karmaşık yapısı dolayısıyla her zaman kolay olmayacaktır. Zarar kaynağının tespitindeki güçlükler illiyet bağının ispatı aşamasında da devam etmektedir.

A. Zarar Kaynağının Tespitindeki Güçlükler

Otonom davranışın sebebiyet verdiği zararda, zarara sebebiyet veren hatanın hangi aşamadan kaynaklandığının (üretimi, kullanım yeri seçimi, güvenliğinin sağlanması, denetim, bakım, onarımının gerçekleştirilmesi gibi) ve söz konusu aşamada hangi nedene dayandığının tespiti ve ispatı teknik anlamda zordur. Bu zorluklar akıllı fabrikayı işletenin fiili ile zarar arasındaki illiyet bağının kurulmasını da güçleştirmektedir.

En temelde, zarara sebep olan fiilin öğretilen algoritmalardan mı yoksa sistemin deneyimleyerek öğrendiği algoritmalardan mı yoksa çevre koşullarından mı kaynaklandığının tespit edilmesi gerekir. Ayrıca “derin öğrenme metoduyla yapay zekâ sistemlerinin öğrendiği algoritmalarda kendisine öğretilen algoritmaların da payı var mıdır?”sorusunun da teknik yönüyle yanıtlanması gerekir.

Akıllı fabrikalarda kullanılan yapay zekâ hesaplamalar yaparak karar verirken, bu hesaplamalarını test datalarıyla kontrol etmektedir. Meydana gelen zarar, hatalı bir hesaplamadan ya da hatasız hesaplamaya rağmen yapay zekâ tercihlerinden (örneğin araç içindekileri korumak için dışardaki 3 kişiye zarar vermeyi tercih etmesi) kaynaklanabilir (Sarı, 2020:252). Dar ve genel yapay zekâ düzeyinde insanların yapay zekâ üzerindeki kontrol mekanizması söz konusuyken süper yapay zekâ düzeyinde yapay zekâ bizzat zarara sebebiyet verebilecektir (Sarı, 2020:253).

İlliyet bağının tespiti açısından, hâkimin teknik bilirkişiye başvurarak teknik detayın aydınlatılması yoluna gitmesi mümkündür. Ancak yine de aydınlatılamayan hususlar olacaktır, zira üreticisinin dahi sorunun kaynağını tespit edemediği veya öngöremediği hallerle karşılaşmak mümkündür.

İlliyet bağının kurulmasına ilişkin doktrinde savunulan bir görüş, ikili ayrım yapmak suretiyle programlama aşamasına dayanan, öğretilmiş algoritmalardan kaynaklı davranışların sebebiyet verdiği zararlarda illiyet bağının kurulacağı, robotun kendi otonomisiyle ortaya koyduğu davranışlarda illiyet bağının kesileceği yönündedir (Ercan, 2019:37).

Zarar ihtimali öngörülerek sistemin tercihleri ve öğrenme algoritmaları belirlenirken zarar riskinin engellenmesi mümkünse bu durumda illiyet bağı kurulacaktır.

B. Öngörülebilirlik Değerlendirmesi

Uygun illiyet bağı teorisinde hukuki açıdan önem taşıyan şartlar saptanırken, objektif ihtimal dahilindeki uygun ve tipik sonuçların gerçekleşmiş olması aranmaktadır (Eren, 1975:61; Kılıçoğlu, 2004:29). Yapay zekâ uygulamalarıyla donatılmış robotik sistemler açısından zararın objektif ihtimal dahilinde olma unsuru ancak objektif olarak öngörülebilir sonuçlar açısından, örneğin öğretilen algoritmalardaki eksiklik veya hata durumunda gerçekleşir. Bu durumda süper yapay zekâ düzeyi açısından arka plandaki kişi olarak akıllı fabrikayı ileten kişinin sorumluluğu oldukça sınırlı olacaktır. Zira kendisine öğretilen algoritmalardan bağımsız karar alacağı düşünülen süper yapay zekâ düzeyinde sonucun objektif olarak öngörülebilirliği kısıtlı olacaktır.

C. İlliyet Bağının İspatı

İlliyet bağının tespitindeki güçlükler illiyet bağının kurulduğunun ispatını da güçleştirmektedir. İlliyet bağının kurulduğuna ilişkin ispat yükü zarar görendedir. Bu kişinin çoğunlukla sisteme yabancı olan dışarıdan bir kişi olacağı düşünüldüğünde meydana gelen zararın hangi sebepten kaynaklandığını teknik anlamda tespit etmesi ve bunu kesin delillerle ispat etmesi oldukça güçtür. Bu durumda hakkaniyet gereği kesin deliller aranmadan emarelerle ispat etmesine imkân tanınmalıdır. Ancak basit bir ihtimal veya zayıf bir şüphe ispat açısından yeterli görülmemelidir (Eren, 1975:62).

Son olarak, işletenin davranışıyla zarar arasında illiyet bağının kurulamadığı durumlarda; örneğin süper yapay zekâ düzeyine geçilmesiyle robotik sistemin bağımsız karar aldığı ya da genel yapay zekâ düzeyinde zararın dışşal bir faktörden kaynaklandığı (işleten tarafından önlenemeyen çevresel faktör) bir durumda işletenin sorumlu tutulması mevcut düzenlemeler çerçevesinde mümkün olmayacaktır.

Sonuç

Şart teorisi çerçevesinde otonom davranışlar açısından illiyet bağının kurulması daha kolay görünse de her şart eşit önemde kabul edildiğinden sorumluluğun sınırlarını gereğinden fazla genişletecektir.

Uygun illiyet bağı teorisi çerçevesinde değerlendirme yapıldığında ise, objektif ihtimal dahilindeki sonuçlar aynı zamanda objektif olarak öngörülebilir olmayı gerektirir. Dar ve genel yapay zekâda halen insana bağımlı yapı dolayısıyla davranışlar öngörülebilirken; süper yapay zekâ düzeyinde otonomi seviyesinden kaynaklı bağımsız, öngörülebilirliği kısıtlı sonuçlar doğacaktır.

Otonom davranış neticesinde meydana gelen zararın yapay zekânın hangi aşamasından kaynaklandığının teknik olarak tespitindeki güçlükler illiyet bağının kurulmasını ve ispatlanması da zorlaştıracaktır. İspat açısından hakkaniyet gereği kolaylık sağlanmalı ve basit bir ihtimal veya zayıf bir şüphe boyutunda olmamakla birlikte zarar ile işletenin fiili arasında illiyet bağının kurulduğuna ilişkin emareler yeterli bulunmalıdır.

Son olarak, illiyet bağının kurulamamasından kaynaklı zarar görenin yapay zekânın arkasındaki kişilere başvuramadığı haller açısından zorunlu sigorta sistemi getirilmesi düşünülebilir.

KAYNAKÇA

Alkan, M.A. (2022) çevrimiçi, https://www.endustri40.com/karanlik-fabrikalar-ile-insansiz-uretim/ .

Atamer, Y.M. (1996). Haksız Fiillerden Doğan Sorumluluğun Sınırlandırılması, Özellikle Uygun Nedensellik Bağı ve Normun Koruma Amacı Kuramları. İstanbul: Beta.

Bak, B. (2018) Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi. Yıl 9. Sayı 35. ss.211-232.

Benli, E. ve Şenel, G. (2020) Yapay Zekâ ve Haksız Fiil Hukuku. ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi 2. No 2. ss.296-336.

Bozkurt Yüksel, A. E. ve Bak, B. (2018) Yapay Zekâ, Futurist Hukuk, İstanbul: Aristo.

Ercan, C. (2019) Robotların Fiillerinden Doğan Hukuki Sorumluluk Sözleşme Dışı Sorumluluk Hallerinde Çözüm Önerileri. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi. Yıl 11. Sayı 40. ss.19-51.

Eren, F. (1975) Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyet Bağı Teorisi. Ankara: Sevinç Matbaası.

Eren, F. (2019) Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara: Yetkin Yayıncılık.

Kılıçoğlu, M. (2004) Haksız Fiillerde İlliyet Bağı. Yargıtay Dergisi. Cilt 30. Sayı 1-2. ss.27-44.

Sarı, O. (2020) Yapay Zekânın Sebep Olduğu Zararlardan Doğan Sorumluluk. TBB Dergisi. Sayı 147. ss.251-312.

Tandoğan, H. (2010) Türk Mes'uliyet Hukuku, Akit Dışı ve Akdi Mes'uliyet. İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Yıldız, K. (2022) Haksız Fiil Hukukunda Nedensellik Bağının Belirlenmesi. SÜHFD. Cilt 30. Sayı 3. ss. 1115-1158.

YAPAY ZEKÂ ÜRÜNÜ SANAT ESERLERİNDE HUSUSİYET TARTIŞMASI

Yasemin Yalçın*

ÖZET

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) m. 1/B'de eser, sahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulü olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım uyarınca, Türk Hukukunda bir eserin FSEK kapsamında korunabilmesi için aranan şartlardan biri sahibinin hususiyetini taşımasıdır. Kavramın müphem oluşu ve kanunda da bir tanım getirilmemesi, eser sahibinin hususiyetinin ne şekilde gerçekleşeceği hususunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yapay zekanın üretim sürecinde bir araç olmaktan öte aktif bir role büründüğü sanat eserlerinde, eser sahibinin eser üzerindeki izi, hususiyetin var olup olmadığı, yaratıcılığın yapay zekadan mı insandan mı kaynaklandığı ve eser sahibinin kim olduğu gibi pek çok mesele ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalar ise temelde yapay zekaya kişilik tanınıp tanınamayacağı konusunda yoğunlaşmaktadır. Yapay zekanın hukuken bir kişi olarak kabul edilmemesi sebebiyle, ancak üretim sürecine gerçek kişi insanın dahil olduğu eserlerin korunması mümkündür. Özellikle tasarlama ve fikrin icrası aşamalarında aktif rol oynayan kullanıcı ile eser arasında hususiyet bağını kurmak mümkün olduğundan yapay zekâ ile üretilen eserlerin de hukuken korunması mümkün bulunmaktadır. Bununla birlikte yapay zekânın programcısı ve yatırımcısının ise eser üzerinde hak sahipliği mümkün bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Eser, Fikri Mülkiyet, Hususiyet.

DISCUSSION ON ORIGINALITY IN THE WORKS OF ART PRODUCED BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

In the art. 1/B of Intellectual and Artworks Law (FSEK) numbered 5846, a work is defined as any intellectual and artistic product that has the characteristics of its author and is counted as works of science and literature, music, fine arts or cinema. According to this definition, one of the conditions sought for a work to be protected within the scope of FSEK in Turkish Law is that it has the characteristics of its owner. The ambiguity of the concept and the lack of a

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi

definition in the law have led to the emergence of different views on how the characteristic of its author will be realized. In the works of art, where artificial intelligence plays an active role rather than being a tool in the production process, many issues have emerged such as the trace of the author on the work, whether there is an originality, whether creativity originates from artificial intelligence or human beings, and who the owner of the work is. These discussions mainly focus on whether artificial intelligence can be recognized as a legal person. Due to the fact that artificial intelligence is not legally accepted as a person, it is possible to protect only the works in which a real person is involved in the production process. Since it is possible to establish a speciality bond between the user, who plays an active role in the design and execution of the idea, and the work, it is possible to legally protect the works produced with artificial intelligence. However, the programmer and investor of artificial intelligence cannot be seen as having rights on the work.
Keywords: Artifical Intelligence, Artwork, Intellectual Property, Speciality.

Giriş

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) m. 1/B'de eser, sahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulü olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım uyarınca, Türk Hukukunda bir fikir ve sanat ürününün FSEK kapsamında eser kabul edilebilmesi için ortada bir fikir veya sanat ürününün bulunması, bu ürünün bir şekle bürünmüş olması, diğer bir ifadeyle salt tasavvur aşamasında kalmaması, fikir ve sanat ürününün sahibinin hususiyetini yansıtması ve FSEK'te öngörülen eser türlerinden birine dahil olması gerekmektedir (Bozbel, 2012:32). Eser sayılmak için aranan şartlardan biri olan sahibinin hususiyetini taşıma ifadesine Kanun'da bir açıklık getirilmemiştir. Öğretide hususiyet kavramına "herkes tarafından meydana getirilememe", "başka eserlere kıyasla bağımsız olma", "eser sahibinin kendi yaratıcı ruhunun mahsulü olma", "eser sahibinin kişiliğinin yansıtılması", "herkes tarafından ortaya çıkarılması mümkün olmayan, basit zanaatın ötesinde bir gayret ve fikri çabayı gerektiren"şeklinde farklı tanımlar getirilmektedir. Kavramın müphem oluşu ve Kanun'da da bir tanım getirilmemesi, eser sahibinin hususiyetinin ne şekilde gerçekleşeceği hususunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Hirsch, 1948:131; Tekinalp, 2012:99; Genç Arıdemir, 2003:16). Mukayeseli hukukta eserin hukuken korunması için bir şart olarak aranan ve FSEK'te hususiyet olarak ifade edilen kavrama karşılık olarak kullanılan 'orijinallik' şartına yönelik getirilen tanımlar ile uluslararası ve Türk yargı kararlarında yapılan değerlendirmeler de eklenince hususiyet meselesi üzerinde bir fikir birliği bulunmadığını söylemek mümkündür.

Yapay zekâ, insan zekasını model alan, bir makineye insan gibi akıl yürütme, anlam çıkartma, genelleme yapma ve geçmiş deneyimlerle öğrendirme yetilerini kazandırma tekniği olarak ifade edilmektedir (WIPO, s. 3-4, N. 11). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte Avrupa Topluluğu ve Amerikan Hukuklarında eser sahibinin eseri üzerindeki kişisel izinin varlığının eskisi gibi kuvvetli bir şekilde aranması anlayışından vazgeçilmeye başlanmıştır. Bu anlayış değişikliğinde yapay zekâ teknolojisinde son yıllarda yaşanan gelişmelerin etkisi büyüktür. Yapay zekâ resimden müziğe, edebi eserlerden sinemada kullanılan tekniklere dek sanatın pek çok alanında kullanılmaktadır. Kullanıldığı ilk yıllarda, sadece insanlar tarafından girilen komutları yerine getirerek sınırlı olarak üretim sürecine dahil edilen yapay zekâ, günümüzde istenilen bir eseri kendi başına tasarlayıp yaratma yetkinliğine kavuşmuştur. Örneğin The Next Rembrandt, Dall-E 2 ve Midjourney gibi yapay zekaların kendisine verilen son derece sınırlı komutlarla ürettikleri resimler, insan hayal gücünün sınırlarını aşacak betimlemeler içermektedir.

Yapay zekânın üretim sürecinde basit bir araç olmaktan öte aktif bir role büründüğü sanat eserlerinde, eser sahibinin eser üzerindeki izi, hususiyetin var olup olmadığı, yaratıcılığın yapay zekadan mı insandan mı kaynaklandığı ve eser sahibinin kim olduğu gibi pek çok mesele ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalar ise temelde yapay zekaya kişilik tanınıp tanınamayacağı konusunda yoğunlaşmaktadır.

I. Yapay Zekâ ile Üretilen Eserlerde Hak Sahipliği

Eser sahibi, FSEK m. 8'de eseri meydana getiren olarak tanımlanmaktadır. Hükümden de anlaşılacağı üzere eser sahipliği sıfatı, eserin meydana getirilmesiyle kendiliğinden doğar. Bu yüzden herhangi bir hukuki işlemin yapılmasına gerek bulunmamaktadır Yavuz/Alıca/Merdivan, 2013:19). Eseri meydana getiren kişinin eserin sahibi olduğu yönünde bir karine mevcuttur (Tekinalp, 2012:143). Kısaca eserin meydana getirilmesi hukuki açıdan maddi bir fiil teşkil etmektedir.

FSEK m. 8'de her ne kadar eser sahibi, "eseri meydana getiren olarak"tanımlanarak kişiliğe vurgu yapılmamakta ise de FSEK m. 1 B/b'de eser sahibinin, "eseri meydana getiren kişi"olduğu açıkça düzenlenmektedir. Hükümde kişi ifadesi kullanıldığı için hukukumuzda yalnızca kişi olarak kabul edilenlerin eser sahibi olabilmesi mümkündür. Bu nedenle yapay zekâyı hukuken eser sahibi kabul etmemiz mümkün değildir (Kaynak Balta, 2021:118). Bern Sözleşmesi'nin 2/6. maddesinde de korumadan eser sahibi ve haleflerinin yararlanacağının düzenlenmesi göz önünde bulundurulduğunda ve Sözleşme diğer maddeleriyle birlikte ele alındığında uluslararası hukukta da yalnız insana eser sahipliği tanındığı anlaşılmaktadır. Bu

nedenle yapay zekânın eser sahibi olarak kabul edilip edilemeyeceğinin tespiti için hukuki statüsü üzerinde durulması gerekmektedir. Yapay zekânın hukuki statüsüne ilişkin öğretide pek çok görüş ileri sürülmekle bu tartışmalar de lege feranda hukuka ilişkin tartışmalar olup de lege lata hukuk açısından yapay zekayı hukuken kişiliik tanımak mümkün değildir.

Bununla birlikte yapay zekânın üretim sürecine dahil olması gerekçesiyle üretilen eserlerin FSEK kapsamında korunmayacağını söylemek hukuka uygun bir yaklaşım değildir. Anayasa m. 64'te; devletin sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı koruyacağı düzenlenmektedir. Öğretide bir görüş de bu hükümden yola çıkarak sanatsal faaliyetlerin korunmasının devletin anayasal yükümlülüğü olduğunu ifade ederek yapay zekâ üretimi eserlerin de FSEK kapsamında korunmasının şart olduğunu belirtmektedir (Kaynak Balta, 2021:115). Kanaatimizce de devlete yüklenen bu yükümlülüğün kapsamı yalnız sanatçıyı değil sanat faaliyetlerini de içine alacak şekilde çizildiğinden, her ne kadar FSEK'te eser sahibi olarak gerçek kişi kabul edilmiş olsa dahi, üretim sürecine yapay zekanın dahil edilmesi ortaya çıkan sanat faaliyetinin gerçek kişiye atfedilmesine engel değildir.

Yapay zekâyı eser sahibi olarak kabul edemediğimiz durumda yapay zekâ ile üretilen eserin sahibinin, yapay zekâyı kullanan mı yoksa yapay zekâyı programlayan yapay zekânın üreticisi mi olacağı sorusu gündeme gelmektedir. Bir görüş yapay zekâ kim tarafından kullanılırsa kullanılsın üretilen şey yapay zekâya girilen verilerle şekillendiğinden eser sahibinin de programcı olması gerektiğini belirtmektedir (Rosen, 1984:804). Yapay zekâyı kullanıcılar tarafından eser yaratmada kullanılan bir araç olarak gören diğer bir görüş ise eser sahipliğini kullanıcıya tanımaktadır (Guadamuz, 2017:174). Bu durumda verilecek cevap hususiyet bağının eser ile kullanıcı arasında mı yoksa eser ile programcı arasında mı kurulacağını da belirleyeceğinden, yapay zekâ ile üretilen eser üzerinde hususiyetin nasıl tespit edileceği önem taşımaktadır.

A. Eser Sahibinin Hususiyetinin Tespiti

Bir görüş hususiyeti, eserin yaratıcısının özelliğini taşıma olarak ifade etmekte iken (Öztan, 2008:92), diğer bir görüş eserin sahibine atfedilmesini sağlayan bağımsız faaliyet olarak ifade etmektedir (Arslanlı, 1954:6) Hususiyeti, herkes tarafından meydana getirilmesi mümkün olmamak şeklinde tanımlayan da bulunmaktadır (Hirsch, 1948:131). Eseri, eser sahibinin kendi yaratıcı ruhunun mahsulü olarak ele alan, hususiyeti yaratıcılıkla bağdaştıranlar ise eser sahibinin bireyselliği ve özeliklerinin yanı sıra yaratıcı insan ruhunu da aramaktadır (Suluk/Orhan, 2005:143).

Eserde yaratıcılık gücünün yansıtılabilmesi, eserin bağımsız bir fikri çalışma olmasına bağlıdır (Erel, 2009:53). Ancak bu yaratıcılık mutlak değildir (Yılmaztekin, 2021:166). Her eser bir kültür sistemi içerisinde oluştuğundan diğer sanat eserlerinden etkilenilmesi mümkündür. Bu nedenle eserin özgünlüğü, esere temel olan düşüncelerin yeni olması gerektiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Eserin yaratıcısının kişisel özelliklerini yansıtması yeterli kabul edilmelidir (Bozbel, 2012:36). Herkes tarafından düşünülmesi, yapılması ve oluşturulması mümkün olmayan, yalnızca eserin sahibinin kişilik özellikleriyle ortaya konabilen bir eserin hususiyet şartını sağladığını söylemek mümkündür (Kaynak Balta, 2021:38).

ABAD (Avrupa Birliği Adalet Divanı) ise kararlarında, bir ürünün eser olarak kabul edilmesi için orijinalliğin varlığını bir şart olarak aramaktadır. ABAD orijinalliğin tespitine ilişkin standartları Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening davasında biçimlendirmiştir. Kararda ifade edildiği üzere bir ürünün eser olarak kabul edilebilmesi için edebiyat, ilim ve sanat alanında bir ürün meydana getirilmesi, meydana getirilen fikri ürünün orijinal olması, fikri ürünün insanın fikri çabası sonucu meydana getirilmesi ve kalıcı bir şekilde olmasa da yeterli kesinlikle ayırt edilebilir olması gerekmektedir. Aranan şartlar hukukumuzda aranan şartlarla benzerlik taşımaktadır. ABAD, Eva-Maria Painer v. Standard Verlags GmbH and Others davasında ise eser sahibinin kendi fikri yaratımını içerecek şekilde eserin orijinal olması gerektiğini ifade ederek eser sahibinin kişiliğini esere yansıtması gerektiğini belirtmektedir. ABAD'ın orijinallik olarak aradığı şartın hukukumuzda hususiyet kavramı ile büyük ölçüde örtüştüğünü söylemek mümkündür.

B. Yapay Zekâ ile Üretilen Eserlerde Hususiyetin Tespiti

Hukuken bir kişiliği bulunmaması sebebiyle yapay zekânın eser sahibi kabul edilmesinin mümkün olmadığı günümüz hukuk düzeninde ortaya çıkan diğer bir mesele ise yapay zekâ ile üretilen eserlerde hususiyetin nasıl tespit edileceği ve hususiyet bağının eser ile kim arasında kurulacağıdır. Bu durumda yapay zekâ teknolojisinde kullanılan farklı sistemler üzerinden bir ayrım yapılması gerekmektedir. WIPO (World Intellectual Property Organization-Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü) tarafından yayımlanan Fikri Mülkiyet Politikası ve Yapay Zekâ Hakkında Gözden Geçirilmiş Rapor'da yapay zekâ ve yapay zekâ ile ilişkili kavramlara getirilen tanımlamalar bu noktada yol göstericidir. Raporda "yapay zekâ", insan zekâsı gerektiren görevleri sınırlı veya hiç insan müdahalesi olmadan gerçekleştirebilen makineler ve sistemler geliştirmeyi amaçlayan bir bilgisayar bilimi olarak tanımlanmaktadır. Rapora göre "yapay zekâ tarafından oluşturulan"ve "yapay zekâ tarafından otonom olarak oluşturulan"kavramları

ise birbirinin yerine kullanılan ve insan müdahalesi olmadan yapay zekâ tarafından bir ürünün oluşturulmasına atıfta bulunan kavramlardır. Bu tür yapay zekâ, beklenmeyen bilgi veya olaylara yanıt vermek için çalışma sırasında davranışını değiştirebildiği için insan müdahalesi ve/veya yönlendirmesi ile üretilen "yapay zekâ destekli"ürünlerden ayırt edilmelidir. "Ürün"ise buluşlar, eserler, tasarımlar ve ticari markalar anlamına gelmektedir.

Rapordaki tanımlamalar dikkate alındığında, yapay zekânın üretim sürecine dahil olduğu hallerde iki tür üretim süreci karşımıza çıkmaktadır. Zayıf yapay zekâ olarak da adlandırılan otomatik sistemlerde, yapay zekâ programlanması sonucu zeki davranış sergilemektedir. Dolayısıyla bu tür yapay zekânın kendiliğinden bir irade ortaya koyması söz konusu değildir. Bu tür bir yapay zekâ kullanılarak bir ürün oluşturulabilmesi için yapay zekâya mutlaka bir komut girilmesi gerekmektedir. Bu nedenle raporda, bu tür bir süreçten geçerek üretilen ürün, yapay zekâ destekli ürün olarak ifade edilmiştir. Güçlü yapay zekâ olarak adlandırılan otonom sistemlerde ise yapay zekâ kendiliğinden karar alabilmektedir. Bu tür bir yapay zekânın veri işlemesi için ise herhangi bir komuta ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenle raporda, bu tür bir süreçten geçerek üretilen ürün ise yapay zekâ tarafından otonom olarak oluşturulan ürün olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte tam otonom çalışmamakla birlikte insan etkisiyle süreç başlatıldıktan sonra yapay zekânın zeki davranış sergileyerek süreci kendisinin şekillendirmesi de mümkündür.

Günümüz teknolojisinde komuta hiç ihtiyaç duymaksızın tamamen kendi iradesi doğrultusunda çalışabilen bir yapay zekâ henüz yaratılmadığı için üretim sürecinin salt yapay zekâ tarafından alınan kararlar doğrultusunda yürütüldüğü bir süreç şu an için mümkün bulunmamaktadır. Dolayısıyla bir düğmeye basmak kadar sınırlı dahi olsa, yapay zekânın çalışabilmesi için bir komuta ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenle yapay zekâ destekli üretilen eserlerde, hususiyet bağını veri girerek müdahalede bulunan insan ile eser arasında aramak mümkündür. Ancak hiç kuşkusuz ilerleyen yıllarda teknolojik gelişmeler imkân verdiği takdirde, yapay zekâ tarafından tamamen otonom olarak oluşturulan eserlerde bu bağın nasıl kurulacağı pek tabii çözülmesi gereken bir mesele olacaktır.

Bu noktada yapay zekâ ile üretilen eserlerde hususiyet bağının eser ile kim arasında kurulacağının tespiti, özetle eser sahibinin kim olduğunun tespiti önem taşımaktadır. Hukuken yapay zekâyı eser sahibi olarak kabul edemediğimize göre eser sahibi olarak tartışabileceğimiz kişiler yapay zekâyı geliştiren programcı, yapay zekanın sahibi ve yapay zekayı kullanan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapay zekâyı geliştiren mi mülkiyetini haiz olan mı eser sahibi olmalı tartışmasında, sadece mülkiyete sahip olan kişinin "bir şeye malik olan kimse, o şeyin bütünleyici parçalarına da malik olur (TMK m. 684)"ilkesi gereği

eser sahibi sayılması gerektiği görüşü, yapay zekâyı geliştiren programcının katkısı göz ardı edildiği için kapitalist düzen içerisinde eleştirilmekte ve elektronik kişilik teorisinin kabul edilerek uygulanması halinde problemin çözüme kavuşturulacağı savunulmaktadır (Kaynak Balta, 2021:119). Bu görüşe göre; yapay zekânın meydana getirdiği ürünü tespit eden kişiler olarak programcı, yapay zekâ sahibi veya kullanıcı eser sahibi sayılmasalar da komşu haklara sahip olabilecek ve üçüncü kişiler tarafından haksız kullanılmasının önüne geçebilecekleri de savunulmaktadır (Kaynak Balta, 2021:115). Komşu haklar, FSEK m. 80'de düzenlenmekte olup hükme göre; eser sahibinin haklarına komşu haklar, eser sahibinin manevi ve mali haklarına zarar vermemek kaydıyla ve eser sahibinin izniyle bir eseri özgün bir biçimde yorumlayan, tanıtan, anlatan, söyleyen, çalan ve çeşitli biçimlerde icra eden sanatçıların, bir icra ürünü olan veya sair sesleri ilk defa tespit eden fonogram yapımcıları ile radyo-televizyon kuruluşlarının Kanun'da belirtilen komşu hakları olarak tanımlanmaktadır. Öğretide, hükme yapay zekâ ile üretilen eserlerde eser sahipliğine ilişkin yeni bir fıkra eklenmesi yönünde de lege feranda hukuk önerisinde bulunulmaktadır (Yılmaztekin, 2021:280). Ancak de lege lata hukuk açısından değerlendirme yaptığımızda, hukuk sistemi yapay zekanın eser sahipliğini tanımadığından, asıl eser sahibi tespit edilmeden komşu hak sahipliğinin tanınmasının mümkün olmaması sebebiyle şu an için programcı ve kullanıcıyı komşu hak sahibi olarak kabul etmek olanaklı bulunmamaktadır.

Bu tür insan ve yapay zekâ tarafından ortak üretilen ürünlerin eser olup olmadığını belirlemek için ABAD kararlarında eserin korunması için aranan şartlardan yola çıkılarak dört aşamalı bir test geliştirilmiştir (Hugenholtz/Quintais/Gervais, s. 2020:78=. Öncelikle eserin Kanun'da sayılan ilim, edebiyat ve sanat alanlarından birine dahil olması gerekmektedir. Yapay zekâ tarafından bu tür bir eser oluşturulması pek tabii mümkün olduğundan bu şart sağlanmaktadır. İkinci olarak eserin, insanın fikri çabasının ürünü olması gerektiği aranmaktadır. Günümüz teknolojisinde yapay zekânın tamamen kendi iradesiyle harekete geçerek eser üretmesi mümkün olmadığından, insanın sürece etkisi son derece sınırlı dahi olsa, insan olmadan ortaya bir eser konulamayacağından bu şartın da sağlanmakta olduğu kabul edilmektedir. Keza insanın üretim sürecini başlatıp başlatmama noktasında almış olduğu tavır da fikri bir çabanın sonucu gerçekleşmektedir. Üçüncü olarak aranan şart ise hukukumuzda hususiyete paralel bir kavram olan orijinalliktir. ABAD, Eva-Maria Painer v. Standard Verlags GmbH and Others davasında orijinalliğin bulunup bulunmadığını irdelerken değindiği üzere, tasarlanma, fikrin icrası ve düzeltme aşamalarından birinde insanın aktif olarak yer alması orijinallik kıstasının sağlanması açısından yeterli görülmektedir. Üretim süreci, insan tarafından tasarlama ile başlatıldığından bu şartın da sağlandığı kabul

edilmektedir. Bununla birlikte yapay zekâyla oluşturulan eserler kullanıcının denetiminden geçmekte, gerekli revizyonlarla son hali verilmekte ve eser olarak izleyiciyle paylaşıp paylaşılmayacağına son aşamada yine insan tarafından karar verildiğinden, insanın düzeltme aşamasında da sürece dahil olması söz konusudur. Dördüncü ve son şart olarak eserin algılanabilir olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle eserin diğer insanlar tarafından ayırt edilebilir bir şekle bürünmüş olması gerekmektedir. Yapay zekâ ortaya somut bir çıktı sunduğundan ya da sunmuş olduğu sonuç gözle görülebilir, ayırt edilebilir bir nitelikte olduğundan bu şartın da sağlandığını söylemek mümkündür. Bu görüş, bu dört şartın varlığı halinde kullanıcının yapay zekâ ile ürettiği eser üzerinde hak sahibi olduğunu kabul etmek gerektiğini savunmaktadır. Bizim de katılmakta olduğumuz bu görüş benimsendiği takdirde, tartışmaya sebep olan, kullanıcının öngöremediği bir çalışmanın ortaya konduğu hallerde ve yapay zekânın esere olan katkı oranının daha fazla olduğu durumlarda da eser üretim sürecini başlatarak bu yaratıcılığa sebep olan insanın tasarısı olduğundan eserin insana atfedilmesi mümkün olmaktır.

Kanaatimizce kullanıcı ve programcıyı birlikte eser sahibi olarak kabul etmek de mümkün bulunmamaktadır. Eser sahiplerinin birden fazla oluşunu düzenleyen FSEK m. 9/1'de birden fazla kimselerin birlikte vücuda getirdikleri eserin kısımlara ayrılması mümkünse, bunlardan her birinin vücuda getirdiği kısmın sahibi sayılacağı; eser sahipleri arasındaki birliği düzenleyen FSEK m. 10/1'de ise birden fazla kimsenin iştirakiyle vücuda getirilen eser ayrılmaz bir bütün teşkil ediyorsa, eserin sahibi, onu vücuda getirenlerin birliği sayılacağı düzenlenmekte olup devam eden hükümde bu birliğe adi şirket hakkındaki hükümlerin uygulanacağı öngörülmektedir. Eser sahiplerinin birden fazla olması durumunda eseri birlikte vücuda getiren her bir eser sahibi ile eser arasında hususiyet bağı aranmakta olup belirttiğimiz sebepten ötürü programcı ile eser arasında hususiyet bağının kurulamaması sebebiyle programcının birlikte eser sahibi olarak kabul edilmesi de mümkün bulunmamaktadır.

Sonuç

Türk Hukukunda bir fikir ve sanat ürününün FSEK kapsamında eser kabul edilebilmesi için ortada bir fikir veya sanat ürününün bulunması, bu ürünün bir şekle bürünmüş olması, diğer bir ifadeyle salt tasavvur aşamasında kalmaması, fikir ve sanat ürününün sahibinin hususiyetini yansıtması ve FSEK'te öngörülen eser türlerinden birine dahil olması gerekmektedir. Kavramın müphem oluşu ve Kanun'da da bir tanım getirilmemesi, eser sahibinin hususiyetinin ne şekilde gerçekleşeceği hususunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yapay zekânın üretim sürecinde basit bir araç olmaktan öte aktif bir

role büründüğü sanat eserlerinde, eser sahibinin eser üzerindeki izi, hususiyetin var olup olmadığı, yaratıcılığın yapay zekadan mı insandan mı kaynaklandığı ve eser sahibinin kim olduğu gibi pek çok mesele ortaya çıkmıştır. Hukuken yapay zekâyı kişi olarak kabul etmek mümkün bulunmadığından, yapay zekânın üretilen eser üzerinde hak sahibi olması da mümkün değildir. Bu nedenle bir yapay zekâ ürünü eser, ancak üretim sürecine insanın dahil olduğu hallerde eser olarak korunabilir. Yapay zekâyı eser sahibi olarak kabul edemediğimiz durumda yapay zekâ ile üretilen eserlerde hususiyetin nasıl tespit edileceği ve hususiyet bağının eser ile kim arasında kurulacağı tartışması gündeme gelmektedir. Günümüz teknolojisinde komuta hiç ihtiyaç duymaksızın tamamen kendi iradesi doğrultusunda çalışabilen bir yapay zekâ henüz yaratılmadığı için yapay zekâ destekli üretilen eserlerde, hususiyet bağını veri girerek müdahalede bulunan insan ile eser arasında aramak gerekmektedir. Hususiyetin tespiti için insan ve yapay zekâ tarafından ortak üretilen ürünlerin eser olup olmadığını belirlemek için ABAD kararlarından yola çıkılarak oluşturulmuş dört aşamalı testten yararlanmak mümkündür. Söz konusu testin aşamalarından birini oluşturan, hukukumuzda hususiyete paralel bir kavram olan orijinallik aşamasında, eserin üretim süreci tasarlanma, fikrin icrası ve düzeltme aşamaları olarak ayrı ayrı ele alınmakta ve bu üç aşamadan birinde insanın aktif olarak yer alması orijinallik şartının sağlanması açısından yeterli bulunmaktadır. Üretim süreci, insan tarafından tasarlama ile başlatıldığından ve yapay zekâyla oluşturulan eserler kullanıcının denetiminden geçmekte, gerekli revizyonlarla son hali verilmekte ve eser olarak izleyiciyle paylaşıp paylaşılmayacağına son aşamada yine insan tarafından karar verildiğinden, insanın düzeltme aşamasında da sürece dahil olması söz konusudur. Bu nedenle hususiyet bağını kullanıcı ile eser arasında kurmak mümkündür. Yapay zekânın programcısının ve yatırımcısının eser üzerinde hususiyetinin varlığı söz konusu olmadığından, programcı ve yatırımcının eser sahibi sayılması mümkün bulunmadığı gibi, mevcut düzenlemede komşu hak sahibi veya birlikte hak sahibi sayılmaları da mümkün değildir.

KAYNAKÇA

Arslanlı, H. F. (1954). Fikri Hukuk Dersleri II, Fikir ve Sanat Eserleri. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.

Bozbel, S. (2012). Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku. İstanbul: On İki Levha Yayınları.

European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics, Erişim Tarihi: 10.09.2022, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html.

Genç Arıdemir, A. (2003). Türk Hukukunda Eser Sahibinin Çoğaltma ve Yayma Hakları. İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Guadamuz, A. (2017). "Artificial Intelligence and Copyright". WIPO Magazine. 5/2017.

Hirsch, E. E. (1948). Fikri ve Sınai Haklar. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Kaynak Balta, B. (2021). Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Kapsamında Eser Kavramı ve Yapay Zekâ Ürünleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Öztan, F. (2008). Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku. Ankara: Turhan Kitabevi.

Rosen, D. (1984). "A Common Law fort he Ages of Intellectual Property", University of Miami Law Review, 38(5), ss. 769-828.

Suluk, C./Orhan, A. (2005). Uygulamalı Fikri Mülkiyet Hukuku. İstanbul: Arıkan Matbaası.

Tekinalp, Ü. (2012). Fikri Mülkiyet Hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yavuz, L./Alıca, T./Merdivan, F. (2013) Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Yorumu, C. I. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaztekin, H. K. (2021). Yapay Zekanın Eser Sahipliği. Ankara: Adalet Yayınevi.

WIPO: "Revised Issues Paper on Intellectual Property Policy and Artificial Intelligence", Yayım Tarihi: 29.05.2020, Erişim Tarihi: 13.09.2022, https://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=499504.

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI KAPSAMINDA BATININ UYGULADIĞI ENERJİ POLİTİKASI VE AMBARGOLAR

Elvin Abdurahmanlı*

ÖZET

Araştırma kapsamında Rusya-Ukrayna savaşı çerçevesinde Batı devletlerinin Rusya Federasyonu'na karşı uyguladığı ambargolar ve enerji politikası ele alınarak incelenmiştir. Makalenin girişinde Rusya-Ukrayna savaşı ile ilgili tarihsel açıdan ele alınılmış ve olayın tarihsel boyutu resmi kaynakların açıklamaları ile ortaya koyulmuştur. Makalenin ikinci başlığı olan ''AB'de Ukraynalı Göçmen Sorunu ve Rusya'nın AB'nin Demografik Nüfus Değişim Planı'' başlığı altında AB'nin yüzleştiği yeni göç dalgası ele alınırken Rusya'nın AB'deki geleceğe yönelik nüfus değişi planı ile ilgili detaylı bilgi verilmiştir. AB'nin Enerji Politikası ve Rusya'ya Karşı Koyulan Ambargolar başlığı altında AB, Batı devletleri ve uluslararası kuruluşlar tarafında Rusya Federasyonu'na karşı koyulan ambargolar ve sonuçları ele alınırken diğer taraftan AB için bu ambargoların ne gibi olumsuz etkileri olduğu ile ilgili araştırma yapılmıştır. Araştırmada kalitatif yöntem ve teknikler kullanılmış ve açık kaynaklar olan gazete manşetleri, resmi kurum ve tarafların açıklamaları, dönem içerisinde yazılan tez, makale incelenerek derlenmiştir. Rusya ve ABD yıllardır süren yayılmacılık politikalarını Ukrayna savaşında ortaya kaymaya çalışmaktadır. Günümüzde gelinen nokta AB ve Batı devletleri Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden taviz vermesi yönündeki açıklamaları ile enerji hususunda Rusya'ya halen bağımlı olduklarını göstermiş oldu.

Anahtar Kavramlar: Enerji Politikası, Ambargo, Demografik değişim planı, Mülteci sorunu

ENERGY POLICY AND EMBARGOS IMPLEMENTED BY THE WEST IN THE SCOPE OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR

ABSTRACT

Within the scope of the research, the embargoes and energy policy of the Western states against the Russian Federation within the framework of the Russia-Ukraine war were examined. In the introduction of the article, the historical aspect of the Russia-Ukraine war is discussed and the historical dimension of the event is revealed with the explanations of

* Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Politik Ekonomi Doktora Öğrencisi: ORCİD-0000-0002-0629-8317. Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat Uzmanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Diaspora Bakanlığı Karabakh is Azerbaijan Milli Platformunun Türkiye Cumhuriyeti Koordinatörü, İstanbul, abdurahmanlielvin@gmail.com.

official sources. Under the title of “Ukrainian Immigrant Problem in the EU and Russia’s Demographic Population Change Plan”, the second title of the article, the new migration wave faced by the EU is discussed, and detailed information about Russia’s future population exchange plan in the EU. information has been given. Under the title of EU’s Energy Policy and Embargoes Against Russia, the embargoes against the Russian Federation by the EU, Western states and international organizations and their results are discussed, while on the other hand, a research has been made about the negative effects of these embargoes for the EU. Qualitative methods and techniques were used in the research and open source newspaper headlines, statements of official institutions and parties, thesis and article written during the period were compiled by examining. Russia and the USA have been trying to shift their expansionist policies, which have been going on for years, to the middle of the Ukraine war. The point reached today has shown that they are still dependent on Russia in terms of energy, with the statements of the EU and Western states that Ukraine should compromise on its territorial integrity.

Keywords: Energy Policy, Embargo, Demographic Change Plan, Refugee Problem

Giriş

Soğuk savaş sonrası vekalet savaşları başlamasıyla Rusya Federasyonu ve ABD birbirleri ile hiçbir zaman karşı karşıya gelmemiştir. Bu iki kutup her zaman 3. devletler veya örgütler üzerinden ‘‘Proxy war’’ dediğimiz vekalet savaşları üzerinden birbirleri ile savaşı idare etmişlerdir. Bunu aslında ABD’nin 2001 yılında Afganistan, 2002 de Irak gibi ülkelerde husumete uğramasıyla Rusya Federasyonu’nun Suriye sınırlarında askeri Üs kurması şeklinde savaşlara dikkat edildiği zaman ABD ve Rusya ordusu askerleri her zaman orta doğuda günümüzde de gerek yan yana gerekse de karşı karşıya olmuşlarıdır. Fakat bu iki kutup hiçbir zaman birbirleri ile savaşa girmemişlerdir. Rusya’nın 2014 yılında Ukrayna’ya müdahalesi sonucunda ve ardından Kırımı ilhakı zamanı dahi demokrasinin beşiği, merkezi olarak kendilerini ifade eden AB devletleri ve ABD bu ilhak karşısında sessiz kalmayı tercih ettiği görülmektedir. ABD Avrupa’da AB devletleri vasıtasıyla Rusya Federasyonu’nun gerek ekonomik gerekse de askeri alanda ilerlemesini engellenmek için çeşitli destekler vermektedir. Kırımın ilhakı olayı uluslararası hukukta bir devletin sınırlarına saldırı nitelikli bir olay olduğu halde gerek AB gerekse de BM bu sorun karşısında sessiz kalmayı tercih etti. O dönem içersin de Kırım bölgesinin ilhakı esnasında o dönemde de tepkisini ortaya koyan nadir ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Belirtilmesi gereken diğer husus ise Kırım Türkiye için ayrı bir önemli bölge niteliğindedir.

Kırım ilhakından kısa zaman önce Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin Rusya televizyon kanallarına verdiği röportajlarında birinde Ukrayna'nın Rusya'nın toprağı olduğunu SCCB zamanı Ukrayna'ya verildiğini o bölgede yaşayan Rus vatandaşların can güvenliğinin tehdit altında olduğunu ifade etmiştir. 2014 yılından beri süren ve 2022 yılının 24 Şubat sabahı tüm dünya uluslararası bir kaosla uyandı. Nitekim bu uluslararası kaos Ukrayna-Rusya savaşının başlaması olmuştur. AB ve ABD Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı veya askeri müdahalesi karşısında gördüğümüz kadarıyla tüm dünya sessiz kalmaya devam ediyor. ABD TV muhabirlerinin ABD başkanı Joe Bidene sordukları soruya Biden gündem yaratacak cevapsızlığı ile Ukrayna-Rusya savaşında tarafsızlıklarını belirtmiş oldular. Sorunun içeriği ise aşağıdaki şekilde olmuştur.

Rusya-Ukrayna savaşında tarafların müzakere süreci için masaya oturması için sizce "Ukrayna, barış için Rusya'ya toprak vermeli mi? Veya taviz göstermeli mi?" ABD başkanı Joe Biden bu soru karşısında olumlu veya olumsuz bir yönde cevap vermemesi dünya basınında tepki çeken bir olay oldu. Diğer taraftan ise Rusya-Ukrayna arasındaki bu savaşın çözümüne yönelik adım AB üyesi devletlerin başkanlarından da aynı bir açıklamaların ardı ardına gelmesi kontrollü bir adım atılması bir nevi satranç tahtasındaki oyunu ifade etmektedir. Burada bir piyonu kurban vererek bir nevi NATO politikalarına zarar vermemek düşünülmektedir. AB üyesi devlet olan Fransa başkanı Emanuel Macron'un Ukrayna-Rusya krizi ile ilgili verdiği açıklamada Ukraynalı mevkidaşı Volodimir Zelenski'ye "Ukrayna barış için toprak versin"çağrısında bulunması ile Fransa başkanının bu ifadeleri uluslararası kamuoyunda büyük tepki çekti.

I. AB'de Ukraynalı Göçmen Sorunu ve Rusya'nın AB'nin Demografik Nüfus Değişim Planı

Birleşmiş Milletler 2022 Nisan ayı itibariyle açıkladığı brifingde Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesi ile savaşın çıkması sonucunda 12 milyon insandan fazla insanın kendi yaşadığı şehirden edildiği ve 12 milyonun sadece 5 milyonu komşu ülkelere mülteci olarak iltica etmesine neden olduğu ifade edilmiştir. Uluslararası Göç Örgütünün Genel Direktörü olan Antonio Vitorino, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi brifingi esnasında Ukrayna savaşı esnasında 12 milyonun üzerinde insanın savaşın oluşturduğu ağır sebeplerden dolayı kendi şehirlerini terk etmek zorunda kaldıklarını ve Rusya'nın Ukrayna'ya karşı bombalı ve silahlı saldırılarının her geçen gün artmasıyla yetişkinlerin ve çocukların psikolojik sorunlarının artacağını ifade etmiştir. Vitorino, ilaveten de savaş bölgesinde kadınların ve çocukların savaş esnasında insan kaçakçılığı, istismar ve cinsel şiddete karşı korunması için

BM'nin acil şekilde önemli derecede atımlar atılması gerektiğini ifade etmiştir. Uluslararası Göç Örgütünün Genel Direktörü Savaş esnasında çocukların yarısından fazlasının kendi yerlerinden edildiği ve çocuklara ev sahipliği yapan ülkelerde ise, refakatiz çocukların belirlenmesi gerekliliğini ve bu çocukların aile bireyleri veya akrabaları ile iletişime geçerek acil şekilde bir araya getirilmesine çocukların psikolojik sağlığı açısından BM'nin yardım etmesi gerektiğini belirtti. Birleşmiş Milletlerin Mülteciler Yüksek Komiserliği yetkililerinden olan Kelly Clements savaş esnasında bu mültecilerin sayısının 5 milyon insana ulaştığını ifade etmiştir (Betül Yürük , 2022). Uluslararası Göç Örgütü'nün verilerine Ukrayna'dan AB'yi devletlerine göç eden mülteci nüfusun %59'u kadın olmakla birlikte kendi ülkelerinden savaş zorunluluğu ile ayrılmak zorunda kalanların %60'ı ise çocuklu aileler, %57'sinde yaşlı insanlar, %30'u ise kronik rahatsızlığı bulunan aile bireylerinden oluşmaktadır. Ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanların savaş sebebiyetiyle oluşan maddi sorunlar ve işsizlikle alakadar savaşın başladığı şubat ayından günümüze kadar hiçbir ek gelirlerinin olmadığını ve gıda sorunlarının olduğu belirtildi (DW.COM web sitesi, 2022). Buradaki önemli bir husus ise AB devletlerine göç eden Ukraynalı mültecilere yönelik AB devletleri vatandaşları tarafından ayrımcılığa ise son verilmesi, ırk, etnik köken, milliyet ya da göçmen statüsüne göre ayrımcılık yapılmaması gerekmektedir. Daha önce AB'ne göç eden Suriye vatandaşlarına karşı yapılan bu tür eylemler olumsuz bir örnek oluşturmuştur.

Şekil 1: Ukraynalı Mülteciler

Kaynak: (https://www.gazeteduvar.com.tr/bm-ukraynali-gocmen-sayisi-11-milyonu-asti-cogu-polonyada-haber-1562599, 2022)

Rusya Federasyonu Ukrayna savaşının başlatma sebebi Ukrayna'nı AB ve NATO'ya üyeliği ile ilgili kendi sınırlarında tehdit oluşturulduğunu ifade edilmiştir. Rusya savaşı başlatarak Ukrayna'nın NATO ve AB'ye üyeliğine engellemiş veya son koymuş oldu ve diğer taraftan ise savaş sonucunda Avrupa Birliği'nin gelecekteki genişlememesi için AB'ye karşı büyük bir demografik sorun oluşturan göç-mülteci sorunu ile karşı karşıya bıraktı. Böylelikle Rusya Avrupa Birliği'nin gelecekteki genişlemesi planına karşı AB'nin demografik yapısını değiştirmek için ileriye dönük bir stratejik adım atmış oldu. AB'ne göç eden Ukraynalı insanlar AB'yi devletlerinde gelecekte vatandaşlık alarak ülkedeki nüfusu yıllar içerisinde asimile ederek değiştirecektir. Rusya Federasyonu bu savaştan 4'lü kazançla çıkmış olacak bunlar:

- Ukrayna'nın AB ve NATO'ya girişini engelleyerek kendi güvenliğini korumakla,
- Savaşın sonlandırılması için Ukrayna'nın taviz vererek masaya oturması ve toprak hibe etmesi,
- Rusya-Ukrayna savaşında Rusya'ya batı devletleri tarafından koyulan ambargo ve ekonomik sorunlara Rus enerjisinin yerli para olan ruble ile alınması ve Rusya ekonomisinin ayakta tutulması,
- Avrupa Birliği'nin gelecekteki genişlemesine karşı geleceğe dönük demografik değişim politikası uygulaması.

2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a askeri müdahalesi ile Rusya'nın kendi sınırları yakınında NATO'nun olmasının istemediği ve batı devletlerini uyardığını ardından batının yayılmacılığa karşı kendi yayılmacı dış politikası kapsamında 2014'te Kırım'ın ilhakı ardından günümüzdeki Ukrayna savaşı ile Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına yönelik saldırgan ve tehditkâr bir süper güç olmasıyla, Avrupa Birliği güvenliğini zarara uğratmıştır. AB'de en çok sığınmacı alan ülke şu an Polonya ve Romanya'dır. Nitekim Ukraynalı mülteciler Polonya veya Romanya sınırından geçerek Avrupa Birliği'ne üye devletlere sığınmışlardır. AB'nin 2017 yılında kabul ettiği EUGS güvenlik bildirisi kapsamında denetlenmekte idi, İlaveten de Ukrayna-Rusya savaşı öncesinde AB'yi devletleri içerisinde iç sınırların olmadığı serbest dolaşım alanları, 2018 yılında EUGS bildirisi kapsamında DAEŞ-IŞİD terör eylemlerine karşı sınır güvenlik kontrolleri uygulaması mevcut idi. İlaveten de 2019 yılının sonu başlayan ve dünyayı saran Corona virus pandemi esnasında pandeminin yayılmasına karşı güvenlik tedbir güçlendirilmişti. Fakat Ukrayna-Rusya savaşının başlamasıyla Ukraynalı mültecilerin göçlerle AB sınırlarına gelmesiyle denetim zorlaştı ve bu da AB için gelecekte güvenlik tehdidi oluştura bilecek sebeplerden biridir. Çünkü Ukrayna'da göç eden mülteciler sadece 10-15 dakika denetlendi mülteci şahıslarla

ilgili veri olmadığı için gelecekte AB'de herhangi bir güvenlik sorunu veya yeni bir terör tehdit olasılığı yüksektir. Bu da AB'nin iç dengelerini bozmaya ve güvenlik stratejilerini etkilemeye yönelik alternatif güçlerin kullanacağı bir tehdit unsuru taşımaktadır.

II. AB'nin Enerji Politikası ve Rusya'ya Karşı Koyulan Ambargolar

2022 yılının 26 Şubat tarihinde Ruysa ordusu tarafından başlatılan Ukrayna arazilerine yönelik saldırının ardından AB'yi devletleri ve Batı Rusya'ya karşı ambargo kararı almıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Rusya Federasyonu'na karşı aldığı yaptırımlar:

- ABD hava sahası, tüm Rus uçaklarına kapatılması.
- Vladimir Putin'in aile üyeleri ve ona yakın Rus iş adamlarının ABD'de bankalarındaki paralarının ve malvarlıkları dondurulma kararı ve ABD'de bulunan mülklerini kullanmaları engellenme kararı alındı. İlaveten de bu şahıslara ABD'ye seyahat yasağı konulma kararı alındı.
- ABD Hazine Bakanlığı, tarafından açıklanan kararla ABD mensubu vatandaşların Rusya Merkez Bankası, Rusya Ulusal Varlık Fonu ve Rusya Maliye Bakanlığı gibi kuruluşlarda işlem yapma yasağı getirildi.
- Rusya'nın en önemli bankaları olan: Vnesheconombank (VEB) ve Promsvyazbank (PSB) ve bunun dışında 42 Rus şirketine kaşı yaptırım kararı alınarak listeye eklendi.
- Yukarıda isimli geçen Rusya Federasyonu'na ait kuruluşların ABD'deki varlıkları dondurulma kararı alındı. Toplamda dört Rus bankasının yaptırım listesine eklendiği duyuruldu.
- ABD bünyesinde Rusya'nın dolar, euro, pound ve yen gibi para birimleri vasıtasıyla ticaret yapmasına kısıtlama kotası koyuldu.
- Vladimir Putin'in yakın arkadaşları sayılan 5 önemli iş adamı yaptırım uygulanacak şahıslar listesine ilave edildi. Kuzey Akım 2 projesini yapan şirkette bu yaptırımla karşı karşıya kaldı.
- ABD tarafında Rusya'ya yapılan teknoloji aletleri ihracatı önce kota konuldu ardından durdurulma kararı alındı.

Avrupa Birliği tarafından Rusya Federasyonu'na karşı aldığı yaptırımlar:

- AB, tarafından Rus vatandaşı olan iş adamı ve seyahat şirketi TUİ'nin CEO'su Aleksey Mordashov'a karşı yaptırım uygulanacak şahıslar listesine alındı.

- Avrupa Komisyonu, ABD, Birleşik Krallık ve Kanada ile birlikte, aldığı kararla dünya bankalarının finansal sistemleri entegre eden ve uluslararası para transferini sağlayan ‘‘SWIFT’’ sisteminden Rusya’ya ait 7 bankanın çıkarıldığını açıkladı.
- AB’yi Rusya’nın tüm uçaklarına hava sahası kapatılma kararı aldı.
- AB’yi Ukrayna işgali için karar alan Rusya Parlamentosu’nun alt kanadı niteliğindeki Duma’nın 351 üyesine yaptırım alınmasına dair karar alındı.
- Vladimir Putin ve Rusya Dışişleri Bakanı görevindeki Sergey Lavrov’un AB’nin üye devletlerindeki bankalardaki malvarlıklarına ilişkin dondurulma kararı alınmıştır.
- AB’yi devletleri vatandaşlarına ve iş adamlarına Rusya’ya ait Yatırım Fonu projelerinde yer alarak buradaki projelere yatırım yapma yasağı getirildi.
- Rusya’ya ait basın organları olan Russia Today Sputnik gibi önemli medya kuruluşlarının ve bu kuruluşların alt organlarının AB’de yayın yapmasına yasak getirildi.
- AB’yi bünyesindeki Rusya Federasyonu’na ait maddi varlıkların dondurulduğu ve Rusya’ya ait bankaların ise tamamı AB’ye üye devletlerin finans piyasalarından menedilme kararı alındı.
- AB’ne üye devletlerin iş adamlarına Rusya’nın Merkez Bankası’na finans sağlanması ve değerli kâğıt alınmasına karşı yasak getirildi.
- Almanya ise Kuzey Akımı 2 doğalgaz boru hattı projesinin savaşın devam edeceği taktirde iptali için gerekli işlemlerin yapılacağına ilişkin kararı duyurdu.
- AB’de yaşayan veya AB’ne üye devletlerdeki bankalarda parası olan Vladimir Putin’e yakınlığı ile bilinen 27 Rus iş adamının varlıkları dondurulma kararı alındı ve şahıslara AB’ye seyahat etme yasağı getirildi.
- Rusya’nın petrol rafinerilerinde ham maddeyi üretmesi için gerekli malzemelerin AB’ne üye devletlerinden ihraç edilmesine ilişkin yasak kararı alındı.

İngiltere tarafından Rusya Federasyonu’na karşı aldığı yaptırımlar:

- Rusya Federasyonu’na ait havayolu şirketi olan ‘‘Aeroflot’’ şirketinin tüm uçaklarını ve Rusya iş adamlarının özel jetlerinin, İngiltere hava sahasına girişine girilmesine yasak kararı getirildi.
- İngiltere’de mevcut olan Rusya Federasyonu’na ait bankalarının para fon ve varlıkları dondurularak ve İngiltere finans sisteminden menedildi. Belirtilmesi gereken önemli husus ise ekonomik alanda banka ve finans düzeyinde en çok Rusya Federasyonu’na ait bankalara yaptırım uygulayan İngilizler olmuştur.

- Rusya'ya ait finans ve diğer alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin şirketlerin İngiltere'de sermaye toplamasına yasak getirildi.
- İngiltere'de yaşayan Rusya uyruklu 220'nin üzerinde iş adamının maddi varlıkları ve kurumlarının faaliyetleri durduruldu.
- Rusya'ya ait yolcu gemileri ve ticaret gemilerinin, özet yatlarının İngiltere deniz sularına girişine ilişkin yasak getirildi.
- Rusya ile İngiltere arasında daha önceleri yapılan anlaşma gereğinde askeri sanayide kullanılması için ihracat ürünlerin lisansları askıya alınma kararı getirildi.
- Petrol rafinerilerinde kullanılmakta olan teknolojik ekipmanların Rusya'ya ihracatına yasak getirildi.
- Rusya Federasyonu uyruklu vatandaşların İngiliz bankalarında daha önce açtıkları ve işlem yaptıkları banka hesaplarıyla ilgili İngiltere bakiye sınırlaması koyma kararı aldı.

İsviçre tarafından Rusya Federasyonu'na karşı aldığı yaptırımlar:

- AB'yi ile entegreli şekilde İsviçre Rusya Federasyonu'na uygulanan tüm yaptırımların kendi devleti içinde geçerli olduğunu ifade etti.
- Rusya Federasyonu'nun önemli şahısları: Başkan Vladimir Putin, Başbakan Mihail Mişustin ve Dışişleri Bakanı görevindeki Lavrov'un malvarlıkları dondurulma kararı alındı.
- Ülkenin hava sahası diplomatları taşıyan uçuşlar haricinde Rusya Federasyonu'na ait şirketlere kapatıldı.
- Vladimir Putin'e yakınlıkları ile bilinen beş iş adamının İsviçre'ye girişi yasak getirildi.
- İsviçre ile Rusya arasında anlaşmaya esasen Rus uyruklu vatandaşların vizesiz girişine ilişkin anlaşma askıya alındığı belirtildi.
- Rusya'ya ihracat edilecek olan Petrol sektörü, havacılık ve uzay sanayi ürünlerine ihracat yasağı konuldu.

Kanada tarafından Rusya Federasyonu'na karşı aldığı yaptırımlar:

- ABD ve AB devletler gibi Kanada Putin'in maddi varlıklarının dondurma kararı aldı.
- Kanada'nın hava sahası, Rusya hava şirketlerinin uçuşlarına kapatılarak yasak getirildi.
- Kanada Rusya ile yaptığı ihracat lisansları anlaşmasını iptal ederek yeni başvuruların kabulünü durdurdu.

- Kanada Rusya Federasyonu'nun ülkedeki banlarının fonlarını ve Rusya Güvenlik Konseyi üyelerinin kişisel servetlerine ilişkin dondurulma kararı getirdi.
- Rusya iş adamlarının ve onların ailelerinin mal varlıkları dondurulurken ülke içinde herhangi bir işlem yapmasına ilişkin yasak getirildi.
- Kanada Rusya, Beyaz Rusya'nı "en çok gözetilen ulus"kategorisinden çıkarması ile Rusya ve Beyaz Rusya'nı gümrük vergisinin %35 olarak ödenmesine kararı getirildi.
- Kanada Rusya'dan ithal ettiği petrol durduruldu.

Uluslararası şirketler tarafından Rusya Federasyonu'na karşı aldığı yaptırımlar:

- BBC tv ve haber ajansı Rusya'da programı durdurma kararı aldı.
- ABD şirketleri olan kredi kartı şirketleri: Visa, Mastercard ve American Express Rusya federasyonundaki faaliyetlerini durdurma kararı aldı.
- Uluslararası kargo şirketleri olan: UPS, FedEx ve DHL bu ülkedeki faaliyetlerinin durdurdu.
- Volkswagen şirketi Rusya'da ürettiği arabalarının üretimini durdurma kararı aldı.
- Volvo ve Scania şirketleri Rusya Federasyonu'na araç satışlarına ilişkin askı kararı aldı.
- 3 gemi taşımacılığı ve kargo şirketleri olan: Maersk, MSC ve CMA CGM Rusya ile ilgili siparişlerini durdurma kararı aldı.
- Shelll, ExxonMobil ve BP gibi petrol şirketleri Rusya pazarından çekildiklerini ve faaliyetlerini durdurduklarını açıkladı.
- Airbus ve Boeing şirketleri buraya uçak parçaları ihracatını durdurma kararı aldı.
- Nokia, Panasonic, Dell, Samsung, Canon, Yamaha Motor, Ericsson gibi teknoloji şirketleri Rusya pazarındaki satışlarını durdurma kararı aldı.
- Google şirketi ise Russia Today'i haber ajansının internet sitesini Google arama sonuçlarından kaldırarak bu ülkedeki hizmet satışlarını durdurduğunu açıkladı.
- Apple şirketi Rusya Federasyonundaki tüm ürünlerinin satışlarını durdurma kararı aldığını açıkladı ve Google pay gibi onlayın ödeme sistemi sınırlandırılma kararını belirtti.
- ABD şirketleri olan ve elektronik çip üreticisi Intel ve AMD şirketleri ve Güney Kore'nin Samsung ve Tayvanlı TMSC şirketleri ihraç ettiği tüm çip ürünlerini askı aldı.
- Uluslararası oyuncak şirketi LEGO, bu ülkedeki mağazalarına ürün göndermeyeceğini açıkladı.
- Nike ülkedeki mağazalarını kapatma kararı aldı.

- H&M şirketi ise Rusya'daki tüm satışlarını durdurduğunu açıkladı.
- İsveç markası IKEA mobilya şirketi mağazalarını geçici olarak satışlarını askıya aldı.
- Microsoft şirketi Russia Today'i haber ajansının mobil uygulamalarını WindowsApp'den kaldırma kararı aldı.
- Facebook Rus medya kuruluşları olan RT ve Sputnik'e erişimi kısıtlama kararı aldı
- Facebook ve Instagram 10'nun üzerinde hesabı askıya aldığını belirtti.
- Twitter Rusya ile ilgili medya kuruluşlarının paylaşımlarına yönelik tweetlere uyarı ekleyeceğini ifade etti.
- Warner Bros, Disney, Sony yapım şirketleri, Rusya'da vizyona girişten çekildiklerini ifade ettiler.
- Telegram bazı Rusya medyasının kanalların çalışmasını kısmen veya tamamen kısıtlanacağını belirtti.
- Netflix şirketi Rusya'daki tüm hizmetlerini durdurma kararı aldı.

Uluslararası bankalar ve borsalar tarafından Rusya Federasyonu'na karşı aldığı yaptırımlar:

- Londra Menkul Kıymetler Borsası tarafından Rusya Federasyonu'na ait VTB bankasının üyeliğini askıya aldığını açıkladı.
- Nasdaq ve New York Menkul Kıymetler Borsası, Rusya'ya ait alım satım borsa hizmetlerini durdurma kararı aldı (Medya SCOPE Haber sitesi, 2022).

AB bakanları Rusya Federasyonundan petrol ve doğal gaz alımını sonlandırmayla ilgili görüş sonuçsuz kaldı. Macaristan devleti sözcüsü olan Zoltan Kovacs konu ile ilgili bu kelimeleri ifade etti: (Selen Temizer, 2022)

"Macaristan'ın petrol ve doğal gaz ambargosu konusundaki tutumu değişmedi: Bu fikre karşıyız"

Almanya hükumeti tarafından da benzer bir açıklama getirildi ve Almanya Ekonomi Bakanı görevindeki Robert Habeck de ambargoyla ilgili aşağıdaki kelimeleri ifade etti:

"Her ülke henüz bu noktada değil ve buna saygı duymamız lazım. Örneğin doğal gaz konusunda biz de henüz hazır değiliz"dedi.

Avrupa devletleri Rusya'nın elinde tuttuğu enerji gücü olan doğalgaz ve petrol akışının kesilmesi ihtimaline karşı alternatif enerji kaynakları aramaya başladı. Çünkü Rusya Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacının %35'i karşılamaktadır. Şu an Rusya AB ve batı devletlerinin Rusya'ya karşı uyguladığı ambargolara karşı ayakta durmak için elinde bulundurduğu enerji gücünü iyi bir şekilde kullanmakta ve Avrupa'ya yapılacak doğal gaz ihracatında ödemelerin Rusya parası olan Ruble ile alınması kararını dünyaya açıkladı. AB enerji konusunda çözüm

arayışı başlatırken diğer taraftan Azerbaycan ile doğalgaz boru hatları ile doğal gaz ithali ile ilgili görüşmelere başlamıştır. AB devletleri yıllardır ambargo koyduğu İran ile dahi bu sorunun çözümünde diplomatik temasları gerçekleştirmişlerdir (BBC Websitesi, 2022). Savaşın daha uzun sürmesi küresel düzeyde petrol ve doğal gaz fiyatlarında artışlarına yol açacağı görülmektedir. AB ve ABD İran nükleer anlaşmasını kabulünün akabinde İran ile petrol kaynaklarının uluslararası piyasalara girişi sağlana bileceği ön görülmektedir (Günce Akpamuk, 2022). Sıvılaştırılmış doğal gaz olan LNG şu an Avrupa'da alternatif olarak satın alınacak doğal gaz projeleri içerisindedir. AB devletlerinin şu an günümüzde Azerbaycan başta olmak üzere enerji konusundaki tedariki karşılaya bilmek açısından her türlü alternatifi düşünmek zorundadır. Nitekim bu konuda ilk akla gelen ise alternatif doğalgaz boru hatları, sıvılaştırılmış doğalgaz olan LNG kullanımı dahildir. AB için enerji alanında ikinci alternatifler ise aşağıdaki şekildedir:

- Nükleer ve yenilenebilir enerji,
- Hidroelektrik santraller
- Kömür geliyor.

Enerjiye bağımlı ülke olan ve Doğal gaz ithal sorunu olan Almanya'da ise Norveç, Hollanda, İngiltere ve Danimarka'dan borularla gaz temin etme gibi alternatif yollar aramaktadır. Almanya Ekonomi Bakanı Robert Habeck enerji sorunu ile ilgili aşağıdaki kelimeleri iade etmiştir:

''Almanya'nın önümüzdeki kış için doğal gaz depolama tesislerini doldurmaya destek amacıyla halkın gaz tüketimini bilinçli şekilde azaltması gerekmektedir. İlaveten de elektrik üretimi için kömür santrallerinin kullanılması gerekli olduğunu ifade etmiştir.''

Ekonomi Bakanı Robert Habeck 2022-2023 yılının kış aylarında oluşa bilecek enerji ve doğal gaz sorunu için devletin ek önemler almaya başladığını ifade etti. Görüldüğü üzere enerji konusunda en çok etkilenen ülke Almanya olmuştur. Rusya'nın doğal gaz şirketi Gazprom, ise Kuzey Akım projesi vasıtası ile Avrupa'ya nakledilen gaz sevkiyatını düşürdü. 14 Haziran 2022 tarihinde Gazprom şirketi tarafından yapılan resmî açıklamada Kuzey Akım projesi üzerinden Avrupa'ya gaz akışının 167 milyon metreküpten 100 milyon metreküpe düşürüldüğü belirtildi ve 16 haziranda şirket tarafından yapılan yeni bir açıklamada gaz tedarikin, günlük en fazla 67 milyon metreküp gaz sevkiyatı ola bileceği ifade edildi. Rusya Federasyonu rubleyle ödeme yapmayı reddeden ülkelere doğal gaz sevkiyatını durdurdu. Bu ülkelere aşağıdakilerden oluşmaktadır (TRT Haber Web sitesi, 2022):

- Polonya,

- Bulgaristan,
- Danimarka,
- Finlandiya
- Hollanda.

Şekil 2*:* (TRT Haber Web sitesi, 2022)

Putin kamuoyuna yaptığı açıklamada Rusya'yı tehdit eden NATO sınırımıza kadar geldi ve bizim egemenliğimize karşı adımlar atılmaya devam ediyor. Putin ayrıca "Ukrayna'da çatışmaya sürüklendik"ve biz zorunlu olarak askeri müdahalede bulunduk ve Rusya'nın bir zamanlar ABD sınırına yakın Küba'daki askeri üslerini ve nükleer tesisi kapattıklarını fakat ABD'nin bunu unuttuğunu ifade etti (Bloomberght Websitesi, 2022). AB Rusya ile olan enerji bağımlılığını azaltmak için İsrail ve Mısır ile anlaşmak için Mısır'ın başkenti Kahire'de üçlü doğalgaz anlaşması imzaladı. Anlaşma AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, İsrail Enerji Bakanı Karine Elharrar, Avrupa Birliği Enerji Komiseri Kadri Sımson, Mısır Petrol ve Maden Kaynakları Bakanı Tarek el-Molla tarafından imzalanarak resmiyet kazandı. Yapılan anlaşmanın ardından yapılan açıklamada anlaşmanın, Avrupa'nın enerji güvenliği için önem arz ettiğini ve anlaşma ile ilk defe İsrail gazının Avrupa'ya ihracatı yapılacağı ifade edildi (Berrak Arıcan, 2022).

Şekil 3: (https://www.tgrthaber.com.tr/ekonomi/ab-misir-ve-israil-arasinda-3lu-dogalgaz-anlasmasi-2833101, 2022)

Sonuç

Sonuç olarak araştırmada Rusya ve ABD yıllardır süren yayılmacılık politikalarını Ukrayna savaşında ortaya kaymaya çalışmaktadır. Rusya Federasyonu ABD'nin AB ve NATO üzerinden yaptığı yayılmacılık politikasına karşın 24 Şubat 2022 yılında Ukrayna'ya karşı askeri müdahalede bulunarak savaşı başlattı. Başta AB ve Batı devletleri Rusya'ya karşı ambargolarla sert tepki gösterdi böylelikle Rusya'nın ekonomik olarak zayıflamasına zemin yatamaya çalıştılar fakat Rusya'nın elinde bulundurduğu enerji gücü ile AB ve Batı devletlerine yaptığı doğal gaz ve enerji ithalini kendi para birimi ile istemesi ve Polonya, Bulgaristan, Danimarka, Finlandiya, Hollanda gibi ülkelere doğal gaz akışını durdurması AB'ni büyük oranda enerji sorunu ile karşı karşıya bıraktı. Günümüzde gelinen nokta AB ve Batı devletleri Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden taviz vermesi yönündeki açıklamaları ile enerji hususunda Rusya'ya halen bağımlı olduklarını göstermiş oldu. Diğer taraftan AB İsrail, Mısır, Azerbaycan ve İran gibi ülkelerle LNG olarak doğal gaz ithali konusunda uzlaşmak için diplomatik görüşmeleri başlattı. Akabinde AB devletleri İsrail ve Mısır ile doğal gazın ithali için anlaşmaya vardı fakat belirtilmesi gereken önemli husus ise AB'nin enerji ve doğal gaz ithalinin yıllık %35-40'-ı Rusya karşılamaktadır ve İsrail ile Mısır bunun tamamını karşılamakta zorluk çekeceği ön görülmektedir. AB üyesi Almanya enerji hususunda en çok zorluk çeken devlet olarak alternatif enerjinin kullanılması yönünde ek stratejilerin belirlendiğini ve kömüründe bir alternatif olduğu resmi taraflarca açıklandı.

KAYNAKÇA

Haber 7 sitesi. (2022, 06 05). *Biden'dan şaşırtan Ukrayna çıkışı: Toprak vermeli!* https://www.haber7.com/dunya/haber/3229309-bidendan-sasirtan-ukrayna-cikisi-toprak-vermeli adresinden alındı

Betül Yürük . (2022, 04 20). *BM: Ukrayna'da 12 milyondan fazla kişi yerinden edildi*. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-ukraynada-12-milyondan-fazla-kisi-yerinden-edildi/2567894 adresinden alındı

DW.COM web sitesi. (2022, 04 05). *BM: Ukrayna'da 11 milyondan fazla insan yerlerinden edildi*. https://www.dw.com/tr/bm-ukraynada-11-milyondan-fazla-insan-yerlerinden-edildi/a-61368128 adresinden alındı

Gazete Duvar haber sitesi. (2022, 04 28). *https://www.gazeteduvar.com.tr/bm-ukraynali-gocmen-sayisi-11-milyonu-asti-cogu-polonyada-haber-1562599*. BM: Ukraynalı göçmen sayısı 11 milyonu aştı, çoğu Polonya'da: https://www.gazeteduvar.com.tr/bm-ukraynali-gocmen-sayisi-11-milyonu-asti-cogu-polonyada-haber-1562599 adresinden alındı

Medya SCOPE Haber sitesi. (2022, 03 07). *Rusya'ya hangi yaptırımlar uygulanıyor?* https://medyascope.tv/2022/03/07/rusyaya-hangi-yaptirimlar-uygulaniyor/ adresinden alındı

Selen Temizer. (2022, 06 03). *AB, Rusya'ya karşı yaptırım listesini genişletti*. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ab-rusyaya-karsi-yaptirim-listesini-genisletti/2605057 adresinden alındı

BBC Websitesi. (2022, 05 18). *AB'nin Rusya'dan enerji ithalatını azaltma planı neleri öngörüyor?* https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61491357 adresinden alındı

Günce Akpamuk. (2022, 03 01). *Rusya gazı keserse Avrupa'nın enerji alternatifleri ne olabilir?* https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60556792 adresinden alındı

TRT Haber Web sitesi. (2022, 06 20). *Almanya'dan doğal gaz tasarrufu için 'kömür' önlemi*. https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyadan-dogal-gaz-tasarrufu-icin-komur-onlemi-689066.html adresinden alındı

Bloomberght Websitesi. (2022, 06 17). *Putin: Enflasyonun sorumlusu ABD ve Avrupa Birliği*. https://www.bloomberght.com/putin-enflasyonun-sorumlusu-abd-ve-avrupa-birligi-2309090 adresinden alındı

Berrak Arıcan. (2022, 06 15). *https://www.tgrthaber.com.tr/ekonomi/ab-misir-ve-israil-arasinda-3lu-dogalgaz-anlasmasi-2833101*. Avrupa Birliği, Mısır ve İsrail arasında 3'lü doğalgaz anlaşması: https://www.tgrthaber.com.tr/ekonomi/ab-misir-ve-israil-arasinda-3lu-dogalgaz-anlasmasi-2833101 adresinden alındı

Yürük, B. (2022, 04 20). *BM: Ukrayna'da 12 milyondan fazla kişi yerinden edildi*. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-ukraynada-12-milyondan-fazla-kisi-yerinden-edildi/2567894 adresinden alındı

Temizer, S. (2022, 06 03). *AB, Rusya'ya karşı yaptırım listesini genişletti*. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ab-rusyaya-karsi-yaptirim-listesini-genisletti/2605057 adresinden alındı

Akpamuk, G. (2022, 03 01). *Rusya gazı keserse Avrupa'nın enerji alternatifleri ne olabilir?* https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60556792 adresinden alındı

Arıcan, B. (2022, 06 15). *https://www.tgrthaber.com.tr/ekonomi/ab-misir-ve-israil-arasinda-3lu-dogalgaz-anlasmasi-2833101*. Avrupa Birliği, Mısır ve İsrail arasında 3'lü doğalgaz anlaşması: https://www.tgrthaber.com.tr/ekonomi/ab-misir-ve-israil-arasinda-3lu-dogalgaz-anlasmasi-2833101 adresinden alındı

THE 2020 KYRGYZ PARLIAMENTARY ELECTIONS AND THEIR CONSEQUENCES IN LIGHT OF THE LAST 10 YEARS

Dávid Biró*

ABSTRACT

Kyrgyzstan joined the independent countries of the world in 1991. Under the first president of the independent state, Askar Akayev (1991-2005), Kyrgyzstan developed all the institutions of a modern democracy, including an open press, an independent judiciary, and a freely elected parliament. However, the new country faced many challenges. Kyrgyzstan experienced a strong economic decline from the mid-1990s. Akayev's government was accused of widespread corruption, and the president was convicted of abuse of power. However, Kyrgyzstan is embarking on a strange path to democracy. Kurmanbek Bakiyev (2005-2010) was the second president of Kyrgyzstan. His tenure was marked by the murder of several prominent politicians, economic crisis, and riots. His government was overthrown in April 2010 after bloody riots.

This study attempts to present the changes in Kyrgyzstan's internal political processes in the light of the post-2010 period. In connection with this, the parliamentary and presidential elections of this period will also be presented. Kyrgyzstan is he only post-Soviet nation that underwent three revolutions that culminated in the replacement of the ruling elites. The first was the Tulip Revolution in 2005. Then in 2010 and 2020, new revolutions and riots shook the country. The „Tulip Revolution"was an example of a typical color revolution, seeking the democratic replacement of a long-standing ruler. The two subsequent revolutions were the fruit of the unstable and fragile system that emerged after the first. The revolutions in Kyrgyzstan are always expected yet never predicted. In the following, the events between 2010-2020 will be focused on and their consequences.

Keywords: Kyrgyzstan, Jogorku Kenesh, Almazbek Atambayev, Sooronbay Jeenbekov, Elections

Introduction

Kyrgyzstan, like other Central Asian countries, gained its independence in 1991 after the dissolution of the Soviet Union. In the 1990s, experts on Kyrgyzstan referred to the country as

* Historian, Ph.D. Student, Eötvös Loránd University, Budapest-Hungary. E-mail: birodave@gmail.com. ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3583-1985. Other articles by the author: https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10073689

an “island” whose political system differed in several ways from that of other countries in the region. Concerning the domestic politics of the country, four defining eras can be distinguished since independence. It is particularly interesting that three of the four defining eras ended by some kind of riot or revolution.

The first and at the same time the longest period so far covers the period between 1991-2005, which coincides with the regime of President Askar Akayev (Ivanov, 2022: 520). His presidency came to an end due to the “tulip revolution” that unfolded in 2005. The Tulip Revolution was an example of a typical colour revolution, seeking the democratic replacement of a long-standing ruler. This was followed by the period of Kurmanbek Bakiyev (Mitchell, 2022: 438), who was in power until 2010. That year, a revolution ended his power as well.

After the fall of President Kurmanbek Bakiyev in 2010, a new constitution was adopted, paving the way for the establishment of a democratic and pluralistic system in the Kyrgyz Republic. The power of the head of state was reduced significantly, while the influence of the prime minister increased. Kyrgyzstan began to be referred to as the “island of democracy” (ICG Asia Report, 2001: 4) after the revolution, walking a new path among the Central Asian republics (Gyene, 2017: 211). In the past, the country was criticized for its weak economic activity, nepotism, and human rights violations. On April 7, 2010, opposition leaders formed an interim government led by Roza Otunbayeva, who then dissolved parliament by decree. This marked the beginning of a new era in the history of Kyrgyzstan (Ivanov, 2022: 530).

The interim government declared to introduce a new constitution, intending to build a system that prevents the creation of a one-person authoritarian power. The goal was therefore to establish a system of checks and balances that would allow a weak presidential position and a somewhat more powerful prime ministerial power. In the referendum held on June 27, 2010, nearly 92% of voters supported the new draft constitution (Constitution of the Kyrgystan, 2010). This marked the beginning of a new era in Kyrgyzstan and being the first parliamentary presidential republic in Central Asia, the West watched the developments in the country with high hopes. In the presidential election held in 2011, Almazbek Atambayev received 62% of the votes and so became the new president of the country (Yuldoshev, 2011).

I. Why are there many revolutions in Kyrgyzstan?

Revolutions in Kyrgyzstan are always expected yet never predicted. This is because the nature of the Kyrgyz revolutions remains unclear. Scholars agree on the innate instability of post-

Soviet Kyrgyzstan, referring to tribalism and its nature as a "divided nation"(Mite, 2005). However, each uprising is surprising because it depends on a fresh combination of various factors and conditions. (Gyene, 2017: 211-212). These revolutions were based on demographic, socio-economic and domestic political factors. To a lesser extent, geopolitical context should be considered too. Can we talk about a standard Central Asian model? In this sense, we can talk about three Post-Soviet directions: 1., the states of Central and Eastern Europe, the Baltic countries - they became liberal democracies; 2., the former Slavic core areas (Russia, Belarus, Moldova, Ukraine and the Balkan countries and the Caucasus) - the democratic transition began; 3., however, even after becoming independent, the Central Asian republics and Azerbaijan continued to build a strong central power (Motyl, 1997: 17-19).

However, post-Soviet regimes have four characteristic curves, a., autocratic, b., oligarchic, c., exclusivist/reclusive republicans and d., balanced political systems (due to political deadlock) (Roeder, 1994: 66.). They moved significantly away from Soviet-type central power structures and a specific Central Asian model came into being. In this connection, several specific aspects can be highlighted, such as a op-down nation-building and resulting inter- and intra-ethnic conflicts or the constitutional arrangements of a presidential nature and presidential prerogative. The low level of institutionalization of the political system, the continuity of power and dominance of the informal "clan structures"formed in the Soviet era should be highlighted. It should also be noted that it can successfully marginalizing the challenges of political Islam, but the threat of Islamic radicalism is strongly present. But perhaps the most important aspect is that the „annuity state"or semi-annuity state"structure and the dominance of the elites (Gyene, 2017: 92). Additional aspects will also appear. All Central Asian countries are civilian regimes. Their army is generally weak, but the presidential guards or internal affairs units are decisive. The leaders are consciously wary of the strengthening of the army, lest it become a rival pole of power.

The regime change in 2010 was followed by profound institutional reforms. A significant part of the Kyrgyz political elite wanted to break with the previously person-centered power. A parliamentary form of government was introduced by referendum and the constitution was amended. Moreover, the parliamentary elections of 2010 and 2015, as well as the presidential elections of 2011, were classified as free and fair by foreign observers.. It should also be noted that after the Kazakhs, the Kyrgyz is the most multi-ethnic society in Central Asia, which is the source of many domestic and foreign political crises (Gyene, 2017: 93-94).

A. More significant changes after 2010 - Jogorku Kenesh and the peculiarity of the political system

Since independence significant changes have taken place in the structure and the competence of the Jogorku Kenesh (Supreme Council) as well. In the new political system, the unicameral parliament, which is defined as the highest representative body exercising legislative power, consists of 120 seats, which are renewed and elected every five years. In order to prevent the possible dominance of power by political groups, each party can receive a maximum of 65 seats, regardless of their share of the vote (Weise, 2010). The new constitution contains some unique provisions which also seem unique in the Central Asian region. The Kyrgyz president has no right to initiate laws, while 10,000 voters have this right under Article 79 of the constitution. The chairs of the Budget Committee and the Law and Order Committee shall be appointed from among the representatives of the opposition parties (Constitution of Kyrgyzstan, 2010). At least 30% of candidates on party lists are required to be female. At least 15% of candidates are required to be from one of the ethnic minorities and an additional condition is that 15% of their candidates must be younger than 35 years old (The Constitutional law, 2011).

The transition to a parliamentary system can trigger significant changes. The country wanted to leave behind the person-centered power building, the weak institutional structure, the incomplete nation building, and the power of the clans (Gyene, 2013: 105). However, we find that since 2010, the conditions that would enable the creation of a more solid democratic framework have not been met. The presidential supremacy and the clan-based organization still seem decisive. In most cases, parties are not tied to ideologies, but to persons. It is important to note that the government exercising executive power is now accountable to the Jogorku Kenesh. Regardless of all this, the president still receives his legitimacy independently of the parliament, through elections, directly from the people. The informal power and authority of the Kyrgyz president still exceed those of the prime minister (Gyene, 2013: 103).

B. The significance of Almazbek Atambayev's politics

The stabilization of the president's rule was decisive in the above-described, extremely uncertain period. The antagonism between the northern and southern parts of the country did not ease even after the events of 2010, and the antagonism between the Kyrgyz and Uzbek nationalities continued to intensify. Northern and Southern Kyrgyzstan are controlled by groups and clans which are connected by kinship or business relations with each other and

make significant efforts to gain a role in political life (Mite, 2005). However, Atambayev's large-scale election victory strengthened the North again at the expense of the South and further deepened the antagonism. Although living standards have risen steadily in Kyrgyzstan since the 1990s, revolutions and corruption have greatly overshadowed the opportunity for a more dynamic development. Another difficulty is that 32% of the country live below the poverty line (ADB, 2021).

In terms of the president's foreign policy, significant changes have taken place compared to what was experienced before. After Almazbek Atambayev assumed the presidency, he flew to Turkey on his first official visit to increase bilateral trade relations between the two countries (Organization of Turkic States, 2012). This step looked highly unusual, because the preceding Central Asian presidents had all gone to Russia during their first official trip. All this meant that Kyrgyzstan wanted to diversify its strategic partnership. All Central Asian countries pursue a cautious policy with the great powers that influence the region, since, taking into account the geopolitics of the region, Russia, China and, in recent decades, Turkey are also active players in the dominance of Central Asia (Umarov, 2019). However, we cannot forget that Russian support to Kyrgyzstan is realized in both economic and military forms, all of which result in Russia being in a more dominant position than its competitors and enjoying advantages in Kyrgyzstan. Atambayev wants to cooperate with Russia in all areas and to play an active role within the CIS - while, as is typical for the region, he is also looking for counterbalances to excessive Russian influence.

Kyrgyzstan is trying to attract more foreign investors to the country. This was also the objective of Atambayev's visit to Turkey. This move proved effective as Turkey stated in 2012 that it would increase Turkish investment in Kyrgyzstan amounting to $450 billion if a favourable investment climate was created and confirmed that they would work to increase bilateral trade between the two countries up to $1 billion by 2015 from $300 million in 2011 (Murzaeva. 2014: 42-43)

II. The Balance of the 2015 Parliamentary Elections

The 2015 parliamentary elections were described by international observers as free and fair, but of course the observers made several observations and criticisms (Election Observation Mission Final Report, 2016). The parties were obliged to include women among their candidates. The proportion of female candidates was set at 30% per party. In addition, political participation was also ensured for the country's minorities. Electoral fraud was prevented by biometric data checking. The elections were won by President Atambayev's

party, the Social Democratic Party of Kyrgyzstan (SDPK) gaining a majority in the parliament with 27% of the votes (38 seats). According to the current constitution, one of the conditions for entering the parliament is reaching the 7% electoral threshold. Five other parties managed to achieve this in 2015. Ata-Meken 12, Bir Bol 12, Onuguu–Progress 13, Kyrgyzstan Party 18 and Ata-Jurt - Respublika represented the opposition with 28 mandates (Kyrgystan Jogorku Kenesh /Supreme Council/, 2015).

As a result of the recent constitutional changes, it seems that the suppression of the predominance of presidential power and the monopoly of a single group/family have been achieved. However, considering the history of the political system in Kyrgyzstan, the durability of political parties and the general sustainability of the current political environment are increasingly uncertain. The political party system of the country is highly fragmented, the Ministry of Justice officially registered more than 200 political parties for the 2015 election (Field Reports, 2015).

The majority of political parties are still institutionally weak and do not have clear ideological platforms. Parties are highly personalized, centered around a leader, and rely heavily on the popularity or wealth potential of individual members. Party leaders are often successful businessmen who use political influence to advance their business interests. The political environment is still largely shaped by clan and regional interests, with the wealthy elite maintaining close ties to certain regions. Kyrgyz parties often mobilize their voter bases through regional influence. Compared to the 1990s and 2000s, opposition activity has significantly decreased since the 2010 parliamentary elections (Freedom House, 2015). Mutual distrust and internal competition remain the biggest obstacles to gaining wider support for the country from abroad. The economic and foreign policy approach of the Atambayev administration on trade, economic and security issues with Russia and other countries of the Eurasian Union led to the deterioration of the relations with the West (Mikovic, 2020).

A. The 2017 Presidential Election

In accordance with the constitution, the 2017 presidential election was the second in a row since the 2010 revolution, as the elected president can only spend one term at the height of power. It is interesting that the presidential election, originally scheduled for November 19, was brought forward one month so that the presidential office would not remain vacant during the relevant period. Atambayev's mandate was set to expire on December 1, so the opposition representatives of the Supreme Council demanded that the date be brought forward to allow enough time for a possible second round (Election Observation Mission Final Report, 2018: 4-5).

The elections were held on the basis of the usual two-round system, although none of the presidential elections held since the breakup of the Soviet Union had a second round (Election for President, 2017). Eleven candidates registered for the election, among them Sooronbay Jeenbekov, running in the colours of the Social Democratic Party of Kyrgyzstan who won nearly 55% of the votes (Центризбирком, 2017) Almost 1.7 million of the three million eligible voters cast their votes. Jeenbekov was also publicly supported by the outgoing president, Atambayev, during the campaign. As the former president was not allowed to run for a second term, some accused him of trying to save his power, in order to be the actual leader behind Jeenbekov (RFE/RL's Kyrgyz Service, 2017 11 September). There was only one serious challenger in the person of Ömürbek Babanov, who received more than 33% of the votes.

The period before the elections was not smooth either. After Kazakh President Nursultan Nazarbayev met with Kyrgyz opposition leader Ömürbek Babanov in September 2017, the Kyrgyz Foreign Ministry accused Kazakhstan of meddling in the Kyrgyz elections (Rysaliev, 2017). The elections took place amid considerable international interest, as 773 international observers from 59 countries and 47 international organizations were registered to observe the elections (Election Observation Mission Final Report, 2018: 24).

Results of the 2017 presidential election

Candidate	**Number of votes**	**%**
Sooronbay Jeenbekov	920,620	54.22
Ömürbek Babanov	568,665	33.49
Adakhan Madumarov	110,284	6.57
Temir Sariev	43,311	2.55
Taalatbek Masadykov	10,803	0.64
Ulukbek Kochkorov	8,498	0.5
Azimbek Beknazarov	2,743	0.16
Arstanbek Abdyldayev	2,015	0.12
Arslanbek Maliev	1,621	0.1
Ernis Zarlykov	1,554	0.09
Toktayim Umetalieva	1,473	0.09

Source: https://www.electionguide.org/elections/id/3025/

Results of the 2017 presidential election on a map

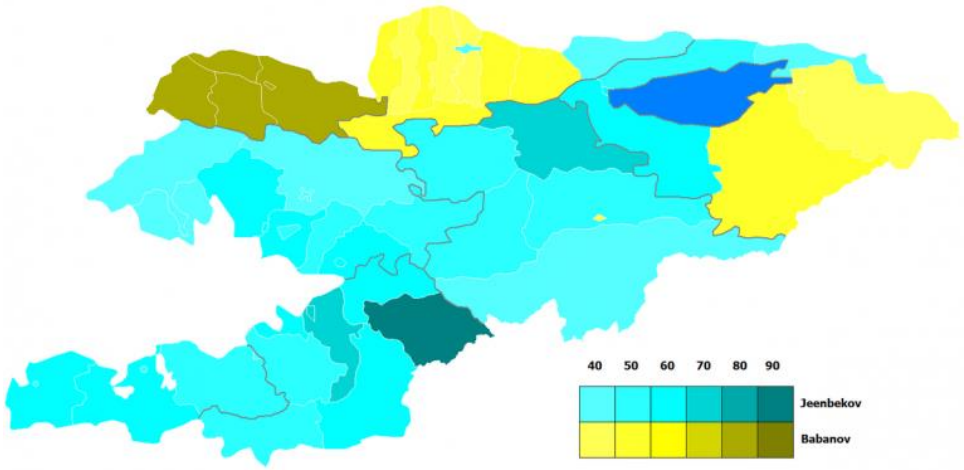

Source: http://balticworlds.com/

The elections went peacefully in most regions of Kyrgyzstan, with the exception of Osh, the country's second largest city. Half of its residents belong to the Uzbek ethnic group, and according to previous polls, they appeared to favour Babanov. Therefore, Babanov gave a campaign speech in Osh, southern Kyrgyzstan. He decried the violation of the rights of the Uzbek people, highlighted the country's ethnic inequality and the continuous pressure of state authorities on the Uzbek ethnic groups, and called on them to actively oppose the oppression (Fiala, 2017). After the elections, the General Prosecutor's Office of the Kyrgyz Republic launched criminal proceedings against Babanov for inciting ethnic tensions and attempting to incite the overthrow of the government (Djanibekova, 2017).

As the election results were not contested, Jeenbekov was inaugurated in office on November 24 (RFE/RL's Kyrgyz Service, 2017, 16 October). Election observers from the Organization for Security and Co-operation in Europe gave a positive report on the fairness of the elections, but they also voiced concerns about the misuse of public funds, voter pressure and vote buying (Gizitdinov, 2017). In Kyrgyzstan, the ethnic issue is a very sensitive issue, since in June 2010 a violent conflict broke out between Uzbeks and Kyrgyz in the southern part of the country. As a result of that conflict, more than 470 people were killed, thousands of people were injured, and hundreds lost their homes (Walker, 2011).

B. The Main Directions of Sooronbay Jeenbekov's Presidency

The new president promised to continue the policies of President Atambayoev, praising his work and pledging to preserve the achievements and to go on in the same the direction (Najibullah, 2017). In his first year, Jeenbekov participated in 30 international meetings, where he signed a total of 77 bilateral and 414 multilateral agreements (Trend, 2018). His first state visit was to China in 2018, where he attended the summit of the leaders of the SCO states in Qingdao (Muratbekova, 2019). In terms of President Jeenbekov's international activities, great emphasis was placed on the Central Asian region, he has made official visits to every country of the region.

A fruitful relationship with Russia was also important to him. Kyrgyzstan's economy is highly dependent on the Kyrgyz workforce, mainly employed in Russia and in Kazakhstan, which account for about 30% of the country's GDP. Therefore, the agreement on the application of the migration amnesty can be considered an important achievement (Muratbekova, 2019:1). Relations with Russia were also gradually strengthened through the Eurasian Economic Union (EAEU). During Russian President Vladimir Putin's visit to Bishkek in March 2019, the parties agreed to expand the area of the Russian airbase in the northern city of Kant to 60 hectares and to increase its annual rent from $4.5 million to $4.79 million (Muratbekova, 2019:1).

Considering economic indicators, Kyrgyzstan faced challenges in producing and selling its own domestic products. The uneven rate of the country's economic development has resulted in visible short-term disadvantages compared to the other countries of the EGU. Kyrgyzstan's cooperation with the UN also needs to be further strengthened. The improvement of all these is necessary to successfully cope with corruption, poverty, and malnutrition. The possibility of free mass media as well as recent political changes have shown the democratic preferences of the president. Close diplomatic relations with Russia, China, Kazakhstan, or Uzbekistan are expected to guarantee the improvement of national security and regional relations, as well as the possibility of peaceful cooperation. Close cooperation with the West (EU, UN) has helped to eliminate corruption at a greater extent (Kainazarova, 2018: 8-9).

III. Jeenbekov And Atambayev's Relationship

Shortly after taking power, the relationship between the president and his predecessor became quite controversial. Although the former president strongly supported Jeenbekov during the 2017 elections, their relationship significantly deteriorated when Atambayev began to be

more active in politics. Eventually, he was even elected president of the SDPK. He criticized the politics of the reigning president more and more sharply. Tensions grew between the two until April 2018, when Jeenbekov ousted two senior officials of the State Committee for National Security (GKNB) who were believed to be close to Atambayev (Putz, 2018). Jeenbekov repeatedly accused Atambayev of trying to influence his presidency indirectly, and in November 2018 he stated that Atambayev tried to control him as a puppet (RFE/RL's Kyrgyz Service, 2018).

More and more drastic measures followed due to the opposition between the two. In June 2019, the parliament terminated Atambayev's presidential immunity and representatives called for him to be prosecuted. Among other things, he was accused of being involved in a corruption case related to the modernization of the thermal power plant in Bishkek, of illegally acquiring land, and of abusing his power to provide protection to the leaders of criminal associations. In response, Atambayev told reporters at his residence in Koy-Tash that he would stand up for his truth against the parliament until the end (Al Jazeera, 2018). On August 7, 2019, Kyrgyz special forces ambushed Atambayev's residence in Bishkek based on corruption charges. During the ambush, 36 people were injured and one soldier was killed (Tass, 2019). At the meeting of the Security Council, Jeenbekov accused Atambayev of violating the constitution. A second raid was launched the next day, after which Atambayev surrendered to security forces (Президент Кыргызской Республики, 2019). On August 13, Orozbek Opumbayev, head of the State Committee for National Security (SCNS), said that Atambayev planned to overthrow the government, and on June 23, 2020, he was sentenced to 11 years in prison on corruption charges (The Economist, 2020). Atambayev's lawyers maintain that the former president is immune from prosecution, given his status as former president. Due to the COVID-19 pandemic, most of the procedure was conducted online (Putz, 2020).

A. The 2020 Parliamentary Elections

As I mentioned earlier, most Kyrgyz parties do not have a solid ideological base, they merely serve as a platform for the political and economic elite to gain access to power and resources (Pannier, 2020). Depending on the changing balance of power, politicians change sides, parties are formed, merge, split, or disappear. The last two presidents, Sooronbay Jeenbekov and Almazbek Atambayev, were both supported by the SDPK, which was the largest party in parliament during the 2015-2020 period. However, the SPDK broke up in 2020 after the clash between the two heads of state (Eurasianet, 2019).

The turbulent state of Kyrgyz politics was reflected in the fact that 221 of the 1,912 candidates on party lists for the 2020 parliamentary elections had some sort of criminal record (Джаманкулова, 2020). While there is no doubt that court sentences in Kyrgyzstan are often politically motivated, there is also strong evidence of a link between crime and politics.

Official parliamentary groups in September 2020.

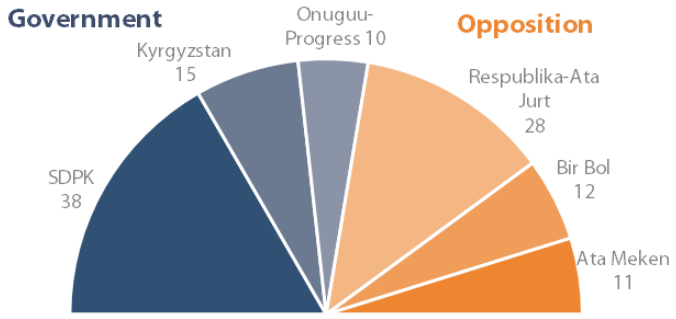

Source: http://www.kenesh.kg/ru/fraction/33/fraction-list

Following the stormy period of conflicts between the two presidents, there has been a lot of movement in the camp of the opposition parties, which led to the dissolution of previous alliances and parties and the founding of new ones. It was also manifested in the election results. Sixteen political parties registered for the October 4, 2020 parliamentary elections (Pannier, 2020). Only four passed the 7% parliamentary threshold. The best results were achieved by the socialist Birimbik, the liberal Mekenim Kyrgyzstan and the Kyrgyzstan Party (Birimbik 24.90% 46 seats, Mekenim Kyrgyzstan 24.27% 45 seats, Kyrgyzstan Party 8.90% 16 seats, Butun Kyrgyzstan 7.25% 13 seats), who were all pro-government and won a total of 107 out of 120 parliamentary seats (Gyene, 2022:109). The election results are particularly interesting because both Mekenim Kyrgyzstan and Birimbik were new parties in the parliament (Oxford Analytica, 2020). Birimbik is run by the president's brother Asilbek Jeenbekov, while Mekenim Kyrgyzstan is linked to the Matraimov family, which is also closely connected to the president. For the opposition, the most important message of the elections is that none of their parties made it into parliament.

Preliminary results on October 4

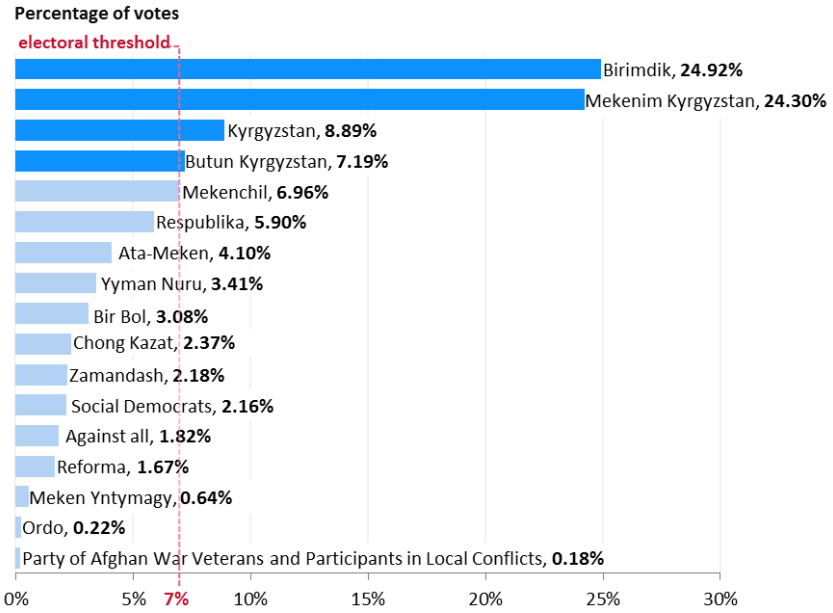

Source: Kloop.kg

In their preliminary report, OSCE election observers raised "serious concerns"about vote buying. Observers claimed to have spotted minibuses carrying groups of people voting in several locations. In view of these irregularities, the opposition parties described the elections as the dirtiest in the country's history and declared that they would not recognize the results of the elections.

B. Post-Election Demonstrations and Their Consequences

Demonstrations began on October 5, 2020, when a crowd of nearly 1,000 people, which later swelled to 5,000 people, gathered in the capital, Bishkek, to protest the election results and the presumed vote buying. After the night fell, the police used tear gas and water cannons to disperse the people gathered on Ala-Too Square. The protesters allegedly attacked policemen and threw stones at them, injuring two of them (Al Jazeera, 2020). Early in the morning of the next day, October 6, the protesters regained control over Ala-Too square in the center of Bishkek and occupied buildings near the White House and the Supreme Council (Радио Азаттык, 2020).

Following the protests, on October 6, the country's electoral authorities annulled the results of the parliamentary elections (Habertürk, 2020). Protesters freed former President Almazbek Atambayev and opposition politician Sadyr Japarov from prison. The streets of Bishkek turned into a real battlefield. The protesters demanded new elections and the resignation of incumbent President Jeenbekov. The Kyrgyz head of state announced on

Tuesday that questions concerning the integrity of the elections would be investigated, with which the Central Election Commission was tasked, and he also left open the possibility of annulling the results of the October 4 elections. Eventually, the official results were declared null and void on Tuesday. As a result of the demonstrations, three clearly distinguishable factions emerged. One faction supported President Jeenbekov and the current leadership. Among them were the government parties (Birimdik, Mekenim Kırgızstan, Kırgızstan Party) and their supporters and official bodies. The second group included the protesters who grouped around the former president, Atambayev. In this gathering we also find Ömürbek Babanov and Tilek Toktogaziev, as well as supporters of the Ata-Meken, Bir Bol and Respublika parties. Finally, the third camp represented the supporters of Sadyr Japarov (Furstenberg, Botoeva, 2020).

Another development was the resignation of Prime Minister Boronov on October 7, after which Sadyr Japarov was appointed to the position. The majority of the opposition parties did not support the appointment of Japarov, instead they put forward the appointment of their own prime minister candidate, Tilek Toktogazyev (Litvinova, 2020). The crowd protested Japarov's appointment and continued to demand Jeenbekov's resignation. On October 9, the president declared a state of emergency and ordered the army into the streets and imposed a curfew. The sound of gunfire was heard in the streets (Dzyubenko, 2020). Former president Almazbek Atambayev was re-detained by Kyrgyz special forces (BBC, 2020).

The political situation continued to escalate and there appeared to be little chance for a peaceful solution. Jeenbekov said he was considering resigning, but only after the political crisis was resolved. A curfew was introduced, and new units of the Kyrgyz military were sent to the capital (Litvinova, 2020). Meanwhile, President Jeenbekov officially rejected Japarov's nomination for the post of prime minister (RFE/RL's Kyrgyz Service, 2020). On October 15, the political stalemate took an unexpected turn. Jeenbekov resigned as president to end the political unrest, but at the same time called on Japarov and other politicians to withdraw their supporters from the capital and provide peace to the residents of Bishkek (Tayfur, 2020). Although the Kyrgyz constitution establishes that the speaker of the Supreme Council shall act as president when a president resigns, Speaker Kanatbek Isaev refused to take office, and Prime Minister Japarov became the acting president (Leonard–Imanaliyeva, 2020).

Conclusion

The political turmoil was closely followed by the world. China and Russia voiced concern and expressed hope that the situation would be resolved peacefully as soon as possible. A

Kyrgyzstan with stable political foundations would obviously be beneficial for the country and its partners too, after the several revolutions shaking the country in the past few decades. The West also voiced its uneasiness about the crises and the political confusion. The EU advocated a peaceful settlement, and the United States of America emphasized the necessity of complying with the constitutional framework. It should be added that right before the mid-October events, the USA openly supported President Jeenbekov (Euroactiv, 2020).

In the next six months, a significant reorganization came. Parliamentary elections were held in two months, and the early presidential election took place on January 2021. According to the laws in force, an interim president shall not take part in the elections. Sadyr Japarov won the presidential election in 2021, where he received 79% of the votes (Gyene, 2022:111). For a moment, it seemed that after the political vacuum, any force could get a slice of power, or positions of power. The situation could easily lead to a fierce political struggle, which could even bring about anarchy in the country. The above changes also hide a serious economic risk, not to mention what actions Russia, China, Turkey, or the West would take on the geopolitical scene. It is also questionable how the ever-increasing corruption can be prevented in this politically sensitive situation, which could further increase the contrast between the North and the South.

The West considered Kyrgyzstan an important strategic partner. The United States conducted its operations in Afghanistan from the capital's Ganci Airport. It is clear that the USA has lost its influence in Central Asia. Another question is to what extent the Russian influence will strengthen in the country or how far the proportion of Chinese investors will reach than before. There is still a lot of competition for the economic resources of the country. In addition, the confusion can further inflame ethnic antagonisms and strengthen the survival of clan-based corrupt systems.

The current uncertain political situation does not favour the establishment of new economic relations, nor the further development of international relations. Because of a possible protracted crisis, the country could lose a lot of its current position and could easily meet the fate of Tajikistan.

REFERENCES

Al Jazeera (2019, 27 June). Kyrgyzstan strips ex-leader of immunity, paves way for charges. https://www.aljazeera.com/amp/news/2019/06/27/kyrgyzstan-strips-ex-leader-of-immunity-paves-way-for-charges/

Al Jazeera (2020, 5 October). Kyrgyz police use tear gas, water cannon to disperse protesters. https://www.aljazeera.com/news/2020/10/5/kyrgyzstan-protests-over-alleged-vote-rigging-in-sunday-election

Азаттык (2020, 6 October). Демонстранты полностью контролируют площадь «Ала-Тоо». *Радио Азаттык*. https://rus.azattyk.org/a/30876878.html

BBC (2020, 10 October). Kyrgyzstan unrest: Ex-president rearrested as power struggle deepens. https://www.bbc.com/news/world-asia-54493185

Constitution of Kyrgyzstan (2010, June). *The Constitute*. https://www.constituteproject.org/constitution/Kyrgyz_Republic_2010

Constitution of the Kyrgystan republic (2010, 27 June). *ACE Electoral Knowledge Network*. https://aceproject.org/ero-en/regions/asia/KG/kyrgyzstan-constitution-27-june-2010/view

Djanibekova, N. (2017, 4 November). Kyrgyzstan: Criminal Case Opened Against Losing Presidential Candidate. *Eurasianet*. https://eurasianet.org/kyrgyzstan-criminal-case-opened-against-losing-presidential-candidate

Dzhamankulova, A. (2020, 10cSeptember). Похищение, вымогательство, попытка захвата власти. Более 250 кандидатов в депутаты проходили по уголовным делам — некоторые еще не закрыты. *Kloop*. https://kloop.kg/blog/2020/09/10/pohishhenie-vymogatelstvo-popytka-zahvata-vlasti-bolee-250-kandidatov-v-deputaty-prohodili-po-ugolovnym-delam-nekotorye-eshe-ne-zakryty/

Dzyubenko, O. (2020, 9 October). Kyrgyzstan president declares state of emergency. *Reuters*. https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-protests/kyrgyzstan-president-declares-state-of-emergency-idUSKBN26U01P

Election for President (2017, 15 October). *IFES*. https://www.electionguide.org/elections/id/3025/

Election Observation Mission Final Report (2016, 4 28 January). Kyrgyz Republic Presidental Election 15 October 2017. *OSCE/ODIHR*. https://www.osce.org/odihr/elections/kyrgyzstan/333296

Election Observation Mission Final Report (2018, 4 March). Kyrgyz Republic Presidental Election 15 October 2017. *OSCE/ODIHR*. https://www.osce.org/odihr/elections/kyrgyzstan/333296

Election Observation Mission Final Report (2018, 8 March). Kyrgyz Republic Presidental Election 15 October 2017. *OSCE/ODIHR*. https://www.osce.org/odihr/elections/kyrgyzstan/333296

Euractiv (2020, 6 October). EU ‘takes note’ of failed elections in Kyrgyzstan. https://www.euractiv.com/section/central-asia/news/eu-takes-note-of-failed-elections-in-kyrgyzstan/

Eurasianet (2019, 24 October). Explainer: How did Kyrgyzstan’s ex-president fall so low? https://eurasianet.org/explainer-how-did-kyrgyzstans-ex-president-fall-so-low

Fiala, D. (2017, 23 November). Observation of the presidential election in Kyrgyzstan. *Parliamentary Assembly*. https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24241&lang=en

Field Reports (2015, 27 May). *CACI Analyst*. https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13211-party-restructuring-in-kyrgyzstan-prior-to-2015-elections.html

Freedom House (2015, 26 June). Nations in Transit 2015 – Kyrgyzstan. *Refworld*. https://www.refworld.org/topic,50ffbce4c9,50ffbce4ed,55929ef615,0,,,KGZ.html

Furstenberg S., Botoeva G. (2020, 16 October). Political unrest in Kyrgyzstan: between old and new hopes. *The Foreign Policy Center*. https://fpc.org.uk/political-unrest-in-kyrgyzstan-between-old-and-new-hopes/

Gizitdinov, N. (2017, 15 October). Jeenbekov Wins Kyrgyzstan's Presidential Election. *Bloomberg*. https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-10-15/jeenbekov-on-course-to-win-kyrgyzstan-presidential-election

Gyene P. (2017). *Független államiság a posztszovjet Közép-Ázsiában*. Aposztróf, Budapest.

Gyene, P. (2013). Kirgiz parlamentáris kísérlet perspektívái – egy deviáns eset vizsgálata. *Politikatudományi Szemle,* 22 (1), 87-113.

Gyene, P. (2022). Kirgizisztán három forradalma és a kirgiz parlamentáris kísérlet mérlege. Külügyi Szemle, 21 (2), 92-120.

Habertürk (2020, 6 10). Kırgızistan'da seçimler iptal edildi! https://www.haberturk.com/kirgizistan-da-secimler-iptal-edildi-2826118

ICG Asia Report (2001, August 28). *Kyrgyzstan at Ten: Trouble in the "Island of Democracy"*https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/kyrgyzstan/kyrgyzstan-ten-trouble-island-democracy

Ivanov, Y. (2022). Revolutions in Kyrgyzstan. In J. A., Goldstone, L. Grinin, A. Korotayev (Ed.) *Handbook of Revolutions in the 21st Century*. (pp. 517-549). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86468-2

Kainazarova, Ch. (2018). New trends in Kyrgyz foreign policy. *MPRA* Paper No. 86491. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/86491/1/MPRA_paper_86491.pdf

Kyrgystan Jogorku Kenesh (Supreme Council) (2015, 4 October). *Inter-Parliamentary Union*. http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2174_E.htm

Leonard, P., Imanaliyeva, A. (2020, 15 October). Seizure of Kyrgyzstan nears completion as president steps down. *Eurasianet.* https://eurasianet.org/seizure-of-kyrgyzstan-nears-completion-as-president-steps-down

Litvinova, D. Kyrgyzstan opposition divided amid political chaos, protests. *PBS*. https://www.pbs.org/newshour/politics/kyrgyzstan-opposition-divided-amid-political-chaos-protests

Litvinova, D. (2020, 12 October). Kyrgyzstan's president declares new state of emergency amid mass protests. *PBS*. https://www.pbs.org/newshour/world/kyrgyzstans-president-declares-new-state-of-emergency-amid-mass-protests

Mikovic, N. (2020, 15 October). Kyrgyzstan's turmoil and the competition for Central Asia. *The Interpreter*. https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/kyrgyzstan-s-turmoil-competition-central-asia

Mitchell, L., A. (2022). Revolutions in Kyrgyzstan. In J. A., Goldstone, L. Grinin, A. Korotayev (Ed.) *Handbook of Revolutions in the 21st Century*. (pp. 435-447). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86468-2

Mite, V. (2015, 24 March). Kyrgyzstan: North-South Divide Is A Factor In Politics. *Radio Free Europe/Radio Liberty*. https://www.rferl.org/a/1058107.html

Motyl, A. (1997). Institutional Legacies and Reform Trajectories. In ories,"in A. Karatnycky, A. Motyl, A. Schnetzer (Ed.) *Nations in Transit 1997. Civil Society, Democracy and Markets in East Central Europe and Newly Independent States*. Routledge (1st edition pp. 17-22).

Muratbekova, A. (2019). Kyrgyzstan's Regional Politics under Jeenbekov. *Eurasian Research Institute*, Weekly e-bulletin. No. 205. https://eurasian-research.org/publication/kyrgyzstans-regional-politics-under-jeenbekov/

Murzaeva, D. (2014). Kyrgyzstan-Turkey Relations: Cooperation in Political and Educational Spheres. *Review of European Studies, 6*, (3), 39–54. DOI: 10.5539/res.v6n3p39

Najibullah, F. (2017, 16 October). Sooronbai Jeenbekov, Longtime Atambaev Ally With A Southern Touch, Poised For Kyrgyz Presidency. *Radio Free Europe/Radio Liberty.* https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-profile-jeenbekov-next-president/28798418.html

Organization of Turkic States (2012). Kyrgyz President Almazbek Atambayev visits Turkey. https://www.turkkon.org/en/haberler/kyrgyz-president-almazbek-atambayev-visits-turkey_132

Oxford Analytica (2020, 17 August). Kyrgyz election will be contest for assets, not ideas. *Daily Brief.* https://dailybrief.oxan.com/Analysis/DB254606/Kyrgyz-election-will-be-contest-for-assets-not-ideas-

Pannier, B. (2020, 2 October). All That Is Good About Kyrgyzstan's Upcoming Parliamentary Elections. *Radio Free Europe/Radio Liberty.* https://www.rferl.org/a/all-that-is-good-about-kyrgyzstan-s-parliamentary-elections-/30870232.html

Pannier, B. (2020, 3 October). Kyrgyzstan: A Guide To The Parties Competing In The Parliamentary Elections. *Radio Free Europe/Radio Liberty.* https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-a-guide-to-the-parties-competing-in-the-parliamentary-elections/30871908.html.

Poverty Data: Kyrgyz Republic (2021) *ADB.* https://www.adb.org/countries/kyrgyz-republic/poverty

Президент Кыргызской Республики (2019). Президент Сооронбай Жээнбеков провел заседание Совета безопасности Кыргызской Республики. http://president.kg/ru/sobytiya/14734_prezident_sooronbay_gheenbekov_provel_zasedanie_soveta_bezopasnosti_kirgizskoy_respubliki

Putz, C. (2018, 10 April). Is There a Growing Atambayev-Jeenbekov Rift in Kyrgyzstan? *The Diplomat*. https://thediplomat.com/2018/04/is-there-a-growing-atambayev-jeenbekov-rift-in-kyrgyzstan/

Putz, C. (2020, 20 August). Kyrgyz Court Unsurprisingly Upholds Rulings Against Atambayev and Isakov. *The Diplomat*. https://thediplomat.com/2020/08/kyrgyz-court-unsurprisingly-upholds-rulings-against-atambayev-and-isakov/

RFE/RL's Kyrgyz Service (2020, 13 October). Kyrgyz President Rejects Parliament's Decision On New Prime Minister. *Radio Free Europe/Radio Liberty.* https://www.rferl.org/a/kyrgyz-president-rejects-parliament-s-decision-on-new-prime-minister/30891284.html

RFE/RL's Kyrgyz Service (2017, 11 September). Presidential Candidates Start Campaigning In Kyrgyzstan. Radio Free Europe/Radio Liberty. https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-presidential-campaign-opens/28728694.html

RFE/RL's Kyrgyz Service (2017, 16 October). *Radio Free Europe/Radio Liberty.* https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-presidency-election-jeenbekov-babanov/28797147.html

RFE/RL's Kyrgyz Service (2018, 16 November). *Radio Free Europe/Radio Liberty.* https://www.rferl.org/a/kyrgyz-president-accuses-predecessor-of-rying-to-turn-him-into-puppet-/29604471.html

Roeder, P. (1994). Varieties of Post-Soviet Authoritarian Regimes. *Post-Soviet Affairs*, 10 (1). 61-101.

Rysaliev, A. (2017, 21. September). Kyrgyzstan Accuses Kazakhstan of Political Meddling. *Eurasianet*. https://eurasianet.org/kyrgyzstan-accuses-kazakhstan-of-political-meddling

Tass (2019, 7 August). Kyrgyz special forces storm house of ex-President Atambayev. https://tass.com/world/1072386/amp

Tayfur, N. A. (2020, 15 October). Kyrgyz president to resign after parliamentary election. *Anadolu Agency*. https://www.aa.com.tr/en/world/kyrgyz-president-to-resign-after-parliamentary-election/2006773

The constitutional law on Presidential and Jorku Kenesh Elections in the Kyrgyz Republic (2017, 5 June). *Ecoi.net*. https://www.ecoi.net/en/document/1420449.html

The Economist (2020, 25 June). A former president of Kyrgyzstan is imprisoned for corruption. https://www.economist.com/asia/2020/06/25/a-former-president-of-kyrgyzstan-is-imprisoned-for-corruption

Trend (2018, 20 November). Sooronbay Jeenbekov's work results in foreign policy in his one year presidency https://en.trend.az/casia/kyrgyzstan/2982512.html

Центризбирком (2017, 15 October). Центризбирком определил результаты выборов Президента Кыргызской Республики 15 октября 2017 года. https://shailoo.gov.kg/ru/news/1973/

Umarov, T. (2019, 23 August). The Failure of Atambayev's Planned Power Transition. *Carnegie Endowment for International Peace*. https://carnegieendowment.org/2019/08/23/failure-of-atambayev-s-planned-power-transition-pub-79718

Walker, M. (2011, 10 June). Kyrgyzstan: the scars of ethnic conflict run deep. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/world/2011/jun/10/kyrgyzstan-ethnic-conflict-osh-uzbekistan

Weise, G. (2010, 15 May). Understanding the Proposed Kyrgyz Parliament. *The International Foundation for Electoral Systems (IFES).* https://www.ifes.org/publications/understanding-proposed-kyrgyz-parliament

Yuldoshev, (2011, 1 December). Prime minister represents Tajikistan at Kyrgyzstan's presidential inauguration. *Asia-Plus*. https://asiaplustj.info/en/news/tajikistan/politics/20111201/prime-minister-represents-tajikistan-kyrgyzstan-s-presidential-inauguration

ENHANCING EUROPE AND AFRICA COOPERATION THROUGH HEALTH AND EDUCATION IN THE NEW CONTEXT

Hong Quang Trieu*

ABSTRACT

Over the past two centuries, Africa has become an inevitable partner for Europe and vice versa for security and economic-social interests. To strengthen and promote the partnership under a new context, the European Union (EU) and the African Union (AU) shared a joint vision for 2030 of "solidarity, security, peace, sustainable and sustained economic development, and prosperity"in February 2022. Two of the key fields highlighted in this vision were health and education. Regarding health cooperation, both sides consider health as the main priority within the COVID-19 era; European countries increasingly accelerate the supply deployment of vaccines and contribute to technology transfer and vaccine production in Africa, while African leaders urge European counterparts to help in the fight against the pandemic. In terms of an educational aspect, it can be seen as the heart of joint EU-AU efforts to sustain the implementation of Agenda 2063 since 2015 toward integration and prosperity in Africa. It fits continental and global targets for education in frameworks of CESA 16-25 and SDG4 strategies. This article will study why the EU and the AU work in health and education, analyze the status of the cooperation during the pandemic and give assessments of this relationship.

Keywords: Europe, Africa, health, education, cooperation, COVID-19

Introduction

According to a forecast for 2050, Africa will become a rising global force with 2.5 billion people, impacting geopolitics, international trade, technological development, the future of the world's dominant religions, and migration patterns (Paice, 2022). Superpowers begin using health and education to increase their influence in Africa under the context of geopolitical competition: China with "the Health Silk Road", the United States with COVID-19 vaccine donation, India's "Health Diplomacy", and several scholarship programs: China (12,000 positions for Sub-Saharan Africa), Russia (5,000 slots), India (900 places in ICCR program), etc. Indeed, the EU can not stay behind the geopolitical competition race because a part of Africa's future will shape its future; now, the EU is pursuing a much closer partnership

* Ph.D. Candidate, Eötvös Loránd University (ELTE). Pathfinder Research Group, ELTE. Researcher, Vietnam Institute for Indian and Southwest Asian Studies, VASS. Email: trieu.quang.1711@gmail.com

with African countries and the AU, and one of the best ways to contribute to Africa's development and prosperity is through cooperation in health and education. To study bilateral cooperation in health and education in the new context, this article chooses the year 2020 as a key point in EU-AU relations because the two sides faced difficulties after the outbreak of the COVID-19 pandemic and had new developments in cooperation related to health and education.

I. Methodology

The paper mainly uses historical and analytical approaches. While the historical method shows an overview of the bilateral relationships in health and education since 2020. The analytical method will help to give deeper insights into the topic through analysis, assessments, and conclusions. At the same time, area studies are applied to study social and geographical aspects within bilateral relationships. Regarding the literature review, work on Europe-Africa health and education cooperation was based on books, journals, official government documents, speeches from European and African leaders, and online sources.

II. Prerequisites for Europe - Africa Health and Educational Cooperation

A. Regarding Health Cooperation

There are many foundations for health cooperation between the EU and the AU. *Firstly*, on the eve of the 21st century, European nations played an essential role in achieving universal health coverage in Africa when they joined with World Health Organization (WHO) activities to support this continent in containing various diseases such as HIV/AIDS, tuberculosis, malaria, hookworms, Ebola, and COVID-19. Health support in Africa can help prevent infections or pandemics from spreading to European territories through the African immigrant waves. Also, one strong Africa can secure mutual economic interests between the two continents, especially when the EU member states are Africa's top investors, with around €239 billion in FDI in 2018 (European Commission, 2021a). On the other hand, Africa needs international assistance, like from the EU, to improve its healthcare system due to an overwhelming shortfall in critical care capacity and a lack of skilled medical workers- falling 60% below the minimum threshold of the United Nations (McKinsey & Company, 2020). *Secondly*, health cooperation is prioritized in agreements, joint frameworks, and joint strategies. For example, in 2003, the European and Developing Countries Clinical Trials Partnership (EDCTP) aimed to reduce the impact of poverty-related diseases in Sub-Saharan Africa by accelerating the clinical development of effective, safe, accessible, suitable, and affordable medical interventions for certain diseases; and contributing to research capacity

building in Africa and strengthening national health research systems. Recently, at the joint press conference at the 6th European Union-African Union Summit (February 2022), the President of the European Commission, Ursula von der Leyen, confirmed that the EU would highly support Africa in the fight against COVID-19 and build mRNA manufacturing capacity across this continent (European Commission, 2022a). *Thirdly*, because of Africa's economic and geopolitical aspects, many nations find a way to gain influence on this continent, and health assistance can be seen as an appropriate channel. For instance, China conducted 255 projects on health, population, water, and sanitation sectors in African countries over 12 years (2000-2012) (Grépin et al., 2014); India deployed health diplomacy towards African countries through various programs such as Focus Africa Programme, Team-9 Initiative, and Pan Africa e-Network (PAeN), while Turkey built regional hospitals in Sudan, Somalia, and Lybia (Serhat Orakçi, 2022). To compete with others (the United States, China, India, and Russia), the EU needs to strengthen health cooperation with the AU. Recently, the EU has started COVID-19 vaccination campaigns and bringing humanitarian aid packages from June 2021.

B. Regarding Education Cooperation

Looking at the EU's capacities and the AU's needs concerning education shows the great potential and opportunities for bilateral cooperation. Among one of the top destinations for education, European countries attract millions of students worldwide due to some advantages: the same recognition of degrees at all levels in the continent, low fees from funded universities, and cheaper tuition fees compared to the US and the UK (for example, a cost for the Bachelor level in 2022 is around €4,175/year (Sabrina Collier, 2022), but €5,000-€35,000/year (Study Portals, 2022a) in the UK and approximately €29,000/year (Study Portals, 2022b) in the US). With 44 European universities involving around 340 higher education institutions in all EU member states, hundreds of research institutes with high rankings, like The French National Centre for Scientific Research (CNRS) in France, Max Planck Gesellschaft in Germany, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) in Spain, Consiglio Nazionale delle Ricerche (CNR) in Italy, over 400 Nobel prizes for individuals and scientists in Europe, etc. Indeed, African students consider Europe as the leading destination, which accounts for 42% of the total African students studying abroad, compared to 22% in Africa, 12% in Asia, 14% in America, 8% in the Middle East, and 2% in others in 2019 (Mariam Saleh, 2021). There are three reasons why Africans choose to study in Europe: African students have no difficulties with mainly using languages in the European

education system because of the same as their first languages (French, English, and Portuguese). According to Campus France's report in 2016, 192,829 (54%) of mobile African students from countries where French is commonly used, an increase of 5% in three years; 166,669 (45%) were from English speaking countries; and 15,393 (4%) were from Portuguese speaking nations (the percentages total more than 100% because some countries are multilingual) (Campus France, 2016). Numerous scholarships in European countries are the second factor that attracts African students through various programs in Erasmus+ of the EU, bilateral agreements (Hungary, Czech Republic, Poland, and Ukraine), or scholarships at the national level like DAAD (Germany), French Government Eiffel Excellence Scholarship Program (France), etc. And thirdly, a lack of well-educated people with STEM (science, technology, engineering, and mathematics) hugely impacts Agenda 2063 with Africa's vision for prosperity (inclusive growth and sustainable development). It also influences the growth and future careers of young people in Africa: only 4-12% of fresh graduates with STEM-related degrees (JA Africa, 2022), and fewer than 25% of students in secondary and tertiary institutions pursue STEM-related career fields, with more seeking social sciences and humanities (Auda-Nepad, 2021). Therefore, African people choose to study in Europe because its universities already provide well-training programs at every level (bachelor, master, and doctoral levels) and have high-quality lecturers in STEM teaching.

In terms of policy, since the 1960s, African leaders have recognized that cooperation with the EU would increase collaboration with other universities from two sides and help students have world-class training, enhancing their ability to compete with graduates globally (Andoh & Salmi, 2019). Then, every EU-AU Summit since 2000 always highlights the need for education cooperation. In 2021, the European Commissioner for International Partnerships, Jutta Urpilainen, emphasized that it was not only at the center of the joint Africa-EU Strategy but also a pillar in building the education and skills for the future because education could not wait (ETF, 2021). Within the third section (sustainable growth and jobs) in the comprehensive strategy with Africa by 2021, the European Commission guaranteed to promote collaboration among academia, research, local businesses and help innovative learning approaches (European Commission, 2021b). The EU will scale up bilateral intellectual and scientific cooperation related to technical and vocational education and training and increasing skills development (also in association with EU businesses), intending to create a knowledge society and economy for African countries.

III. New Developments Between Europe and Africa In Terms of Health and Education Under The New Context

A. Health Cooperation as The Top Priority

The outbreak of COVID-19 in late 2019 led to a major public health crisis on a global scale. According to statistics from WHO (24 November 2022), the world has 635 million confirmed cases: around 6.6 million deaths and 12.9 billion vaccine doses (WHO, 2022). Despite a high death toll over two years, with 207.6 million infections and 2.28 million deaths (Reuters COVID-19 tracker, 2022), Europe soon recovered from the pandemic through vaccination inventions in late 2020. Meanwhile, the pandemic has relatively spared Africa compared to Europe, America, and Asia due to the limited international connectivity, except for regional hubs (Johannesburg, Casablanca, Addis Ababa, and Nairobi); and to contain the disease entirely, African nations have been in urgent need of access for vaccination from the international community. Hence, the EU has focused on health assistance to African partners as a key field during the bilateral relationships under the new context.

Although the impacts of the pandemic made the 6th EU-AU summit in 2020 postponed, European countries still committed to helping African nations through a joint COVID-19 response in the European Council Conclusions in October 2020. "Team Europe"was the EU's first action against the disease since April 2020, and it has supported over 140 countries with a package of €53.7 billion. By the end of 2021, this project had already disbursed €8.3 billion out of €9.0 billion to Sub-Saharan Africa (European Commission, 2022b). Nine EU member states among "Team Europe"(Netherlands, Czechia, Slovenia, Ireland, Slovak Republic, Croatia, Lithuania, Estonia, and Cyprus) sent 500 million doses to the COVAX[16]; thereby, several African nations received cures from the COVAX channel during 2021-2022, such as Egypt (691,200 from the Czech Republic, 419,000 from Croatia), Nigeria (496,800 from Ireland), Ghana (276,000 from Ireland), Rwanda (256,800 from the Slovak Republic, 96,000 from Estonia, 93,600 from Slovenia), Uganda (142,500 from Estonia), the Republic of the Congo (230,400 from Slovenia), and Kenya (750,700 from the Netherlands) (Reliefweb, 2021).

The 6th European Union–African Union Summit officially took place in Brussels, Belgium, on 17-18 February 2022; it focused on healthcare as one of the key priorities and agreed to support initiatives related to pandemic preparedness, health security, and equitable

[16] COVAX is co-led by the Coalition for Epidemic Preparedness Innovations (CEPI), Gavi, and the World Health Organization (WHO). Its primary purpose is to enhance the development and COVID-19 vaccine manufacture and to guarantee fair and equitable access worldwide.

access to essential health services. Leaders delivered a joint declaration: *"Learning from the current health crisis, we are committed to supporting the full-fledged African health sovereignty, in order for the continent to respond to future public health emergencies"* (Reliefweb, 2022). The EU reaffirmed to not just provide at least 450 million vaccine doses to Africa, in association with the Africa Vaccine Acquisition Task Team (AVATT) platform by mid-2022, but also send €425 million to help health services on the continent deliver the jabs as well as training of medical staffs (Reliefweb, 2022). Six selected African nations (Egypt, Kenya, Nigeria, Senegal, South Africa, and Tunisia) have been transferred technology for mRNA vaccine manufacture against COVID-19 on the sidelines of the EU-AU summit. According to WHO, the proportion of producing vaccines in Africa accounts for 1%, and only 11% population is fully vaccinated, compared with the global average of about 50% (Samuel Petrequin, 2022). The technology transfer for vaccines considers the first effort of the WHO and the EU to help produce large-scale COVID-19 cures in Africa. Besides, European nations have started using a part of the €150 billion packages on the health sector in line with the Rome Declaration at the Global Health Summit (2021) with initiatives for pandemic preparedness, health security, and equitable access to quality essential health services.

To reduce the socio-economic impact of infectious diseases in sub-Saharan Africa, the EU and the EDCTP Association will work on various projects with philanthropies and industry in the next Global Health EDCTP3 Joint Undertaking (2022-2027) with a budget of €1.4 billion.

Table 1. EU and EDCTP projects on the public health sector in Africa during 2022-2027

	Number of joint projects	**Budget**	**Number of EU and African partners involved**	**Number of countries involved**
European and Developing Countries Clinical Trials Partnership (EDCTP)	417	€1.4 billion joint investment	EU: 178 AU: 321	EU: 14 AU: 16

Source: EU-Africa cooperation in Research & Innovation (2022). *Public health*. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/research_and_innovation/strategy_on_research_and_innovation/documents/he_africa_cooperation_outlinefactsheet_a4_v2.pdf [accessed on November 11, 2022]

B. Education Cooperation: A Tool For Strengthening Partnerships

Various European scholarships to African students have been rising since 2020, covering every level from postgraduate to research exchange. Indeed, the African education system will get more benefits in the coming years. The Erasmus+ program expects to dedicate 25% of the 2021-2027 budget to the Sub-Saharan African region (Maina Waruru, 2021), and it seems the allocation of the Erasmus funding to a new period because the limited budget didn't reach Africa's demand from 2014 to 2020. The Policy officer of Africa EU's directorate-general for Education, Youth, Sport, and Culture, Deirdre Lennan, said, "*In the new programming period Sub-Sahara Africa is anticipated to have the single largest budget under Erasmus+ with nearly a quarter of the €2.2 billion of funding.*"(Maina Waruru, 2021) Whereas, the Marie Skłodowska Curie Actions (MSCA) under "Horizon Europe"will provide more funding to various programs: MSCA Doctoral Networks for training doctoral candidates in academic and non-academic organizations; Postdoctoral Fellowships (PF) for postdoctoral researchers; Staff Exchanges (SE) encouraging collaborations between organizations through staff exchanges; COFUND for co-funding regional, national, and international programs; and MSCA and Citizens bringing research and researchers closer to the public at large. A surge of EU projects and spending for African participants in 7 year-period in table 2 below shows the EU's contribution to the future of higher education in Africa in the post-COVID-19 era.

Table 2. The EU's scholarships and projects to African citizens from 2021 to 2027

Programs	**Number of joint projects**	**Budget**	**Number of EU and African partners involved**	**Number of countries involved**
Marie Skłodowska Curie Actions (MSCA)	1700 African researchers	€3.8 million	181 African organizations	44 African countries
Erasmus+	35,000 African students and staff	€160 million	EU: 2,298 organizations AU: 354 organizations	53 African countries
ARISE	Develop innovatitve research at African universities or research institutions	EU contribution: €25 million	40 young early career researchers from Africa	AU: continental

Source: EU-Africa cooperation in Research & Innovation (2022). *Capacities for Science*. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/research_and_innovation/strategy_on_research_and_innovation/documents/he_africa_cooperation_outlinefactsheet_a4_v2.pdf [accessed on November 11, 2022]

On the state level, many European member nations also open opportunities for African applicants through Stipendium Hungaricum (Hungary) with 2,000 vacancies per year, 1,000 slots for a Sub-Saharan African country in DAAD postgraduate scholarship (Germany), 1,500 positions per year in France-South Africa scholarships, etc.

Like health cooperation, investment in education was mentioned in the 6th EU-AU Summit, when Europe would invest and improve education in Africa by promoting vocational education and training at the regional level (Reliefweb, 2022). The Africa-Europe Investment Package with €150 billion also supports the EU strategy for 2030 and the AU agenda 2063 concerning education. This fund aims to invest in inclusive and equitable quality education by improving policy and legal frameworks, providing adequate education services, and fulfilling learning gaps due to the pandemic. Moreover, it will promote opportunity-oriented technical and professional Vocational Education and Training.

IV. Assessment Of Europe and Africa Health&Education Cooperation

Europe-Africa health and education cooperation has achieved new developments since 2020. In terms of health, it can be seen as effective cooperation from both sides through manufacturing and transferring vaccination technology and supporting the recovery of the health system. *Firstly*, building manufacturing capacity and sharing vaccination technology mRNA is the main point within the EU's commitment to Africa. The EU gives Africa comprehensive support for funding projects and the productive power of a cure against COVID-19 or future diseases, thereby developing African healthcare systems. *Secondly*, because African health systems face difficulties concerning medical staff, equipment, and infrastructure for providing good quality products and services, the EU quickly supports and coordinates with African health-related institutions and mechanisms at the regional, national, and continental levels. For example, alongside Bill & Melinda Gates Foundation, the EU Commission, Germany, France, and Belgium mobilized over €100 million to the African Medicines Agency (AMA) and strengthened medical agencies across Africa (Reuters, 2022). Also, they gave funding and shared knowledge to reinforce African health systems' recovery. EU Health Commissioner Stella Kyriakides confirmed, *"Strengthening health systems and immunization capacities of the African continent is at the center of our work"*(Reuters, 2022).

Regarding education, the EU and the AU have renewed their partnership with a part of the €150 billion packages to improve education and training and support a joint ambition for 2030 and the African agenda for 2063. A surge in European scholarships to African citizens has shown increasingly involved institutions, students, and staff. For instance, Erasmus+ expects to increase slots from 35,000 (2020) to 105,000 (2027) or the number of candidates for the Erasmus Mundus Joint Master Degree programs (EMJMDs) increase 239 scholarships from 27 African nations (2018) to 313 from 33 countries (2019) (European Commission, 2019). It plays a vital role in developing the capacities of youth organizations, promoting mobility among young people in Africa and Europe, and meeting the demand for high-skilled labor in African countries. By 2030, it estimates that around 30 million young people will enter the labor market (Camilla Rocca, 2019), so it needs to generate sustainable jobs, and basic education must be a high priority.

A. Shortcomings in Health and Education Cooperation

There are some limitations in EU-AU health and education cooperation. Concerning health, *firstly*, vaccine mistrust in some areas of Africa impacts the EU's plan for the supply chain production, distribution, and administration of COVID-19 vaccines. In the survey of 2020, 59% in the Democratic Republic of Congo to 94% in Ethiopia hesitated to take the vaccine because of the belief that COVID-19 was a planned event by foreign actors and Africans being used as guinea pigs for vaccine trials (Aroh et al., 2021). In fact, there were terrible medical experiments in the past, like HIV vaccine trials in South Africa were halted in the 2000s because multiple recipients developed more vulnerability to the disease. In 2021, COVAX provided vaccines for 36 African countries, but several states had temporarily suspended AstraZeneca brand due to reports of blood clotting cases in the US and Europe (Daniel Pelz, 2021). After that, public health authorities had to solve vaccine hesitancy and skepticism on the continent by giving accurate information. *Secondly*, the EU just agreed to transfer mRNA technology to six African nations instead of approving patent rights of vaccines for Africa. Hence, it has led this continent to have expensive COVID-19 cures due to intellectual property rights zealously guarded by pharmaceutical companies. As a result, over 12% of the African population is fully vaccinated compared to 81% of the EU population, many of whom have already received a booster shot (Euronews, 2022). Many African leaders have asked for patent waivers because it would ensure universal access to the vaccine. In 2021, South African President Cyril Ramaphosa said the vastly unequal distribution amounted to "vaccine apartheid."(Euronews, 2022) *Thirdly*, logistic and technical challenges can affect a country's reception and distribution of vaccines. In April 2022, EU diplomats pointed out

the main reasons for hampered vaccination in Africa: vaccines' short shelf life, limited storage facilities, poor healthcare infrastructure, and vaccine hesitancy (Euractiv, 2022).

In terms of education, a joint vision for 2030 among the EU-AU summit 2022 emphasized providing inclusive, equitable, and quality education for everyone, but it didn't mention other marginalized groups with a higher risk of exclusion from quality education, such as disabilities, refugees and migrants, a lower socio-economic background, and indigenous. According to the 2020 Global Education Monitoring Report of UNESCO, only 6% of the poorest 20% in Sub-Saharan Africa finish upper secondary education; most scholarships do not indicate the status of students in marginalized groups who are beneficiaries. European scholarships like Erasmus+ and DAAD have no such programs for this category (Wachira Kigotho, 2020). To reduce unequal education and leave no one behind, policymakers in Europe and Africa should figure needs of people who face educational obstacles. An inadequate number of European scholarships to Africa compared to other nations, especially China, is also a disadvantage of education cooperation. Recently, China has offered more university scholarships to African students than Western governments combined, which seems a sign of using "soft power" alongside economic investment. China accounts for 40% of all university scholarships for Sub-Saharan African students (followed by South Africa, Russia, the UK, and Turkey), while European and Western governments give smaller support (Andrew Jack, 2020).

Conclusion

Since 2020, bilateral cooperation in health and education has had remarkable achievements. EU-AU summit 2022 renewed partnership with Europe's strong commitment to supporting Africa in response to the pandemic by increasing funding, fair and equitable distribution of vaccines, technology transfer of vaccine production, and improving the public health sector on this continent. On the educational aspect, a surge of European scholarships to African citizens has come from the EU to its member states over two years, thereby supporting African ambition to build high-quality workers to the economic market. However, these cooperations still face challenges in health (the mistrust of Africans toward European vaccines, vaccine licensing issues, logistics, and technology) and education (lack of focus on marginalized groups and the number of European scholarships). Thus, health and education can enhance Europe-Africa cooperation, build a much closer partnership, and be a proper tool for the EU's soft power to reach the objectives in Africa post-COVID-19.

REFERENCES

Andoh, H., & Salmi, J. (2019). The Internationalization Agenda of African Universities in the Next Decade. *International Higher Education*, *99*, 21–23. https://doi.org/10.6017/ihe.2019.99.11663

Andrew Jack (2020). China surpasses western government African university scholarships. *Financial Times*. https://www.ft.com/content/4b2e6c1c-83cf-448a-9112-477be01d2eee [accessed on October 20, 2022]

Aroh, A., Asaolu, B., & Okafor, C. (2021). Myths and models: What's driving vaccine hesitancy in Africa and how can we overcome it?. *Africa Portal*. https://www.africaportal.org/features/myths-and-models-whats-driving-vaccine-hesitancy-in-africa-and-how-can-we-overcome-it/ [accessed on October 20, 2022]

Auda-Nepad (2021). *Rwanda As A Model: Improving STEM Education Curricula In Africa*. https://www.nepad.org/blog/rwanda-model-improving-stem-education-curricula-africa [accessed on October 21, 2022]

Camilla Rocca (2019). Africa's job market: what are the challenges?. *Mo Ibrahim Foundation*. https://mo.ibrahim.foundation/news/2019/africas-job-market-challenges [accessed on October 24, 2022]

Campus France (2016). The international mobility of African students. *Les notes*. https://ressources.campusfrance.org/publications/notes/en/note_16_hs_en.pdf [accessed on October 24, 2022]

Daniel Pelz (2021). African countries temporarily suspend AstraZeneca vaccine. *DW*. https://www.dw.com/en/african-countries-temporarily-suspend-astrazeneca-vaccine/a-56904649 [accessed on October 25, 2022]

ETF (2021). *Education central to the European Union's partnership to Africa*. https://www.etf.europa.eu/en/news-and-events/news/education-central-european-unions-partnership-africa [accessed on October 30, 2022]

Euronews (2022). *EU resists calls for patent waivers but agrees to transfer mRNA technology*. https://www.euronews.com/2022/02/18/eu-resists-calls-for-patent-waivers-but-agrees-to-transfer-mrna-technology [accessed on October 30, 2022]

Euractiv (2022). *EU pushes for COVID vaccinations in Africa as supply 'no longer' a problem*. https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/eu-pushes-for-covid-vaccinations-in-africa-as-supply-no-longer-a-problem/ [accessed on November 11, 2022]

European Commission (2019). *Erasmus+: EU boosts participation of African students and staff in 2019*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_5547 [accessed on November 11, 2022]

European Commission (2021a). Team Europe mobilises to support African economies. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_2543 [accessed on November 11, 2022]

European Commission (2021b). *Policy framework*. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/europe-world/international-cooperation/eu-africa-cooperation/policy-framework_en [accessed on November 16, 2022]

European Commission (2022a). *Statement by President von der Leyen at the joint press conference following the 6th European Union-African Union Summit*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_1181 [accessed on November 17, 2022]

European Commission (2022b). *COVID-19: Team Europe has delivered €47.7 billion to help its partners address the pandemic and its consequences*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_5431 [accessed on November 17, 2022]

Grépin, K. A., Fan, V. Y., Shen, G. C., & Chen, L. (2014). China's role as a global health donor in Africa: What can we learn from studying under reported resource flows? *Globalization and Health, 10*(1), 84. https://doi.org/10.1186/s12992-014-0084-6

Mariam Saleh (2021). Distribution of African students studying abroad as of 2019, by continent. *Statista*. https://www.statista.com/statistics/1272053/distribution-of-african-students-studying-abroad-by-continent/ [accessed on November 21, 2022]

Maina Waruru (2021). Africa to get 25% share of Erasmus+ 2021-27 budget. *The Pie News.* https://thepienews.com/news/africa-to-get-lions-share-of-erasmus-budget/ [accessed on November 22, 2022]

McKinsey & Company (2020). *Acting now to strengthen Africa's health systems*. https://www.mckinsey.com/featured-insights/middle-east-and-africa/acting-now-to-strengthen-africas-health-systems [accessed on November 22, 2022]

Paice, E. (2022). By 2050, a quarter of the world's people will be African – this will shape our future. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/global-development/2022/jan/20/by-2050-a-quarter-of-the-worlds-people-will-be-african-this-will-shape-our-future [accessed on November 26, 2022]

Reuters (2022). *EU, Gates Foundation to invest over 100 million euros to set up African drugs regulator*. https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/eu-gates-foundation-invest-over-100-mln-euros-set-up-african-drugs-regulator-2022-02-15/ [accessed on November 26, 2022]

Reuters COVID-19 tracker (2022). *Europe*. https://graphics.reuters.com/world-coronavirus-tracker-and-maps/regions/europe/ [accessed on November 27, 2022]

Reliefweb (2021). *Team Europe dose-sharing: nine additional EU member-states support lower-income countries through COVAX*. https://reliefweb.int/report/world/team-europe-dose-sharing-nine-additional-eu-member-states-support-lower-income [accessed on November 27, 2022]

Reliefweb (2022). *Sixth European Union - African Union Summit: A Joint Vision for 2030*. https://reliefweb.int/report/world/sixth-european-union-african-union-summit-joint-vision-2030 [accessed on October 21, 2022]

Sabrina Collier (2022). How Much Does it Cost to Study in Europe?. *QS Top Universities*. https://www.topuniversities.com/student-info/student-finance/how-much-does-it-cost-study-europe [accessed on October 21, 2022]

Samuel Petrequin (2022). Six African countries to receive mRNA vaccine technology. *AP News*. https://apnews.com/article/coronavirus-pandemic-technology-business-health-africa-65a9f85a59962f96cdef1701c931009d [accessed on November 26, 2022]

Serhat Orakçi (2022). The Rise of Turkey in Africa. *Aljazeera Center for Studies*. https://studies.aljazeera.net/en/analyses/rise-turkey-africa#a9 [accessed on November 27, 2022]

JA Africa (2022). *STEM Education*. https://ja-africa.org/our-work-in-stem/

Study Portals (2022a). *Tuition Fees and Living Costs in the UK in 2023*. https://www.mastersportal.com/articles/2906/tuition-fees-and-living-costs-in-the-uk-in-2023.html [accessed on October 20, 2022]

Study Portals (2022b). *Undergraduate Tuition Fees in the U.S. per State in 2023*. https://www.mastersportal.com/articles/2056/undergraduate-tuition-fees-in-the-us-per-state-in-2023.html [accessed on October 20, 2022]

Wachira Kigotho (2020). China increases scholarships to students from Sub-Saharan Africa. *University World News*. https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20201124103038 75 [accessed on November 28, 2022]

WHO (2022). *WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard*. https://covid19.who.int [accessed on November 18, 2022]

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI SÜRECİNDE GÜRCISTAN

Indira Phutkaradze*

ÖZET

"93 Harbi" olarak bilinen savaş, 1877-1878 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sı arasında yapılan bir savaştır. Savaşın sebepleri Çarlık Rusya'sının sıcak denizlere inme düşüncesinin yanı sıra Hristiyan ve Slav azınlıkları "korumak" amacıyla Osmanlı Devleti'nin iç işlerine sürekli müdahale etmesidir. Sıcak çatışmalar başlangıçtan itibaren iki cephede Balkanlar ve Kafkaslarda gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Güney Kafkasya ülkelerinden biri olan Gürcistan'ın geleceğinin belirlemesi açısından söz konusu savaş, büyük önem taşımıştır. Gürcistan XVI.-XVII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Safevi İran Devleti arasında rekabet sahası haline gelmiş ve birçok kez el değiştirmişti. 29 Mayıs 1555 yılında Osmanlı ve Safevi İran devletleri arasında imzalanan Amasya Antlaşması ile Gürcistan'ın doğusunun büyük kısmı Safevi Devleti'nin, Gürcistan'ın güney ve güneybatı bölgeleri ise Osmanlı'nın egemenliğine geçmiştir. Yaklaşık 300 yıl boyunca batı Gürcistan'ın güneybatı kısmında yer alan Acara Bölgesi Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına katılmıştır. Gürcistan XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca Çarlık Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki mücadelelere sahne olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sı arasında yaşanan "93 Harbi" sonrasında 3 Mart 1878 yılında imzalan San Stefanos Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu savaş tazminatı olarak Kars, Ardahan, Batum şehirlerini Ruslara bırakmıştır. Daha önce Osmanlı egemenliğe giren Acara bölgesi Gürcistan ile birleşerek tamamen Rusya'nın hakimiyetine girmiştir.

Burada dikkat çekmek istediğim önemli bir husus var: XIX. yüzyılın başlarından itibaren Rusya, Kafkasya'daki hakimiyet mücadelesinde İran ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ana rakibi haline gelmiştir. Bu durum, Gürcü halkı tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Çünkü, aynı inanca sahip olan Rusya'nın desteğiyle yüzyıllar önce kaybedilen toprakların geri alınabilmesi durumu böylelikle mümkün hale gelmiştir. Ancak, günümüzde Rusya ile Gürcistan arasındaki mevcut gerilim, Rusya'nın sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini göstermiştir.

Anahtar kelimeler: 93 Harbi, Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusya'sı, Gürcistan

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Iktisadi, Idari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

GEORGIA DURING THE OTTOMAN-RUSSIAN WAR OF 1877-1878

ABSTRACT

The war known as "The '93 War"was a war fought between the Ottoman Empire and Tsarist Russia between 1877-1878. The reasons for the war were Tsarist Russia's strive of going to warm seas as well as the constant intervention in the internal affairs of the Ottoman Empire in order to "protect"the Christian and Slavic minorities. From the beginning, hot conflicts took place on two fronts in the Balkans and the Caucasus. In terms of determining the future of Georgia, which was one of the Easter Caucasus countries this war has great meaning. Georgia became a rival ground between the Ottoman Empire and the Safavid Iran between the XVI-XVII centuries and it passed from hand to hand several times. On May 29 of 1555, the year was signed Peace of Amasya between the Ottoman and Safevi Iran. Due to it, the eastern part of Georgia was transferred to the Safevi and the southern and western regions of Georgia were passed under the sovereignty of the Ottoman Empire. Adjara Region, located in the southwestern part of western Georgia for about 300 years, joined the territory of the Ottoman Empire. Georgia between the XVIII And XIX centuries has been the scene of struggles between Tsarist Russia and the Ottoman Empire. After the "93 War"between the Ottoman Empire and Tsarist Russia, with the Treaty of San Stefanos signed on March 3, 1878, the Ottoman Empire left the cities of Kars, Ardahan, and Batum as war reparations. Adjara region, which was under Ottoman Empire before, merged with Georgia and came under the sovereignty of Russia completely.

There is an important point I would like to draw attention to: Since the beginning of the 19th century, Russia has become the main rival of Iran and the Ottoman Empire in the struggle for dominance in the Caucasus. This was enthusiastically welcomed by the Georgian people. Because, with the support of Russia, which has the same belief, it has become possible to regain the lands lost centuries ago. However, the current tension between Russia and Georgia has shown that Russia acts only in its interests.

Keywords: The '93 War, Ottoman Empire, Tsarist Russia, Georgia

Introduction

Today, when we look at the conflict zones in the world, we can see the Caucasus among the places that attract attention, in fact, it is a geography that has historically been a continuous conflict area.

Georgia, one of the South Caucasian countries, is not rich in resources such as oil and natural gas, but it is the only country in the Caucasus that has a connection to the sea. Georgia is a democratic republic located in the South Caucasus region, east of the Southern Black Sea. Georgia is an important country that is a bridge between east and west as it has borders to the Black Sea, Turkey, Russia, Azerbaijan, and Armenia (Phutkaradze, 2017:43). Therefore, Georgia has always attracted the attention of the great powers. Georgia is in a position too important to leave its fate in its own hands. In almost every period of history, foreign powers have been effective in the region. In this context, Georgia has always been the scene of war between the three great empires, Russia, the Ottoman Empire, and the Safavid (Iran) states. In the XVI-XVII centuries, it has become a field of rivalry between the Ottoman Empire and the Safavid Iranian state and changed hands many times. With the Treaty of Amasya, signed between the Ottoman and Safavid Iranian states on May 29, 1555, most of the eastern part of Georgia was under the rule of the Safavid State, and the south and southwest regions of Georgia were under the sovereignty of the Ottomans. Adjara Region, located in the southwestern part of western Georgia for about 300 years, has been under Ottoman Empire. The kingdom of Kartl-Kakheti (eastern Georgia), which was left alone against the Ottoman and Safavid states, applied to Tsarist Russia for help. In 1783, the Georgievsk Agreement was signed between the Georgian King Erekle II and the Russian Tsarina Catherine. With this treaty, the country came under the protection of the Russian Tsarist, on the condition that its political independence be recognized. However, in 1801, the territory of the country was violated by the Russian Tsar Pavel I. Russia has made the country a province of Russia by ignoring the state structure of Georgia (Shengelia, 2001:10).

In 1801, with the annexation of the Kingdom of Kartli-Kakheti, Russia firmly established a foothold in Transcaucasia and became the main rival of Ottomans in the struggle for supremacy in the Caucasus. Ottomans did not agree with the created condition and tried to correct the situation with the instigation of European countries, but without success. As a result of the Russian-Turkish wars of 1806-1812 and 1828-1829, Russia not only maintained, but also expanded and strengthened its positions in the Caucasus. Such a situation was unacceptable for the great powers of Europe, and especially for England, who believed that “by establishing itself in Transcaucasia, Russia threatened the positions of England.”Therefore, “they considered the fight against Russia in Transcaucasia to be an urgent task”(Karalidze and Diasamidze, 2013:92).

19th century at the end of the 40s, Europe was swept by a wave of revolutions. After the suppression of the revolutions, the issue of the East again came to the fore in the foreign

policy of European countries. Nicholas, I decided to take advantage of the situation and implement a plan to divide the Ottoman Empire. (Svanidze,2007:303). At the beginning of 1853, he tried to reach an agreement with England on this issue. But England rejected this offer. England's refusal to cooperate with Russia in the Eastern issue put Nicholas I in front of a choice: He had to either refuse to carry out his plans or go for the breakthrough anyway. Nicholas, I chose the second option. It was obvious that the Russian authorities could not correctly calculate the existing reality when making the decision. In assessing the situation, the emperor and his entourage made two major mistakes: "They overestimated Russia's military, especially naval capabilities, and did not take into account the extent of the country's international isolation." This is what caused 1853-1856 Russia's defeat in the Crimean War (Karalidze and Diasamidze, 2013:93).

XIX. In the century, Georgia witnessed the struggles between Tsarist Russia and the Ottoman Empire. After The '93 War between the Ottoman Empire and Tsarist Russia, the Ottoman Empire left the cities of Kars, Ardahan, and Batum to the Russians as war reparations. Adjara region, which was under Ottoman rule before, merged with Georgia and came under the rule of Russia completely (Svanidze,2007:329-330). Taking advantage of the negative situation in Russia during the 1917 Bolshevik Revolution, Georgia declared its independence on May 26, 1918. It was the first South Caucasian country to declare its independence. But this independence did not last long. Georgia, which was occupied by the Red Army in March 1921, was the last country in the South Caucasus to surrender to the Soviets. (Beniashvili, 2000:17). It was the Soviet Republic within the Soviet Union from 1921 until the dissolution of the Soviet Union in 1991. Georgia regained its independence in 1991 with the dissolution of the Soviet Union (Çolakoğlu, 2000:5).

I. 1877-1878 Ottoman-Russian War

1877-1878 The Russian-Turkish war known as the '93 War, like other wars between Russia and Turkey in the 19th century, was caused by the desire to solve the Eastern question. The aggravation of the situation was due to the conflict between Russia and Turkey, as well as the rivalry between Russia and the leading European states for dominance in the Balkans and the East, which coincided with the struggle of the Balkan peoples to free themselves from the domination of the Turks. (Karalidze and Diasamidze, 2013:92) Here, it will be useful to evaluate the general situation in the international arena in the 19th century. Two important developments in Europe should be mentioned. The first is the collapse of absolutism in almost all countries. The second is the emergence of nation-states with the strengthening of

the nationalism and independence movement. The states that emerged in both cases joined European politics as new powers and were influential in the political geography and balance of powers in Europe (For more: Menteshashvili, 2000).

In parallel with all this, the situation in the East became particularly aggravated. In scientific literature, this period is known as under the name of "1875-1877 Eastern crisis". By the middle of the 70s, the situation in the Balkans became very serious, which was caused by the national policy of the Ottoman government. (Tsimbaev, 2004:255). On March 31, 1877, representatives of six countries (Russia, Germany, Austria-Hungary, England, France, and Italy) gathered in London and signed a protocol that obliged the Ottomans to carry out reforms in the Balkans. Ottomans refused to comply with the London Protocol. Thus, international efforts made it impossible to settle the Balkan crisis in a peaceful way. The main reason for this was the different attitude of the great powers to the problem. On April 24, 1877, Alexander II signed a manifesto declaring war on Turkey (Svanidze,2007:327). After Russia declared war on the Ottoman Empire, the great powers declared their neutrality (Karal, 2007:57).

Towards the end of the XIX century, the emerging Eastern crisis became the most important event in the political life of Europe. The aggravation of the Eastern question was connected with the weakening of the Ottoman Empire, the rise of the national liberation movement of the Slavic people, and the intensification of the struggle of the great powers for political and economic influence in the Balkans. The crisis in the East went through several stages during this period. The first phase of the crisis began when a revolt broke out in Bosnia and Herzegovina in the spring of 1875 and lasted until 1876 when Serbia and Montenegro declared war on the Ottomans. The next stage is the Russo-Ottoman war that started in April 1877, which ended with the Treaty of San Stefano on March 3, 1878. The Berlin Congress of 1878 is considered the final stage of the crisis (Khevrolina, 1999:174).

The '93 War, which prepared and deeply shook the collapse of the Ottoman Empire with all its institutions, led to inconclusive and radical transformations in the administrative and political structure of the Ottoman Empire. The Ottoman army, which was defeated by the Russians on almost all fronts of the war, also suffered a significant loss of territory. As a result, the borders of the two countries have changed, immigration has taken place and the exchange of captives has begun (Erarslan, 2019:23).

The '93 War was fought during the reign of the Ottoman Sultan Abdulhamid II and the Russian Tsar Alexander II. The hot conflicts between the two states took place on two different fronts: in the west (Balkan) and east (Caucasus). In the war that lasted for about 1

year, the Ottoman armies fought a defensive war (Svanidze,2007:327). There was no doubt that the center of gravity of the Ottoman-Russian war would be established in the Balkans. Russia's war aims were to liberate the Slavic-inhabited provinces in the Balkans from Ottoman domination and to approach Istanbul and the Straits with the influence it would establish over them. On the other hand, it was to gain strength in the Black Sea on the one hand and to provide an opportunity to expand in the direction of Iskenderun, on the other hand, by capturing the port of Batum, Kars, Ardahan, and Erzurum. For this grand plan to come true, Russia had to wage a war of aggression. It's been assumed that in such a war the Balkan Slavs would give effective assistance. (Karal, 2077:45) In addition to the idea of going to warm seas, Tsarist Russia constantly intervened in the internal affairs of the Ottoman Empire to "protect"the Christian and Slavic minorities. The important thing here is the Pan-Slavism propaganda made against Orthodox Christians who belong to the Slavic race of Russia. In addition to these, Russia, which lost the 1853-1856 Crimean War, was waiting for an opportunity to avenge it and wanted to regain the rights it lost in the political arena. Because with the Paris peace treaty signed after the Crimean War, eliminating the superiorities gained by the Ottoman Empire had become one of Russia's political goals. The Paris Peace Treaty, which ended the Crimean War, was signed by the Ottoman state, Russia, England, France, Piedmont (Italy), Prussia, and Austria on March 30, 1856, and with this, the current balance in Europe came to the detriment of Russia.

In general, the Russian forces in the Balkans were 250,000, while those in the east-north of Anatolia were around 160,000. The Tsar's brother, Grand Duke Nikola, commanded the Russian forces in the Balkans, but the Tsar, who was in Kishnev, personally commanded the army he had prepared in this location, and was also involved with the general course of the war movements. The other brother of the Tsar, Grand Duke Michel, commanded the forces in the northeast of Anatolia (Karal, 2077:46).

The plan of the Ottoman Commander-in-Chief was drawn up for defense purposes. According to this Plan, two lines of defense were agreed upon. The first line was the Danube. The Balkans were accepted as the second line of defense. The Russians did not have a strong navy in the Black Sea, as the Black Sea was accepted as neutral with the Paris treaty of 1856. For this reason, the Ottoman state was not afraid of danger coming from the Black Sea Strait, and it was estimated that it would prevent or at least make it difficult for Russia to control the Danube River juncture and with the light naval forces in the Danube (Karal, 2077:46).

When the war was declared, the total number of Ottoman military forces was 490.000. Of these, 309,800 were in the Balkans, 101,100 were in the eastern north of Anatolia, and the

rest were in various parts of the empire. The commander-in-chief of the Danube front was Abdülkerim Nâdir (Abdi) Pasha. Ahmet Muhtar Pasha was appointed as the Army Commander on the Anatolian front. On this front, the Batumi Army Command was given to Derviş Pasha, and the Erzurum Governorship was given to İsmail Pasha. The conflicts between the two states started on the Caucasian Front before the Balkan Front. Ahmet Muhtar Pasha was appointed as the Commander-in-Chief of the Caucasian Front. Melikov was the head of the Russian army (Karal, 2077:43). The war in question was of great importance in terms of determining the future of Georgia, one of the South Caucasus countries.

The Ottoman army did not have a pre-prepared plan against a Russian attack. Abdülkerim Pasha and Muhtar Pasha, on the orders of the Sultan, determined some principles that could be called general defense principles rather than a plan. The Ottoman forces would try to stop the Russian attack by taking advantage of the fortified positions of Kars, Ardahan, Erzurum, and Batum. According to the Ottoman commanders, the eastern front would be a second-degree front compared to the Balkans, and a large number of enemy forces would be determined here. According to this plan, the Ottoman forces, called the Eastern army, were fortified in the triangle of Kars, Ardahan, and Erzurum. An independent unit was formed under the command of Derviş Pasha from the Batumi region. As for the Russian plan, three years before the start of the war, it's been prepared an offensive plan for the Anatolian campaign. Accordingly, all the forces to be prepared for the attack would attack the Ottoman army. The first target of the offensive was the capture of Erzurum. As soon as the war with Russia started, Russian forces moved in three directions in the east. General Melikov forces marched on Kars, General Hugossof forces on east Bayazit, and General Oklobijo forces on Ardahan. These last forces were also in charge of operating against Batumi. (Karal, 2077:52-53) The Battle of Alacadağ in 1877 was the turning point of the Caucasian front. Ahmed Muhtar Pasha had to withdraw to Erzurum in order not to inflict too many casualties. As a result of this situation, Kars was left in the open, and it fell into the hands of the Russians. However, the Russians could not take Erzurum thanks to the people of Erzurum and a heroic Turkish woman (Nene Hatun) (Karal, 2077:56-57). In the meantime, The '93 War ended in the face of successive defeats on the Balkan Front and the situation that emerged. When it became clear that the Russians could not be stopped, Sultan Abdulhamid II applied to engage in peace negotiations.

On March 3, 1878, in the main camp of the Russian army, in the European part of the Sea of Marmara, in San Stefano, near Istanbul, an armistice was signed between the Ottoman

and Russia that finished the war. The peace treaty declared the full independence of Serbia, Montenegro, and Romania and significantly expanded their borders. The treaty provided for the creation of a large independent state of Bulgaria. It would include Bulgaria itself, Eastern Rumelia, and a significant part of Macedonia. Formally, it remained under Ottoman sovereignty and received the status of an autonomous principality. But the Ottomans withdrew their army from there and the right to occupy it was given to Russia. By the same agreement, Bosnia and Herzegovina was also granted autonomy and a referendum was to be held there. Southern Bessarabia, as well as Artan, Kars, and Batumi, were transferred to Russia. In the end, Ottomans undertook to pay a contribution in favor of Russia (Svanidze,2007:329). According to Article 19 of the San Stefano peace treaty, the material damage of the Ottoman Empire to Russia was calculated as one billion four hundred and ten million Russian rubles. Considering Turkey's financial difficulties, the payment of most of the amount was accepted by the Russian emperor as their regional concession. In this context, Batumi was separated from the Ottoman Empire and became a part of the Russian empire (Adamova. 1952: 169-171).

But Russia could not keep the terms of the armistice favorable to it. Russia's military and diplomatic successes caused great anxiety in European countries. They feared the rise of Russian influence in the Balkans and the Middle East. England made the alliance with the Ottoman Empire and promised to help it against Russia. But in return for this, the Ottoman Empire had to "cede" the island of Cyprus to England Russia, faced with the united front of the Western European powers, was forced to retreat and accept the proposal of the European powers to convene a conference to revise the terms of the San Stefano Armistice (Svanidze,2007:329-330).

From June 13 to July 13, 1878, a congress was held in Berlin under the chairmanship of German Chancellor Bismarck. Representatives of Germany, England, France, and other countries took part in its work. In total, 20 representatives of seven states participated in the work of the Congress. - A heated discussion regarding the Batumi issue was held at the congress and it was possible to disrupt the work of the congress. The British delegation insisted that Batumi remain under Ottoman control. At the end of the discussion, it was decided that Batumi would be handed over to Russia. But only as an international trade city, Porto-Franco, which would not have been fortified. After that, the new Ottoman-Russian border in Transcaucasia was finally weakened. Congress participants, after a heated discussion, signed the Treaty of Berlin, by which Russia was forced to make certain compromises compared to the terms of the San Stefano Treaty. So, for example, Great

Bulgaria was created by the Treaty of Berlin, and the Treaty of San Stefano was divided into three parts. Macedonia was returned to the Ottomans, and Eastern Rumelia also remained under the Ottoman government and received only administrative autonomy. Its governor had to be a Christian, appointed by the Sultan in agreement with the great powers. Northern Bulgaria, located between the Balkan ridge and the Danube, was declared an autonomous principality. The independence of Romania, Serbia, and Montenegro were confirmed, but the borders of Montenegro were shortened. Austria-Hungary received the right to occupy Bosnia and Herzegovina. Romania returned Bessarabia to Russia and instead received Dobruja from the Ottomans. (Manastırlı, 2015:119).

In the Caucasus, the districts of Artan, Kars, and Batumi were transferred to Russia. Batumi remained in the possession of Russia, but the city of Batumi was declared a free trading city (Porto-franco). Beyazit remained in Ottoman possession. Ottomans had to pay a contribution of 800 million francs in favor of Russia As a result of this war, Russia annexed the historical southwest of Georgia, namely: Adjara, Kobuleti, Shavsheti, Klarjeti, Kola, Artaan, Oltis and the northern part of Taos. These Georgian lands were again returned to the motherland Georgia. As a result of this war, a part of the Georgian population left their homeland and moved to the Ottoman Empire. The Georgian people will welcome the return of their brothers with excitement. In November 1878, a delegation of Muslim brothers visited Tbilisi, led by Sherif Beg and Nuri Beg Khimshiashvili and Hasan Beg Abashidze. The capital of Georgia welcomed them with a celebration (Svanidze,2007:329-330).

The Russian-Turkish war of 1877-1878 has a special place in the history of the Georgian nation. Georgians were given hope that Ajara and the whole of South-West Georgia would return to their motherland. In the 60s of the 19th century, Georgian society became especially interested in the issue of Adjara, or as it was called “Ottoman Georgia”. Famous scientists and public figures tried to restore the connection with the Muslim Georgians living on the indigenous Georgian land. Before the beginning of the Russian-Turkish war of 1877-1878, the formation of the People’s Army began in Georgia. In total, during the war, more than 38,000 men joined the People’s Army. Adjara patriots were preparing to overthrow the existing government and join Georgia. An uprising was being prepared, led by Sherif-Beg Khimshiashvili (Gogolishvili, 2013:3). In the battle for Batumi, the position held by the Begs of Adjara was of great importance. Among them, the most powerful Sheriff Beg Khimshiashvili stood firmly on the path of joining Adjara with Georgia (Essays on the history of Georgia, 1970:447).

There is an important point that needs to draw attention: Since the beginning of the 19th century, Russia has become the main rival of Iran and the Ottoman Empire in the struggle for dominance in the Caucasus. his was enthusiastically welcomed by the Georgian people. Because, with the support of Russia, which has the same belief, it has become possible to regain the lands lost centuries ago. However, the current tension between Russia and Georgia has shown that Russia acts only in its own interests.

The “Divide and Rule”policy implemented during the Tsarist Russia period, the “Nationality Policy”of Soviet Russia, and the “Near Periphery”policy of the Russian Federation greatly distorted the ethnic structure of Georgia. Both Tsarist Russia, Soviet Russia, and the Russian Federation see not only Georgia but the whole Caucasus as their “backyard”. Russia still perceives the Caucasus as its natural sphere of influence or “backyard”. Therefore, the pressure used by the RF within the framework of the “near environment”policy in the region also caused Georgia to be dragged into a civil war.

Conclusion

In the 60s and 70s of the 19th century, the aggravation of the Balkan issue made the Russo-Turkish war inevitable. The aggravation of the situation was due to the conflict between Russia and Turkey, as well as the rivalry of Russia and leading European states for dominance in the Balkans and the East. This coincided with the struggle of the Balkan peoples to free themselves from the domination of the Turks. In addition to the idea of going to warm seas, Tsarist Russia constantly intervened in the internal affairs of the Ottoman Empire in order to “protect” the Christian and Slavic minorities. In fact, the important thing here is the Pan-Slavism propaganda made toward Orthodox Christians who belong to the Slavic race of Russia. In addition to these, Russia, which lost the 1853-1856 Crimean War, was waiting for an opportunity to avenge it and wanted to regain the rights it lost in the political arena. Because with the Paris peace treaty signed after the Crimean War, eliminating the superiorities gained by the Ottoman Empire had become one of Russia’s political goals. The Paris Peace Treaty, which ended the Crimean War, was signed by the Ottoman state, Russia, England, France, Piedmont (Italy), Prussia, and Austria on March 30, 1856, and with this, the current balance in Europe came to the detriment of Russia.

On April 24, 1877, Alexander II signed the manifesto declaring war with Turkey. After Russia declared war with the Ottoman state, the great powers declared their neutrality. The war that lasted about 1 year has been ended with the victory of Russia. The San Stefano Treaty was signed between the parties, which created very favorable conditions for Russia, but Russia could not keep the terms of the armistice favorable to it. Russia’s military and

diplomatic successes caused great anxiety in European countries. They feared the rise of Russian influence in the Balkans and the Middle East. Consequently, Russia, faced the united front of the Western European states, then was forced to retreat and accept the proposal of the European states to convene a conference to revise the terms of the San Stefano Armistice. The Berlin Treaty caused the Ottoman Empire to lose a considerable amount of land in the Balkans and the Caucasus and to make some political concessions in favor of Russia. All these developments caused the Ottoman Empire to experience inextricable problems in every sense in the following periods. As a result of the Berlin Treaty, the Ottoman Empire lost 287,510 square kilometers of land. The Treaty of Berlin changed several terms of the San Stefano Armistice to the detriment of Russia. The issue of Batumi became a subject of special dispute. Batumi remained in the possession of Russia, but the city of Batumi was declared a free trading city (Porto-franco). Russia annexed the historical southwest part of Georgia, namely: Adjara, Kobuleti, Shavsheti, Klarjeti, Kola, Artaan, Oltis and the northern part of Tao. These Georgian lands were again returned to the motherland Georgia. As a result of this war, a part of the Georgian population left their homeland and moved to the Ottoman Empire. The Georgian people will welcome the return of their brothers with excitement. In November 1878, Tbilisi was visited by a delegation of freed brothers, led by Sherif Beg and Nuri Beg Khimshiashvili and Hasan Beg Abashidze. The capital of Georgia welcomed them with a celebration.

There is an important point that needs to draw attention: Since the beginning of the 19th century, Russia has become the main rival of Iran and the Ottoman Empire in the struggle for dominance in the Caucasus. his was enthusiastically welcomed by the Georgian people. Because, with the support of Russia, which has the same belief, it has become possible to regain the lands lost centuries ago. However, the current tension between Russia and Georgia has shown that Russia acts only in its own interests.

REFERENCES

Adamova, E., A. (1952*). Сборник договоров России с другими государствами 1856-1917.* (Collection of treaties between Russia and other states 1856-1917). Moscow: state publishing house of political literatüre.

Beniashvili A., (2001). *საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921*. (The First Republic of Georgia 1918-1921). Tbilisi: Mematiane publishing.

Eraslan, C. (2018). *93 Harbi'nin (1877-1878 Osmanlı-Rus) Osmanlı Devleti İçin Önemi Üzerine Düşünceler.* (Reflections on the Importance of The '93 War for the Ottoman). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)- Vatan Neresi? - Uluslararası Sempozyumu. Istanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi publishing.

Gogolishvili, O. (2013). *რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი და ქართველები.* (The Russian-Turkish War of 1877-1878 and Georgians). The International Situation On The Eve Of 1877-1878 Russian-Turkish War. International Science Conference Dedicated To 135th Anniversary Of Returning Ajara To Motherland). Tbilisi: Universal publishing.

Karalidze, J. and Diasamidze, R. (2013). *საერთაშორისო ვითარება 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის წინ.* (The International Situation On The Eve Of 1877-1878 Russian-Turkish War. International Science Conference Dedicated To 135th Anniversary Of Returning Ajara To Motherland). - Tbilisi: Universal publishing.

Karal, E., Z. (2007). *Osmanlı Tarihi 1876-1907*. (Ottoman History 1876-1907). Ankara: Atatürk Kültür. Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Publishing.

Khevrolina, V., M. (1999*). Восточный кризис 70-х годов XIX в.* (70s of the XIX century Eastern Crisis). История внешней политики России вторая половина XIX века. Editorial team. Moscow: Международные Отношения Publishing.

Manastırlı M., R. (2015). *93 Harbi Faciası, Dün, Bugün*. (The'93 War Disaster, Yesterday, Today). İstanbul: Yarın publishing.

Menteshashvili, A. (2000). *საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორია: 1799–1918.* (History of international relations and diplomacy: 1799-1918). Tbilisi: თბილისის უნივერსიტეტი publishing.

Phutkaradze, I. (2017). *Territoriyal Çatışma ve Çözüm Dinamikleri: Gürcistan Örneği*, Doktora tezi. (T*erritorial* Conflict and Resolution Dynamics: The Case Of Georgia). İstanbul.

Shengelia N., (2001). *Gürcistan'da Osmanlı Çalışmaları*. (Ottoman Studies in Georgia) Chveneburi Kültürel Dergisi. N:41. Istanbul: Erdiz masaüstü publishing.

Svanidze, M. (2007). *თურქეთის ისტორია 1299–2000*. (History of Turkey 1299-2000). Tbilisi: Artanujı publishing.

Sertoğlu, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Volume 6. Ankara: Türk Tarih Kurumu publishing.

Tsimbaev, N. (2004). *История России XIX – начала XX вв*. (History of Russia XIX- early XX centuries). Moscow: Эксмо, Филологическое общество “СЛОВО”publishing.

Çolakoğlu, S. (2000). *Türkiye’nin Gürcistan politikası*. (Turkey’s Georgia Policy). Chveneburi Kültürel Dergi. N: 36. Istanbul: Erdiz masaüstü publishing.

საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. (1970). (Essays on the history of Georgia). Editorial team. Volume five. Tbilisi: საბჭოთა საქართველო publishing.

Ottoman fleet in front of Batumi

Source: Sertoğlu, 2011:3316

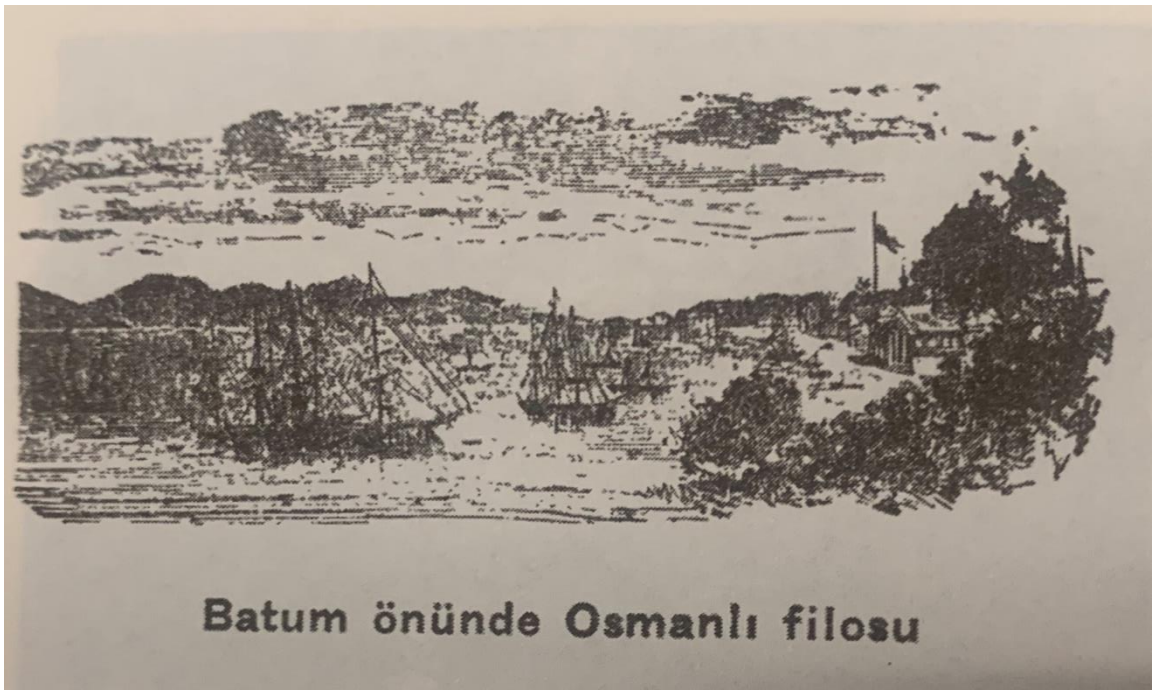

INDIAN NATIONALISM UNDER THE SHADOW OF FRINGE MESOPOTAMIA

Ramachandra Byrappa*

ABSTRACT

Indian nationalism is a nightmare from whatever perspective you try to understand it from. To decolonise Indian culture and society one has to de-nationalise it, because Indian Nationalism is British Colonialism. British India manufactured a nationalism that was built upon five main pillars: Bureaucratic nationalism (imperial extractive structure), Hinduism (culture of worship transformed into hate), Hindi (linguistic dysfunctionality), Gandhism (normalisation of poverty and underdevelopment) and Partition (nationalism based on never healing wounds). All five had a purpose for the British occupiers. They hoped that somehow these five pillars would entrench their own position or national interest with the help of local collaborators, before and after independence. As such, in 1947 India was not only 'given' Independence but also 'forced to accept' a nationalism that its people had nothing to do with. In the unification of a nation, the English historian, Arnold J. Toynbee distinguishes between the elite agreement and the will of the people (Toynbee, 1916: 13). What does national independence, national sentiment and cultural decolonization mean in these circumstances? What future does this nationalism of a foreign hand mean for the Indian civilization? In India civilizational integrity has to be restored before any national cohesion can take place. This was the purpose of the real nationalism that was interrupted by Gandhi.

In this study, I will try to define the contours of the concept that I developed: Fringe Mesopotamia. This will help understand the particular and peculiar aspect of Indian nationalism, Hindu nationalism and the idea of cultural decolonization that will be treated subsequently.

Keywords: Fringe Mesopotamia, British India, Hindu Nationalism, Bureaucratic Nationalism, Cultural Decolonization, Denationalisation, Indian Civilization

* Historian, Economist and Geopolitics expert, ELTE-Humanities (Budapest)

Introduction

An individual has a large array of points of identification: family, community, caste, ethnicity, civilization. Then why should we make the nation the iron-cast of identification? Attachment and identity are in permanent cultural and economic emulation. If so, when is the ideal moment in history to freeze a moment in evolution which will for ever become the identifier of a group of people? Political scientists have a certain perception on these matters and so do historians. Nationalism and sovereignty are two elements that are of a particular interest to historians because they produce dead angles, dark corners and lapses making historical construction and reconstruction very difficult. How national is nationalism is the obvious question that comes to one's mind when we consider India. If Europe, with so many cultures, languages and traditions is not a nation, how can India with several times as many differences be a nation? South Asia was partitioned and India became a largely reduced part of it in 1947.

What kind of nationalism does this produce? Equally, because South Asia was divided on religious grounds, can India have a nationalism based on a religion like Hinduism that most Hindus never thought of themselves as such? The British historian-statesman, Arnold Toynbee thinks that this structure is "… incompatible with the national principle" (Toynbee, 1922: 18). Above everything else, can Indians adopt and adapt to a nationalism fabricated by the British? Finally, why would the British want to elaborate a nationalism that might go against them? It is very important to keep asking these questions until we find the necessary explanations to them. One thing is for sure, nationalism cannot be a collection of blind and irrational beliefs. There has to be a root to everything.

I. Development Of New Concepts: Fringe Mesopotamia

Western concepts are often accused of being inappropriate as universal instruments of social and historical analysis. They could also be inadequate or obsolete as time passes and as the need and the angle of analysis changes. During the furore and jubilation of independence, where everything was decided by the British, South Asians had few conceptual instruments to counter. Independence of the region was outplayed during the WWII, under martial law and a population at the precipice of an economic collapse. Nobody asked the opinion of the people: if they were one nation or many, or if they were a nation or a civilization. At that time, whatever attempt to resist the conceptual stampede would have been interpreted as an opposition to independence orchestrated by the Congress movement. And by this, one would have been forced into a diabolical position of seemingly siding with the British occupier but at the same time allowing the British-Congress agenda to destroy the wholeness of the South

Asian civilization. The region was thus divided according to territorially incoherent concepts like religious communities, with Punjabis and Bengalis, who mutually hated each other, being put in the same grind as one "Islamic nation". It therefore becomes obvious that conceptual dysfunctionality was part of the colonial strategy, and the same conceptual tormentation brought a great civilization to its knees. Now, although South Asia is still haunted by the conceptual nightmares of the pre- and post-Independence period, a total alien force commandeering over the Indian or South Asian civilization is no longer the case. The time has probably arrived to explore new concepts that give meaning to the trajectory of history and create a new dynamic to liberate South Asia from the conceptual oak that is clobbering it down.

One such concept is Fringe Mesopotamia. It is a concept that I developed over the last few years to explain much of the dysfunctionality in the Indian polity and society, and therefore the gaps in its historic trajectory. How do we explain such high levels of *collaboration* during the British Crown occupation of South Asia? How do we explain the continued destruction of the Indian Civilization and the cultural heritage of millennial nations? How do we explain the high-level of racialism and predatorism in India's socio-economic system? In 2017 I wrote the following in one of my articles dealing with the topic: "The political base of British India under Crown rule was going to be these few selected areas, because they were also foreign to the rest of India, in this sense they shared a commonality with the British coloniser. In terms of communities, like the Mesopotamian Brahmins, most of these provinces were home to communities that were not Indian, their origins were Afghan-Persian-Mesopotamian. Their attitude towards the Bhumiputra (sons-of millennial nations) was that of conquest and exploitation, haughty and high-handedness, placing themselves exactly on the same level as the colonials" (Byrappa, 2017: 17). In the last 70 years the inner tensions in the Indian political system can be described as a civil war within the Fringe Mesopotamian group, for political power. Of recent there seems to be a group-wide consolidation as they now call themselves "Hindustan", keeping loyal to their Persian and Mesopotamian origins.

I did not want to use such terms as "Hindustan" because they refer to a fabricated mythic past, because the historic reality to support their claims is vague. As a historian I wanted to trace back to their tangible origins. According to an expert on the topic, Adrija Roychowdhury, there is a clear geographical and cultural reference that can be traced: "The name 'Hindustan' was the first instance of a nomenclature having political undertones. It was first used when the Persians occupied the Indus valley in the seventh century BCE. Hindu was

the Persianised version of the Sanskrit Sindhu, or the Indus River, and was used to identify the lower Indus basin. From the first century of the Christian era, the Persian suffix, 'stan' was applied to form the name 'Hindustan' (Roychowdhury, 2020, June 7). Again, part of the confusion was systematically created by the British, starting from Robert Orme's confused description of India, not really knowing local history or linguistic traditions (Ian, 2003: 41-43). But even then it most definitely went on to meaning a "… particular region of northern India" (Ian, 2003: 48).

Much later, the British had their own reasons to cut Fringe Mesopotamia into two regions. The group was now within two new countries so that each could initiate a process of inner colonization. The history of South Asia over the last 70 years is the history of this 'inner colonisation' in favour of the Fringe Mesopotamian group of predatory nations (Byrappa, 2019). As such, Fringe Mesopotamia has a geographical and attitudinal aspect of fringe-attitude: moving from the fringe to the core of the Indian Civilization. It was pushed to the fringe of Mesopotamian sphere and with the help of the British colonisers it is now moving into the core of South Asia. From there who knows which direction it will move: north, east or outward. Wherever it is, it creates discriminative social hierarchies, exploitation and barrenness and then moves forward to a new green patch. So, the 'fringe-to-core' motion also becomes a 'circular' movement as it repeats its core existential strategy. It is this momentum that the British used to their own advantage.

In 1860, on the eve of transfer of power to the British Crown from the East India Company, there was a motion to make Max Müller the Sanskrit chair of Oxford but was blocked by the English professors. In 1868 a Comparative Philology was created for him in Oxford (Delbos, 1900: 102). This gave him all the academic credentials to go on to creating the 'Aryan' mythology (Carroll, 1985: 265) for the nationalist consumption of the 'New Indians'. The idea was to link two new concepts 'Aryanism' and 'Hinduism' to politically legitimate collaborationist Fringe Mesopotamians. It could easily be that Professor Max Müller was manipulated into sanctifying something without knowing the real intentions of the men of the British Crown. Picking a British professor to do that would be too obvious. This said, Müller was honest in his academic judgement: "We must not expect, therefore, that a translation of the sacred books of the ancients can ever be more than an approximation of our language to theirs, of our thoughts to theirs" (Müller, 1879: 640). The idea was to cut a piece of legitimate heritage, change context and attribute it to another cultural system: "The study of Sanskrit would become more complex when two concepts were added to the scholars' interests: those of 'Aryan' and 'Indo-European' (Díaz-Andreu, 2010: 223). Sanskrit was no

longer South Asian, Max Müller made it into Aryan and Indo-European, and by complex circumvention made it Fringe Mesopotamian.

Interestingly Max Müller was a good friend of Ernest Renan, one of the fathers of modern-day French nationalism, and corresponded with him regularly (Mlle, 1907: 294). It is also interesting to note that Sir Mountstuart Elphinstone Grant Duff who was the colonial under-secretary in 1860s and 1870s (Royal Collection Trust), responsible for India. He even wrote a book on Ernest Renan: "My relations with him were not seriously interrupted even by my long absence in Asia" (Duff, 1893: 1). The creators of New Indian Nationalism were well acquainted with other creative nationalism 'laboratories'. Local specialists, linguists and cultural patriots were marginalised, Max Müller became the official authority on Indian 'historic' identity (Mlle, 1907: 300). The Aryan strand thus becomes the dominant strand (Tull, 1991: 30). Although Sanskrit was a Dravidian language it was attributed to the Aryan intruders (Mohan, 2016: 1587), just to give more legitimacy to Fringe Mesopotamians. The purpose was to project the idea that the Fringe Mesopotamians were not as superior as the British but were not that far away, so that both can rule over India, one guiding the other, beyond eventual independence.

Although a convincing religious and historic narrative was proposed and legitimated, this still remained a vague theory that could be torn apart. There was a need for something physical that would indicate a high level of sophistication and development that pertained to Fringe Mesopotamia. There was none, but the idea was advanced that the Aryans ran over the Indus Valley civilization and went on to rejuvenate a similar civilizational process by the 'fantastic and never heard of' tribal knowledge they bought with them. Ernest Mackay, part of the enterprise, even goes as far as suggesting that the Northern Indian Brahi language has Harapan ancestry (Mackay, 1935: 1). Mackay also makes sure to mention all the sites that neatly stretch across today's Fringe Mesopotamian settlements. With this 'monumental' proof the British think that sufficient depth in the new nationalist claim was created, and North-West India transformed into an old-new civilizational hub. Of course, detailed research later proved all the British claims to be far-fetched (Kenoyer, 1991: 334). But this does not damage the nationalist narrative that started to take root, and the same tradition of legitimation continues even today, it is structural.

Although Fringe Mesopotamians did not initially have a religious exclusivity, after partition they acquire specific religious designation which also corresponds to a specific fraction of the previously well integrated territory. A new structural dynamism is created where religion and territory are intermingled and become interchangeable because South Asia

is divided on religious grounds: India for Hindus and Pakistan for the Muslims. All this adds to the British creation of two new ethnicities: Hindu Fringe Mesopotamians (Gujarat, Rajaputana, East Punjab and Kashmir) and Muslim Fringe Mesopotamia (Sind and Punjab). The British designed Hindi language and Hindu religion become the political property of Fringe Mesopotamians of India while Urdu and Islamism become the political property of Fringe Mesopotamians of Pakistan. In the words of Arnold Toynbee: "Partition has almost always brought to birth a vehement, almost pathological nationalism, which will not rest till it has avenged and nullified the criminal subversion of the status quo, even though it squanders the whole vitality of oppressors and oppressed in an indeterminate struggle" (Toynbee, 1916: 68). The experiment, in which eminent academics like Toynbee had their say, functioned very well and according to plan in the Carpathian Basin after the WWI. In the Subcontinent, these two ethnicities were created to fight one another and remain weak and dependent on Britain, even after the so-called independence. Toynbee, a specialist in the study of civilizations and their partition, writes this in another context: "The dismemberment of the carrion inevitably drives the vulture nations into international war, and even if all the national problems of Europe had been settled by mutual agreement, the perfected and harmonised national States would still have torn each other to pieces for the spoils of Turkey, China, Morocco, and all the other partitionable areas which are the real objects of contention in the present conflict"(Toynbee, 1916: 69). Unity of South Asia is made impossible by the structural nationalism of these two artificially created ethnicities. Like the Roman cement this structural nationalism becomes stronger as these two ethnicities challenge each other. All this indicates that the concept of Fringe Mesopotamia becomes essential to understanding the 'modern' phenomenon of Indian nationalism and its farfetched roots.

II. Question of National Sentiment In India

National sentiment is a profoundly personal thing, but it is also a group and community feeling. In both cases a sense of belonging is the common denominator. As one expert explains there is no contradiction between the two: "Since nationalism is but the reflection of aggregate individualism, public sentiment is the great dynamic, and civic progress always bears a direct ratio to intellectual and moral elevation" (Lehman, 1908: 44). At the same time the level of this sentiment and its importance partly depends upon the everyday experience of the individual and the community, with a daily articulation of the national sentiment. The individual should then learn to distinguish between the ideal historic heritage and the momentary expression of nationhood. Attention has also to be paid to the fact that in some instances national sentiment is a predetermined code of conduct, being part of a set of national

characteristics, part of a periodic ritual. In this top-down situation, an individual or a community can either endorse, tolerate or reject the ‘given’ national sentiment. This situation puts a high pressure on the individual to constantly arbitrate between the ‘attachment’ and ‘the socio-ethical’ aspects of the national sentiment. When a national sentiment is a given, the individual is determined by the national sentiment, it becomes a moral system, prescribed and restrictive. In this morality, national sentiment resonates with national responsibility, sacrifices made in the name of a nation.

India is an ocean of morality, not a lake. Making it into a lake will only dry the ocean. Europeans have the luxury of exclusive national sentiments, coming from a millennial civilization Indians generally can only afford a different sentimental commodity – inclusivity. This breeds a unique brand of universalist sentiment of fairness in society. The brahmins created the discriminative socio-economic system of caste, so the burden of fairness falls upon the nations. The first and foremost national sentiment for multi-nation Indians is fairness in society. In a complex, distorted and discriminative society it is impossible to build civilisational compatibility without a strong adhesion to the ethic of fairness. All sentiments are derived from a common quest for harmony and adequacy.

India was a rural society and to a large extent still remains the same. Although these self-contained village communities mingled with regular proximity markets, they were relatively isolated. Life in these communities was regulated by agricultural calendars; social events like births, marriages and deaths; and the worship of their village gods. They lived their national sentiment without it being imposed by outsiders. For these communities nothing called for special attention, everything was important, and life followed a specific pattern.

British India and independent India of 1947 changed that by imposing a new national sentiment of resignation along with a new incremental nationalising agenda: Gandhism. And since the last ten years, the slow and steady pace has rapidly evolved into something quite different leading to a new sentiment: fear coalesced by panic. Not a single nation in India seems to escape the wrath of the Fringe Mesopotamian onslaught. The renowned Indian author and activist, Arundhati Roy formulated her fear as follows: “The infrastructure of fascism is staring us in the face…and yet we hesitate to call it by its name” (Thapar, 2022, february 12). Although Ms. Roy makes a powerful point, I would fundamentally disagree with her. As I explained earlier, a system was put on rails by British-Indian Nationalism and now it is roaring closer with fury and menace. I am not as alarmed as Arundhati Roy, because this will awaken people to their civilizational responsibility. This fascism that she mentions is not Indian nationalism, it is the British implant pretending to be one, all fascist and racist

systems in history were parasitic systems pretending to be true nations. The British initiated a structural civil-war by partitioning the South Asian civilization, within this we are now witnessing a million civil-wars, on all fronts, on a daily basis. British-Indian nationalism is a nationalism of endless civil-wars. The national sentiment of fear is a healthy sign, although a heavy price might be paid and sufferance felt, the only way forward for the Indian nations will be to rehabilitate the Indian civilization by an extensive process of decolonization.

There is a desperate search for a well-constructed intellectual model to counter the current extreme form of British Indian nationalism. A search which reflects a more inclusive civilizational 'nations' sentiment. This priority is now even entering the mainstream media outlets: "The desire to clarify one's love for the particular entity that is India, while still maintaining distance from the flaws and evils of nationalism, has led to an attempt to analytically distinguish patriotism from nationalism. The effort to clarify this distinction in Indian political discourse must be appreciated. It seeks to contest the currently-influential hyper-nationalist narrative that is passing off a shrill, chest-thumping, muscular, aggressive, supremacist and domineering form of Indian nationalism as the only way of being 'Indian' (Bhargav, 2022, March 3). In India the issue of national sentiment is very important because it is now being linked to the criteria of citizenship and citizen rights (Frayer, 2019, April, 22).

However, the new situation might initiate a new dynamic where a multitude of nations might spring up but paradoxically the national sentiment will remain Indian for two main reasons. The first reason is that the people of India always identified with a civilization, one socio-cultural system and regarded it as the strongest level of identification. So, it is very important to underline that these nationalisms are neither identitarian nor separatist, they are uncoordinated efforts to rehabilitate the Indian civilization. The second reason why the new transfuse will continue to be one of territorially integral "Indian sentiment" is because at one point all movements will unite into one anti-'British Indianism' front. Since this will be a common effort, whatever is born out of it will be one 'national sentiment'. The primary characteristic of the common effort will be that of anti-colonialism. This anti-colonialism has to be institutional and cultural, and this will be painstaking because British Indianism has intruded every aspect of India's existence since 1947, what is euphemistically called the 'nation-building process' and now political Hinduism (Frayer, 2019, April, 22). The first steps in the struggle for a new national sentiment will be cultural and linguistic.

III. National Language and Linguistic Decolonization

India was colonized for such a long time by the brahmins, the Arabs, the Moghuls and the British that many Indians hesitate to make a brutal move back to the origins, because history

becomes muddier after a certain depth. Even if one did and had the wish to go back, what are the means by which one can recover the long subdued civilizational culture? Language of course would be one of the starting points because it is part of a cultural articulation. Historically, the Indian Civilization was not a unified civilization as was the Greek, Roman or Chinese civilizations. This meant that there was no one central language that was shared by all, although Sanskrit acted as a common denominator for South Indian languages, where it was dominant. The North passed hands quite frequently, mainly after the Arabs, Persians and Central Asians replaced each other as rulers. From the 7th century onwards the language dialects that developed there were a mixture of invaders tongues, eventually forming what was termed as Urdu. A strongly Persianized version of this was also used as the court language, alternately called Urdu or Hindustani (Deshpande, 2000: 3067). Since the Moghuls built a sophisticated bureaucracy, all the officials were expected to know this language. And since the villages were relatively isolated or localized, Hindustani was spoken mainly by the bureaucracy, few urbanites, ambulant professions of craftsman and tradesman. This linguistic arc and constellation in the North stretched from today's Somalia to Bengal in today's East of India. The core of the court language was structured but the remaining was too loose to be identified as one language. One of the reasons why some experts assert that its origins lie in the bazaar (Farooqi, 2008: 18), without wanting to attach any form of negative connotations. And the problem with Hindi is that it has very little literary past, unlike Telugu which has a vast wealth of literary culture built over several millenniums. The root problem was that Hindi did not belong to the family of civilizational languages of India, in the likes of Sanskrit, Telugu or Tamil.

The national sentiment is an 'alarm bell' that wakes up a nation to the dangers which are about to engulf it. Sometimes this can lead to a visceral reaction and at most times this creates a common sentiment. Language community is one of the strongest that binds people together on a daily basis. The American linguist Carl Darling Buck explains: "That which is tangible and observable, and also the basis of "likemindedness" is community in definite customs and institutions; and of these the most important are religion and language"(Buck, 1916: 47). If language is the ultimate cultural asset as well as the basis for any form of cultural articulation of a national sentiment, then the question arises whether Hindi, a colonial heritage from the Moguls and the British, should be the national language. If India follows the Chinese model, then we have a one state one language scenario. But if we take the European Union model then a multi-linguistic set-up is possible, although it is increasingly difficult, cumbersome and costly to sustain. Carl Darling Buck, renowned expert in Indo-European

languages says that political expansion can also mean a linguistic expansion: “The political expansion of Rome carried with it, step by step, the spread of its language. When the Greek language had reached its greatest expansion, Latin was still confined to a few square miles” (Buck, 1916: 50). Today the United States of America is the leading hegemon of the World system, and the spread of English is tangent to this expansion. In a similar fashion, in India Hindi is supported by the political and economic expansion of the Fringe Mesopotamians and no one can stop the growth of Hindi (Daniyal, 2018, July 5). Shoaib Daniyal writes: “Modern Standard or Shudh Hindi, a Sanskritised register of the North Indian lingua franca Hindi-Urdu, is India’s newest literary language. The first work of literature in Shudh Hindi came out in 1888: the novel Chandrakanta” (Daniyal, 2015, September 18). It is the newest in a 6–7000-year-old civilization and yet it has become the favoured language of the Indian state. What is more, like all other elements of Fringe Mesopotamia, the Hindi language echoes with predatorism. If the Indian hegemonic state becomes the instrument of this predatory ethnicity, then Hindi will have unparalleled power to marginalise and eliminated unempowered languages. Garga Chaterjee writes that: “The Indian Union has successfully wiped out 220 languages in the last 50 years” (Chatterjee, 2016, February 21). But this destruction could also ring an alarm bell, as Garga Chatterjee explains in a ground-breaking article. He explains that in 1965 Hindustanis (vernacular expression for Fringe Mesopotamians) tried to impose Hindi as the national language. Immediately demonstrations erupted in Tamil Nadu and elsewhere. The police (controlled by central government) is known to have killed several hundred of these young demonstrators. The result was that linguistic nationalism exploded across South India. And the recent moves by the BJP government have provoked similar movements in central and eastern parts of India. According to Chaterjee: “All through what is erroneously called the Hindi belt, multiple language movements are brewing, each wanting their own identity and stopping their enumeration as Hindi speakers. Bhojpuri and Rajasthani language movements are at the forefront of these demands” (Chatterjee, 2016, February 21).

The most developed and having several thousand year literary past are South Indian languages. Rather than promote one of them as India’s national language, the British wanted to promote Urdu (Persian) disguised in Devanagari script (Sanskrit) as Hindi, to impose it as a national language beside English (Bilal, 2021, November 7). Persian is reputed to be one of many beautiful languages of the world, but there is no compelling reason why the sons and daughters of India should be forced to speak it. Disregarding one’s natural language in favour of one of foreign taste should be something of conscious will not of compulsion. The national sentiment is the unwillingness to give-up and create a linguistic suicide.

Faced with this there is the other version of national sentiment, one of being heroes of unfought battles, where everything is bureaucratic, and nothing is human. The British historian Arnold Toynbee once wrote: "If "Culture"means participation in the heritage of humanity, "National Culture" means the conscious will to enjoy and increase this heritage through the medium of some particular language"(Toynbee, 1916: 52). This means Indian nations cannot participate in neither their national mission nor in the universalist mission with a borrowed language. As a news portal reminded its readers: "Of course, actually purging Hindi of all its Persian vocabulary would be an impossible task – the very name of the language is from Farsi" (Scroll, 2019, June, 4). According to this logic Hindi is Persian and Persian is the national language of Iran and cannot be the national language of India. Mother India has many tongues of its own.

IV. Cultural Decolonization Means De-Nationalization

As with many things happening in Modern India, there is a conceptual confusion when it comes to getting rid of what happened over the last 150 years in India. What would be the appropriate word and concept that we can use to describe this process? After the supposed political independence, we can talk about cultural de-colonization, hoping that British culture will be replaced by an authentic national culture. However, as we realized from the earlier sections the nationalism which is supposed to be national is in fact British Indian nationalism. So, if we want to decolonize the country then the obvious question is: what conceptual word should we use to describe the process? I think Arnold Toynbee provides us with an adequate term: "… measures of denationalization…" (Toynbee, 1916: 10). From this perspective, India has to take measures of denationalisation. Only after this can the Indian civilization be restored. So conceptually, denationalization means the decolonization of all that belonged to British Indian Nationalism.

The cultural and institutional denationalization in India could be very simple: give the poisonous gifts back to the British or resist from prioritizing them as part of the *national ensemble*. As I briefly mentioned earlier the British created four pillars for the 'nationalization' of India, to make it dependent upon the British empire, with each pillar having a function. These four pillars were: 1) Bureaucratic nationalism, existing for the purpose of existing, self-serving and colonialist. The British hoped that white British upper classes would be firmly in control of this bureaucratic 'feudum' and use a major part of state revenues for their salaries and pensions. 2) The British continued to build-in a structural conflict into the Indian civilization by introducing the Persian language (or Urdu) as India's national language but with a Sanskrit alphabet and called it Hindi. This could at a certain

point create a dysfunctionality. 3) In the same spirit, political Hinduism was introduced with an aim of creating an antagonism with the Dalit, Muslims and Millennial Civilizational Nations. This would also push Dravidian religious beliefs into a defensive position because of their openness. In this way socio-religious conflict and tension was normalized in everyday life, wasting national vitality. The other purpose of creating political Hinduism was to legitimise the collaborationist Fringe Mesopotamians, by sharing with them the social and political leverage over the Indian civilization. 4) Contrary to popular belief Gandhism was not introduced to fight British colonialism, it was introduced in order to propagate self-denial and abnegation of material welfare by the masses, transforming dire poverty into a noble spiritual quest, in a period when communist movements were mushrooming across the globe. This was done to detach the Indian population from the global trend of reform and material empowerment (Bismarckian style state-sponsored welfare). The idea was to press on the people that nothing should be expected from the government, that people should accept poverty as a normal way of life. By the combination of these four pillars, it was also hoped that authentic local reformist national movements would be side-lined or even de-legitimised.
The above mentioned four pillars were ideologically designed to support a super structure – British India. However, the events in Europe and the Pacific were having a negative impact on this strategy from the WWI onwards. The British knew that they would have to leave the Subcontinent because the costs of staying would outweigh the benefits. The risks of leaving a well-consolidated state came with many risks to British power from several perspectives. If a democratic India joined hands with a powerful United States of America, India would replace Britain as the main ally. This would not only relegate Britain to destitution but also make a return to imperial glory a non-starter. Alternately, if the (real) Indian nationalists, with the help of Japan, created a militarized nationalist India of 400 million people ready to fight, Britain would have no future in the Indian Ocean, East Africa and the Middle East. It would be a total geopolitical disaster. It is here that a last-minute fifth pillar, division-disorientation, is added to the earlier four. The future power projection capability of the Sub-continent had to be incapacitated if Britain wanted to maintain its power in the vitally important Middle East. With partition, the main preoccupation of South-Asia becomes inwards, not outward projection of power. The Independence of 1947 was when this five-pillar structure was sanctified.

As such in 1947 India was not only ‘given’ Independence but also ‘forced to accept’ a nationalism that its people had nothing to do with, it was culturally an alien occurrence from many perspectives. An event when a proud millennial civilization was dissected into pieces

cannot be of Indian origin. How cruel and cynical is the fact that Indians celebrate this brutal blow to their territorial integrity as something positive. What does national independence, national sentiment and decolonization mean in these circumstances. Indian nationalism is a nightmare from whatever perspective you try to understand it from. To decolonise Indian culture and society one has to de-nationalise it, because Indian Nationalism is British national interest. As R. Byrappa puts it: "… just because colonialism provoked nationalism, the resulting nationalism need not become colonialism" (Byrappa, 2016: 143).

Conclusion

In the Indian civilizational state context, the idea was to provide a social environment for nations but limit their political power. This with all its merits and defects had the effect of keeping structural equidistance from all the nations residing within the territory. Today the situation in India is too confused to draw any pertinent conclusions. Cultural and institutional decolonization is only in a preparatory stage in India, and it is called denationalization.

The way forward for the revival of the Indian civilizational state is an uphill mission. It has three tasks, one more pressing than other. Firstly, decolonise institutions by denationalising them. Secondly, redefine the structures and priorities of the Indian civilizational state. Thirdly, make sure that the principles of global civilizational integration are re-structured so that India can take its full and rightful place. And as L.C. Jane put it: "Greatness, whether in the individual or in the nation, does not consist in a sublime originality; those men who have perhaps been most original have left but little mark on history. It consists rather in ability to focus the spirit of the age, to give expression to those hopes and desires which in others are vainly struggling to find expression" (Jane, 1914: 18-19). In India nationalism has no legitimacy to exist, on the other hand civilization does.

REFERENCES

Bhargav, V. V. (2022, March, 3). We, as Indians, must not shy away from 'nationalism'. *The Wire*. https://thewire.in/society/we-as-indians-must-not-shy-away-from-nationalism

Bilal, M. B. (2021, November 7). Till the late 19th century, people were hardly aware of Urdu and Hindi as being two distinct languages. *The Hindu*. https://www.thehindu.com/society/hindustani-we-spoke-how-urdu-and-hindi-evolved-from-a-common-language/article37337191.ece

Buck, C. D. (1916). Language and the Sentiment of Nationality. *The American Political Science Review*, 10(1), 44–69. https://doi.org/10.2307/1946302

Byrappa, R. (2017). Patriotism, propaganda and punishment in British India. In P.J. Fodor (Ed.), *Az első világháború irodalmi és történelmi aspektusai a kelet-európai régióban*. Trefort-kert Alapítvány – Eötvös Loránd Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, 13-35.

Byrappa, R. (2019). Predatory nations at the heart of the Indian Federation. *Öt Kontinens: Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék Tudományos Közleményei*. 2016, 51-71. https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/52960?show=full

Byrappa, R. (2016). The Troubling Interval 1945-1950 (Part one). *Öt Kontinens*, 2014/1, 141–159. https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=426236

Carroll, M. P. (1985). Some third thoughts on Max Müller and solar mythology. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv Für Soziologie*, 26(2), 263–281. http://www.jstor.org/stable/23997047

Chatterjee, G. (2016, February, 21). Why imposing Hindi on all is as bad an idea as insisting that India is a Hindu country. *Scroll.in*. https://scroll.in/article/803869/why-imposing-hindi-on-all-is-as-bad-an-idea-as-insisting-that-india-is-a-hindu-country

Daniyal, S. (2018, July, 5). Surging Hindi, shrinking South Indian languages: Nine charts that explain the 2011 Language Census. *Scroll.in*. https://scroll.in/article/884754/surging-hindi-shrinking-south-indian-languages-nine-charts-that-explain-the-2011-language-census

Daniyal, S. (2015, September, 18). Stop outraging over marathi – hindi and English chauvinism is much worse in India. *Scroll.in*. https://scroll.in/article/756105/stop-outraging-over-marathi-hindi-and-english-chauvinism-is-much-worse-in-india

Delbos, L. (1900). Professor Max Müller. *The Modern Language Quarterly (1900-1904)*, 3(2), 101–103. http://www.jstor.org/stable/41065301

Deshpande, A. (2000). Hindi's Decimation. *Economic and Political Weekly*, 35(34), 3067–3068. http://www.jstor.org/stable/4409656

Díaz-Andreu, M.G. (2010). *A world history of nineteenth-Century archaeology: Nationalism, colonialism, and the past*. Oxford University Press.

Duff, G. (1893). *Ernest Renan*. Macmillan Amp Co.

Farooqi, M. A. (2008). The "Hindi"of the "Urdu."*Economic and Political Weekly*, 43(9), 18–20. http://www.jstor.org/stable/40277198

Frayer, L. (2019, April, 22). Hindu nationalism, the growing trend in India. *NPR*. https://www.npr.org/2019/04/22/715875298/hindu-nationalism-the-growing-trend-in-india?t=1658218603921

Ian J. B. (2003). From Hindustan to India: Naming Change in Changing Names, South Asia. *Journal of South Asian Studies*, 26(1), 37-49. DOI: 10.1080/085640032000063977

Jane, L. C. (1914). *The nations at war - the birth of a new era*. J. M. Dent & sons.

Kenoyer, J. M. (1991). The Indus Valley Tradition of Pakistan and Western India. *Journal of World Prehistory*, 5(4), 331–385. http://www.jstor.org/stable/25800603

Lehman, M. J. (1908). Worldism versus Nationalism. *The Advocate of Peace (1894-1920)*, 70(2), 43–45. http://www.jstor.org/stable/20665439

Mackay, E. (1935). *Indus civilization*. Lovat Dickson and Thompson.

Mlle. D. M. (1907). Influence of Max Müller's Hibbert Lectures in India. *The American Journal of Theology*, 11(2), 293–307. http://www.jstor.org/stable/3153715

Mohan, J. (2016). The Glory of Ancient India Stems from her Aryan Blood: French anthropologists "construct"the racial history of India for the world. *Modern Asian Studies*, 50(5), 1576–1618. http://www.jstor.org/stable/44157762

Müller, M. (1879). Sacred Books of the East. *The North American Review*, 128(271), 631–646. http://www.jstor.org/stable/25100765

Royal Collection Trust. *Sir Mountstuart Elphinstone Grant Duff (1829-1906)*. https://www.rct.uk/collection/928417/sir-mountstuart-elphinstone-grant-duff-1829-1906

Roychowdhury, A. (2020, June 7). From Meluha to Hindustan, the many names of India and Bharat. *The Indian Express*. https://indianexpress.com/article/research/from-meluha-to-hindustan-the-many-names-of-india-and-bharat-6445264/

Scroll. (2019, June 4). Why imposing Hindi on India is a bad idea. *Scroll.in*. https://scroll.in/article/925759/why-imposing-hindi-on-india-is-a-bad-idea

Thapar, K. (2022, february 12). Hindu nationalism could break India up but people will resist Modi's fascism: Arundhati Roy. *The Wire*. https://thewire.in/communalism/watch-karan-thapar-arundhati-roy

Toynbee, A. J. (1916). *The new Europe; some essays in reconstruction*. J. M. Dent & sons limited.

Toynbee, A. J. (1922). *The Western question in Greece and Turkey*. Constable and company, Ltd.

Tull, H. W. (1991). F. Max Müller and A. B. Keith: "Twaddle", the "Stupid"Myth, and the Disease of Indology. *Numen*, 38(1), 27–58. https://doi.org/10.2307/3270003

LORD CURZON'S GEOPOLITICAL STRATEGY AND THE ANGLO-PERSIAN AGREEMENT OF 1919[*]

István Dávid Vácz[*]

ABSTRACT

Lord Curzon is one of the most influential personalities in the British geopolitical discourse on Persia, whose career shaped it for decades. The politician-scholar-traveller had a considerable theoretical and practical range of work which in his time fundamentally shaped the narratives and traditions of the British geopolitical discourse, most notably the "Persian question". His character and activities fit perfectly into the category of classic geopoliticians of the 19th and 20th centuries. This research aims to analyse Curzon's activities in relation to Iran from the perspective of critical geopolitics. The objectives of the study within this framework are: Firstly, the examination of Curzon's geostrategy concerning the "Persian question" and the role played by the 1919 Anglo-Persian Agreement in this. The second goal is to explore and describe the scientist-politician-led geopolitical tradition, its argumentation and its activities and the place of the Treaty in their perspective. Thirdly, to provide an analysis of how Curzon's theoretical and practical work shaped the British geopolitical discourse.

Keywords: Geopolitics, Lord Curzon, Anglo-Persian Agreement of 1919, Persia, Great Game

Introduction

George Nathaniel Curzon was one of the most influential personalities in the British geopolitical discourse on Persia, whose career shaped it for decades. The politician-scholar-traveller had a considerable theoretical and practical range of work which in his time fundamentally constructed the narratives and traditions of the British geopolitical discourse, most notably the "Persian question". His character fits perfectly into the circle of classical geopoliticians of the 19th and 20th centuries, and yet, as far as the author of this article is aware, no study has been written yet that analyses his activities from a critical geopolitical perspective. This paper is the first in a planned series, which on the one hand, will both

[*] "*Supported by the ÚNKP-22-3 New National Excellence Program of the Ministry for Culture and Innovation from the source of the National Research, Development and Innovation Fund*."
[*] Ph.D. Student, Eötvös Loránd University, Budapest-Hungary. Email: vacz.istvandavid@gmail.com. Orcid: 0000-0003-1516-9899
Linkedin: linkedin.com/in/istván-dávid-vácz-1245b4164
Hungarian scientific archive: https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10080887
Academia edu: https://independent.academia.edu/Istv%C3%A1nD%C3%A1vidV%C3%A1cz

analyse the work of classical geopoliticians who are not part of the mainstream canon (See the list of Ó Tuathail, 1998: 5), and on the other, would like to examine the challenges, responses, opportunities, and obstacles which the Iranian elite faced during the post-war geopolitical transition. Curzon belongs to the group of classical geopoliticians, who as Ó Tuathail wrote: „*Even before the term geopolitics was even coined, there were a number of important intellectuals who wrote about the influence of geography on the conduct of global strategy in the late nineteenth century*" (Ó Tuathail, 1998: 4). In addition, the research seeks to contribute modestly to the scientific discourse on the Anglo-Persian Agreement of 1919, since, although the treaty is constantly analysed by the academic community from several perspectives, the author believes that it is also worth examining from a critical geopolitical perspective, in this case as a major product of the geopolitical tradition led by Curzon, and its significance in his geopolitical imagination. Consequently, the main objectives of this study are: Firstly, the examination of Curzon's geostrategy concerning the "Persian question"and the role played by the 1919 Anglo-Persian Agreement in this. The second goal is to explore and describe the scientist-politician-led geopolitical tradition, its argumentation and its activities and the place of the Treaty in their perspective. Thirdly, to provide an analysis of how Curzon's theoretical and practical work shaped the British geopolitical discourse. The present article is not intended to investigate the origins of the contract and its failure from other aspects, because those are the subject of the next parts of this series.

To achieve the mentioned objectives, the article relied heavily on British archival material and Curzon's works. Among these, his two-volume "*Persia and the Persian Question*" (Curzon, 1892a, 1892b) and his "*Russia in Central Asia*" (Curzon, 1889a) should be highlighted. The other pillars of the essay are the monographs on Curzon's life, such as "*Curzon, The Last Phase 1919-1925*"by Harold Nicolson (Nicolson, 1934), and modern English-language scientific literature.

I. The British Geopolitical Tradition and Lord Curzon

Following the introduction, the paper would like to briefly explain the key concepts, in order to clarify the theoretical framework and to analyse the characteristics and dynamics of the British geopolitical discourse. The first defining term is the "geopolitical tradition", whose complex definition is quoted in Balogh's study; according to this, the geopolitical tradition is: "*relatively formalized and competing schools of geopolitical thought that comprise the "high culture" of a state's geopolitical culture where each tradition is a canon of thought on state identity, the national interest, and normative foreign policy priorities*" (Balogh, 2020: 3). This is important because the British geopolitical discourse on Iran, and the traditions within it,

were created by a variety of actors. These could be grouped as follows: 1. Official government and foreign policy institutions; 2. British-India; 3. Consuls and officials in Persia who were linked to an agency of the British Empire. 4. Large corporations operating in Iran, such as the Imperial Bank of Persia and the Anglo-Persian Oil Company. 5. From the academia, such as Edward Browne. 6. Travellers in the grey area of power and science, but generally linked to the British military and administration. So, the geopolitical discourse was constructed by an extremely diverse set of actors, and Gilmour is right to say that because of this diversity, the British foreign policy was not coherent (Gilmour, 2003: 519). However, at the same time, this complexity gave the British geopolitical discourse its strength and flexibility, because it was highly decentralised and local actors enjoyed a high degree of independence. Because of this, geopolitical knowledge was constantly being produced from a myriad of perspectives and actors, resulting in the emergence of several competing traditions and narratives. This plurality was the context, where the long-dominant "Curzonian" geopolitical tradition emerged, and that is why the British could adapt themselves rapidly in the early 1920s in Persia.

In many ways and roles, Lord Curzon was involved in the operation of this complex network of power, which helped him to become one of the foremost "experts on Persia" of the period. His character is also special because he belonged to several of the above categories during his long career. He participated in several ways in the discourse as a governmental officer. In 1886 he became a member of the House of Commons and from 1895 to 1898 was Under Secretary of State at the Foreign Office (FO). Curzon was removed from the front line of big politics after 1905 but returned in 1916 as a member of the War Cabinet, where he became a leading figure in the Persia Committee and then the Eastern Committee, and from 1919 became Foreign Secretary (Bennett, 1995: X, 1; Stebbins, 2017: 200). In the second group, his activities as the Viceroy of India from 1898 to 1905 were also decisive (Nicolson, 1934: 28). The politician-geographer also played a role in the fifth category, both as an independent scholar and as an institutional organiser when he became the Chancellor of Oxford University in 1907, where he focused on the development of geography because he considered it essential to the survival of the empire (Gilbert, 1965: 518; Curzon, 1912: 4- 5). Besides all this, he was active in the Royal Geographical Society (RGS), where he was president for a while (RGS. 2017, November 17). In terms of travel, he led by example, visiting Central Asia and Iran, among other places. These journeys and their close links to geopolitical games were recalled in The Geographical Journal: „*His travels were inspired by the highest ideals of Imperial politics and public service*" (The Geographical Journal, 1925:

429). Consequently, he was awarded the RGS Patron's Medal for "*his work on the History, Geography, Archaeology, and Politics in Persia*" (The Geographical Journal, 1925: 429), which is also revealing and shows the complexity of the traveller's activities with the aim of empire-building.

In conclusion, Curzon was a very complex representative of classical geopolitics, embedded in the networks of his high-level governmental, colonial, and academic circles. Besides, he actively contributed to the formation of networks, putting in position people like Percy Cox – Consul-General of Busher – who was Curzon's closest ally in the discourse on Iran and the Persian Gulf (Stebbins, 2012: 155). This included Halford Mackinder, who was also supported by him (Butlin, 2003: 233). Curzon's Persian policy can be divided into two parts along his career since he was twice in influential and decision-making positions. The first time was between 1899 and 1905 and the second was after 1916. Between these two periods, although he indirectly shaped the geopolitical discourse, in these two periods when he could directly participate in the shaping of events from an authoritative position.

II. Curzon's Geopolitical Imagination and Persia

Curzon's theoretical work, which was developed in the most complex way in his "Russia in Persia" and "Persian Question", fundamentally shaped British geopolitical discourse, served as a point of reference, summarised perceived British interests and was extremely rich in data. But Curzon did not just describe and analyse the processes, rather he actively wanted to shape them, and in these works he also outlined a plan of action for the actors of the British geopolitical discourse for the future. This is demonstrated by the fact that the arguments therein were continuously brought up in various archival materials, contemporary writings, debates and discussions until 1921 (See e.g.: Sykes, 1922 and the used archival materials). The classical geopolitical mindset is characterised by seeing the world as a chessboard, with different spaces (squares) having different values. On Curzon's chessboard, Persia was a cardinal area, and he explained it in this way: „*Afghanistan, Transcaspia, Persia…. To me, I confess, they are the pieces on a chessboard upon which is being played out a game for the dominion of the world*" (Curzon, 1892a: 4). In other words, in his mental map, these regions were standing out from the rest, in the sense that they would decide the fate of Britain, and not the seas as other actors thought (Curzon, 1892a: 4). These areas, which he called frontier regions (Curzon, 1908: 5, 9), including Persia, were therefore of invaluable strategic importance, mainly because of India, which he explained in this way: „*Why do we maintain an expensive establishment in Persia and exercise a supreme control over the Persian Gulf. Because the former is on the road to India, and because the waters of the latter mingle with*

those of the Indian Ocean and open a path to Indian shores" (Curzon, 1901: 12). Although he was the one who greatly shaped this geopolitical tradition, both theoretically and through his practical work, one of its founders was certainly another important geographer, Sir Henry Rawlinson, whose arguments were used by Curzon in his books (See Curzon, 1892b: 588). Curzon's main geopolitical objective was the creation of a buffer zone chain under British influence all the way to India, and Iran was the most critical element in this link (Abrahamian, 2008: 60; Nicolson, 1934: 122). The idea is noteworthy because, on the one hand, it coincides in many respects with the views of his contemporary, Mackinder, but the study also argues that it is also close to a later version of the „rimland" theory developed by Nicholas Spykman (See Spykman, 1942: 180), because the chain envisioned by Curzon included a considerable part of the rimland and in his concepts, the control of these regions was the key too.

Besides the geostrategic aspects, economic considerations were also dominant in his views. He was certainly aware of the changes in the world economy – the strengthening of Germany and the USA – and consequently the increased competition in the international markets. In this regard, he stated that they should not lose ground in this competition, as it would also diminish their national strength (Curzon, 1892b: 604). According to his logic, a friendly Persia that took their economic interests into account would have contributed to the growth of British trade, the creation of jobs (Curzon, 1892b: 604), and thus increased the strength of the empire. This claim became even more true after the discovery of the oil.

It was this basic context which defined Curzon's geopolitical thinking and action in relation to Persia, which therefore had key strategic and economic dimensions. In the first period of his activity (1899–1905), he complained that other actors did not attach the same importance to the region: „*If only I could transfer a little of the misplaced anxiety about the Transvaal to Persia and the Persian Gulf, and could get people at home to see that every month, and still more every year, spent in doing nothing now is aggravating a danger that will shortly be at our doors, I should be glad*" (Ronaldshay, 1928: 67). His return during the world war, his concepts and actions must therefore be assessed within the framework of this system of values and geopolitical imaginations including the Anglo-Persian Agreement of 1919. In Curzon's worldview, the struggle for control over Persia was not the waste of resources but the focus on the essentials.

III. The Persian Question and Curzon's Strategy before the WWI.

In the 19th century, Persia was targeted by Russian imperial ambitions from the north, which the British perceived as a threat. Curzon's plan was to make the state a strategic buffer, but also an ally, in which he saw also great economic potential (Curzon, 1892b: 620). He

summarised the objectives of British geopolitics in this way: „*In other words, the development of the industrial and material resources of Persia, the extension of her commerce, the maintenance of her integrity, the rehabilitation of her strength — these, under the pressure and by the aid of a friendly alliance, are the objects of British policy*"(Curzon, 1892b: 620). The statesman also carefully analysed Russian expansion and concluded that the Tsardom had an advantage in Iran over them because of its geographical proximity (Curzon, 1889b: 223-224). He perceived the possibility of Russia's access to the Gulf region through an influenced Persia, which would threaten British strategic and economic positions, as a critical threat, as did the other actors of the Curzonian tradition and the British geopolitical discourse (Curzon, 1892b: 598; Sykes, 1902: 444-445). Thus, Curzon's geopolitical goal was to prevent Russian diplomatic superiority and the annexation of the territories of Persia, because he feared the domino effect (Curzon, 1892b: 605), and in that case the buffer between British India, the Gulf and Russia would have disappeared. In his writings, he tried to alert the other actors of the British geopolitical discourse. In 1889, he stated that their rival had the diplomatic advantage, in which the construction of the Trans-Caspian railway, which was also a pillar of a future invasion, played a major role (Curzon, 1889a: 276, 374). Furthermore, thanks to the railway and several policies, the British trade in the northern part of Iran had fallen dramatically (Curzon, 1889a: 288, 290). Furthermore, Russian agents were active in important Iranian cities and served as an integral pillar of their influence (Curzon, 1889a: 375).

Curzon and the associated geopolitical actors tried to manage the Russian threat in two ways. First, they moved to build political influence over Tehran, primarily in the financial sphere through the Imperial Bank of Persia and its loans (See: Vácz, 2020). This first allowed the British to stabilise their influence over the Iranian governments, then, after the Anglo-Russian convention of 1907, they jointly exercised control until the fall of Russia during the First World War, when the British became Persia's sole creditors. Besides gaining influence over the central government, Curzon's second principle was the absolute necessity to prevent the political and economic advancement of the rivals in the southern part of the country and to improve intensively their own economic and political positions (Curzon, 1889a: 378). According to his policy, no foreign advance south of the Isfahan-Yazd-Kerman line could be tolerated (Curzon, 1892a: 621). For this reason, another aim of the loans was to define the British sphere of interest in the south, which finally succeeded in 1910, when the customs duties of the province of Fars and the ports which covered their zone of influence were precisely identified (Qatar Digital Library (QDL), P. 3. 2410/1903: 83r). So, the bank's

lending policy fitted into Curzon's plan of action and geopolitical imagination in every respect, as it extended the British influence over the Shah and the Iranian governments, and also served to determine the sphere of interest in the south. Besides, the statesman contributed directly and actively to these two goals through his activities as Viceroy. On the one hand, he advocated a very active British policy, which wanted to respond to any Russian advance, as he stated: „*…if at any time Russia Strikes in North Persia, seizes Meshed or does anything outrageous, I am always quite ready to strike back in Southern Persia*" (Ronaldshay, 1928: 206-207). Curzon also adopted Durand's – and the Russians' – idea of expanding the British consular network to counteract hostile influence, which led to the increase in the number of consuls from 3 to 24 between 1889 and 1921 (Stebbins, 2017: 14; 2012: 154). This network proved to be very effective, both because it was adapted to the Persian context, which meant that central power was weak and good relations had to be established with the local political authorities, and because it was ideal for managing the informal relations which were crucial in the Persian power network (Stebbins, 2017: 15; 2012: 154; Bill, 1973: 132). A good example of the complex and effective work of the consuls, who usually come from a military background, is Arnold Wilson, who was, among other roles, vice-consul of Ahwaz and managed the affairs of the Anglo-Persian Oil Company (Issawi, 1971: 324; Ehsani, 2014: 44). Wilson explained his responsibilities as follows: „*Our responsibility, as the local agents of the British Government, was firstly to counter it by stimulating British trade, secondly to watch and report upon the activities of all foreign firms and Consular officers, thirdly to collect and record any information which might be of use if some emergency should arise which might call for armed intervention in SW. Persia*"(Wilson, 1941: 134). So the consuls became a vital element of Curzon's geopolitical strategy, operating within the framework of the goals he formulated. Additionally, during his Viceroyalty, he made several visits to the ports of the Persian Gulf, in order to promote the future development of bilateral trade and the strengthening of diplomatic ties (Times, 1903, November 25: 5).

After he departed from India in 1905, he was out of the decision-making process on Persia and the direct shaping of the geopolitical discourse for 11 years, but he continued to express his views during this period and his indirect influence was still cardinal. Although he had also articulated the need for zones of influence quite early on, in 1889, as I have mentioned, he envisaged it along the Isfahan-Yazd-Kerman line (Curzon, 1889a: 378-379; 1892b: 621). Consequently, he did not support the Anglo-Russian Agreement of 1907, which placed only the eastern part of the country under British influence, while the Russians received the wealthier and more populous northern provinces. According to his geopolitical

mental map, the larger, and in fact more valuable part of his designated sphere of interest was transferred to the neutral zone (Stebbins, 2017: 92; Curzon, 1908: 31). He also noted that: „*I do not think that this treaty, in its Persian aspect, will conduce either to the security of India, to the independence of Persia, or to the peace of Asia*" (Nicolson, 1934: 126). He also believed – although he later paid little attention to this – that the treaty, which was concluded for European reasons, had also damaged the prestige of the British in the eyes of the Persians, and was therefore a step backwards in terms of the geopolitical objectives pursued (Nicolson, 1934: 125-126).

IV. The Place of the Anglo-Persian Agreement of 1919 in Curzon's Geopolitics

The First World War – which was a prominent period of the geopolitical transition – created many new opportunities and challenges for the British geopolitical discourse. In the case of Persia, the struggle intensified among the competing geopolitical traditions, especially between British India and the narrative led by Curzon, who returned in 1916, served in the Persia Committee, then in the Eastern Committee and as the Foreign Secretary from 1919 (Bennett, 1995: X, 1; Stebbins, 2017: 200). The situation was not affected by the fact that during the war the Foreign Office's power was diminished, because the arrival of the political geographer created a division of labour with rival foreign policymakers, which meant that Middle East affairs belonged to the FO (Campbell, 2014: 16). As Stanwood pointed out in his excellent study, this was not surprising, since Curzon, unlike Balfour, was motivated and his previous theoretical work and practical experience made him a suitable candidate to manage these affairs (Stanwood, 1978: 151). The press also identified the "Persian question" with Curzon, as the *Times* article noted, the country was a lifelong issue for him (Times, 1919 September 20: 11). At the end of the war, the representatives of the Curzonian tradition became dominant in the decision-making process regarding the Middle East. These included Charles Marling, Sir Lancelot Oliphant, Sir Percy Cox, and Curzon and Hardinge, who were "Edwardians" and used the concept of the balance of power (Campbell, 2014: 20). The group were people of 19th century British geopolitical discourse, socialised in that period, in that world system and its norms and ways of acting formulated during that time. The war, however, accelerated the slow processes that were already in motion and radically transformed the world. The end of the 1910s not only redrew the boundaries, but partly the world order, and undoubtedly the mental maps and the ways of managing geopolitical issues. This factor was to a large extent responsible for the birth and then the fall of the Anglo-Persian Agreement of 1919.

The reasoning of the geopolitical tradition was formulated by Curzon on 30th of December 1918, when he argued that the fall of the Russian Empire was an opportunity for them to exploit, because if they did not fill the power vacuum, another power, or even the hostile Iranians, would catch it (QDL, File 1000/1918 Pt 4: 98r). Moreover, an enormous amount of financial and diplomatic resources had been invested in the "Persian question", and they could not leave these efforts behind (QDL, File 1000/1918 Pt 4: 98r). The withdrawal of Russia would have fulfilled Curzon's long-held ambition of a British-led modernisation of Iran, which he perceived had always been blocked by the Russians and would have given a chance to create the imagined chain of countries under their influence (Curzon, 1892b: 600-601). As Nicolson wrote: „*The obstructions which in the past had impeded any perfect design for the defence of India and the Empire had suddenly and completely been removed*" (Nicolson, 1934: 121). With this contract, Curzon wanted to fully achieve the aims he had already set out in 1892. For this reason, he concluded the Anglo-Persian agreement of 1919 with the so-called "triumvirate", Vosuq al Dowleh, Firuz Mirza and Akbar Mirza Sarem al Dowleh, who were paid 131,000 pounds and who were partly serving the British interests (Jones, 1989: 59; Ross, 2009: 408).

According to the first and very important point of the Agreement: „*British Government reiterates, in the most categorical manner, the undertakings which they have repeatedly given in the past to respect absolutely the independence and integrity of Persia*" (QDL, 'Agreement Between His Britannic Majesty's Government and the Persian Government, 1919: 205v). This was significant because, in line with Curzon's geopolitical vision, it meant the abolition of the 1907 Anglo-Russian Convention and strengthened the territorial integrity of Persia, which was also an important point for the Iranian elite (QDL, File 1000/1918 Pt 4: 187r-188r), as the integrity of the state had been threatened for decades by both external and internal dangers. Similarly, the British and Curzon identified the preservation of the state as a primary strategic interest, perceiving the Bolsheviks and the Kemalists as threats (QDL, File 3839/1916 Pt 1 'Persia: 335r). The other points of the treaty were to reorganise the Persian finance, ministries, army, customs system and railways under British tutelage and with the help of advisers (QDL, Agreement: 205v; File 1000/1918 Pt 4: 111r-113r). To secure these, they wanted to provide a loan of £2 million through the Imperial Bank (QDL, Agreement: 205v).

Curzon expressed his views on the agreement – created by greatly himself – and the relationship between the two countries: „*For a century we have pacified and policed the Gulf. At Mesopotamia we shall presently be her neighbour on the West. It is an obvious interest to*

us to have a peaceful and prosperous Persia; and, as regards Persia herself, if it be true—and I do not think the most ardent Persian patriot will deny it—that external assistance of some sort is necessary for her, is it not natural that it should be to this country that she should turn?"(Ronaldshay, 1928: 220). This narrative of fake altruism and assistance was adopted by the actors of the geopolitical tradition, including Sykes, who wrote about the agreement in his book: „*After the Armistice a great effort was made by the British Government to set Persia on her legs*" (Sykes, 1922: 173). Although the treaty recognised Persia as an independent state, which Curzon himself constantly emphasised in response to the critics (Times, 1919, September 20: 11), the agreement, as Bennett observed, in fact, the contract was the continuation of the informal policy of previous decades, whereby Iran would have become an informal protectorate (Bennett, 1995: 122). Under the terms of the it, therefore, Persia did not fulfil the definition of an independent state, which dominated its internal and foreign policy and its finances (Flint, 2006: 133, 137), since these spheres would essentially have been under British control.

Stebbins made an interesting point, arguing that the convention represented a break with the consular policy of previous decades, to which Curzon himself had contributed greatly (Stebbins, 2017: 197). This is confirmed by the opinion of the contemporary British diplomat Marling, who in 1917 advocated the return to the politics of pre-1907, in other words, a close relationship with the central government (Stanwood, 1978: 149). The study argues, however, that the situation is more complex because, as explained earlier, British geopolitical strategy rested on two pillars: 1. Primarily financial influence over the central government. 2. The relations with local political powers which were maintained by the consuls. Moreover, it was not easy to override the consular policy, because these actors also played an important role in the operation of British businesses that became unavoidable, such as the Anglo-Persian Oil Company. On the one hand, Stebbins is indeed right about the shift of emphasis between the two pillars, but this research argues that this would not have meant the disappearance of consuls, but a change in their role, because the Curzonian vision of the modern Persian state required an enormous number of advisors, not only at the governmental, military, financial, but also at the provincial levels, as Cox stated (QDL, File 1000/1918 Pt 4: 111r-113r). The treaty also served the protection of British interests, which also fitted into the Curzon doctrine that no other power could be tolerated in southern Persia, but the contract attempted to extend this to the whole country, even if with little success. The document could also be interpreted as a tool against potential rivals, the French and especially the Americans, who were not welcome in the country by the British (QDL, Papers of the War Cabinet's Eastern Committee:

11r-11v). Curzon considered that Persia was at last exclusively in their zone of influence, and he said about the foreigners that, historically they had always caused troubles (QDL, Records and papers of the 5 Committees on the Near and Middle East: 33r-34r). He also wanted to take advantage of the dominant position in terms of the advisers, and the policy of excluding other powers was also evident here: „*In view of the fact that Persia was being kept upon her financial legs exclusively by Great Britain; that we were paying for her army; to some extent for her Government; and even for the so-called Cossack brigade under Russian officers, it seemed to me that if a foreign financial adviser was to be appointed, there could be no question of his coming from any other country than Great Britain*"(QDL, Papers written by Curzon on the Near and Middle East: 6r). The American challenge was real and serious, as they wanted to enter Persia in several ways (See: United States Department of State. 923/V.2: 633-634), which they did after the formal rejection of the Anglo-Persian Treaty in 1921, through the financial advisers in 1922 (Millspaugh, 1924), but they failed in the oil sector. The reason for the conclusion of the Anglo-Persian agreement and the consequent demarcation of the sphere of interest was seen by contemporaries and modern literature mainly in the oil issue (Qasemi, 2016: 3; Current History, 1919: 345), but the paper argues that while it was indeed a very dominant part of the British geopolitical interests, playing a primary role in the argumentation, there was certainly a long-standing agenda at work in Curzon, in which oil was just another tool, interest and pretext for the integration of Persia into the informal empire.

There was a personal aspect to this agreement, given the long-standing relationship between Persia and the Foreign Minister. Curzon must have felt a sense of extraordinary glory in the creation of the document, as his proud statement shows: „*and I have done it all alone*" (Nicolson, 1934: 138). However, this was not true in this form, since, although his role was decisive, the other members of the Curzonian network, notably Cox, were also involved in the drafting of the treaty, which can be interpreted as the main product of the activity of the tradition. The glory, however, soon passed, as Curzon was unable to force the signing of the treaty by any means (Sabahi, 1990), because of several international and Iranian reasons, but also because the geopolitical tradition he represented was defeated in the battle of narratives.

Conclusion

The first two objectives of the research were to examine the geopolitical tradition led by Curzon and its argumentation, and the role played by the 1919 agreement in this. It can be concluded that the treaty was the culmination of this discourse, which was designed to achieve the goals which Curzon had already set out in the 1880s and 1890s – and did not

consider the changes in the Iranian and international context which occurred meanwhile –. In this sense, Persia would have been part of the British informal empire and achieving this was the most important goal of the geopolitical tradition, as it was imagined to be one of the most valuable fields on the world's "chessboard". The third aim of the article was to examine the impact of Curzon's theoretical and practical contribution to the British geopolitical discourse. The research found that Curzon's work and thinking were inspired by several predecessors – like Rawlinson and Durand – but that no one before him had expressed his views in such a systematic way and could participate in this complex way in the formation of geopolitics. The discourse and network he established became dominant on Iranian politics for much of the period between 1890 and 1919. Curzon influenced this through both his theoretical work and his practical political policy-maker roles. However, during the war, the changes which occurred, the transformation of the discourse, replaced the Curzonian tradition very quickly, but his views could create a significant geopolitical framework, which could influence British geopolitics and Persian modernization during a very long time.

REFERENCES

Abrahamian, E. (2008). *A History of Modern Iran*. Cambridge University Press.

Balogh, P. (2020). Clashing geopolitical self-images? The strange co-existence of Christian bulwark and Eurasianism (Turanism) in Hungary. *Eurasian Geography and Economics*, 63(6), 726-752. https://doi.org/10.1080/15387216.2020.1779772

Bennett, G. H. (1995), *British Foreign Policy During the Curzon Period, 1919-24*. Palgrave Macmillan.

Bill, J. A. (1973). The Plasticity of Informal Politics: The Case of Iran. *Middle East Journal*, 27(2), 131–151. http://www.jstor.org/stable/4325054

Butlin, R. A. (2003). British Geographical Representations of Imperialism and Colonial Development in the Early and Mid-Twentieth Century. In D. Gilbert, D. Matless & B. Short (Eds.), *Geographies of British Modernity*. Blackwell Publishing. 229-249.

Campbell, H. A. (2014). Bolshevism, Islamism, Nationalism: Britain's Problems in South Asia, 1918–1923. PhD Thesis. Queen Mary University of London.

Current History. (1919). The Anglo-Persian Agreement: Great Britain Provides Advisory, Military, and Financial Aid, but Denies Planning a Protectorate. *Current History (1916-1940)*, 11(2), 342–347. http://www.jstor.org/stable/45328920

Curzon, G. N. (1912). Address to the Royal Geographical Society. *The Geographical Journal*, 40(1), 1–7. http://www.jstor.org/stable/1778889

Curzon, G. N. (1899b). Curzon Analyses of British Policy and Interests in Persia and the Persian Gulf. In J. C. Hurewitz (ed.). *Diplomacy in the Near and Middle East. Vol 1*. D. Van Nostrand Company. 219-239.

Curzon, G. N. (1908). *Frontiers*. (2nd ed.). Clarendon Press.

Curzon, G. N. (1892a). *Persia and The Persian Question Vol.1*. Longmans, Green and Co.

Curzon, G. N. (1892b). *Persia and The Persian Question Vol.2*. Longmans, Green and Co.

Curzon, G. N. (1889a). *Russia in Central Asia*. Longmans, Green and Co.

Curzon, G. N. (1901). *Speeches by Lord Curzon of Kedleston. 1898-1901*. Thacker, Spink and Co.

Ehsani, K. (2014). *The Social History of Labor in the Iranian Oil Industry: The Built Environment and the Making of the Working Class (1908–1941).* PhD Dissertation. Leiden University.

Flint, C. (2006*). Introduction to Geopolitics*. Routledge.

Gilbert, E. W. (1965). Andrew John Herbertson 1865-1915. *The Geographical Journal*, 131(4), 516–519. http://www.jstor.org/stable/1792720

Gilmour, D. (2003). *Curzon: Imperial Statesman*. Farrar, Straus and Giroux.

Issawi, C. (1971). *The Economic History of Iran, 1800-1914*. University of Chicago Press.

Jones, G. (1989). Bank-e Shahanshahi va dolat-e Iran az Qarardad-e 1919 ta Dore-ye Reza shah. *Ayande*, 15 (1-2), 57-68.

Millspaugh, A. (1924). *The American Task in Persia*. T. Werner Laurie.

Nicolson, H. (1934). *Curzon The Last Phase 1919-1925*. Oxford University Press.

Ó Tuathail, G. (1998). Thinking Critically About Geopolitics. In S. Dalby & G. Ó Tuathail (Eds.), *The Geopolitics Reader.* Routledge. 1-14.

Qasemi, B. (2016). Karbast-e Siyyasat-e Kelasik-e Englisiha dar Faraz o Forud-e Reza Sah Pahlavi. *Tarikh-e Nusazi*. (13). https://tinyurl.hu/Rhl4/

QDL. 'Agreement Between His Britannic Majesty's Government and the Persian Government.' [205r] (1/4), British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/18/C197, in Qatar Digital Library. https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100026556921.0x000002

QDL. File 1000/1918 Pt 4 'Persia: policy', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/735/2, in Qatar Digital Library. https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100131495499.0x000002

QDL. File 3839/1916 Pt 1 'Persia: - Incidence of expenditure in - question of revising the agreement of 1900', British Library: India Office Records and Private Papers,

IOR/L/PS/10/626, in Qatar Digital Library. https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000419.0x000209

QDL. Papers of the War Cabinet's Eastern Committee, British Library: India Office Records and Private Papers, Mss Eur F112/274, in Qatar Digital Library. https://www.qdl.qa/node/9512

QDL. Papers written by Curzon on the Near and Middle East, British Library: India Office Records and Private Papers, Mss Eur F112/278, in Qatar Digital Library. https://www.qdl.qa/node/9512

QDL. 'P. 3. 2410/1903. Persia: - Financial Situation. Loans.', British Library: India Office Records and Private Papers, IOR/L/PS/10/10, in Qatar Digital Library. https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000365.0x0003cf

QDL. 'Records and papers of the 5 Committees on the Near and Middle East', British Library: India Office Records and Private Papers, Mss Eur F112/271, in Qatar Digital Library. https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000001491.0x0002a5

RGS. (2017, November 17). *The Foreign Secretaries: Lord Curzon*. https://rgshistory.com/2017/11/17/the-foreign-secretaries3-lord-curzon/

Ronaldshay, E. (1928). *The Life of Lord Curzon*. Ernest Benn.

Ross, C. N. B. (2009). Lord Curzon and E. G. Browne Confront the "Persian Question."*The Historical Journal*, 52(2), 385–411. http://www.jstor.org/stable/40264176

Sabahi, H. (1990). *British Policy in Persia, 1918-1925*. Frank Cass.

Spykman, N. J. (1942). *America's Strategy in World Politics*. Harcourt, Brace and Company.

Stebbins, H. L. (2017). *British Imperialism in Qajar Iran. Consuls, Agents and Influence in the Middle East*. I.B. Tauris.

Stebbins, H. L. (2012). British Imperialism, Regionalism, and Nationalism in Iran, 1890–1919. In A. Amanat & F. Vejdani (Eds.), *Iran Facing Others. Identity Boundaries in a Historical Perspective*. Palgrave Macmillan. 153-169.

Stanwood, F. (1978). Revolution and the 'old reactionary policy': Britain in Persia, 1917. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 6(2), 144-165. https://doi.org/10.1080/03086537808582501

Sykes, P. M. (1922). *Persia*. Clarendon Press.

Sykes, P. M. (1902). *Ten Thousand Miles in Persia, or, Eight years in Iran*. John Murray.

The Geographical Journal. (1925). Lord Curzon of Kedleston. 65(5), 428–432. https://doi.org/10.2307/1782550

Times. (1919, September 20). Lord Curzon on Persia. The Times Digital Archive, link.gale.com/apps/doc/
CS185011508/GDCS?u=clelu&sid=bookmark-GDCS&xid=92f2274b.

Times. (1903, November 25). News in Brief. The Times Digital Archive, link.gale.com/apps/doc/CS84864377/
GDCS?u=clelu&sid=bookmark-GDCS&xid=843d9d27.

United States Department of State. *Foreign Relations of the United States. 923/V.2.* https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.31210011005871&view=1up&seq=5&skin=2021

Vácz, I.D. (2020). A bankok mint az érdekszféraépítés kulcseszközei, avagy az Imperial Bank of Persia hitelezései 1889–1914 között. *Szkholion*, 18 (2), 79-88.

Wilson, A. (1941). *A Political Officer's Diary 1907-1914*. Oxford University Press.

KAYNAKLARIN RASYONELLEŞTİRİLMESİNDE YÖNETİM MUHASEBESİNİN ROLÜ

Metin Çalık*

ÖZET

Kamu ve özel sektör kuruluşlarının sürdürülebilir rekabet avantajında yarışta kalmalarında baskılayıcı temel unsurlar operasyonlarının iyileştirilmesi, maliyetlerin düşürülmesi ve verimliliğin arttırılmasıdır. Makroekonomik değişimler ve uygulanan siyasi gündemlerin sonucu enerji, ithal hammadde ve yüksek işçilik maliyetleri yerel işletmelerin çevresel, sosyal ve yönetişim maliyet rasyonalizasyon süreçlerine geçmelerini güçleştirmektedir. Bu çalışmada sistematik bir literatür taraması ile kaynakların rasyonelleştirilmesinde yönetim muhasebesinin rolüne ilişkin araştırmalar kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Yönetim muhasebesi, sıkıntılı ekonomik süreçten geçen hükumetlere ve şirketlere maliyet düşürme fırsatlarını belirleme hakkında üreteceği bilgiler sayesinde kaynakların rasyonelleştirilmesinde bilinçli karar vermelerine yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Rasyonelleştirme, Maliyet azaltma, Nakit muhasebesi, Tahakkuk muhasebesi

THE ROLE OF MANAGEMENT ACCOUNTING IN RATIONALIZATION OF RESOURCES

ABSTRACT

Improving operations, reducing costs and increasing efficiency are the main factors that suppress public and private sector organizations to stay in the race for sustainable competitive advantage. As a result of macroeconomic changes and applied political agendas, energy, imported raw materials and high labor costs make it difficult for local businesses to switch to environmental, social and governance cost rationalization processes. In this study, research on the role of managerial accounting in rationalizing resources has been comprehensively examined through a systematic literature review. Managerial accounting can help governments and companies go through troubled economic times to make informed decisions in rationalizing resources, thanks to the information it will generate about identifying cost-cutting opportunities.

Keywords: Rationalization, Cost Reduction, Cash Accounting, Accrual Accounting

* Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya SBMYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü, ORCID 0000-0001-6059-5454

Giriş

Bir şirketin işletme verimliliğinin artırılması için yeniden yapılanma olarak ifade edilen rasyonelleştirme (akılcılaştırma); şirket büyüklüğünde bir genişlemeye/küçülmeye, politika değişikliğine veya belirli ürünlere ilişkin strateji değişikliğine yol açabilir. Rasyonelleştirme terimi genellikle bir kararı mantıksal olarak açıklama eylemini ifade etmektedir. Rasyonalizasyon bir şirketin gelirini artırması, maliyetleri düşürmesi ve kârlılığını iyileştirmesi için yeniden yapılanmaya benzer bir stratejinin yanı sıra yapısal değişiklikleri de kapsar. Rasyonelleştirme, mevcut olanakların daha iyi kullanılmasıyla (mevcut yada daha az araçla daha fazla çıktı) verimlilik artışını amaçlar.

Rasyonalize edilebilirlik, orijinal denkliğin, maksimizasyonu ekonomik aktörün gözlemlenen davranışını tam olarak açıklayan ikili bir ilişkiye çöktüğünü söylemekle eşdeğerdir. Rasyonel seçim davranışlarını sınıflandırmak için bir yanda bir seçimin rasyonelleştirilebilirliği ve diğer yanda onun açığa çıkan tercihinin iç yapısının sistematik bir biçimde ele alınmasını gerektirmektedir (Cantone vd., 2016: 13).

İş dünyasında rasyonalizasyon, verimliliği artırmayı, israftan kurtulmayı, süreçleri standartlaştırmayı ve nihayetinde kârlılığı artırmayı hedeflediği için çoğu organizasyon tarafından dikkate alınan bir süreçtir. Gerek kamu gerekse özel sektör genelindeki kuruluşlar, operasyonları için destek iyileştirme, maliyetleri düşürme ve verimliliği artırma baskısıyla karşı karşıyadır. Bunları gerçekleştirirlerken çabaları iş hedefleriyle uyumlu olmadığında, kısa vadeli faydaları olan girişimlere çok büyük harcamalar yapmaktadırlar. Bu nedenle, maliyet ve yönetim muhasebecileri potansiyel maliyet tasarruflarının yanı sıra zaman gereksinimleri, organizasyonel ve teknik risk derecesi gibi maliyet optimizasyonu girişimi öncelikli bir çerçeve oluşturmalıdırlar.

Örgütler "Yarışta kalmak" için rasyonelleştirme mantığı ile örgütlenerek, yönetim bakış açısını sanatsal ve bilimsel yaratıcıların bakış açısıyla yan yana getirerek, yaratıcı olmak zorundadırlar. Theule ve Fronda, (2005) uluslararası işbölümünün" bir ürünü olan ve "maliyet verimliliği yoluyla hakimiyet" nedeniyle giderek daha agresif hale gelen rekabetçi bir ortamda hayatta kalmanın ve gelişmenin en iyi yolu olarak stratejik farklılaşmayı görmektedirler.

20. Yüzyılın başında şirketler için odak noktası mevcut durumda maliyet tasarrufu iken gelecek için senaryo planlamasına geçebilme veya çevresel, sosyal ve yönetişim faktörlerini tedarik zinciri risk yönetimi ve maliyet rasyonalizasyon süreçlerine yerleştirebilme almıştır (Chandar, 2018). Rasyonelleştirme süreci, düşük performanslı iş bölümlerinin satışı veya kapatılması, iyi performans gösteren bölümlerin genişletilmesi, şirketin mali yapısının

tamamen yeniden yapılandırılması ve üretim veya diğer operasyonların modernleştirilmesi dahil olmak üzere kurumsal eylemleri içermektedir.

Makroekonomik değişiklikler, uygulanan siyasi gündemler küresel ve yerel tedarik zincirlerini etkilemektedir. Mesela ABD'de belirli alanlardaki deregülasyon ile Avrupa'da çevresel, sosyal ve yönetişim faktörleri yerel işletmeler için daha düşük bir uyumsuzluk maliyetine yol açmaktadır. Diğer taraftan bazı ithal hammadde ve malzemeler için tarifelerini arttırmaktadırlar. Bu durum artan fiyat dalgalanmasına ve maliyetlerdeki değişkenlik tedarik zinciri üzerinde baskıya neden olmaktadır. Avrupa'daki satın alma ekipleri ile küresel olarak Avrupa'da operasyonları olan tedarik ekipleri için, düşük maliyetli kaynaktan ziyade en iyi maliyete daha odaklanmaktadırlar (Chandar, 2018).

Rekabetçi bir şekilde örgütlenmiş bir endüstride, piyasa güçleri üretilen metaların fiyatlarını kısa vadeli marjinal maliyetlere eşitlerler. Bu tür fiyatların sağladığı gelirler, hem üretim sürecinde kullanılan değişken girdiler için ödeme hem de muhasebe karları veya sürecin sabit girdileri üzerinde yarı rant sağlar. Bu rantlar, sabit girdi hizmet sağlama maliyetlerini aşarsa, yeni üretim kapasitesine yatırım yapmaya teşvik eden ekonomik karlar elde edilecektir (Anderson ve Mohring, 1997: 316). Bir disiplini yapay olarak durdurarak istikrara kavuşturmaya çalışmak uygunsuz bir tutum olur (Arthur, 1999: 17). Oysa maliyet kalemleri gözden geçirilebilir, değiştirilebilir, yenilerini tanıtabilir, kendi takdirinize göre bölünebilir. Ancak dokunulamayan bazı maliyet kalemleri de vardır ki bunlar; işletmenin üçüncü şahıslara, çalışanlara, devlet organlarına karşı yükümlülüklerine dokunmak ya da değiştirmeye kalkışmak pek mümkün görülmemektedir (Srimathumitha, 2021).

Organizasyon, geniş bir bakış açısıyla nihai amacı ne olursa olsun (kar, sosyal veya sanatsal), yapılandırılmış ve ortak hedeflere ulaşmayı amaçlayan bir sosyal ortamdır. Karmaşıklık, "hiper-rekabet"ve sürekli artan risk olarak algılanan çağdaş sosyo-ekonomik bağlamda, örgütsel çelişkilerin yükü, aslında deneyime sahip ara yöneticiler tarafından giderek daha fazla omuzlanmaktadır. Örgütleri oluşturan bireyler rasyonel olarak kabul edilir. Geleneksel yönetim kontrol "araçları" (yönetim muhasebesi, bütçe ve raporlama), yapısal olarak oldukça spesifik olan organizasyon biçimlerine şematik (sorumluluk merkezlerine bölünmüş) olarak dahil edilmişlerdir (Theule ve Fronda, 2005: 751-755).

Doğal afetler, tanking ekonomisi, agresif bir rakip veya ticaret savaşları, bir kuruluşun iş sürekliliği planına uygun olarak uygulama portföyü rasyonalizasyonu başlatmasının nedenleri olabilir (İnfovision, 2020). Kaynakların rasyonelleştirilmesi açısından kazanımlar çok açık olmasına rağmen, yine de dikkat edilmesi gereken bazı sınırlamalar vardır. Örneğin,

tedarik zincirleri, endüstriyel mamullerin büyük bir bölümünü oluşturduğu için bu alana odaklanmak kârlılığı doğrudan etkileyebilir.

Bir şirketin tüzel kişilik yapısını ve/veya yasal işlemlerini basitleştirmek, düzenleyici ve yasal gerekliliklere uymak için gereken zamanı, enerjiyi ve kaynakları azalttığı için işletme maliyetlerini önemli ölçüde azaltabilir. Ayrıca, istikrarlı, optimize edilmiş bir tüzel kişilik yapısında yasal operasyonlara sahip bir şirket, bu stratejik hareketin daha çevik ve ölçeklenebilir iş operasyonlarıyla maliyet rasyonalizasyonunu amaçladığı için, uzun vadede sürdürülebilir rekabet avantajından yararlanabilir (Kortreylaw, 2021).

Çalışmada firmaların çağdaş bilimsel maliyet düşürme yöntemleriyle ve kaliteyi korurken modern kar maksimizasyonu yöntemleriyle, mevcut malzeme ve insan kaynaklarının kullanımını rasyonelleştirme ve maliyetlerin düşürülmesinin üretim ve satış kontrolü üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

I. Firmalarda Hedef Maliyet Yapısının Oluşturulması

Maliyet yapısı ayarlaması, genellikle firmaların karşı karşıya kaldığı dış talebin dalgalanmasıyla ilgili olarak, fayda-maliyet analizine dayanan yönetimin en önemli stratejik kararlarından birisidir. Ekonomik politika belirsizliği, yöneticilerin gelecekteki talep ve uyum maliyetlerine ilişkin beklentilerini etkilemektedir.

Muhasebe verilerinin kuruluşlarda kullanımına ilişkin farklı kişiler verileri farklı kullanırlar. İlk bakışta, dış kullanıcılar için ana kullanım kaynak tahsisi ve hesap verebilirlik olurken, iç kullanıcılar için teknik verimliliğin ölçümü daha önem kazanmaktadır (Labrador ve Olmo, 2019: 402). Yöneticiler, kurumsal değeri sürekli ve zamanında en üst düzeye çıkarmak için firmaları maliyet yapısının hedef seviyelerine doğru ilerletirler. Dış talep arttığında pazar payını arttırmak için maliyet esnekliği azaltılır, talep azaldığında istikrarlı kazançlar ve nakit akışları elde etmek için maliyet esnekliği iyileştirilir (Zhu ve Yuan, 2022: 3).

Hedef maliyet yapısının oluşturulmasında tedarikçilerin tasarım sürecine erken dahil edilmesi, tasarımın hem işlevsel hem de finansal perspektifine büyük ölçüde katkı sağlayabilir. Maliyetleri düşürmek ve değer yaratmak için tedarikçilerle yakın iş birliği ile gerçek katma değer ve maliyet düşüşleri sağlanabilir (Damlin ve Sundquist, 2013: 44). Maliyeti sürdürülebilir bir şekilde azaltmanın en önemli yolu maliyet verisi bilgi paylaşımı ve maliyet yapılarının daha iyi anlaşılması için bir temel oluşturulmasıdır. Stratejik açıdan önemli tedarikçilerle daha yakın bir ortaklık sağlanarak ortak geliştirme ve entegrasyon yoluyla her iki taraf için önemli maliyet tasarrufları elde edilmesi mümkündür.

Döngüsel makroekonomik eğilim, yöneticilerin ürünlerinin pazar talebine ilişkin maliyet yapısı kararlarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Hızlı ekonomik büyüme, ürünlerine güçlü pazar talebi öngören yöneticileri büyük fabrika yatırımı yapma ve daha fazla işçi çalıştırma gibi sabit maliyetlere yöneltmektedir. Makroekonomi durgunluk içinde ise ürün talebinde düşüş bekledikleri için satışlardaki düşüş eğiliminin etkisini minimize etmek için kapasite yatırımlarını düşürürler. Bunu da sabit maliyetleri, atıl kapasitenin elden çıkartılması, dış kaynak kullanımı, ekipman kiralama ve sözleşmeli istihdam gibi değişken maliyetlere dönüştürerek gerçekleştirirler. Talep belirsizliği ile maliyet esnekliği arasındaki pozitif ilişki firmaları mal ve hizmet üretiminde değişken girdi kullanımına itmiştir (Zhu ve Yuan, 2022: 3-4).

Firmaların esnek bir maliyet yapısına sahip varlığa sahip olmaları, firmada toplam maliyet içinde değişken maliyet payının yüksek olduğunu ifade eder. Bu durum, firmanın üretim ve işletme faaliyetlerinde bulunmak için genellikle esnek kaynaklar kullandığı anlamına gelmektedir. Değişken maliyet ağırlıklı bir yapıya sahip firmanın kazançları, satış gelirindeki değişikliklere daha az bağımlı olacak şekilde hareket edecektir. Bu durumda değişken maliyetler, dış talep şoklarının etkin bir şekilde azaltılmasında etkin bir rol üstlenebilir. Firmaların daha katı bir maliyet yapısı sahip olması durumunda, toplam maliyet içinde sabit maliyet varlığının daha belirgin olacağını ifade etmek mümkündür. Bu durum firmanın yoğun bir şekilde taahhüt edilen kaynakları kullandığına işaret etmektedir. Böylece, katı bir maliyet yapısı, satış hacmi arttığında firmanın kazançlarının artışına, satış hacmi azaldığında kazançların azalmasında hızlandırıcı bir etken olabilir.

Kamu ve özel işletmelerde, teşvik ve kısıtlama mekanizmaları nedeniyle yöneticilerin davranışları oldukça farklıdır. Kamu işletmeleri, özel kesim işletmelerinin temel amacı olan karı maksimize etmekten ziyade daha fazla sosyal sorumluluk üstlenirler. Ancak şu da bir gerçek ki, kamu işletmeleri, özel kesim işletmelere göre hükümetten daha fazla mali (daha fazla kredi, azaltılmış vergi yükü ve sübvansiyon) ve siyasi destek alabilmektedirler (Zhu ve Yuan, 2022: 5).

II. Maliyet Artışının Nedenleri

Şirketlerde maliyetlerdeki artışın nedenleri, fonların irrasyonel kullanımı, hizmet talebinin değişmesi, mevsimsellik gibi farklı durumlardan kaynaklanıyor olabilir. Üretim maliyetlerinin en büyük kalemleri, işçilik ve hammadde maliyetleridir. Yeni teknolojilerin tanıtılmasının yanı sıra işyerinde ekipman, elektrik ve diğer tedarik sistemlerinin satın alınması da maliyet artırıcı başka etkenlerdir. İşletme çok büyük değilse (100 personele kadar), giderlerin hangi

maddede arttığını bulmak zor olmayacaktır. Büyük kuruluşlar söz konusu olduğunda- tüm harcama kalemlerini önceki dönemle karşılaştırılmalı, verileri üretkenlik dinamikleri ile ilişkilendirmemelidir. Çünkü faaliyet ölçeği arttıkça maliyetlerin haklı gösterilmesi mümkündür (Srimathumitha, 2021).

Maliyetler kendiliğinden oluşmaz, bunun yerine iş ortamlarındaki mevcut ve beklenen değişikliklere yanıt olarak kasıtlı yönetimsel eylemlerden kaynaklanırlar. Maliyet yapısı kararları, kaynak ayarlamaları, tıkanıklık maliyetleri, önceki satış koşulları, endüstri rekabetleri ve hükümet düzenlemeleri gibi çeşitli faktörlerden etkilenir (Zhu ve Yuan, 2022: 2). Enerji açısından tıkanıklık maliyetleri, enerji piyasalarında farklı fiyatlara sahip olmanın topluma maliyetidir. Genel olarak tıkanıklık maliyetleri ise, tıkanıklık nedeniyle sosyal refahta yaşanan kayıptır (Banker vd. 2019: 1). Bununla birlikte, bir firmanın bir hedef maliyet yapısına sahip olup olmadığı çok az bilinmektedir.

Ürün talebi, üzerindeki etkileriyle tüm firmaları etkileyebilmektedir. Havayolları, inşaat, gayrimenkul ve metal endüstrileri tarafından temsil edilen, dış talebin iş döngüsü ile dalgalandığı **döngüsel endüstrilerde** firmalar maliyet yapısını değişikliklerle daha hızlı ayarlarlar. Ekonomi genişlediğinde, bu endüstrilerdeki firmaların ürünlerine yönelik dış talep artacaktır. Tersi durumda yani ekonomi daraldığında, ürünlerine yönelik pazar talebi azalacağı için tüketiciler satın alımları geciktirecek veya azaltacakları için, bu durum firmaların aşağı yönlü riskini artıracaktır. Yöneticiler, durgunluk dönemlerinde gelecekteki talep konusunda karamsar olduklarından, istikrarlı kazançları korumak için sabit harcamaları azaltmaya ve maliyet esnekliğini artırmaya çalışırlar. Yiyecek, içecek, kamu hizmetleri ve ilaç endüstrileri gibi **döngüsel olmayan endüstriler**, iş döngüsündeki değişikliklere daha az duyarlı ürünler sağlarlar. Bu endüstrilerde dış talepteki değişiklikler nispeten zayıf olduğundan, hem canlanma hem de durgunluk dönemlerinde dış talep nispeten istikrarlıdır. Firmanın dış talebi hem canlanma hem de durgunluk dönemlerinde hafifçe değiştiğinden, yöneticilerin piyasa talebine ilişkin beklentileri tarafsız olma eğiliminde olup maliyet yapısında önemli bir ayarlama gerek duyulmaz. Esnek bir maliyet yapısı, özellikle döngüsel endüstrilerdeki firmalar için geçerlidir. Döngüsel olmayan endüstrilerdeki firmalar, nispeten istikrarlı bir dış talep nedeniyle maliyet yapısını ayarlama gereksinimine daha az sahiptirler (Zhu ve Yuan, 2022: 4).

Vergi gibi bir gider kalemi, düzeltme için dokunulmaz sayılır. Ancak maliyetleri düşürmek mümkündür. Vergi planlaması olarak adlandırılan bu önlem vergi ve harçları azaltmak için tüm avantajları ve yasal önlemleri kullanmanızı sağlar. Ayrıca maaşlı çalışanlar dokunulmazdır. Ancak, emeğin ödeme yöntemleri ve acil bir iş sözleşmesi veya acentelik

yapma olasılığı, bu maliyet kalemini azaltmak için bir "boşluk"doğurur (Srimathumitha, 2021).

III. Rasyonelleştirmede Stratejik Maliyet Yönetimi

Van Weele (2010) tarafından hem iç hem de dış tüm maliyetleri yönetmek için ortaya atılan Stratejik Maliyet Yönetimi kavramı "tedarik zinciri boyunca maliyetleri düşürmeyi veya ortadan kaldırmayı amaçlayan tüm maliyetlerin, maliyet faktörlerinin ve stratejilerin belirlenmesi" olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, sadece maliyeti bir aktörden diğerine taşımak için değil, aynı zamanda sürdürülebilir maliyet azalışları yapmak için gerekli olan tüm tedarik zinciri için maliyet rasyonalizasyonu sağlamak amacıyla son müşteri için şirketin sınırlarının dışına taşacak şekilde odağı genişletmektedir (Damlin ve Sundquist, 2013: 7-8).

Rasyonelleştirmenin genel maliyet yönetim stratejisiyle uyumlu hale getirilmesi, planlama, kontrol, maliyet azaltma ve harcamaların rasyonalizasyonu gibi maliyet muhasebecisi performansını da geliştirmeye yönelik becerilerin kazanılmasını gerektirir. İşletme türü ticari, endüstriyel veya resmi tüm kuruluşlar gibi her ne olursa olsun maliyet azaltma ve harcama rasyonalizasyonu yoluyla içerik ve hedefler belirlemelidir. Rasyonelleştirme hedeflerine ulaşmak için uygun departman ve işlevsel düzeyde katılım ve sorumluluk ile birlikte yönetici ve işletme düzeyinde sponsorluk hayati bir rol oynamaktadır.

Yönetim muhasebesi, hem etkin maliyet hem de tam gerçek maliyet kavramlarını kapsayıcı genel bir kavramdır. İki kavram arasındaki farklar esas olarak bilginin kaynağı ve endirekt maliyetlerin dağılımından kaynaklanmaktadır. Tam fiili maliyet tahakkuk muhasebesine dayalıyken, etkin maliyet değiştirilmiş nakit muhasebesine dayanmaktadır. Kamu sektöründe performans yönetiminde kullanılan tekniklerden biri, yönetim ve maliyet muhasebesi ve özellikle kamu idarelerinde gerekli bilgileri sağlamak için arzu edilen bir seçenek olarak kabul edilen, faaliyete dayalı maliyetleme sistemidir (Labrador ve Olmo, 2019: 402-403).

Şirketler, tasarrufları izlemek için her uygulamanın toplam sahip olma maliyetini temel almalıdırlar. Bu, orijinal sermaye yatırımının yanı sıra bakım ve destek ücretlerini, dahili personel maliyetlerini ve altyapı maliyetlerini içermektedir. Sinerji gerçekleştirme için net, planlanmış aylık/üç aylık hedeflere sahip olunmalıdır. Bunları periyodik olarak fiili eğilimlere göre izlemek, programın yürütülmesine katkıda bulunan öncü veya gecikmeli göstergelerin belirlenmesine yardımcı olacaktır.

A. Tahakkuk Muhasebesi ile Nakit Muhasebesi Arasındaki Farklar

Tahakkuk muhasebesi, gelirleri gerçekleştiği anda (faturalayarak) kaydeder ve harcamalar, nakde çevrilme veya etkin ödeme tarihine bakılmaksızın kullanımları sırasında sonuçlara yüklenir. Pratik olarak, tahakkuk muhasebesi durumunda, bir varlık içinde gerçekleşen gerçek ve parasal olmak üzere iki devre arasında net bir fark vardır. İlki gerçek devre, hükümlerden gelen mal ve hizmet girdileri, bunların işletme içindeki nihai dönüşümü ve çeşitli müşterilere mal ve hizmet satışları tarafından belirlenmektedir. İkincisi parasal devre ise, bir işletmenin üçüncü taraflarla ilişkisinde kaydettiği alacak ve borçların neden olduğu nakde çevirme ve ödeme işlemlerinin birleşiminden oluşmaktadır.

Tahakkuk muhasebesi, gelir ve giderlerin nakit muhasebesinden daha iyi eşleşmesini sağlar ve dolayısıyla muhasebe bilgilerini daha değerli hale getirir. Ancak, tahakkuk muhasebesi yöneticilere kişisel kazanım için tahakkukları manipüle etmeleri için daha fazla fırsat sunar ve bu nedenle muhasebe bilgilerinin daha az değerli olmasıyla sonuçlanabilir (Hung, 2001: 402).

Nakit muhasebesinin özünde ise, giderlerin ödendiği anda, gelirlerin ise tahsil edildiği anda muhasebeleştirilmesi esasına vardır. Finansal sonuç, satış değerleri ile maliyet değerleri arasındaki fark olarak değil, nakde çevirme ve ödemeler arasındaki fark olarak belirlenmektedir. Pratik olarak nakit muhasebesi, sırasıyla harcamalar ve ödemeler, gelirler ve nakde çevirme kavramları arasında bir fark yaratmaz. Nakit muhasebesinde her gelir bir nakit ödemeyi temsil etmediğinden, her nakit ödeme bir geliri temsil etmez (Toma vd., 2015: 1046).

Nakit muhasebesi ve tahakkuk muhasebesi arasındaki ihtilafın analizi, Profesör Feleaga (1996) tarafından “gerçeklik ve gelenek” arasındaki ilişkiyle özdeşleştirilmiştir. Günümüzde küçük işletmeler ve özel işletmelerin çoğu farklı şekillerde nakit muhasebesini kullanmaktadırlar. Ancak günümüz ekonomisinin koşulları göz önüne alındığında, ticari işlemlerin çoğu kredilerle yapıldığından, nakit muhasebesi daha az kullanışlıdır. Kredilendirme süreci geliştikçe “nakit teslimatlardan” “ticari kredi teslimatlarına” kitlesel geçiş ile birlikte nakit muhasebenin yerini tahakkuk muhasebesi almıştır. Alım-satım ilişkilerinin nakit olarak yapıldığı göz önüne alındığında, ödeme ve nakde çevirme anı, çoğu durumda gider ve gelir kayıtları ile aynı olduğundan, işletmenin elde ettiği sonuç, sahip olunan likiditeler nakit bakiyesi olarak tahmin edilebilmektedir (Toma vd., 2015: 1046-1047). Faydalı finansal bilgilerin iki temel nitel özelliği karşılayan uygunluk ve ekonomik gerçeğe uygun sunumuna sahip ilgili finansal bilgiler, karar alma sürecinde paydaşlara destek sağlayabilecek bilgilerdir. Finansal bilgiler, kullanıcılar tarafından gelecekteki sonuçları

öngörmek için uygulanan süreçlerde girdi olarak kullanılabiliyorsa, tahmin edici bir değere sahiptir. Onay değeri, paydaşların önceki değerlendirmeleri onaylamasına veya değiştirmesine yardımcı olacak bilgi kapasitesinden oluşmaktadır (Toma vd., 2015: 1045).

Tahakkuk esaslı muhasebe sistemlerinin, nakit akışlarından daha fazla değere sahip muhasebe performansı ölçütleri (yani kazançlar ve özkaynak getirisi) üretmesi beklenir. Çünkü tahakkuk eden sistemler gelir ve giderlerin karşılanmasında daha kullanışlıdırlar. Böylece, tahakkuk eden muhasebe performans ölçümleri, yatırımcıların firma değerlerini ve işletme performansını işletme nakit akışlarından daha iyi değerlendirmesine yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte, tahakkuk sistemleri aynı zamanda yöneticilerin tahakkukları fırsatçı olarak manipüle etmelerine izin vermektedir. Yöneticiler tahminlerde bulunduğundan ve muhasebe performansı ölçütlerine dayanarak sık sık değerlendirilip ödüllendirildiğinden, kişisel kazanım için tahakkukları manipüle edebilir ve ilgili değer muhasebe önlemlerinin daha düşük olmasına neden olabilecektir (Hung, 2001: 404).

B. Tahakkuk Muhasebesinin Kullanımını Ölçme

Tahakkuk esaslı muhasebe kullanımı, muhasebe sisteminin nakit muhasebe yönteminden sapma derecesini gösterir. Tahakkuk esasına dayanan yöntemler uygulanıyorsa, bir muhasebe standardına bir ağırlık atanır (Hung, 2001: 408).

Yönetim muhasebesi, sıkıntılı ekonomik süreçten geçen hükumetlere kamu hizmetlerinin maliyetleri hakkında üreteceği bilgiler sayesinde bilinçli karar vermelerine yardımcı olabilir. Kaynakların rasyonelleştirilmesi, kamu yöneticilerinin uzun yıllardır ana kaygılarından biri olmuştur. Bununla birlikte, yeni sistemin temel özelliği, hizmetlerin maliyetinin bütçe tarafından değiştirilmiş nakit muhasebesine dayanması ve tam bir maliyet olmamasıdır. Bu, iki maliyet muhasebesi; biri değiştirilmiş nakit muhasebesine, diğeri tahakkuk muhasebesine dayalı sistemine sahip olması gerektiği anlamına gelmektedir (Labrador ve Olmo, 2019: 403).

Mevcut çalışmalar, bir firmanın maliyet yapısını ölçmek için değişkenin sabit maliyet oranının kullanıldığını göstermektedir. Daha (az) esnek bir yapı, daha yüksek (düşük) değişken maliyetler ve daha düşük (daha yüksek) sabit maliyetler olarak tanımlanır (Zhu ve Yuan, 2022: 2).

Muhasebe verilerinin kuruluşlarda kullanımına ilişkin üç alternatif teorik bakış açısı tanımlanmaktadır (Labrador ve Olmo, 2019: 404):

- Teknik-rasyonel, ki bu verimlilik düşünceleri tarafından yönlendirilmektedir.
- Gücün ve etkinin peşinde koşmayı amaçlayan sosyo-politik.

- Kurumsal, dünyanın görmesi için uygun bir şekilde sunma ihtiyacından kaynaklanma.

Üç bakış açısı birbiriyle örtüşür ve bir arada bulunabilir. Çünkü farklı muhasebe bilgisi kullanıcı kişiler verileri farklı (amaçlarına uygun olarak) kullanırlar. İlk bakışta, dış kullanıcılar için ana kullanım kaynak tahsisi ve hesap verebilirlik olurken, iç kullanıcılar için ana rol teknik verimliliği ölçmek olacaktır. Sosyo-politik perspektif, üyelere yönelik eylemleri rasyonelleştirmek ve haklı çıkarmak için muhasebe kullanımına vurgu yaparken, kurumsal perspektife göre bilgi dış seçmenler tarafından beklendiği için seçilip sunulur.

IV. Yasal Maliyet Rasyonalizasyonunun Faydaları

Mevcut ekonomik ortam, temel finans işlevleri ve raporlama için maliyet düşürme fırsatlarını belirleme konusunda ilgili kuruluşlar üzerinde artan bir baskı oluşturmaktadır. Rapor rasyonalizasyonu, finans fonksiyonları içinde küresel raporlama operasyonlarının verimliliğini, standardizasyonunu ve üretkenliğini artırmak için kanıtlanmış bir metodolojidir. **Rapor rasyonalizasyonu**, temel stratejik ölçütlere öncelik verilmesi, değer katmayan raporlama faaliyetlerinin ortadan kaldırılması, finansal, pazarlama zekâsı ve düzenleyici raporların basitleştirilmesi, standartlaştırılması ve otomatikleştirilmesi yoluyla elde edilmektedir. Rapor rasyonelleştirme, rapor üreticilerine iş ortaklığı için daha fazla zaman tanıyarak yönetime doğru zamanda doğru içgörüler sağlamaktadır (KPMG, 2021).

Yıllık mali tabloların, ekonomik olayları kelimeler ve sayılarla açıklayan, eksiksiz, tarafsız ve hata içermemesi beklenir. Mali tabloların temel amacı finansal bilgilerin bu özelliklerini mümkün olduğu ölçüde en üst düzeye çıkarmak olmasına rağmen, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun (IASB) kendisi mükemmelliğe nadiren ulaşıldığını hatta hiçbir zaman ulaşılamadığını kabul etmektedir. Finansal bilgiler uygunluk ve gerçeğe uygun temsil niteliksel özelliklere sahip olmalıdır. Ayrıca, karar verme sürecinde faydalarını artırmak için karşılaştırılabilirlik, doğrulanabilirlik, zamanlılık ve anlaşılabilirlik gibi bir dizi iyileştirici niteliksel özellikleri de karşılayabilmelidir (Toma vd., 2015: 1045).

Bir raporun gerekli olduğu zamandan ziyade, işlemin kaydedildiği andaki işlem, bilgi işlemeyi çok daha basit hale getirmesidir. Raporlama aşamasında manuel bir değer tahsisi sistemi yönetilemez derecede karmaşık olacaktır (Arthur, 1999: 28). Yasal maliyet rasyonalizasyonu, etkili bir şekilde yapıldığında bir dizi maddi olmayan ve maddi fayda sağlar. Bunlar şunları içerebilir (Kortreylaw, 2021):

- Operasyonel fazlalıkların ortadan kaldırılması

- İş stratejisiyle yeniden düzenleme yoluyla iyileştirilmiş finansal durum ve gelecek olasılığı
- Azaltılmış şirket içi işlemler
- Mali raporlama, denetim, muhasebe, uyumluluk, BT, İK, nakit yönetimi, vergi beyannamesi, genel gider ve personel sayısı ile ilgili idari ve diğer maliyetlerde azalma
- Finansal raporlama ve diğer işlemlerde artan şeffaflık
- Artan vergi verimliliği ve faydaları
- İyileştirilmiş yasal uyumluluk ve raporlama
- Kolaylaştırılmış yasal işlemler

V. Maliyet Rasyonelleştirme

Karmaşık tüzel kişilik yapısı ve karmaşık yasal işlemler, kuruluşların genel performansına zarar vererek süreç verimsizliklerine ve maliyetlerin artmasına neden olabilir. Ekonomik ortamın değişken doğası nedeniyle, günümüzde kuruluşlar, genişleme ve büyüme talepleri arasında bir denge kurmaya, verimliliği artırma ve maliyetleri düşürmek için daha etkili çözümler tasarlamaya çalışmaktadırlar. Bir kuruluşun bu hedefe ulaşmasının en iyi yolu, mevcut tüzel kişilik yapısı ve yasal işlemlerinin kapsamlı bir analizini yaparak bunları etkin rasyonalizasyon için düzene koymaktır (Kortreylaw, 2021).

Uygulama rasyonalizasyon çabaları, uygulama yığınının optimize edilmesine, paydaşlar arasında şeffaflık oluşturulmasına, maliyetleri önemli ölçüde düşürmeye ve rekabet avantajı için inovasyona yatırım yapmak için gerekli sermayeyi ortaya çıkarmaya yardımcı olacaktır.

Firmalar optimal maliyet yapısına sahip olsalar dahi, işletmede çeşitli nedenlerle kaçınılmaz olarak bu seviyeden sapacaktır. Değerini maksimize etmeyi hedefleyen bir firma, maliyet yapısının optimal seviyesinden uzun süre uzaklaşmasına izin vermeyecektir. **Uyum maliyeti**, maliyet yapısının uyum hızını belirleyen faktördür. Fayda, ayarlama maliyetini aştığında, firma maliyet yapısını mümkün olduğu kadar optimal seviyeye taşıyacaktır. Bu nedenle, firmanın maliyet yapısı dinamik bir süreç, yani hedef seviyeden sapma, yaklaşma, tekrar sapma, tekrar yaklaşma ile karakterize edilen sürekli bir döngü gösterecektir (Zhu ve Yuan, 2022: 2)

ABC analizi, rasyonelleştirme için bir temel oluşturur. ABC analizi, ürün yelpazesinin karlılığını artırmak amacıyla ürünlerinin sınıflandırmasını, değer katmayan, dolayısıyla kaldırılabilen ürün çeşitlerinin belirlenmesine yardımcı olabilir. Şekil 1.'de görüldüğü gibi

genellikle gelirin ve katkı marjının %80'ini oluşturan ürün çeşitleri A kategorisinde yer almaktadır. Gelirin sonraki %15'ine katkı sağlayan ürün çeşitleri ise katkı marjı B kategorisindedir. Kategori C ürünleri gelirin ve katkı payının kalan %5'ni oluşturmaktadır. Rasyonelleştirme gerçekleştirildiğinde, maksimum maliyet düşüşlerini ve minimum gelir kaybını sağlamak için artan gelir ve yaşam döngüsü perspektifi gibi daha fazla faktör eklenecektir (Raben, 2022).

Şekil 1. ABC Analizi örneği

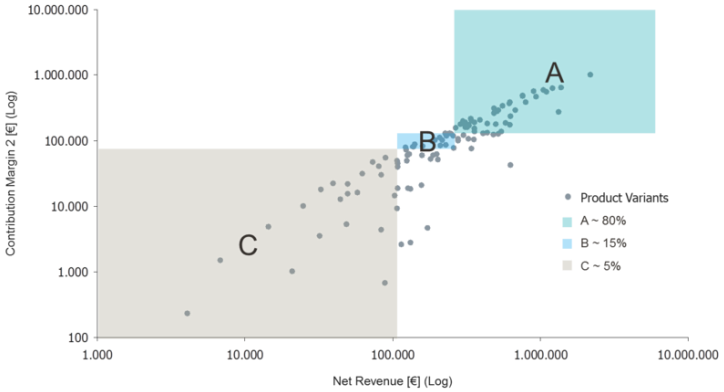

Kaynak: Raben, 2022.

Rasyonalizasyon ilkelerine dayalı olarak ürün çeşitlerinin

- Gelir ikamesi
- Bağlantılı gelir
- Ürün yaşam döngüleri

ile gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Artımlı gelir, söz konusu ürün çeşidinin elimine edilmesi durumunda kaybedilecek gelirdir. Artan gelirin belirlenmesi, ürün rasyonalizasyonu için esastır. Artan gelir şu şekilde ifade edilir:

Artan Gelir = Gelir x (1 – Gelirin Değiştirilebilirliği) + Bağlantılı Gelir

Gelir ikame edilebilirliği, söz konusu ürün çeşidinin elenmesi halinde, müşterilerin satın alımlarını bir ürün çeşidinden diğerine aktarma derecesidir. Gelir ikamesi yüzde olarak ifade edilir. İkame edilebilirliği yüksek ürün çeşitleri, gelir kaybı minimum olacağından, elimine edilen ürün çeşidiyle ilişkili karmaşıklık büyük olasılıkla ortadan kaldırılacaktır.

Bağlantılı gelir, portföydeki diğer ürün çeşitlerinin satışından elde edilen ve sorgulanan ürün çeşidinin elenmesi durumunda kaybedilecek olan gelirdir. Bağlantılı gelir, kendisiyle ilgili gelirden daha yüksek olabilir. Yüksek bağlantılı gelire sahip ürün çeşitlerine kapı açıcı denir. Temel kural, sıfır bağlantılı geliri varsaymaktır. Bunun nedeni, kuruluşların

müşterilerin düşündüğünden daha fazla kapı açıcıya sahip olduklarına inanma eğiliminde olmalarıdır.

Bir yaşam döngüsü perspektifi, bir maliyet azaltma programı başlatmak için stratejik teşvikler ve uzun vadeli iş büyümesi sağlanmalıdır.

Tedarik zinciri için önemli bir konu, karar değişkenlerini analiz etmek için bir performans ölçüsünü tanımlamaktır. Evrensel bir performans ölçüsü olmadığı için, tedarik zinciri uygulayıcıları perakende performansının analizinde birkaç farklı ölçü kullanmışlardır. Performans ölçülerinden **brüt kâr marjı**, tüm işletmelerde kullanılan ortak bir performans metriğidir. Ancak brüt kâr marjı sadece satılan ürünlerin satış fiyatını dikkate alır ve herhangi bir stok yönetimini içermez. Belirli bir stok kategorisi için toplam brüt marj, o kategori için stok cirosu ile çarpıldığında, stoklara yatırılan her bir tutar için brüt marj getirisini temsil eden bir yüzde verir. Brüt kâr, net satışlardan satılan malın maliyetinin çıkarılmasıyla tanımlanır. Brüt Kar = Gelir (Net Satışlar) – Maliyet (Satılan Malların Maliyeti)

Stok (Envanter) Devir Hızı, stok yönetiminin verimliliğini ölçen iş dünyasında yaygın olarak kullanılan bir başka ölçüttür. Daha yüksek devir, stok yatırımının verimli bir şekilde kullanılmasını temsil eder ve yüksek hızda stok "dönüşü"nedeniyle daha düşük stok taşıma maliyetleri ile sonuçlanır. Stok Devir Hızı = Satılan Toplam Adet / Stoktaki Ortalama Envanter

Stok Yatırımının Brüt Getirisi Marjı, hem gelir hem de stok birimi etkisini hesaba katan bir performans ölçüsüdür. Öncelikle yönetime brüt kâr marjı yüzdesi veya stok devir hızına dayalı kararlar alarak kâr seviyelerini artırma esnekliği sağlamaktadır. Hesaplamanın özü, belirli bir ürün veya kategorinin ne kadar karlı olduğudur. Stok yatırımının brüt getirisi marjı hesaplaması, belirli bir işletmenin ihtiyaçlarına bağlı olarak birden fazla düzeyde çalışabilir. Stok Yatırımının Brüt Getirisi Marjı = Toplam Brüt Marj/ Ortalama Stok Maliyeti

Toplam brüt kâr marjı ve ortalama stok maliyetinin aynı süre içinde (örneğin, son 52 hafta içinde) hesaplandığı durumlarda, Dönüş ve Kazanma oranı, Stok Yatırımının Brüt Getirisi Marjının başka bir varyasyonudur: Dönüş ve Kazanma Oranı = Brüt Marj % x Stok Devir Hızı

Brüt Marj Yatırım Getirisi ise basitçe, brüt kar marjı yüzdesinin Satış-Stok oranı ile çarpılmasıyla belirlenir.

Brüt Marj Yatırım Getirisi (Brüt Kar/ Ortalama Stok) = Brüt Marj (Brüt Kar / Net Satışlar) x Satış-Stok Oranı (Net Satışlar/ Ortalama Stok)

Örneğin; yıl için net satışlar 500.000 TL ve brüt kar 50.000 TL ise Brüt marj yüzdesi, brüt kârın net satışlara bölünmesiyle elde edilir: 50.000/500.000 = %10. Bu %10, satış öncesi her

1TL'lık net satış için yapılan marjı, genel ve idari giderleri, amortismanı ve gelir tablosunda brüt kar satırının altındaki diğer giderleri temsil etmektedir. Satış-Stok Oranı: Mal devri, Satış-Stok oranı veya perakende fiyatlarındaki envanter dönüşleri ile ölçülür. Perakendede başlangıç ve dönemsonu envanterini ekleyerek ve ikiye bölerek ortalama envanter maliyeti hesaplanır. Bu örnekte, başlangıç envanterinin toplam perakende değeri 50.000 TL ve dönemsonu envanter 150.000 TL olup, yıl boyunca eldeki ortalama envanter 100.000 TL tutarındadır. Bu nedenle, satışlarda 500.000 TL üzerindeki satışlar/stok oranı 500.000 TL/100.000 TL'dir = 5. Bu, mal envanterinin perakende fiyatlarında yılda beş kez döndüğü anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, Brüt Marj Yatırım Getirisi, stoklara yatırılan tutar başına kazanılan para miktarı olarak yorumlanabilir. Bu örnek için Brüt Marj Yatırım Getirisi %10 x 5 veya %50'dir. Yani, yatırılan her 1 TL için perakendeci 0,50 TL kazanmaktadır. Perakendeci için bu oran diğer kategoriler arasında karşılaştırma yapmak ve hangi konuların genel şirket karlılığına en çok katkıda bulunduğunu görmek için de kullanılabilir. Brüt Marj Yatırım Getirisi hesaplaması, iş türüne bağlı birtakım ayarlamalar nedeniyle karmaşık olabilir. Örneğin perakendeciler için net satışlar genellikle indirimleri, kâr artışlarını, iadeleri ve diğer ayarlamaları dikkate almaktadır. Buradaki önemli nokta, malların müşterilere satıldığı ortalama fiyata, yani satıcının satılan net birimlerinden elde edilen nakit değere ulaşılmasıdır.

A. Maliyet Optimizasyonunda Başarı Stratejileri

Özellikle dijital dönüşümün perakendecilik işinin sürdürülmesine sağlayacağı katkı ve rekabette ayakta kalmak için son derece gerekli olduğundan, bunun kapsamlı bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Mevcut bütçeye dayalı olarak, CEO'ların iş sürekliliği planını akılda tutarak uygun maliyet rasyonelleştirme önlemlerini benimsemesi gerekmektedir. Çeşitli süreçlerin dijital dönüşümü, uzun vadede iyi bir maliyet düşürme yöntemlerinden bazıları şunlar olabilir (infovision, 2022):

- **Sanallaştırma**. Fiziksel donanımın sanal muadilleriyle değiştirilmesini içerir. Bu, sunucu kaynaklarının kullanımını en üst düzeye çıkarır.
- **Yazılım Tanımlı Veri Merkezi**. Burada hizmet sağlayıcılar ağ oluşturma, depolama, bilgi işlem, telekomünikasyon ve diğer bilişim teknolojisi işlevlerini sağlar. Bunu yapmak, yüksek talep zamanlarında fazladan alan ihtiyacını ve aynı zamanda çalışanların bakım için zaman harcamasını ortadan kaldırır.

- **Hibrit Bulut Uygulaması**. Bulut bilişim, şirketlerin bilişim teknolojileri altyapı maliyetlerini düşürmesi için popüler bir yöntemdir. Günümüzde hibrit bulut modeli kullanılarak iş yükü genel ve özel ortamlar arasında dağıtılabilir.
- **BT Altyapısının Standardizasyonu**. Standardizasyon, farklı donanım ve yazılım uygulamaları arasında tutarlılık sağlamaktadır. Ayrıca uyumluluğun korunmasına yardımcı olmakta ve herkesi aynı platforma koymaya hizmet etmektedir.

Hizmet rasyonalizasyonu gereksiz, düşük hacimli veya yerel talepten yoksun hizmetlerin azaltılması veya ortadan kaldırılması sürecinde hizmet işletmelerinin maliyet yapısını sürdürülebilir bir şekilde dönüştürmek için en büyük potansiyele sahiptir. Ancak bu tür hizmetlerin kısa vadede sağladığı gelirden vazgeçmek zordur. Uzmanlar, maliyetleri rasyonelleştirmek için aşağıdaki yolu önermektedirler (Srimathumitha, 2021):

1. Verimlilik oranını (karlılık) aşan bir maliyet kaleminin belirlenmesi.
2. Kalem için maliyetlerin gözden geçirilmesi: Firmanın herhangi bir bölümünde maliyetleri artıran/azaltan, finansmanı durduran faktörlerin belirlenmesi.
3. Maliyetleri azaltmak için önlemlerin planlanması.

Maliyet azaltıcı önlemlerin planlanması, üretim sürecini optimize etmek için hammadde maliyetlerinin düşürülmesi, personelin azaltılması, sorumlulukların yeniden dağıtılması veya yeniden eğitim, ekipman satın alınması gibi eylemleri içerebilir.

4. Plan, sorumluların atanmasından sonra düzenlenir ve yürürlüğe girer.

B. Üretim Maliyetlerini Azaltmak için Ürünlerin Rasyonelleştirilmesi

Ürün rasyonalizasyonu, stratejik organizasyonel hedeflere olumsuz katkıda bulunan ürünlerin ortadan kaldırılması sürecidir. Ürün rasyonalizasyonu, ürün portföyü çok karmaşık hale geldiğinde başlatılan bir projedir. Bir kuruluş, karmaşıklığı tüm boyutlarıyla etkin bir şekilde yönetecek yeteneklere sahip değilse, maliyet açısından rekabet gücü azalacaktır. Ürün rasyonalizasyonu, karmaşıklık maliyetlerini azaltmak için kullanılan bir portföy optimizasyon programında merkezi bir projedir. Birçok şirket, örneğin P&G, Henkel ve ROCKWOOL, karmaşıklık maliyetlerini azaltmak, ürün portföyünün kontrolünü yeniden kazanmak ve daha rekabetçi hale gelmek için karmaşıklık yönetimi yaklaşımlarını benimsemişlerdir (Raben, 2022).

Rasyonelleştirme, kararın kendisinden çok karar verme süreciyle ilişkilidir. Bu tüketicinin görünüşte tahmin edilemez olan seçiminin açıklaması, insanın davranışını rasyonelleştirmeye yönelik psikolojik ihtiyacında yatmaktadır. Birçok şirket, kataloglarından

düşük performanslı ürünleri çıkarmadan ürün eklemeye devam etmektedirler. Bu durum, yüksek genel üretim maliyetleri, daha düşük tesis kapasitesi, üretim kaynaklarının eksikliği ve tedarik zinciri yönetimi komplikasyonlarına neden olmaktadır. Oysa bir şirkette genellikle satışların %80'i ürünlerinin en iyi %20'sinden gelmektedir (Ketterling, 2021).

Bir organizasyondaki süreç performansı, ürün çeşitliliğinden etkilenmekte iken, ürün karlılığı ise süreç performansından etkilenmektedir. Bu nedenle, hem portföye bir ürün çeşidi eklendiğinde hem de bunu sağlayan süreçler üzerindeki etkiden karmaşıklık ortaya çıkmaktadır. Ürün portföyü karmaşıklığının belirtileri şunlardır (Raben, 2022).

- Ürünlerin büyük bir kısmı kârsızdır.
- Ürünler, kısıtlı kapasite nedeniyle bulunabilirlik için rekabet ettiğinden, ürün kıtlığı mevcuttur
- Muazzam envanter seviyeleri bulunmaktadır
- Uzun teslim süreleri, ürün çeşidi olarak zorlama üretim

Dubois (2003), tedarikçilerin sayısının satın almada en önemli maliyet faktörü olduğunu savunmakta ve bunu, birçok farklı ana maliyet sürücülerinin anlaşılmaması nedeniyle çoklu kaynak stratejileri ile sürdürülebilir maliyet rasyonelleştirmeleri gerçekleştirme olasılığının olmamasına dayanak göstermektedir. Bu nedenle, tedarikçi tabanının azaltılması, maliyet rasyonalizasyonunu sağlamak için bir ön koşul olarak kabul edilmektedir. Ayrıca ana maliyet etkeni tedarikçi sayısı olduğunu bu nedenle tedarikçiler arasında rekabeti teşvik etmeyi ve dahili maliyet rasyonalizasyonlarıyla çalışmasını iddia etmektedir (Dubois ve Gadde, 2002: 554-556).

Ürün rasyonalizasyonu, en karlı ürünlere odaklanarak, yüksek genel üretim giderleri talepleri olan ve üretim maliyeti düşürme stratejileriyle uyumlu olmayan düşük kârlı ürünleri ortadan kaldırır veya dış kaynak sağlar. En az kârlı ürünler katalogdan çıkarılır, yüksek kârlı ürünler katalogda kalır. Denge (kalan ürünler), ürün geliştirme, üretim süreçleri ve pazarlama stratejilerine daha fazla odaklanılarak iyileştirilir. Bu ürünlerin düşük kârlı ürünleri desteklemesi gerekmediğinden, şirketler bunları daha ucuza satabilir veya daha yüksek marjlardan yararlanabilirler (Ketterling, 2021).

Ürün rasyonalizasyonundaki en büyük zorluklardan birisi, portföyde ortaya çıkan **karmaşıklık maliyetlerinin tanımlanmasıdır**. Yönetim ve planlama süresi, pazarlama, işletme maliyetleri vb. ile ilgili gerçek maliyetleri doğru bir şekilde hesaba katmanın mükemmel bir yolu bulunmamaktadır. Standart muhasebe sistemlerinde ölçülmesi zor ve her zaman ölçülmeyen karmaşıklık maliyeti her şirkette farklı şekilde tanımlanmaktadır. Örneğin, Hewlett-Packard (HP), karmaşıklık maliyetlerini iki türde tanımlanmıştır: Bunlar hacim

odaklı ve Çeşitlilik odaklı karmaşıklık maliyetleridir. Hacim odaklı karmaşıklık maliyetleri, malzeme maliyetlerinden ve fazla maliyetler ve eksik maliyetler gibi değişkenliğe dayalı maliyetlerden oluşur. Çeşitliliğe dayalı maliyetler, kaynak maliyetleri, dış nakit harcamaları ve üretim, yeniden işleme, garanti programı giderleri gibi çeşitliliğin dolaylı etkileri olarak tanımlanmıştır (Chou, 2013: 14).

Üretimi en üst düzeye çıkarmak için kaynakları rasyonelleştirmeye yönelik her bir çabada örtük olarak, bunların korunmasını yönetmeye yönelik bir çaba vardır. Kullanımı en üst düzeye çıkarmak ve aşırı kullanımı önleme arasındaki bu gerilim, kaynak koruma planlama programlarının, kapitalizm ve doğal kaynaklara ilişkin teorik perspektiflerin merkezinde yer almaktadır. Firmaların kaynak tabanlarını aşırı sömürme eğilimi kısa vadeli üretkenlik kazanımları ve uzun vadeli kayıplarla sonuçlanmaktadır (Olson, 2010: 453).

Bir ürünün hedef maliyetini bilirken, alıcının, diğer benzer ürünlere kıyasla sadece fiyata bakmak yerine, satan şirketin ne kadar marjı olması gerektiği konusunda pazarlık yapma olasılığı vardır. Bu bilgi, tedarikçinin maliyet yapısını optimize etmesine ve böylece toplam tedarik zinciri maliyetini düşürmesine yardımcı olmak için de kullanılabilir (Damlin ve Sundquist, 2013: 2).

Portföy çok fazla üründen oluştuğunda, portföydeki ürünleri etkin bir şekilde yönetmek ve kontrol etmek bir organizasyonun maliyet rekabet gücü açısından kritik hale gelmektedir (Raben, 2022). **Ürün hattı rasyonalizasyonu**, düşük kârlı ürünleri ortadan kaldırarak ve kalan yüksek kârlı ürünleri iyileştirmek için kaynakları serbest bırakarak sorunu çözer. Ürün rasyonalizasyonu her şeyin çaresi olmasa da, kârı artırmaya ve ürünlerin kalitesini iyileştirmeye yardımcı olmaktadır (Ketterling, 2021).

Yöneticiler, kaynak tahsis yöntemini yalnızca, nihai olarak firmanın maliyet yapısını etkileyen dış ekonomik çevre altında ayarlayabilirler. Gerçek opsiyon teorisi perspektifinden yüksek talep belirsizliği ile karşı karşıya kalan firmalar, düşük sabit ve yüksek değişken maliyetli üretim teknolojilerini tercih etmektedirler. Bulgular, firmaların bir hedef maliyet yapısına sahip olduğunu, maliyet yapılarını iş döngüsündeki değişimle dinamik olarak değiştirdiğini ve bir durgunluktan ziyade bir patlamada maliyet yapısının optimal seviyelerine doğru daha hızlı hareket ettiğini göstermektedir. Ayrıca, iş döngüsü ile maliyet yapısının uyum hızı arasındaki pozitif korelasyon, kamuya ait olmayan işletmeler ve döngüsel endüstrilerdeki firmalar için daha önemlidir.

Ürün rasyonalizasyonunda iki genel yaklaşımdan söz edilebilir

- **İlk yaklaşım**, stratejinin en üst ve orta dereceli ürünlere odaklanarak benzersiz bir müşteri ihtiyacını karşılamayan ürünleri ortadan kaldırmayı amaçlayan gereksiz ürün

rasyonalizasyonudur. Bu yaklaşımda, sürecin, elimine edilen ürünlerden elde edilen satışların portföyde kalan ürünler arasında yeniden dağıtıldığına inanılır.

- **İkinci yaklaşım**, yaygın ve geleneksel ürün rasyonalizasyonu yöntemi olan kuyruk ucu budamadır. Genellikle portföyün ilk Pareto analizinin kuyruğu olan en alt sıradaki ürünleri ortadan kaldırmak için pareto analizi ile ürün portföyünü marj getirisi ve envanter yatırımı ölçütlerine dayalı olarak haritalandırılır. En alt sıradaki ürünleri budamak, genel olarak daha düşük gelir ve marja yol açacaktır, ancak amaç, azalan maliyetlerin gelir ve marj kaybından daha ağır basmasıdır.

Tablo 1'de açıklanan kategoriler, ürün çeşitlerini kaldırma kategorilerine ayırmak için kullanılmaktadır. Kaldırılması gereken ürün çeşitlerinin hacmi, daha önce açıklanan ilkelere ve analizlere bağlıdır.

Tablo 1. Ürün Rasyonelleştirme Kategorileri

Ürün kaldırma kategorileri	**Kapsamdaki ürün türleri**		**Kaldırılması gereken kısım**	**Kaldırılması gereken ürünlerin özellikleri**
	Karlılık	**Ürün çeşidi başına tipik gelir**		
"Çatı katının temizlenmesi"	Esasen hiçbir etkinliği olmayan ürün çeşitleri		Her şey	Her şey
"Küçük kaybedenleri" ortadan kaldırmak	Çok karlı	Küçük	Çoğunluk	Ürün yaşam döngüsünün başında olan ürün çeşitleri hariç tümü
"Kurbanlık günahkarları" ortadan kaldırmak	Kârsız	Orta	Birçok	Yüksek gelir ikamesi
				Diğer ürün çeşitlerinin kaldırılmasıyla kârlı hale getirilemez
"Sessiz katilleri" ortadan kaldırmak	Karlı	Büyük	Biraz	Çok yüksek gelir ikamesi

Kaynak: Raben, 2022.

Rasyonelleştirme için belirli stok tutma birimleri hedeflemeden önce, belirli iş için geliştirilen kriterlere göre bireysel ürünlere öncelik verilmelidir. İşletmenin bu yüksek potansiyelli ürünleri düşük potansiyelli ürünlerden ayırması gerekiyor. Düşük potansiyelli ürünler belirlendikten sonra rasyonalizasyon başlayabilir. Bu ürünlere sahip olmanın toplam maliyeti

detaylı olarak değerlendirilir. Toplam maliyetler, tedarik, lojistik, envanter ve dağıtım maliyetlerini içerir.

Tavan arası temizliği, portföye bırakılmış ancak etkin bir şekilde hiçbir faaliyeti olmayan ürün çeşitleri bu kategoriye aittir.

Küçük kaybedenler, küçük gelir ve ürün çeşidi başına düşük hacim ile karakterize edilir. Küçük kaybedenlerin hepsi kârsız ve sayıca çokturlar.

Kurban günahkârlar, katkı payları önemli karmaşıklık maliyetleriyle ayarlandığında kârsız olduğu gösterilen kârlı ürün çeşitleridir. Kurbanlık günahkârlar, ürün çeşidi başına orta gelire sahiptirler.

Sessiz katiller neredeyse %100 gelir ikamesine sahip olmaları ile karakterize edilir. Artan gelir çok küçük veya sıfırdır. Sessiz katiller büyük miktarda kaynak tükettikleri için bu nedenle bunların ortadan kaldırılması büyük bir etkiye sahiptir. Çünkü gelir korunuyorsa büyük maliyetler ortadan kaldırılabilir.

Karmaşıklığa göre düzeltilmiş katkı payı, hem her bir ürün çeşidi için değişken maliyetlerin hem de en önemli karmaşıklık maliyetlerinin, yani faaliyete dayalı maliyetlendirme ilkesine dayalı olarak belirli ürün çeşitlerine tahsis edilebilecek sabit maliyetlerin bir kısmının düşülmesiyle hesaplanır. Ürün çeşitleri arasında eşit olmayan bir maliyet dağılımına sahip maliyet alanlarının belirlenmesi, karmaşıklık maliyet faktörlerinin tanımlanmasında anahtar rol oynar. Önemli karmaşıklık maliyet faktörlerini belirleme süreci bir beyin fırtınası ile başlatılabilir. Muhtemel önemli karmaşıklık maliyetleri belirlendikten sonra, bunlar analiz edilerek, nicelenir ve doğrudan belirli ürün varyantlarına tahsis edilirler (Raben, 2022).

Sonuç

Yöneticilerin maliyet yapısı seçimleri yaptığı farklı karar verme ortamlarına atfedilebilir. Rasyonelleştirme süreci, seçilen ilk kapsamda dağıtılan tüm uygulamaların mevcut envanteri hakkında önemli bilgileri yakalayarak başlar. Daha akıllı ve daha ucuz tasarım, daha verimli üretim, daha ucuz malzeme gibi iyileştirmeler, daha fazla odak alabilecek ve kazan-kazan çözümleri bulmaya çalışan tedarikçilerle birlikte daha yakın iş birliğine dayalı maliyet düşüşlerini mümkün kılacaktır.

Ürün rasyonalizasyonu, her büyük perakende firmasında görülen ürün proliferasyon problemlerini çözmeye yönelik bir yaklaşımdır. Ürün rasyonalizasyonunu ile şirketler, en kötü performans gösteren ürünlerini veya basitçe verimsiz ürünlerini etkili bir şekilde budamak için mevcut ürün portföylerini analiz etmek ve değerlendirmek için zaman ayırmışlardır. Bunu yaparak, şirketler ürün rasyonalizasyonunun olumlu etkisini hissederek azalan envanter sermayesi nedeniyle iş performanslarını büyük ölçüde geliştirmişlerdir.

Şirketler, gereksiz uygulamaları ortadan kaldırarak maliyetleri %15'e kadar azaltabilir ve bu bütçeyi dijital dönüşüm faaliyetlerine ayırabilir. Rasyonalizasyonu çabaları bir başlangıç yatırımı gerektirse de, uygun şekilde yürütüldüğünde muazzam tasarruflar sağlayacaktır. Uygulama rasyonalizasyonu, kuruluşların süreçleri düzene koymalarına, bakım maliyetlerini düşürmelerine, genel kalite ve verimliliği artırmalarına, toplam sahip olma maliyetini düşürmelerine, uyumluluğu sağlamalarına ve çevikliği artırmalarına yardımcı olur. Ayrıca, kâr getiren yenilikleri araştırmak ve uygulamak için zaman, para ve personelden tasarruf sağlar.

McDuff (2001), ürünlerin sadece %20'sinin maliyetin %80'ini temsil ettiğini savunmaktadır. Bunu akılda tutarak, bazı tedarikçilerle daha yakın iş birliği başlatılırken bu %20'lik bir önceliklendirme mümkün olmalıdır. Ericsson'un aynı anda birçok ürüne bütünsel bir yaklaşımla nasıl daha düşük maliyetler elde edebileceğinin somut bir örneğini sunmaktadır. Bu örnekte, ürün hattı tarafından başlatılan ürün çeşitlerinin azaltılması yoluyla maliyet düşüşü sağlama, Toplam Sahip Olma Maliyeti düşüncesinin açıklayıcı bir örneğini oluşturmaktadır.

Yaşam döngüsü perspektifinden bir maliyet azaltma programı başlatılmasında, stratejik teşvikler ve uzun vadeli iş büyümesini sağlamak için portföy optimizasyonu sadece geçmiş finansal ve operasyonel verilere odaklanmaktan ziyade gelecekteki performansı da dikkate almalıdır. Yönetim muhasebesi, mali krizin bazı ülkelerde bütçe kesintileri ve tasarruf önlemlerinin yanı sıra devlet harcamalarını kontrol etme ve kaynak kullanımını rasyonel hale getirme gibi durumlarda, hizmetlerin maliyetleri hakkında bilgi üreterek yararlı bir araç olabilir.

KAYNAKÇA

Anderson, D., Mohring, H. (1997). Congestion costs and congestion pricing. In: Greene, D.L., Jones, D.W., Delucchi, M.A. (ed.) The full costs and benefits of transportation. Springer, https://doi.org/10.1007/978-3-642-59064-1_11.

Arthur, A. (1999). Exploring an accounting paradigm: The cash account. *Critical Perspectives on Accounting, 10,* 13-35.

Banker, R. D., Huang, R. & Yan, Y. 2022). Flexible or rigid? Evidence on managerial ability and cost structure. Baruch College Zicklin School of Business Research Paper No. 2019-05-01, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3374478 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3374478.

Cantone, D., Giarlotta, A., Greco, S. & Watson, S. (2016). Rationalizable choices, *Journal of Mathematical Psychology, 73,* 12–27.

Chandar, S. (2018). The future of cost rationalization in the industrial sector. https://www.manufacturing.net/supply-chain/article/13228583/the-future-of-cost-rationalization-in-the-industrial-sector (Erişim tarihi: 01.07.2021).

Chou, J. (2013). Efficient product rationalization within a single product portfolio. (Yayımlanmamış Y.L. tezi). Northeastern University Boston, Massachusetts.

Damlin, A. & Sundquist, D. (2013). Cost rationalization and value creation in the product development process at Ericsson BNET, Master of Science Thesis, Chalmers University Of Technology, Gothenburg, Sweden.

Dubois, A. & Gadde, L.-E. (2002). Systematic combining: an abductive approach to case research. *Journal of Business Research, 55,* 553-560.

Hung, M. (2001). Accounting standarts and value relevance of financial statements: An international analysis. *Journal of Accounting and Economics, 30,* 401-420.

İnfovision, (2020). 5 Cost rationalizing measures that CIO's can consider, https://www.infovision.com/5-ways-cloud-managed-services-can-make-a-difference-to-a-business-2/ (Erişim Tarihi: 02.09.2022).

Ketterling, R. (2021). Rationalize Products to Reduce Manufacturing Costs-The Rationalization Procedure. https://bautomation.com/rationalize-products-to-reduce-manufacturing-costs-the-rationalization-procedure/ (Erişim tarihi: 26.07.2022).

Labrador, Margarita ve Olmo, Jorge (2019). "Management accounting innovations for rationalizing the cost of services: The reassessment of cash and accrual accounting". *Public Money & Management, 39(6),* 401-408.

Kortreylaw (2021). Legal Cost Rationalization, https://kortreylaw.com/legal-cost-rationalization/ (Erişim tarihi: 17.06.2021).

KPMG (2021). Report rationalisation-quick wins for reducing costs, https://home.kpmg/uk/en/home/insights/2020/03/report-rationalisation-quick-wins-for-reducing-costs.html (Erişim tarihi: 12.10.2022).

McDuff, C. R. (2001). Value engineering perspectives on cost estimating. *Cost Engineering, 43(10),* 33-37.

Olson, B.A. (2010). Paper trails: The outdoor recreation resource review commission and the rationalization of recreational resources, *Geoforum. 41,* 447-456.

Raben, C.H. (2022). A product rationalization project part of a portfolio optimization program.http://apppm.man.dtu.dk/index.php/A_product_rationalization_project_part_of_a_portfolio optimization_program. (Erişim tarihi:23.09.2022).

Srimathumitha (2021). Cost items and rationalization of costs. https://srimathumitha.com/novosti-i-obschestvo/72896-stati-zatrat-i-racionalizaciya-rashodov.html (Erişim tarihi: 30.06.2021).

Theule, M.A.L. ve Fronda, Y. (2005). The organization in tension between creation and rationalization: facing management views to artistic and scientific creators. *Critical Perspectives on Accounting*, 16, 749-786.

Toma, C., Carp, M. ve Robu, I.B. (2015). Harnessing financial information in investors decissions: Accrual accounting versus cash accounting. *Procedia Economics and Finance*, *26*, 1044-1051.

Van Weele, A.J. (2010) Purchasing and supply chain management: Analysis, *Strategy, Planning and Practice*. Cengage Learning, Boston, MA.

Zhu, B & Yuan, M. (2022). The business cycle and cost structure's adjustment speed, *Research in International Business and Finance. 62*, 101731, https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2022.101731.

THE CONSEQUENCES OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN ARMED CONFLICT IN YEMEN

Zoltán Prantner*

Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar*

ABSTRACT

In the MENA region, the food security crisis resulting from the Russian-Ukrainian war has hit civil war-stricken Yemen the hardest. Even before 2015, the population of the Arab state suffered from inadequate basic services and limited livelihood opportunities. The poor living and economic conditions later became critical, and as the fighting intensified, the resulting humanitarian crisis deepened in the country. Due to the armed clashes, millions of civilians, mainly women and children, were forced to leave their places of residence, whose livelihoods were particularly severely affected by the food security crisis caused by the Russian-Ukrainian war. Due to the interruption of the country's grain supply, the price of the available supplies has increased to the point that many Yemeni families, especially the displaced, can no longer afford to pay for them. It is no exaggeration to say that under the current circumstances, a protracted food crisis and the possible halting of humanitarian aid would endanger the survival of millions. Furthermore, increasing hunger would threaten the current fragile ceasefire, and failure to address food, economic and security conditions could easily lead to mass popular protests, known as "hunger riots". The latter, in addition to increasing tensions and internal political instability, could also provide an opportunity for religious extremists in the region, who have been considerably weakened in recent years/months, to increase their power and influence.

Keywords: Russia-Ukraine War, Yemen, Food Security Crisis, Grain Supply, Political Instability

* **Zoltán Prantner** is associate professor at the Kodolányi János University (Budapest, Hungary), Institute of Welfare Society, Department of International Studies. He holds a PhD in History of international relations between the Socialist countries and the states of the Arabian Peninsula. He has published various articles and book chapters, focusing on the Middle Eastern countries' internal and external conflicts as well as their security problems in the modern era. email: prantner.zoltan@gmail.com

* **Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar** is an Egyptian Historian, researcher, visitor lecturer, and authorized translator (Academy of Scientific research and technology, Egypt, and Eötvös Loránd University, Hungary). He is author and chief-in-editor of several multilingual books and papers specialized in modern history and international relations, as well as a translator of more than thirty books. He is a principal investigator of 6 international projects, and effective member of another four. Abdallah.alnagggar@gmail.com

Introduction

Called “Arabia Felix” or “Happy Arabia” by the ancient Romans, and known as “Happy Land” by the Arabs, Yemen is currently in a humanitarian crisis due to the civil war between the Houthis and the internationally recognised government, which has been ongoing since 2015 The situation of the civilian population, which was already considered problematic before the fighting broke out due to livelihood problems and inadequate access to basic services, has become downright critical. The internal political crisis, also burdened by armed clashes and interference from foreign states (notably Iran, Saudi Arabia, the United Arab Emirates and the United States of America), destroyed not only the infrastructure and public services, but also economic conditions and living conditions. Impoverishment has affected a growing part of Yemeni society, which has been exacerbated by the effects and consequences of the COVID-19 pandemic. The daily vulnerability was magnified for Yemeni individuals and families who became internally displaced because of the fighting. These Yemenis, who were forced to leave their places of residence often only found refuge in temporary shelters and camps, where they are forced to do without even the most basic care. Their situation clearly does not meet any of the criteria of personal, health, community, economic, political or food security.

Of all these criteria, food insecurity is perhaps the biggest challenge at the moment. Even before the outbreak of the civil war, the country’s food supply was clearly vulnerable to foreign importers. Among these, Ukrainian and Russian sources were prominent, providing 40-45% of Yemen’s wheat requirements. However, following the outbreak of the Russian-Ukrainian war, these sources of supply were suddenly closed. This, coupled with the imposed restrictions imposed and the radical decline in local food production, eliminated the supply of wheat on the Yemeni markets and almost immediately triggered a radical increase in the prices of basic foodstuffs. Many of the families already affected by wartime conditions could no longer afford this from their monthly incomes, since until then an average household spent at least two-thirds of its total expenditure on the purchase of basic food staples. Under the changed circumstances, they will be forced to use their financial reserves, which will significantly increase the already high poverty rate of society and the chance that school-age children from needy households will drop out of education. Nevertheless, the situation is even more critical for the aforementioned internally displaced persons, two-thirds of whom are women and children. Even before the outbreak of the Russian-Ukrainian conflict, they ensured their livelihood from food aid, the loss of which directly threatens their survival. As a result, it is estimated that more than 50% of the Yemeni population is already without access

to basic foodstuffs and are therefore hungry and malnourished. According to UN agencies, the number of people suffering from food insecurity in Yemen could reach 19 million by the end of 2022.

I. Economic Consequences Of The Civil War

Yemen owes its ancient name, “Arabia Felix”, mainly to its fertile lands and strategic location. Thanks to its favourable conditions, the underdeveloped agricultural production, which can be considered primitive even in modern times, was able to feed the population until the 1970s. The difficult economic and security situation caused by the civil war in the 1960s, the rise in prices on the international oil market after the Yom Kippur war in 1973, the emigration of Yemeni men to work in the Gulf States, the change in the agricultural structure (for example, the abandonment of traditional terraced farming, or the rise of the more profitable and intoxicating qat plants), and the demographic explosion that has taken place in the meantime, however, have led to the disappearance of self-sufficient production and the country has been forced to import increasing quantities of wheat from abroad every year. This process led to a situation in the early 2000s where, in less than two decades, total imports increased by 85% by 2020, while exports fell by 72% (Kurdi – Breisinger – Glauber – Laborde, 2022).

The deteriorating macroeconomic situation has been exacerbated by the civil war since 2015. The country is now divided into two distinctly separate parts and while the Shiite Muslims control the north, the south is ruled by the internationally recognised government and the separatist Transitional Southern Council. Their infighting, the expropriation of material and resources under their control, and direct/indirect interventions by foreign states have now completely disrupted the economic life already suffering from serious structural disturbances and deficiencies. With the closure of transport routes, the country’s export trade has been reduced to a minimum, the Yemeni currency has weakened considerably, inflation has soared,[17] food and fuel imports have been severely restricted and much of the infrastructure has been partially or completely destroyed. All of this led to a decrease in household consumption, resulting in the country’s GDP growth hitting a historic low of -8.5% in 2020, following a steady decline.[18] This was compounded by an extremely unfavourable

[17] The national inflation rate was 30% in 2020, 32% in 2021 and 25% in the first two months of 2022. In this respect, the situation is particularly critical in the southern part of the country, where the financing of the monetary deficit and the military setbacks suffered have amplified the depreciation of the local rial, which reached its lowest point in July 2021. (Coface, 2022)

[18] The decline in GDP has slowed over the past two years. The deficit in 2021 was "only" 2%, while the surplus in the first two months of 2022 was 1.5%. The April 2022 ceasefire is expected to have further positive effects

bureaucratic business environment due to an extremely high levels of corruption, the pandemic, climate change and declining productivity of local agricultural production, which together led to development of one of the world's worst humanitarian crises. The total value of imports is now six times that of exports, exceeded only by food imports alone. The outbreak of the Russian-Ukrainian war played a major role in this, exacerbating the already critical food situation throughout the country, despite the divergent reactions of the opposing sides.[19]

II. Impact Of The Russia-Ukraine War On Yemeni Food Imports

In Yemen, as in other MENA countries, most of the calories consumed by the population come from wheat-based foods. The country's dependency on grain imports has been estimated at over 90% by relevant statistics, while the ports of Aden and Hodeida, the main Yemeni transit points for maritime cargoes, can store only 20% of the country's annual needs.[20] All of this clearly illustrated the country's vulnerability to exchange rate fluctuations, price shocks on international markets, or disruptions in global food supply chains. In addition, domestic cereal production has been sufficient to meet less than 20% of the diversified needs of consumers for food, feed and other uses in recent years.[21] The country therefore spent an average of $3.5 billion on food imports - and refined oil - equivalent to around 15% of GDP (Kurdi – Breisinger – Glauber – Laborde, 2022). The total volume of foreign imports for the supply of food needs for the population was 4,043,000 tonnes (MT) in 2020/2021 alone, in which Ukraine (19.6%) and Russia (25.7%) together accounted for 45.3% of the total before the Russian invasion on 24 February.[22] However, after the outbreak of the armed conflict in Eastern Europe, the Black Sea sources of supply were closed, leading to serious risks due to global demand, rising prices in international markets and a wave of droughts affecting Yemen.

---

on the process. (Ibid)

[19] For example, Mohammed Ali al-Houthi, a leading figure in the Shiite Houthis, on behalf of the movement, assured his support for the Russian recognition of the "independent republics" just three days before the start of the Russian invasion. At the same time, he called for restraint to avoid war, and after the start of military operations, he called for restraint and dialogue in another Tweet message. In contrast, the internationally recognized Yemeni government voted in favour of the UN resolution condemning the Russian invasion on March 2. (Dene – Labow – Silber, 2022)

[20] In addition, traffic in the Houthi-controlled port of Hodeida has been severely affected by regular air strikes by coalition forces against the infrastructure and civilian facilities of the settlement, while the utilization of Aden, dominated by the government forces, was limited by clashes with the separatist forces. (Intersos, 2022)

[21] For example, according to statistics published by the FAO, Yemen's total cereal production in 2020 was just under 365,000 tonnes. This was 5% below the 2019 yield and 25% below the five-year average. (FAO, 2021)

[22] Of Yemen's total wheat imports, 1,038,000 tonnes (25.7%) came from the Russian Federation and 793,000 tonnes (19.6%) from Ukraine in 2020/2021. A significant proportion of wheat flour and vegetable oil also originated from these countries, which also became available at higher prices on local markets. (AgroChart, 2022)

Despite ongoing efforts to obtain the lost wheat from alternative sources, the results have so far been negligible. For example, the quantities of wheat purchased from India in May have not reached their destination, as their shipment was blocked by New Delhi at the ports of departure (Almashhad ali'Iiqtisadiu - Wikalat Alyaman, 2022). The prospects are worsened by the fact that, if a deal with India or other nations were to be concluded, it would certainly impose considerable additional costs on the already poor Yemeni budget[23] due to the shortage of grain on the world market and the higher prices of existing stocks,[24] and would further fuel price increases in Yemeni consumer markets.

The situation is further complicated by the fact that the MENA countries, which account for 12% of Yemen's food imports, have so far practically re-exported wheat flour and other preparations made from products they also purchased from the Russian and Ukrainian markets. Now, however, these countries are also exposed to the effects of the current food crisis and are cutting back their food exports to Yemen to meet their own needs and increase their reserves. The negative consequences of the Russia-Ukraine crisis, in addition to the direct loss of imports, are therefore having a significant impact on Yemen.

Despite a reduction in foreign procurement sources and the civil war conditions, local food markets remained largely functional, thanks mainly to a strong network of retailers. On the one hand, Yemeni households can therefore continue to obtain basic foodstuffs at any time and almost anywhere. On the other hand, retailers are in a virtually dominant position, which they exploit to maintain unreasonably high prices.[25] For this reason, the appreciation of the Yemeni riyal following the ceasefire announced in April 2022, the increase in food imports into the country or the decrease in the world market price of food proved to be futile. Traders have continued to take advantage of weak commodity market regulation to sell their products at higher prices, which resulted in considerable additional income for the cost savings (Sana'a Center Economic Unit, 2022). The actual turnover of food products is therefore increasingly determined by the financial situation of consumers rather than their availability. In the latter context, the civil war, which has been going on for seven years now, has left a large part of

[23] The budget deficit has constantly hovered around 5% for the past three years and no state bankruptcy has occurred solely due to the hundreds of millions of dollars in financial contributions of external donor states. (Coface, 2022)

[24] The quality and protein content of Russian and Ukrainian cereals fell short of the varieties available on the international market, so they were cheaper on the world market. (GIGA Focus Middle East, 2022)

[25] According to the International Committee of the Red Cross, food prices in Yemen have already doubled in 2021, and have risen by a further 150% since the outbreak of the war in Ukraine, mainly due to a 25-30% increase in the price of wheat on international markets. The contrast is even more striking when comparing current conditions with those before the civil war. Based on this, it can be concluded that food costs seven times as much today as in 2015. (Kelly, 2022; Trading Economics, 2022; Intersos, 2022)

the population impoverished by the destruction of infrastructure, rising unemployment and inflation of the national currency, while prices have been rising steadily. Paradoxically, however, the increase in food expenditure did not reduce, but increased the demand for imported wheat. Households with limited or declining incomes tend to forego consumption of items available at higher purchase prices in favour of the cheapest possible sources of calories, especially wheat. In order to solve the vicious circle thus formed, boosting local agricultural production is almost certainly not an alternative according to the current situation. The precariousness of existence resulting from the civil war, the lack of central subsidies and water, the aforementioned destruction of infrastructure and the high cost of fuel, which has made irrigated farming prohibitively expensive, have made it impossible to meet the needs of the population on their own.

Another negative consequence for food crop production is the lack of fertiliser, which is also a collateral consequence of the Russian-Ukrainian war. Russia, Ukraine and Belarus play a key role in the production of fertiliser, so the disruption of existing supply routes and the various sanctions could have unforeseeable consequences for Yemeni agricultural production. Due to the loss of imports from Eastern Europe and the Saudi restrictions on dual-use chemicals, local farmers are forced to use home-produced fertilizer, which not only has an adverse effect on the decline in crop yields, but is also known to be harmful to farmland in the long term. Moreover, it makes futile all efforts to encourage the cultivation of crops that can be used for food for the population instead of high-yielding, high-profit plants such as the narcotic qat (Mercy Corps, 2022).

III. Rise in Fuel Prices

Food insecurity is compounded by transport difficulties. The country’s division into zones controlled by different opponents in the civil war has already had a major impact on the flow of goods. This has been compounded by a surge in fuel prices due to the air and sea blockade imposed by the Saudis in 2016, which has severely restricted the mobility of the population, the transport of goods, access to medicines and affordable clean drinking water supplies, internal trade and agricultural irrigation, and consequently the purchase price of some products.

This problem is made more difficult by the fact that, although there is crude oil production in Yemen, its volume can be considered quite modest. Moreover, there is a complete lack of capacity to refine the extracted quantities, which has meant that even before the outbreak of the conflict in Eastern Europe, the country’s low foreign exchange reserves

were constantly burdened by the fact that the necessary gasoline and diesel stocks had to be obtained from import sources. This was accompanied by the Saudi maritime border closure, but this cannot be seen as the sole cause of fuel shortages and high purchase prices. Contrary to expectations, fuel prices continued to rise even after the Saudi government lifted import restrictions following the ceasefire in early April. Most recently, at the beginning of July 2022, the Sana'a-based Yemen Petroleum Company (YPC) raised the official purchase price of petrol by 9% to 700 Yemeni riyals in areas controlled by the Houthi authorities. However, the YPC has also imposed strict limits on which public institutions and organisations with close links to the Houthi leadership can obtain gas oil at the official price. As a result, businesses and the majority of the population can only buy at retail and black market stations, where prices can be 17-33% higher than the official rate, depending on the location.[26] In the southern territories, under the control of the internationally recognised government, the situation is even more difficult. In Aden, prices were increased by "only"6% in June, from 930 Yemeni riyals per litre to 990 Yemeni riyals. Retail stations responded by raising prices by 15%, with the result that consumers had to pay 1,290 Yemeni riyals per litre of fuel instead of 1,125 Yemeni riyals. In addition, fuel shortages have also emerged throughout the country, due to the limited capacity of the institutional framework to regulate and/or finance fuel imports, on the one hand, and, on the other, presumably due to the deliberate limitation of fuel supply on the market by the opposing parties to increase their own strategic reserves. The resulting increase in demand has had such a knock-on effect on black market prices that in some places, such as Aden or Taizz, the unofficial purchase price has been as high as 1,500 Yemeni riyals (Sana'a Center Economic Unit, 2022). Experts believe that these high purchase prices will persist despite Saudi fuel import subsidies or positive developments such as the lifting of the blockade on the port of Hodeida. As a result, they will continue to have a negative impact on fuel-based services and will have a major destabilising effect on the country's fragile economy, making it much more difficult to address, inter alia, the current humanitarian crisis (Mercy Corps, 2022).

The Russian-Ukrainian conflict has also had a decisive influence on the residential use of natural gas. Despite the fact that domestic gas production and processing is officially sufficient to meet consumer demand, there has been a price increase in this area as well. Thus,

[26] The rise in the price of gasoline and diesel is even more spectacular if we consider the situation before the outbreak of the Russian-Ukrainian war as a reference point. Between June 2021 and July 2022, the Yemeni Petroleum Company increased the price of fuel three times, which resulted in a 137% increase in the price of petrol per litre (from 295 Yemeni Rials to 700 Yemeni Rials) and a 197% increase in the price of diesel (from 295 Yemeni Rials to 875 Yemeni Rials). (Sana'a Center Economic Unit, 2022)

the official purchase price of gas cylinders had risen to 5,950 Yemeni riyals by the end of March 2022, an increase of 8.2% in less than a month. During the same period, the black market price increase for this product group was around 3.1%, bringing the purchase price of non-subsidised gas cylinders to "only"14,891 Yemeni riyals in March 2022, which a significant part of the population can only afford with increasing difficulty or, in the worst case, not at all. The latter in particular are forced to use other alternative fuels to prepare their meagre daily meals. Since both firewood and coal are also scarce, and the available supplies are expensive, they are often forced to use municipal waste (e.g. plastic bottles) as fuel, which, in addition to the heat required, releases toxic gases that are extremely harmful to health (Republic of Yemen Ministry of Planning & International Cooperation Economic Studies & Forecasting Sector – UNICEF, 2022).

IV. Humanitarian Aid

The food price increase due to the Russian-Ukrainian war came at a time when Yemen was already facing extreme food insecurity. Today, about 80% of the country's 31,200,000 inhabitants live below the poverty line and about two-thirds live in extreme poverty. For 17.4 million people, food assistance has become a necessity, and this number is expected to rise to 19 million by the end of 2022. In addition, 7.3 million people are already considered to be in food crisis and around 5 million are at risk of famine-like conditions. An estimated 2.2 million children and 1.3 million pregnant women and breastfeeding mothers are close to, or worse, severely malnourished. Among children under 5 years of age who are deprived, 538,483 are in a life-threatening condition due to the consequences of severe acute malnutrition and failure to receive necessary treatment. In addition, there are 4.2 million internally displaced people and 4.6 million people without access to safe drinking water (Intersos, 2022.; WFP, 2022).

The most obvious solution to the food crisis would be to extend humanitarian aid, which has already played a key role in alleviating the problems of Yemeni households. Its priority was reflected in the fact that humanitarian food aid accounted for 12% of Yemen's cereal imports in 2020. At the same time, a public opinion poll also showed that more than 50% of Yemeni households received some form of humanitarian food aid (Ghorpade – Ammar, 2021).

Az orosz-ukrán háború ezt a segélyezési gyakorlatot is fenyegeti, mivel az addigi donorállamokban szintén hiány alakult ki az élelmiszerpiacokon. A félkész és késztermékek szállítása mellett veszélybe kerültek azok a nemzetközi anyagi felajánlások is, amelyek

mindeddig lehetővé tették a humanitárius támogatás elfogadható szinten történő folytatását. Az addigi pártfogóállamok ugyanis figyelmüket és erőforrásaikat inkább az őket közelebbről és szorosabban érintő COVID-19 járványra és az orosz-ukrán háború direkt következményeire (pl. ukrán menekülthullám vagy energiaválság kialakulása) összpontosítják a tőlük nemegyszer kontinensnyi távolságra elterülő jemeni polgárháborús viszonyok helyett.

The downward trend in this regard was clearly demonstrated by the fact that donor sources[27] to the UN's international appeal for Yemen pledged just under 50% of the originally announced $4.3 billion, totalling $2.03 billion in aid in 2022 (OCHA Services, 2022). The contrast is even more striking when we consider that this money was $398 million less than the amount raised for the same purpose a year earlier, when the UN asked the international community for "only"$3.85 billion in humanitarian contributions. (OCHA Services, 2022). It was a warning sign that even that amount of money was not enough to maintain the level of humanitarian activity that had been carried out up to that point. The UN World Food Programme (WFP), for example, announced in January 2022 that it would reduce the number of Yemeni citizens receiving food rations to 8 million due to funding shortfalls, while the number of people in need of humanitarian assistance and protection had already risen to 24.3 million (United Nations World Food Programme, 2022a). To make matters worse, the conflict in Eastern Europe has significantly increased not only the price of food aid, but also the cost of delivering and distributing it, which together adds up to an extra $23 billion per month for the WFP (United Nations World Food Programme, 2022b). All this, combined with the slimmed-down aid envelope adopted this year, the price explosion that has occurred in the meantime and the increase in other associated costs, will almost certainly lead to a further reduction in the scope of the WFP's humanitarian activities in Yemen, further narrowing the range of beneficiaries.

However, the lack of necessary funds not only threatens people's food supply, but also their access to adequate medical care. Limited funding has meant that between the end of 2021 and July 2022 alone, support for some 21 health facilities and mobile clinics has had to be suspended in a country where virtually one in two hospitals has been rendered inoperable by the civil war and thousands of people live in abysmal sanitation conditions (Intersos, 2022). The survival of even the most vulnerable members of the population, who are at increased risk of malnutrition, may depend on the latter, as their bodies, weakened by lack of food, are less able to fight diseases such as cholera, diphtheria, measles, polio and dengue,

[27] Yemen's major financial donors before the outbreak of the Russian-Ukrainian armed conflict were the United States, Saudi Arabia, the United Arab Emirates, Qatar, Germany, Sweden, Canada and Switzerland.

which are more likely to emerge and spread rapidly in their unhealthy environment (WHO, 2022). This is perfectly illustrated by, among others, a statistical report from the United Nations Development Programme. The document estimated the number of civil war victims at 377,000 by the end of 2021, of whom approximately 150,000 deaths were caused by acts of war (individual armed clashes or airstrikes), while 227,000 died from preventable diseases. Even more shocking, however, is that around 70% of the victims, 264,000 were children under the age of five (Al-Jazeera, 2021).

Conclusion

Progress towards peace in the spring of 2022 gives rise to hopeful expectations. The ceasefire that was concluded then and is still in force has had a clear and visible impact on trade, improving the prospects for economic stabilisation. The Gulf Cooperation Council's external financing package has also had a positive impact, noticeably easing the pressure on price controls on Yemeni markets. Despite all these positive developments, experts still believe that concrete measures such as maintaining emergency aid through food distributions, donating food vouchers or cash subsidies remain essential to address the current food security crisis in Yemen. To implement them, however, it would be essential to prevent further inflation of the national currency and to bring about a marked change in the profile of Yemeni agriculture, including, for example, the introduction of drip irrigation and solar-powered pumping systems, and more intensive cultivation of crops for domestic consumption rather than for export (Kurdi – Breisinger – Glauber – Laborde, 2022). The failure to take meaningful action as soon as possible and the prolongation of the food crisis may threaten a further sharp increase in the number of fatalities, a decline in public conditions, or even the outbreak of a kind of "hunger riot". The ensuing internal political anarchy could easily undermine efforts to end the civil war and rebuild the economy, leading to a wave of migration from Yemen or creating ideal conditions for the strengthening of terrorist organisations operating in the country.

REFERENCES

AgroChart (2022) '*Grains. Yemen. Wheat. Domestic Consumption. `000 MT*', Available at: Domestic Consumption / Wheat / Yemen / Grains / PSD Reports / AgroChart (Accessed: 2 October 2022)

Al-Jazeera (2021) 'Yemen war deaths will reach 377,000 by end of the year: UN', *Al-Jazeera*, 23 November 2021. Available at: https://www.aljazeera.com/news/2021/11/23/un-

yemen-recovery-possible-in-one-generation-if-war-stops-now (Accessed: 2 October 2022)

Almashhad ali'iiqtisadiu - wikalat alyaman (2022) 'Alyaman yufawid alhind lil'iifraj ean 'akthar min 250 'alf tunin min alqamh', *AlMashad-Alyemeni.com*, 21 July 2022. Available at: https://translate.google.com/?hl=hu&sl=ar&tl=hu&text=%0A%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%85%D9%8A%D8%B3%D8%8C%2021%20%D9%8A%D9%88%D9%84%D9%8A%D9%88%202022%2002%3A58%20%D9%85%D9%80%20%D8%A8%D8%AA%D9%88%D9%82%D9%8A%D8%AA%20%D8%A3%D9%85%20%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D9%89&op=translate (Accessed: 2 October 2022)

Coface (2022) '*Yemen*', Available at: https://www.coface.com/Economic-Studies-and-Country-Risks/Yemen (Accessed 7 October 2022)

Dene, Margaret – Labow, Hannah – Silber, Carol (2022) 'Middle East Responses to the Ukraine Crisis', *The Washington Institute for Near East Policy*, 4 March 2022. Available at: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/middle-east-responses-ukraine-crisis (Accessed: 7 October 2022)

FAO (2021) 'GIEWS Country Brief: Yemen 10-March-2021', *Reliefweb*, 9 March 2021. Available at: https://reliefweb.int/report/yemen/giews-country-brief-yemen-10-march-2021 (Accessed: 30 September 2022)

Ghorpade, Yashodhan – Ammar, Ali (2021) 'Social Protection at the Humanitarian-Development Nexus: Insights from Yemen', *Social Protection and Jobs Discussion Paper*, No. 2104. World Bank, Washington, April 2021. Available at: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/35421 (Accessed: 2 October 2022)

GIGA Focus Middle East (2022) 'The Russian W.r against Ukraine: Middle East Food Security at Risk', *GIGA*, No. 2., 2022. Available at: https://www.giga-hamburg.de/en/publications/giga-focus/the-russian-war-against-ukraine-middle-east-food-security-at-risk (Accessed: 30 September 2022)

Intersos (2022) '*Yemen: hunger is overflowing during the war in Ukraine*', 22 July 2022. Available at: https://www.intersos.org/en/yemen-hunger-is-overflowing-during-the-war-in-ukraine/ (Accessed: 2 October 2022)

Kelly, Kathy (2022) 'The People of Yemen Suffer Atrocities, Too', *Common Dreams*, 22 March 2022. Available at:

https://www.commondreams.org/views/2022/03/22/people-yemen-suffer-atrocities-too (Accessed: 1 October 2022)

Kurdi, Sikandra – Breisinger, Clemens – Glauber, Joseph – Laborde, David (2022) 'The Russian invasion of Ukraine threatens to further exacerbate the food insecurity emergency in Yemen', *International Food Policy Research Institute*, 23 March 2022. Available at: https://www.ifpri.org/blog/russian-invasion-ukraine-threatens-further-exacerbate-food-insecurity-emergency-yemen (Accessed: 30 September 2022)

Mercy Corps (2022) '*Secondary Impacts of the Conflict in Ukraine. Case Studies in the Middle East*', June 2022. Available at: https://www.mercycorps.org/sites/default/files/2022-06/SECONDARY-IMPACTS-OF-UKRAINE-CONFLICT-IN-THE-MIDDLE-EAST_JUNE-2022.pdf (Accessed: 4 October 2022)

OCHA Services (2022) 'Yemen Humanitarian Response Plan 2022', *Financial Tracking Service*. Available at: https://fts.unocha.org/appeals/1077/summary (Accessed: 28 September 2022)

Republic of Yemen Ministry of Planning & International Cooperation Economic Studies & Forecasting Sector – UNICEF (2022) '*The Socio-Economic Repercussions of the Russia-Ukraine War on Yemen*', June 2022. Available at: https://fscluster.org/sites/default/files/documents/en-analytical_paper_3_the_socio-economic_repercussions_of_the_russia-ukraine_war_on_yemen.pdf (Accessed: 7 October 2022)

Sana'a Center Economic Unit (2022) 'Houthis Continue to Bilk Consumers With Exorbitant Fuel Prices', *Sana'a Center for Strategic Studies*, Government Instability Overshadows Truce – The Yemen Review, July 2022. Available at: https://sanaacenter.org/the-yemen-review/july-2022/18397 (Accessed: 30 September 2022)

Trading Economics (2022) '*Wheat*', Available at: https://tradingeconomics.com/commodity/wheat (Accessed: 1 October 2022)

United Nations World Food Programme (2022a) '*Yemen: Acute hunger at unprecedented levels as funding dries up*', 14 March 2022. Available at: https://www.wfp.org/news/yemen-acute-hunger-unprecedented-levels-funding-dries (Accessed: 30 September 2022)

United Nations World Food Programme (2022b) '*Food security implications of the Ukraine conflict*', March 2022. Available at: https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-

0000137707/download/?_ga=2.130496077.377062501.1652725275-1869819206.1652456665 (Accessed: 30 September 2022)

WHO (2022) '*Humanitarian crisis in Yemen: Seven years on, WHO is strengthening the health system, responding to vital health needs, and saving lives*', Available at: https://reliefweb.int/report/yemen/humanitarian-crisis-yemen-seven-years-who-strengthening-health-system-responding-vital (Accessed: 30 September 2022)

WFP (2022) '*Yemen*', Available at: https://www.wfp.org/countries/yemen (Accessed: 30 September 2022)